

1 | 2019

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 117 / Založen 1895

1 | 2019

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 117 / Založen 1895

OBSAH | CONTENTS

Studie | *Studies*

FEJTOVÁ Olga

Jednota bratrská – nové pohledy na její postavení a roli
v městech pražských doby předbělohorské 7
*(Unity of Brethren – new views of its position and role
in the towns of Prague of the Period before the Battle of White Mountain)*

SANDER-FAES Stephan

Staats-Desintegration in Praxis.
Krieg, Kredit und Steuern in Böhmen unter Joseph I. 36
*(State Disintegration in Practice.
War, Credit and Taxes in Bohemia under Joseph I)
(Desintegrace státu v praxi.
Válka, kredit a daně v Čechách za Josefa I.)*

PODOLAN Peter

Velká Morava a velkomoravská tradícia
u generácie Kollára a Šafárika 59
*(Great Moravia and Great Moravian Tradition
of Generation of Kollár and Šafárik)*

ŠIMA Karel

Rytmus veřejných festivit.
České národní slavnosti v 60. a 70. letech 19. století 94
*(The rhythm of public festivities; Bohemian national
celebrations in 1860s and 1870s.)*

Diskuse | *Discussion*

HLADKÝ Ladislav

Problémy interpretace dějin Černé Hory 123
(The problems of interpretation of the history of Montenegro)

Recenzní článek

PEŠEK Jiří

Zamyšlení nad Jarauschovými „modernizačními“ dějinami

Evropy 20. století

139

(A consideration of Jarausch's "modernization" history of Europe of the 20th century)

Recenze

Libor JAN a kol.

Osmičky. Osudová výročí českých a československých dějin končící na jednu číslici

(Jakub Marša)

160

Elisabeth GRUBER – Christina LUTTER – Oliver Jens SCHMITT

Kulturgeschichte der Überlieferung im Mittelalter.

Quellen und Methoden zur Geschichte Mittel- und Südosteuropas

Robert Šimůnek

162

Katalin SZENDE

Trust, Authority and the Written Word in the Royal Towns of Medieval Hungary

Peter Bučko

164

Kristýna SOLOMON

Tristan-Romane: Zur spätmittelalterlichen Rezeption von Gottfrieds Tristan in den böhmischen Ländern

Dana Dvořáčková-Malá

168

Martina MAŘÍKOVÁ

Finance v životě pražské metropolitní kapituly.

Hmotné zabezpečení kanovníků optikou účetních rejstříků z let 1358–1418

František Šmahel

171

Vladimír SPÁČIL – Libuše SPÁČILOVÁ

České překlady Mišeňské právní knihy

František Šmahel

172

Jindřich MAREK <i>Václav Koranda mladší. Utravistický administrátor a literát</i> Martin Nodl	175
Dariusz KUPISZ <i>Od Piotrkowa do Warszawy. 550-lecie polskiego sejmku dwuizbowego / From Piotrków to Warsaw.</i> <i>550th anniversary of the Polish bicameral sejm</i> Jaroslav Pánek	178
Pavel MAREK <i>Pernštejnské ženy. Marie Manrique de Lara a její dcery ve službách habsburské dynastie</i> Václav Bůžek	181
Rudolf SVOBODA <i>Johann Prokop Schaffgotsch. Das Leben eines böhmischen Prälaten in der Zeit des Josephinismus</i> Ivo Cerman	186
Ota KONRÁD – Rudolf KUČERA <i>Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922</i> Alice Velková	189
Ludvík KREJČÍ <i>Já se generálem nenarodil. Z písemností hlavního velitele čs. armády nejen o roce 1938</i> Zdeněk Beroun	192
Miroslav PALÁRIK – Alena MIKULÁŠOVÁ – Martin HETÉNYI – Róbert ARPÁŠ <i>The City and Region Against the Backdrop of Totalitarianism.</i> <i>Images from the Life in the Slovak Republic (1939–1945)</i> Michaela Lenčěšová	196
Jiří PADEVĚT <i>Průvodce stalinistickou Prahou 1948–1956. Místa – události – lidé</i> František Stellner	200

Petr BLAŽEK (ed.) „Kéž je to všechno ku prospěchu obce!“ <i>Jan Patočka v dokumentech Státní bezpečnosti</i> Jakub Homolka	202
<i>Zprávy o literatuře</i>	207
<hr/>	
<i>Z vědeckého života Chronicle</i>	
<hr/>	
EBELOVÁ Ivana – HOJDA Zdeněk XIV. kongres Evropské asociace pro dějiny měst	229
MAREK Pavel Rusko a Západ v době smuty, náboženských konfliktů a třicetileté války	233
<i>Nekrology</i>	
Zdeňka Hledíková (23. října 1938 – 13. listopadu 2018) (Eva Doležalová)	237
Michaela Marek (22. srpna 1956 – 24. září 2018) (Roman Prahel)	240
<i>Knihy a časopisy došlé redakci</i>	243
<i>Výtahy z českých časopisů a sborníků</i>	243
<i>Pokyny pro autory</i>	265

STUDIE

Jednota bratrská – nové pohledy
na její postavení
a roli v městech pražských
doby předbělohorské

OLGA FEJTOVÁ

OLGA FEJTOVÁ: Unity of Brethren – new views of its position and role in the towns of Prague of the Period before the Battle of White Mountain

Based on an analysis of the edition of the list of the members of the Prague-Tuchoměřice congregation, compiled by the bishop of the Unity of Brethren Matouš Konečný in 1607 and found in 2006 within the episcopal archive. It was a group of burghers tending to the creation of significantly closed communities of connected familial, friendship and professional ties, which settled in a concentrated fashion on the prestigious addresses of all three towns of Prague. It was precisely these Prague fraternal burgher elites that intervened in a fundamental way in the course of the Bohemian Revolt in 1618–1620 and paid for its defeat also with death sentences and to a degree much more distinctive than was the case with the representatives of other social classes of estates' society, or other Protestant confessions.

Key words: 16th century – Period before the Battle of White Mountain – Prague – Unity of Brethren – Prague-Tuchoměřice congregation – burgher elites – estates' policy

Jednota bratrská „vznikla jako společensky izolovaná komunita žijící v lesním ústraní a dějinnou scénu českých zemí opouštěla jako jedna z nevlivnějších mocenských struktur v Čechách i na Moravě“.¹ Citace z aktuální syntézy českých dějin vystihuje podstatu zásadních změn, které v dějinném vývoji 16. století, respektive doby předbělohorské charakterizují situaci Jednoty bratrské. Podstatná část její transformace, kterou reflektovaly i proměny bratrského sociálního učení, přinesla zejména změnu původně negativního vztahu ke vzdělání a současně „zapojení do veřejného života“.² Právě druhý fenomén otevřel ambiciózním členům společenství, zejména zástupcům bratrské šlechty, cestu na konfesijně-politickou scénu zemské stavovské politiky. Česká historiografie ovšem dosud namnoze redukovala politické ambice Jednoty, které vyvrcholily v českém stavovském povstání na počátku třicetileté války, právě jen na aktivity několika šlechtických osobností.³

Tento obraz do značné míry souvisí s jistou idealizací role Jednoty bratrské i působení jejích jednotlivých členů, jak byly tradičně tematizovány v české historiografii hluboko do 20. století. Tento přístup byl provázen i zjednodušujícím pohledem na její sociální skladbu, redukovanou na nejhudší vrstvy dominantně venkovského obyvatelstva a na několik šlechtických rodů na straně jedné a na duchovní správce na straně druhé.⁴ Jednota se jako oběť pobělohorského rekatolizačního úsilí panovnické i církevní politiky stala legendou i v kontextu mezinárodní, zejména protestantské historiografie. K jejímu vzniku do jisté míry přispělo i zakladatelské dílo Josefa Theodora Müllera, dějepisce Jednoty, kterému se podařilo zachytit zejména počátky jejího formování až k etapě kontaktů s rodícím se luterstvím.⁵ Jeho přístup reflektoval mj. i kontext českého konfesijního vývoje, ale soustředil se výhradně na otázky teologického zázemí a na nábožensko-politický

---

1 Petr VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české*, VII. 1526–1618, Praha – Litomyšl 2005, s. 384.

2 Tamtéž.

3 Shrnutí základní literatury k dějinám Jednoty bratrské aktuálně Jiří JUST, *Bratrská šlechta v Čechách a na Moravě v 16. a 17. století a nové možnosti jejího výzkumu*, Folia Historica Bohemica 33, 2018, č. 1, s. 5–28, zde s. 6–18; z předchozích základních přehledů srovnej: Jiří JUST – Markéta KLOSOVÁ – Martin STEINER, *Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610–1618: „Hned jsem k Vám dnes naschválí poslíka svého vypravil“*, Praha 2011 (= Archiv Matouše Konečného, sv. 1, část 1), s. 318–341, dále jako J. Just (ed.), *„Hned jsem k Vám dnes naschválí poslíka svého vypravil“*. Též srovnej: Markéta RŮČKOVÁ (ed.), *Studium a korespondence kněžského dorostu Jednoty bratrské v letech 1610–1618. „Poslušensví synovské vzkazují Vám, můj nejmilejší pane otče“*, Praha 2014 (= Archiv Matouše Konečného, sv. II), s. 594–623, dále jako M. RŮČKOVÁ (ed.), *„Poslušensví synovské vzkazují Vám, můj nejmilejší pane otče“*.

4 Srovnej: Jindřich HALAMA, *Sociální učení českých bratří 1464–1618*, Brno 2003, s. 7, 9.

5 Josef Theodor MÜLLER, *Geschichte der Böhmischen Brüder*, I. 1400–1528, Herrnhut 1922; II. 1528–1576, Herrnhut 1931; III. *Die polnische Unität 1548–1793. Die böhmisch-mährische*

vývoj, zaznamenaný prostřednictvím aktivit duchovních elit a šlechtických špiček spojených s touto konfesí.

Idealizovaný obraz Jednoty se zčásti podařilo modifikovat už díky dílu Ferdinanda Hrejsy, založenému na rozsáhlých pramenných výzkumech a soustředěnému na dějiny české reformace. I on poměrně jednostranně akcentoval jednoznačně pozitivní roli bratří v předbělohorském nábožensko-politickém vývoji,⁶ a naopak negativní vliv zahraničních reformních proudů,⁷ v nichž viděl hlavní příčinu narušení synergie, k níž měl směřovat pod vlivem Jednoty český protestantismus. Byl to však právě Hrejsa, kdo ve svém díle věnoval pozornost, byť okrajově, i městskému prostředí a zvláště zemskému centru. Města pražská zachytil jako prostor, v němž se učení Jednoty dočkalo bezprostředně po vydání Majestátu v roce 1609 značného ohlasu.⁸

Ačkoliv ani Hrejsa, stejně jako celá řada jeho následovníků, nezpochybnil dominantní pozici bratrské šlechty ve strukturách Jednoty a její roli tvůrce konfesijně-politických postojů celého bratrského společenství, podařilo se mu zachytit i zázemí konfese, které se soustřeďovalo v řadě českých a zejména moravských měst a městeček a nepřehlédl ani prostředí měst pražských. Tohoto přehledu dosáhl díky podrobnému zmapování struktury bratrských sborů i působení Jednoty v pražském souměstí, a to v první řadě v souvislosti s ustavením tuchoměřicko-pražského sboru ve druhé polovině 16. století, který zajišťoval správu bratří v pražském souměstí.⁹ Hrejsa tematizoval i otázku vzniku samostatného kostela v zemském centru, který se stal po vydání Majestátu výrazem emancipace bratrské konfese a poskytoval zázemí v první řadě pražským bratřím.¹⁰

K posunu v bádání o Jednotě v Čechách v době předbělohorské významně přispělo i dílo Rudolfa Říčana v padesátých letech minulého století, akcentující podstatně i popularizační rovinu zpracování tématu.¹¹ K jeho vydání poskytlo

---

Unität 1575–1781, Herrnhut 1931; v překladu první díl edičního projektu TÝŽ, *Dějiny Jednoty bratrské I.*, (přel.) František Michálek Bartoš, Praha 1923.

6 Srovnej k jeho analýze a hodnocení jednání o České konfesi: Ferdinand HREJSA, *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny*, Praha 1912; viz aktuálně Jiří PEŠEK, *Pražské kontexty České konfese 1575*, Documenta Pragensia 33, 2014.

7 F. HREJSA, *Česká konfese*, s. 519.

8 Tamtéž, s. 479.

9 F. HREJSA, *Sborové Jednoty bratrské*, Praha 1935, s. 25–26, 45–47.

10 TÝŽ, *Bratrský kostel v Praze před r. 1620*, Český bratr 6, 1929, s. 279–280; TÝŽ, *Sborové*, s. 46–47.

11 Rudolf ŘÍČAN, *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha 1957; TÝŽ et al., *Jednota Bratrská 1457–1957. Sborník k pětistému výročí založení*, Praha 1956.

v politicky problematickém období příležitost zejména pětisté výročí založení Jednoty bratrské. Na rozdíl od svého předchůdce věnoval Řičan větší pozornost teologické a sociální stránce učení Jednoty a na její dějinnou roli nahlížel zejména z pohledu nejen české, ale i evropské reformace. Ani on se nevyhnul zjednodušujícímu, respektive idealizovanému pohledu na vývoj bratrského společenství, zejména po roce 1609, kdy se mělo v rovině duchovní i každodenní praxe intenzivně sbližovat s většinovým utrakvistickým prostředím. Na tento trend měly mít dle Řičana negativní vliv téměř výhradně zahraniční protestantské proudy – luterství a kalvinismus, aniž by v této interpretaci zohlednil vnitřní rozpory v širokém spektru reformních proudů české reformace, k jejichž eskalaci přispěla nově deklarovaná náboženská svoboda.¹² Ani v jeho výzkumech nedostala prostor města a měšťané jako aktivní součást bratrské komunity. Města, respektive přímo zemské centrum, reflektuje tento autor zejména jako prostor pro nábožensko-politická jednání, která za Jednotu realizují její světské elity z řad šlechty,¹³ a současně také jako místo, kde žili její příslušníci, stojící na okraji společenského spektra, tj. zejména z řad chudších vrstev plnoprávného i neplnoprávného městského obyvatelstva.¹⁴

Do oblasti bratrské teologie se v období po druhé světové válce obracely i práce Amedeo Molnára – „teologa i historika české reformace“,¹⁵ nahlížejícího její vývoj v širokém rámci evropského reformačního myšlení.¹⁶ Jeho výklad české reformace i klíčové úlohy Jednoty tak byl nejen teologický, ale současně zařazený do kontextu inovativní interpretace první a druhé reformace. Prostředí měst ovšem hrálo zcela marginální úlohu i v jeho výkladu vývoje bratrského společenství, nahlíženém zejména prostřednictvím nejvýznamnějších duchovních představitelů či centrálního boleslavského sboru. Města, s výjimkou mladoboleslavského centra,

---

12 TÝŽ, *Dějiny Jednoty*, s. 353, 354, 357. K problematice konfesijního vývoje po roce 1609 srovnej aktuálně: Jiří JUST, *9. 7. 1609 – Rudolfův majestát. Světla a stíny náboženské svobody*, Praha 2009; Jaroslava HAUSENBLASOVÁ – Jiří MIKULEC – Martina THOMSEN (eds.), *Religion und Politik im frühneuzeitlichen Böhmen. Der Majestätsbrief Kaiser Rudolfs II. von 1609* (= Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, Bd. 46.) Stuttgart, Steiner 2014; *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století*, Documenta Pragensia 33, 2014.

13 R. ŘIČAN, *Dějiny Jednoty*, s. 271.

14 Tamtéž, s. 320.

15 Srovnej: Noemi REJCHRTOVÁ, *Amedeo Molnár historik a teolog české „reformace“*, in: Ročenka Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy 1996–1999, (ed.) Petr Marek, Praha 1999, s. 43–53.

16 Shrnutí díla A. Molnára k problematice dějin Jednoty bratrské srovnej: J. HALAMA, *Sociální učení*, s. 287.

vystupují v Molnárově díle jako zcela obecný, nekonkrétní prostor, který pro členy Jednoty otevřel Lukáš Pražský.¹⁷

Uvedená zpracování dějin Jednoty bratrské byla podstatně determinována teologickým přístupem autorů a spojoval je do značné míry i konfesijně konstruovaný výsledný obraz tohoto společenství. Prostor k významnému posunu v bádání o Jednotě bratrské poskytl vývoj v posledních třech desetiletích, i když jeho hlavní proud nadále zůstal spojen s teologickým zázemím. Základními tématy se ve vazbě na předchozí výzkumy nikoliv překvapivě stala zejména otázka bratrské emigrace a osobnost Komenského. Prostor pro prezentaci těchto, ale i řady dílčích témat spojených většinou s regionálními výzkumy, poskytly především konferenční a jubilejní, často interdisciplinárně pojaté sborníky. Ty přirozeně rozšířily oblasti badatelského zájmu i o sféru konfesijní identity a jejího utváření nebo o aktivity Jednoty v oblasti kultury, zejména knižní.¹⁸ Pro historické bádání zaměřené na předbělohorské dějiny Jednoty měly zásadní význam také monografie, které v nedávné době představily v syntetizujícím výměru sociální učení a liturgii bratří.¹⁹

Neméně přínosný byl po roce 1989 rozvoj bádání o šlechtě v českých zemích, které se dotýkalo také otázek nepopíratelného významu této vrstvy společnosti pro otevření se Jednoty vnějšímu světu a v konečném důsledku jejího nábožensko-politického angažování v době předbělohorské.²⁰ Tato linie výzkumu, tj. důraz na šlechtické osobnosti v bratrských komunitách a jejich významnou roli pro

---

17 Srovnej: Amedeo MOLNÁR, *Boleslavští bratři*, Praha 1952 – habilitace navazující na zevrubnou analýzu díla Lukáše Pražského, o níž se opíraly i obě Molnárovy disertace – srovnej: N. REJCHRTOVÁ, *Amedeo Molnár historik*, s. 43–53. Z mladších textů: A. MOLNÁR et al., *Slovem obnovená*, Praha 1977, s. 136.

18 Reflexe aktuálního stavu výzkumu dějin Jednoty bratrské v době předbělohorské srovnej: Vladimír URBÁNEK – Lenka ŘEZNÍKOVÁ (eds.), *Mezi Baltem a Ubrami. Komenský, Jednota bratrská a svět středoevropského protestantismu*, Praha 2006; Martin WERNISCH (ed.), *Unitas Fratrum 1457–2007. Jednota bratrská jako kulturní a duchovní fenomén*, Jihlava 2009 (zde i příspěvky ke konfesijní identitě, bratrské knižní kultuře apod.); Petr ZEMEK – Jan KUMPERA – Jan Amos KOMENSKÝ, *Jednota bratrská. Zbožnost, mravnost, tolerance. Odkaz české reformace evropské duchovní kultuře: 550. výročí vzniku (1457–2007)*, Uherský Brod 2007.

19 J. HALAMA, *Sociální učení* a Tabita LANDOVÁ, *Liturgie Jednoty bratrské (1454–1620)*, Červený Kostelec 2014. Aktuální zahraniční odborná produkce těmto monografiím kvalitou nemůže konkurovat, neboť se většinou neopírá o pramenný výzkum a vychází z tradičních a dnes už v mnoha ohledech překonaných syntéz k dějinám Jednoty – srovnej např.: Craig D. ATWOOD, *The theology of the Czech Brethren from Hus to Comenius*, Philadelphia 2009 (recenze Ota HALAMA, *Studia Mediaevalia Bohemica* 3, 2011, č. 2, s. 351–353).

20 J. HALAMA, *Sociální učení*, s. 158–162.

směřování i každodenní život bratří, ostatně aktuálně stojí opět v popředí zájmu české historiografie.²¹

Díky rozvoji bádání po roce 1989 se tak v celém uvedeném spektru témat podařilo alespoň v řadách odborné veřejnosti změnit stereotypní a hlavně zjednodušující podobu Jednoty v období předbělohorském jako uzavřené sekty, v níž dominovalo venkovské obyvatelstvo, respektive nejnižší společenské vrstvy charakterizované negativním vztahem ke vzdělání. Tedy sekty, která byla ve veřejném životě zastoupena jen několika osobnostmi duchovního života a několika příznivci z prostředí šlechtického. Do onoho zjednodušujícího vnímání Jednoty patřil nepochybně i obraz bratří jako hlavní oběti rekatolizační pobělohorské politiky, jejímž důsledkem byla masivní bratrská emigrace, která odstartovala „druhý život“ společenství v zahraničí. Tento přístup až na výjimky nereflekoval průběh komplikovaného předbělohorského vývoje bratrského společenství, které muselo reagovat na měnící se náboženské i politické poměry. Platí to zejména pro období po roce 1609, kdy se jeho postavení a role zásadně proměnily.

Přestože tedy v české historiografii nastala výrazná změna ve vnímání předbělohorské Jednoty bratrské, nadále zůstával jeden významný deficit, typický i pro předchozí teologické i historiografické výzkumy jejích dějin, a to otázka role měšťanů, měst, respektive městského stavu v politických aktivitách Jednoty a problematika postavení měst a měšťanů ve strukturách bratrské komunity. Jde o otázku o to významnější, že již v padesátých letech minulého století definoval Josef Janáček, k jehož badatelským prioritám patřila v rámci dějin raně novověkých měst speciálně otázka předbělohorské městské stavovské politiky, jako jejího hlavního hybatele pražský „evangelický patriciát“, mezi nímž měla být zastoupena řada „sympatizantů“ Jednoty.

Janáček je sice necharakterizoval jako mluvčí městského obyvatelstva „nýbrž svých vlastních zájmů“, ale byla to právě jím identifikovaná skupina zámožných pražských měšťanů, kteří se od roku 1609 etablovali na čele městského stavu. Z ekonomického hlediska se tito mužové opírali zejména o příjmy z rozsáhlého

---

21 Srovnej zprávu: Jan KILIÁN, *Kolokvium Bratrská šlechta v Čechách a na Moravě. Formování konfesní identity urozených v kontextu středoevropského protestantismu raného novověku*, *Historický ústav AV ČR, Praha, 14. června 2017*, *Bohemiae Occidentalis historica* 3, 2017, č. 1, s. 107–108, výstupy z kolokvia publikované in: *Folia Historica Bohemica* 33, 2018, č. 1, s. 5–166; k jednotlivým osobnostem srovnej zejména tyto tituly vydané po roce 1989: Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberk. Životní příběh Petra Voka*, Praha 1996, 2010 (doplněné a opravené vydání); Stanislava NOVÁKOVÁ, *Krajířové z Krajku. Z Korutan do země České koruny*, České Budějovice 2010; Tomáš KNOZ, *Karel Starší ze Žerotína. Don Quiote v labyrintu světa*, Praha 2008.

nemovitého majetku a dále mezi nimi vystupovali do popředí zejména právníci a úředníci, respektive představitelé intelektuálních elit. Zastupovali městský stav nejen v direktoriu a v kolegiu defensorů, ale i při všech politických jednáních. Konkrétní vazbu těchto pražských politiků, mezi něž se řadili např. Adam Linhart z Najenperka, Martin Fruwein z Podolí, Adam Huber z Rysenpachu, Jan Köchl z Hollenštejna, Jan Theodor Sixt z Ottersdorfu a další, na Jednotu však Janáček nemohl vzhledem k omezené základně dobových znalostí ještě přesněji definovat.²²

Pramenný deficit v řešení otázek spojených s městy a městskou stavovskou politikou ve vazbě na Jednotu bratrskou v době předbělohorské pomohl překonat unikátní nález archivu bratrského biskupa Matouše Konečného, k němuž došlo v roce 2006 v Mladé Boleslavi při stavebních úpravách bývalého bratrského sborového domu Na Karmeli.²³ Biskup Konečný ukryl svůj archiv nejspíše již na sklonku léta roku 1620, kdy se v Boleslavi ubytovaly sbory pomocného anglického vojska, jejichž chování, spojené s rabováním, biskup s obavami komentoval v jedné z dochovaných písemností.²⁴ Problémy s vojsky eskalovaly, když po bělohorské porážce anglické oddíly vystřídaly vojenské sbory stojící na straně Ligy. Někdy po tomto datu Konečný Mladou Boleslav opustil a od února roku 1621 jej prameny zmiňují v jednom z bratrských center – v Brandýse nad Orlicí na panství Karla st. ze Žerotína. Zde také poměrně krátce nato v únoru roku 1622 zemřel.²⁵

Součástí nalezeného bratrského archivu je především bohatá korespondence, ale patří sem i další písemnosti, mezi nimiž dominovalo více než 50 rejstříků, jejichž sestavování patřilo k základním povinnostem duchovních správců.²⁶ Tyto dokumenty zaznamenávaly majetek jednotlivých sborů působících pod správou biskupa a současně přinášely evidenci členů některých sborů z Pojizeří, ze středních i východních Čech.²⁷ Součástí dochovaných evidencí byl i rejstřík členů pražského

---

22 Josef JANÁČEK, *Královská města česká na zemském sněmu r. 1609–1610*, Sborník historický 4, 1956, s. 226–251, zde s. 244–247.

23 K nálezu blíže srovnej: Jiří JUST, *Neue Quellen zur Geschichte der Brüderunität in der Zeit vor der Schlacht am Weissen Berg. Der Fund des Archivs von Matouš Konečný in Mladá Boleslav*, Acta Comeniana 22–23 (46–47), 2009, s. 249–286.

24 Tuto tezi vyslovil na základě datací nejmladších písemností z nálezů biskupova archivu Jiří Just – srovnej: J. JUST (ed.), „*Hned jsem k Vám dnes naschválí poslika svého vypravil*“, s. 40.

25 Tamtéž, s. 40–41.

26 Srovnej blíže k uvedeným rejstříkům: Pavel SOSNOVEC, „*Rejstřík lidu Božího ku požívání svědomí dobrého*“. *Rejstříky a inventáře Jednoty bratrské v Pojizeří*, in: *Od Ještěda k Troskám*, Vlastivědný sborník Českého ráje a Podještědí 16 (32), 2009, č. 1, s. 6–10.

27 Přehled srovnej: Tamtéž, s. 6.

sboru Jednoty bratrské, který sestavil Matouš Konečný jako jeho správce v listopadu roku 1607.

Archiv biskupa Konečného je od roku 2011 postupně edičně zpřístupňován. Největší pozornost byla zatím věnována základní části nálezů, tj. korespondenci.²⁸ Inventáře sborových majetků a seznamy členů zatím na soustavnou editaci čekají.²⁹ Výjimku představuje zmíněný „pražský“ rejstřík, díky němuž můžeme identifikovat členy Jednoty bratrské ze zemského centra v době krátce před legalizací její činnosti a vystoupením sboru z ilegality. Tuto památku jsem připravila k vydání v roce 2014.³⁰ K soupisu byl připojen seznam členů venkovských sborů, spadající pod tuchoměřickou správu, kterou vykonával správce Konečný spolu s vedením pražských bratří.³¹ Na závěr sborové evidence Konečný připojil i údaje o organizaci bohoslužeb pro oba sbory a seznam nově přijatých členů pro léta 1606 a 1607. Předepsána byla i rubrika pro eventuálně vyloučené členy, která však zůstala nevyplněná.³²

Rejstřík pražského sboru Jednoty bratrské zachytil její členy ze tří měst pražských – Malé Strany, Starého a Nového Města pražského a dále malou skupinu čtyř osob, žijících na předměstí v Nuslích. V evidenci nalezneme i jedenáct bratří a sester, kteří nebyli bydlištěm spojeni s městy pražskými: Pramen je charakterizuje jako „neustavičné“. Soupis bratří uzavírá šestnáct vandrovnických tovaryšů. Úvod rejstříku eviduje členy a členky pražského sboru, kteří se přímo podíleli na jeho správě.³³ Základnu komunity tak představovali v městech pražských nejen měšťané, ale i obyvatelé souměstí a evidence zaznamenala i přesporní bratry, kteří byli v době soupisu aktuálně přítomní v zemském centru, či kteří sem pravidelně docházeli na bohoslužby a byli považováni za řádné příslušníky sboru.

---

28 Dosud vydané tituly: J. JUST (ed.), *„Hned jsem k Vám dnes naschválí poslíka svého vypravil“*; M. RŮČKOVÁ (ed.), *„Poslušensství synovské vzkazují Vám, můj nejmilejší pane otče“*.

29 Základní zpřístupnění části rejstříků a inventářů z oblasti Pojizeří nabízí studie P. SOSNOVEC, *Rejstříky a inventáře*, s. 6–10.

30 Muzeum Mladoboleslavská, Mladá Boleslav, Archiv Matouše Konečného, sign. A3254/Praha-/O/1607, Rejstřík Jednoty bratrské Praha 1607 – Olga FEJTOVÁ, *„A tak ne oni nás, ale my je zpravovatí máme!“ Jednota bratrská v městech pražských v době předbělohorské a rejstřík členů pražského sboru*, Praha 2014, edice soupisu Pražanů s. 66–97; dále jako: *Jednota bratrská v městech pražských*.

31 Muzeum Mladoboleslavská, Mladá Boleslav, Archiv Matouše Konečného, sign. A3254/Tuchoměřice/O/1607, Rejstřík Jednoty bratrské Tuchoměřice 1607 – *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 100–111.

32 *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 112–121.

33 Tamtéž, s. 66–69.

Členění soupisu odpovídá zčásti formě rejstříku, jak byla v letech 1610 a 1611 využita ve srovnatelně rozsáhlé komunitě bratří v Mladé Boleslavi, tj. podle jednotlivých měst (v případě Boleslavi čtvrtí). Dále však pražský soupis sleduje členy jen podle jejich bydliště, zatímco mladoboleslavská evidence je uvnitř městských čtvrtí dále s ohledem na sociální učení Jednoty poněkud překvapivě dělila i podle jejich sociálního postavení: nejprve byli evidovány osoby šlechtického původu, po nich následovali měšťané, řemeslníci a soupis uzavírali podruzi.³⁴

Rozbor rejstříku potvrdil, že v městech pražských se Jednotě před rokem 1609 nepodařilo ustavit samostatný sbor s vlastním vedením. Pražští bratři tak byli spravováni z mimopražských center. Po potlačení sboru v Brandýse nad Labem po roce 1547, jehož duchovní správce ve čtyřicátých letech prokazatelně zajížděl do měst pražských a obstarával tu bohoslužby, byli Pražané spravováni z Tuchoměřic,³⁵ a to společně s místním sborem, jehož členové byli usazeni v několika středočeských lokalitách: Tuchoměřice, Středokluky, Nelahozeves, Odolena Voda, Bašt Menší a Větší, Větrušice, Radonice, Brandýs nad Labem, Dubeč, Dobřejovice, Petrovice, Komárov, Nižbor, Tmaň, Choteč, Řitka.³⁶ V uvedených oblastech bylo obvykle zachyceno jen několik málo členů spojených rodinnými vazbami či jako služebnictvo se šlechtickým rodem usedlým v daném místě.³⁷

Centrum pražsko-tuchoměřického sboru se nacházelo na panství rodu Sluzských z Chlumu, kteří Tuchoměřice získali ve dvacátých letech 16. století. Rod patřil k bratrské šlechtě a svým působením naplňoval ideály sociálního učení Jednoty, zejména jejího zprvu odmítavého a později rezervovaného vztahu k světské moci.³⁸ Jeho jednotliví příslušníci nezastávali až na jednu výjimku významnější posty v zemské nebo zeměpanské správě.³⁹ Soupis mimopražských členů patřících pod tuchoměřickou správu z roku 1607 zachytil posledního z majitelů místní tvrze a panství Jana Benjamina Sluzského s rodinou, který krátce po vzniku bratrské evidence v roce 1615 prodal Tuchoměřice Ottovi Jiřímu z Vartemberka. Pro rod si však zachoval právo na pohřeb na místním hřbitově, který patrně po desetiletí

---

34 Srovnej: P. SOSNOVEC, *Rejstříky a inventáře*, s. 8; Karel SIMON, *Sociální postavení členů jednoty bratrské v Mladé Boleslavi na počátku 17. století*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2012, s. 36.

35 F. HREJSA, *Sborové Jednoty*, s. 25–26, 45.

36 Srovnej: *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 100–111.

37 Tamtéž, s. 100–111.

38 J. HALAMA, *Sociální učení*, s. 103–114, 158–162.

39 Pouze Zikmund Sluzský se v roce 1595 stal berníkem slánského kraje. August SEDLÁČEK, *Hrad, zámky a tvrze Království českého VIII.*, Praha³ 1996, s. 238.

sloužil jako pohřebiště tuchoměřického bratrského sboru.⁴⁰ Po bělohorských událostech pak Tuchoměřice zakoupila jezuitská klementinská kolej a tím se z hlediska konfesijního završil i osud obce, v níž v době předbělohorské vedle rodu Sluzských patřila k Jednotě i devítičlenná bratrská komunita.⁴¹

Prvním doloženým správcem pražsko-tuchoměřického sboru byl v sedmdesátých letech 16. století Václav Preis.⁴² V první polovině osmdesátých let ho vystřídal Samuel Benedikt (Blažek). Jeho nástupce Jan Efraim vedl sbor až do roku 1596, kdy odešel jako biskup-sudí českomoravských diecézí do Mladé Boleslavi. Za jeho působení v čele pražsko-tuchoměřického sboru se Tuchoměřice staly i přechodným centrem správy českých diecézí, protože zde Efraim pobýval od svého zvolení biskupem v roce 1589.⁴³ V době jeho vedení pražsko-tuchoměřického sboru měl správce k ruce dva kněží, jednoho jáhna a sedm učedníků.⁴⁴ V této skladbě fungovala správa s největší pravděpodobností i v době tuchoměřického působení Matouše Konečného, který na postu správce vystřídal v roce 1603 Šebestiána Biaerea.⁴⁵ Konečného evidence členů sboru totiž připomíná k roku 1607 dva, respektive tři kněží, kteří obstarávali kázání v jednotlivých středoevropských a pražských bratrských komunitách. Třetí z nich měl zajistit v případě potřeby kázání v německém jazyce.⁴⁶ Pražsko-tuchoměřický sbor Konečný opustil až v roce 1609 poté, co se aktivně účastnil jednání předcházejících vydání Rudolfova Majestátu a následně byl zvolen biskupem. Ještě téhož roku v listopadu se ujal bratrského sboru boleslavského, kde se post správce uvolnil po smrti významného duchovního Jednoty Bartoloměje Němčanského.⁴⁷ Do zemského centra však Konečný zajišťoval kázat i nadále a kontakty s pražskými členy Jednoty rozhodně nepřerušil, byť jeho kompetence v rámci diecéze již do měst pražských nezasahovaly.⁴⁸

Pražsko-tuchoměřický sbor působil až do roku 1609 v nelegálním postavení, tak jako celá Jednota. V této problematické situaci musela pracovat i správa sboru soustředěná v Tuchoměřicích. Odtud byly obstarávány bohoslužby pro města pražská a odtud správce sboru také zajišťoval do zemského centra vyřizovat nutnou

---

40 Tamtéž.

41 *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 100.

42 Ferdinand HREJSA, *Dějiny křesťanstva v Československu VI.*, Praha 1950, s. 276.

43 Srovnej: F. HREJSA, *Sborové Jednoty*, s. 45–46; J. JUST (ed.), „*Hned jsem k Vám dnes naschválí poslíka svého vypravil*“, s. 28.

44 Tamtéž, s. 31,

45 Tamtéž a F. HREJSA, *Sborové Jednoty*, s. 33.

46 *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 119.

47 J. JUST (ed.), „*Hned jsem k Vám dnes naschválí poslíka svého vypravil*“, s. 31–32.

48 Tamtéž, s. 32, 34.

agendu. Naopak Pražané směřovali čas od času do Tuchoměřic, čemuž se přizpůsobil i sborový dům, kde byl upraven prostor pro jejich povozy.⁴⁹ Nutné intenzivní kontakty mezi bratry v zemském centru a jejich sborovou správou jistě nemohly v dlouhodobém horizontu unikat pozornosti úřadů, respektive veřejnosti, tím spíše, že tuchoměřické panství sousedilo s jezuitskými majetky na Přední Kopanině. Nikdo však proti „nelegální“ církvi nezasahoval. Komunikace mezi Prahou a centrem pražsko-tuchoměřického sboru se tedy odehrávala až do vydání Majestátu v pololegální formě a míra jejího případného utajování závisela vždy na konkrétních nábožensko-politických poměrech. Zejména po obnovení svatojakubského mandátu v roce 1602 se situace sice mohla zkomplikovat, ale konkrétní zásah proti spojenému sboru není znám ani z tohoto období.⁵⁰

Pražský sbor Jednoty čítal 423 členů⁵¹ a řadil se tak k největším předbělohorským bratrským komunitám v Čechách. Navíc je nutné k tomuto počtu připojit ještě 155 členů vlastního tuchoměřického sboru.⁵² Co do celkového rozsahu, byl nejbližší srovnatelný pouze sbor mladoboleslavský, k němuž se přímo ve městě hlásilo bezmála 500 členů a dalších 200 bratří se nacházelo v bezprostředním okolí Mladé Boleslavi. Jejich zastoupení mezi obyvateli města bylo ovšem významnější, než v městech pražských, neboť tvořili téměř pětinu mladoboleslavského obyvatelstva.⁵³ V zemském centru představovala členská základna Jednoty bratrské přibližně 1 % jejích obyvatel.⁵⁴ Tento podíl odpovídal odhadům celkového zastoupení Jednoty mezi obyvatelstvem v českých zemích, jak se objevil v díle Ferdinanda Hrejsy, či později Josefa Macka.⁵⁵ Ostatně právě F. Hrejsa předpokládal na základě nesoustavných údajů z pramenů, ale i s ohledem na skutečnost, že průměrná velikost bratrského sboru představovala 200 členů, že se v městech pražských v době předbělohorské hlásilo k Jednotě bratrské 300–500 osob.⁵⁶

---

49 F. HREJSA, *Sborové Jednoty*, s. 45.

50 Tamtéž, s. 45–46; *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 17

51 Sám Konečný v soupise uvedl nepřesný údaj 418 osob. Srovnej: *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 96–97.

52 Tamtéž, s. 18.

53 K. SIMON, *Sociální postavení členů jednoty bratrské*, s. 127.

54 Odhady počtu obyvatel v době předbělohorské se v odborné literatuře pohybují mezi 40 000 až 60 000 obyvateli. Srovnej: Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK, *Praha*, Praha 2000, s. 299.

55 Srovnej: F. HREJSA, *Sborové Jednoty*, s. 17 (odhady hovoří o 40 000 členech Jednoty v Čechách a na Moravě, kteří měli představovat 1–2 % obyvatel) a Josef MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 287–288.

56 F. HREJSA, *Sborové Jednoty*, s. 17.

Existence početného bratrského sboru v městech pražských nepochybně souvisela především s rostoucími sympatiemi k Jednotě, které reflektují prameny už od devadesátých let 16. století. Růst podpory bratří a rozšiřování jejich členské základny v zemském centru se staly tak viditelným jevem, že neunikly ani pozornosti úřadů. V roce 1590 si dolní konzistoř stěžovala, že přední měšťané z měst pražských vstupují do Jednoty a účastní se jejich bohoslužeb konaných po pražských domech, takže ubývá lidí v pražských kostelech.⁵⁷ O pět let později konzistoř opět sestavila stížnost, tentokrát již zcela adresně zaměřenou na schůzky „kalvínů“ a „pikartů“ v konkrétních lokacích, a to s dodatkem, že se jejich německým a českým kázáním dostává mimořádné podpory ze strany pražských měšťanských elit.⁵⁸ Na sklonku devadesátých let si pak na růst vlivu a popularity Jednoty bratrské v městech pražských stěžoval pražský arcibiskup, který odhadl počet účastníků na jejich bohoslužbách na 10 000.⁵⁹ Ač se nemuselo jednat jen o členy bratrského sboru, ale také o sympatizanty Jednoty, počet účastníků těchto bratrských shromáždění byl extrémně nadsazený: jednalo by se prakticky o celou čtvrtinu obyvatel zemské metropole.

Reflexe růstu popularity Jednoty v pražském souměstí v průběhu devadesátých let 16. století ze strany katolické i utrakvistické správy však souvisela nejen s veřejně projevovanými sympatiemi pražských měšťanů a obyvatel města vůči Jednotě, ale také s přílivem bratří do měst pražských, v nichž někteří získali i měšťanství. Tento jev potvrzuje analýza biografických údajů členů Jednoty, jak je v roce 1607 zachytil v pražském souměstí Konečného soupis.⁶⁰ Jeho údaje dokládají intenzivní migraci bratří do zemského centra na sklonku 16. století a její dozvuky v první dekádě 17. století.⁶¹ Tato migrační vlna přicházela nejen z tradičních center Jednoty, jako byly Horažďovice, Mladá Boleslav nebo Turnov, ale i z menších lokalit, v nichž existovaly bratrské sbory. Bratří se do Prahy ale stěhovali také z dalších oblastí v Čechách a z vedlejších korunních zemí, v nichž existenci Jednoty

---

57 Tamtéž, s. 46 a *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 23.

58 F. HREJSA, *Sborové Jednoty*, s. 46 a *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 23. Kalvíni se měli scházet v domě „pana Hrzána“ a bratří pak v domě „pana Pětipeského“. V jednom z blíže nespecifikovaných staroměstských domů se pak měly střídát bohoslužby v němčině a češtině. V případě sídla rodu Hrzánů je pravděpodobné, že se jednalo o dům Mičánovský v Templové ulici, který rodu patřil v uvedeném období, protože v dalších pramenech je lokalizován jako stavba u kostela sv. Anny. Srovnej: František RUTH, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních III.*, Praha 21996, s. 1043. U domu Pětipeských je ztotožnění s konkrétní stavbou obtížné, protože domovní majetek, který rod na přelomu 16. a 17. století v městech pražských vlastnil, byl poměrně rozsáhlý.

59 F. HREJSA, *Sborové Jednoty*, s. 46; *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 23.

60 Tamtéž, s. 127–176.

61 Tamtéž, s. 48.

nemáme doloženou. Jen výjimečně se členy Jednoty v městech pražských stávaly osoby, které přicházely ze zahraničí.⁶²

Závěrečná dekáda 16. století přinesla v Čechách první významnější etapu konfesijní konfrontace, která se manifestovala nejen intenzivní katolickou ofenzivou, ale jak dokládá vývoj Jednoty bratrské v městech pražských, také posilováním českobratrského a kalvínského vlivu.⁶³ Reakce panovníka na tento vývoj na sebe nenechala dlouho čekat: V roce 1602 obnovil svatojakubský mandát namířený proti Jednotě, respektive proti Pikartům, jehož obsahem byl především příkaz k uzavření všech bratrských sborů.⁶⁴ Činnost bratrských komunit však mandát zasáhl pouze krátkodobě a jeho účinek v samotném zemském centru je spíše otázkou. Pokud se mandát dotkl Pražanů, tak postihl zejména jejich politické elity, spojené s výkonem městské správy. Konkrétně na Malé Straně došlo v roce 1602 k sesazení dvou konšelů za neúčast na procesí Božího těla a současně byl obviněn z pikartství malostranský písař Jan Kocín z Kocínětu. Ten se tomuto nařčení bránil,⁶⁵ ačkoliv ho Konečného evidence pražských členů Jednoty, v níž je zachycen, usvědčuje z opaku.⁶⁶

Již roku 1604 bratrské sbory v Čechách obnovily svoji činnost na „standardní“ poloveřejné, tedy mlčky tolerované, bázi.⁶⁷ Zákaz činnosti Jednoty po roce 1602 je často podáván jejími historiky jako důvod ustávání přílivu konvertitů do jejich řad v prvním desetiletí 17. století.⁶⁸ Tento jev se však týkal spíše venkovských sborů, jak dokládá Konečného evidence, která v letech 1606 až 1607 zaznamenala 63 nových členů pražského sboru.⁶⁹ Pro pražskou situaci tak platilo spíše dobové hodnocení bratrských duchovních, kteří dobu zákazu činnosti posuzovali jako etapu aktivizace členů a upevnění vnitřní jednoty církve.⁷⁰

Perzekuce namířená proti Jednotě tak v městech pražských, tj. na Malé Straně, Starém a Novém Městě, postihla především ty její členy, kteří se angažovali

---

62 Tamtéž.

63 Pavel B. KŮRKA, *Kostelníci, úředníci, měšťané. Samospráva farnosti v utrakvistu*, Praha 2010, s. 98.

64 A. MOLNÁR, *Boleslavští bratři*, s. 239; Zikmund WINTER, *Život církevní v Čechách I.*, Praha 1892, s. 223–224; Julius GLÜCKLICH, *Mandát proti Bratrům z 2. září 1602 a jeho provádění v letech 1602–1604*, *Sitzungsberichte der Königl. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Classe für Philosophie, Geschichte und Philologie* 1904, 1905, s. 1–28, zde 17–18.

65 Petra BIŠKOVÁ, *Městská rada na Malé Straně v letech 1547–1650*, *Documenta Pragensia* 21, 2002, s. 72.

66 *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 70–71.

67 A. MOLNÁR, *Boleslavští bratři*, s. 242–243.

68 F. HREJSA, *Sborové Jednoty*, s. 17; J. JUST, *Multikonfesijní soužití v době náboženské svobody*, *Studia Comeniana et Historica* 39, 2009, s. 249–265, zde s. 262.

69 *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 112–117.

70 A. MOLNÁR, *Boleslavští bratři*, s. 242–243; J. Just, 9. 7. 1609, s. 29.

při správě měst v radních kolegiích. Do složení těchto grémií ovšem od roku 1547 významně zasahoval panovník, takže na počátku 17. století zůstala převážně nekatolická jen novoměstská rada. Ve staroměstské zasedali v tomto období většinou měšťané katolického vyznání, ale i zde si evangelíci udrželi až třetinu postů. Společným rysem členů radních kolegií napříč náboženským spektrem byla především loajalita vůči panovníkovi. Pokud přihlédneme k uvedené skladbě pražských radních kolegií a současně k reálné náplni jejich činnosti, která v této době již byla do značné míry redukována na výkon policie, tj. došlo k významnému omezování možnosti realizovat samostatnou městskou politiku, nepřekvapí, že v řadách radních jednotlivých měst pražských prakticky nenalezneme významné členy Jednoty bratrské, kteří měli politické ambice. Pokud už se pražští členové Jednoty angažovali v radním kolegiu či ve sboru obecních starších, respektive v dalších úřadech rady (což byla praxe vysloveně ojedinělá),⁷¹ pak se tak stalo převážně až v době stavovského povstání, nebo epizodické působení bratří v městských službách rychle vyústilo v jejich postup do zemské či dokonce do zeměpanské správy.

Soupis pražských členů Jednoty bratrské ovšem nezahrnul jedno významné konfesijní společenství, profesionální aktivitou těsně spojené s pražským sborem, a to – jak píše Konečný – „Němce“.⁷² Tím biskup mínil členy mezinárodní reformované komunity, jejíž pobyt úzce souvisel s přesunem dvora Rudolfa II. do Prahy a jejíž existenci zmiňují prameny už v devadesátých letech 16. století.⁷³ Označení „Němci“ si vysloužili s ohledem na základní jazyk komunikace, který používali a v němž jim byly slouženy bohoslužby. Jednalo se o asi 50 osob, mezi nimiž měli významné zastoupení umělci, obchodníci či dvorští řemeslníci přišedší do Prahy z Nizozemí, Francie, Valonska, Anglie, Skotska a také z říše. Mezi známé členy této komunity se řadili malíři Bartholomeus Spranger a Jacob Hoefnagel

---

71 Jaroslav DOUŠA, *Městské rady v Plzni a na Starém Městě pražském v letech 1550–1650. Sociální složení rad v letech 1560–1590*, Sborník archivních prací 32, 1982, s. 321–418, zde 369–375; TÝŽ, *Staroměstští konšelé v jiných funkcích městské samosprávy v letech 1571–1602 a 1630–1650*, Documenta Pragensia 15, 1997, s. 43–74, zde s. 52; Jaroslava MENDELOVÁ, *Rada Nového Města pražského v letech 1600–1650*, Pražský sborník historický 29, 1996, s. 59–106, zde s. 77–78.

72 *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 110–111.

73 Více viz poznámka č. 57. Aktuálně k tématu Evelyn REITZ, *Discordia concors. Kulturelle Differenzierung und ästhetische Einheitsbildung in der Prager Kunst um 1600*, Berlin – Boston 2015, zejména s. 373–421; TÁŽ, *Der Protestantismus rudolfinischer Künstler im Lichte der „theutschen orthodoxen Gemein“*, Pražský sborník historický 44, 2016, s. 7–41, ke konfesijnímu charakteru této skupiny zejména s. 13.

nebo obchodníci Gilles de Meijer, Jacob a Filip van Akkerové a další.⁷⁴ „Německý“ sbor nebyl přímo organizačně spojen s Jednotou, ale ta pro něj po roce 1609 zajišťovala správce a kazatele. Jím byl Jan Korvín Lanškrounský, původem z německojazyčného bratrského sboru v Lanškrouně.⁷⁵ Někteří členové pražského bratrského sboru podporovali mezinárodní reformovanou komunitu i finančně (např. Jan Theodor Sixt z Ottersdorfu, bratři Fruweinové, Šimon Sušický ze Sonnenštejna či Vojtěch Koutský).⁷⁶ Pro Jednotu představovala spolupráce s reformovanými vcelku přirozený proces, protože sama se už od sedmdesátých let 16. století otevírala vlivům kalvinismu, a to jak v rovině teologické, tak zejména v oblasti koncepce sociálního učení.⁷⁷ Recepti kalvinismu v řadách jednotlivých členů posilovalo i studium bratrské mládeže na zahraničních reformovaných univerzitách, akademiích a učilištích, jaká představovaly v prvé řadě Brémy, Heidelberg nebo Herborn.⁷⁸ Úzká spolupráce přitom nevyklučovala občasně etnické kontroverze, jaké se objevovaly ovšem až po roce 1609 např. kolem vydání usnesení na ochranu českého jazyka 1615.⁷⁹

Oba pražské sbory – Jednota bratrská i mezinárodní reformovaná komunita – působily až do vydání Majestátu Rudolfa II. v roce 1609 „pololegálně“, tj. mlčky trpěny. Až deklarace náboženské svobody jim, stejně jako luteránům, umožnila otevřený vstup do veřejného prostoru zemského centra. Tuto skutečnost viditelně demonstroval zejména zisk vlastního oficiálního sakrálního prostoru v pražském souměstí, který představovaly chrámy a nikoliv jen neformální

---

74 Nicolette MOUT, *The International Calvinist Church of Prague, the Unity of Brethren and Comenius 1609–1635*, Acta Comeniana 28/1 (4/1), 1979, s. 65–77.; E. REITZ, *Der Protestantismus rudolfinischer Künstler*, s. 17–33.

75 J. JUST, *Multikonfesionní soužití*, s. 255; F. HREJSA, *Sborové Jednoty*, s. 46.

76 N. MOUT, *The International Calvinist Church*, s. 68–69.

77 R. ŘÍČAN, *Dějiny Jednoty bratrské*, s. 273–288; Markéta RŮČKOVÁ, *Studium kněžského dorostu Jednoty bratrské v letech 1610–1618*, Studia Comeniana et Historica 39, 2009, č. 81–82, s. 200–215; bliže k pronikání vlivů švýcarské reformace do bratrské teologie srovnej: A. MOLNÁR, *Na rozhraní věků. Cesty reformace*, Praha 1985, s. 346–347 a J. HALAMA, *Sociální učení*, s. 154–155.

78 Jiří PEŠEK – David ŠAMAN, *Studenti z Čech na zahraničních univerzitách v předbělohorském čtvrtstoletí*, Ústecký sborník historický 1983, s. 173–218, zde s. 179, 187, 190, 208; k bratrské mládeži srov.: Luděk REJCHRT, *Bratřští studenti na reformovaných akademiích před Bílou horou*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále AUC – HUCP) 13, 1973, č. 1–2, s. 43–82, a aktuálně M. RŮČKOVÁ, *Das Bremer Gymnasium Illustre und seine Beziehung zu den Studenten der Brüderunität aus Böhmen und Mähren zu Anfang des 17. Jahrhunderts*, Bremisches Jahrbuch 89, 2010, s. 93–127, resp. M. RŮČKOVÁ (ed.), *„Poslušeství synovské vzkazují Vám, můj nejmilejší pane otče“*.

79 J. JUST (ed.), *„Hned jsem k Vám dnes naschválí poslika svého vypravil“*, s. 209–210.

modlitebny v domech členů sboru, jak tomu bylo v dobách nelegální existence Jednoty. Zásadního významu nabýval i zisk vlastního školského zařízení v městech pražských.

První chrám, který Jednota po vydání Majestátu obsadila, byla Betlémská kaple, symbol české reformace. Kaple patřila k majetku univerzity. To ovšem od počátku mezi univerzitními mistry a představiteli Jednoty vyvolávalo kontroverze, které se vyhrtyly po obsazení místa kazatele bratrským seniorem. Problémy se následně prohloubily poté, co Jednota zřídila při kapli vlastní bratrskou školu, která stála mimo systém městského latinského školství, kontrolovaného právě univerzitou.⁸⁰ Spory byly nakonec ukončeny kompromisem a uzavřením smlouvy v roce 1612, v níž univerzita uznala nárok bratří na kazatelské místo v kapli, a ti podřídili svoji školu univerzitnímu dohledu.⁸¹

Mezinárodní komunita se po legalizaci své činnosti spolu se svým správcem a kazatelem Janem Korvínem uchýlila do kostela sv. Benedikta na Starém Městě pražském. Chrám využívala společně s luteránským německým sborem. Tento stav nepochybně nebyl ideální ani pro jedno společenství: Luteráni problém vyřešili stavbou vlastního chrámu, zahájenou v roce 1611. Kostel sv. Salvátora byl na Starém Městě dokončen o tři roky později. Reformovaní se přesunuli v roce 1613 do univerzitní kaple Božího Těla na dnešním Karlově náměstí.⁸²

Jednota bratrská i reformovaní v městech pražských ovšem od počátku usilovali o vlastní kostel. Mezinárodní komunita začala se sběrem financí na stavbu kostela už v roce 1611. Datum se shoduje s počátky stavby chrámu německých luteránů na Starém Městě, s nimiž do té doby reformovaní sdíleli pro bohoslužby stejný sakrální prostor.⁸³ Situaci jim pomohl řešit nákup pozemku s nefunkčním chrámem sv. Šimona a Judy a dalšími budovami na Starém Městě pražském, které nejpozději v roce 1615 zakoupil významný bratrský šlechtic Václav Vilém z Roupova.⁸⁴ V tomto prostoru začaly souběžně vznikat dvě stavby. Zatímco reformovaná obec zahájila přestavbu původní zchátralé sakrální budovy, Jednota se

---

80 Michal SVATOŠ, *Smlouva o užívání Betlémské kaple z roku 1612*, in: V. Urbánek – L. Řezníková (eds.), *Mezi Baltem a Ubrami*, s. 209–222, zde s. 210–212; k systému předbělohorského městského latinského školství srovnej souhrnně: Jiří PEŠEK, *Univerzita a městské latinské školy*, in: M. Svatoš (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy 1347/48–1622 I.*, Praha 1995, s. 219–216 (zde i další literatura).

81 M. SVATOŠ, *Smlouva o užívání Betlémské kaple*, s. 210–212.

82 F. HREJSA, *Sborové Jednoty*, s. 46; TÝŽ, *Bratrský kostel*, s. 279–280; TÝŽ, *U Salvátora. Z dějin evangelické církve v Praze*, Praha 1930, s. 5.

83 J. JUST (ed.), *„Hned jsem k Vám dnes naschválí poslíka svého vypravil“*, s. 202.

84 F. HREJSA, *Sborové Jednoty*, s. 47.

rozhodla pro novostavbu.⁸⁵ Přestavba byla dovedena do zdárného konce v roce 1618 a v listopadu tu reformovaný sbor mohl zahájit bohoslužby.⁸⁶ Jednota dokončila svůj kostel po mnoha peripetiích technického i organizačního rázu až o dva roky později. Tuto stavbu ovšem od počátku provázela kritika z řad zejména předních členů sboru, která se týkala jejího umístění. Kritické hlasy upozorňovaly na to, že chrám leží stranou hlavních komunikací.⁸⁷ Svou roli však nepochybně hrála i okolnost, že místu nepřidávala na důstojnosti blízkost – páchnoucích – jirchářských provozoven. Nespokojenost s novým bratrským kostelem, který byl biskupem Konečným předán svému účelu 14. června 1620, vedla nakonec bratrskou šlechtu k tomu, že se svolením defensorů uvedla svého kazatele do jezuitského chrámu sv. Salvátora v areálu Klementina.⁸⁸

Rudolfův Majestát Jednotě nepřinesl jen možnost legální existence a získání oficiálního sakrálního prostoru či vlastního školského zařízení. Umožnil jí též otevřenou participaci na nábožensko-politickém dění v zemi, které vyvrcholilo stavovským povstáním. Její členové se ve stavovské společnosti stali významnou politickou silou. Díky nálezů archivu biskupa Konečného tuto sílu, tj. její konkrétní aktéry, můžeme dnes identifikovat a tedy také lépe pochopit motivace jednání exponentů stavovského povstání v roce 1618. Jednota bratrská mezi nimi měla významné zastoupení, a to i co se týká příslušníků městského stavu. Ze čtyř staroměstských měšťanů, kteří v povstaleckém direktoriu zastupovali městský stav, byli tři příslušníci Jednoty bratrské: Jan Theodor Sixt z Ottersdorfu, Martin Fruwein z Podolí a Daniel Škréta Šotnovský ze Závóřic.⁸⁹

Jaké nové poznatky, které nejen že zpřesňují obraz Jednoty bratrské v době předbělohorské, ale které především nabídnou odpověď na otázku, jaké bylo postavení měst a měšťanů v jejich strukturách a v pražských politických elitách, nám tedy přináší analýza rejstříku členů pražského bratrského sboru, který sestavil Matouš Konečný?

---

85 J. JUST (ed.), „*Hned jsem k Vám dnes naschválí poslíka svého vypravil*“, s. 209–211; Pavel VLČEK – Ester HAVLOVÁ, *Praha 1610–1700*, Praha 1998, s. 28–29; Pavel VLČEK et al., *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*, Praha 1996, s. 117.

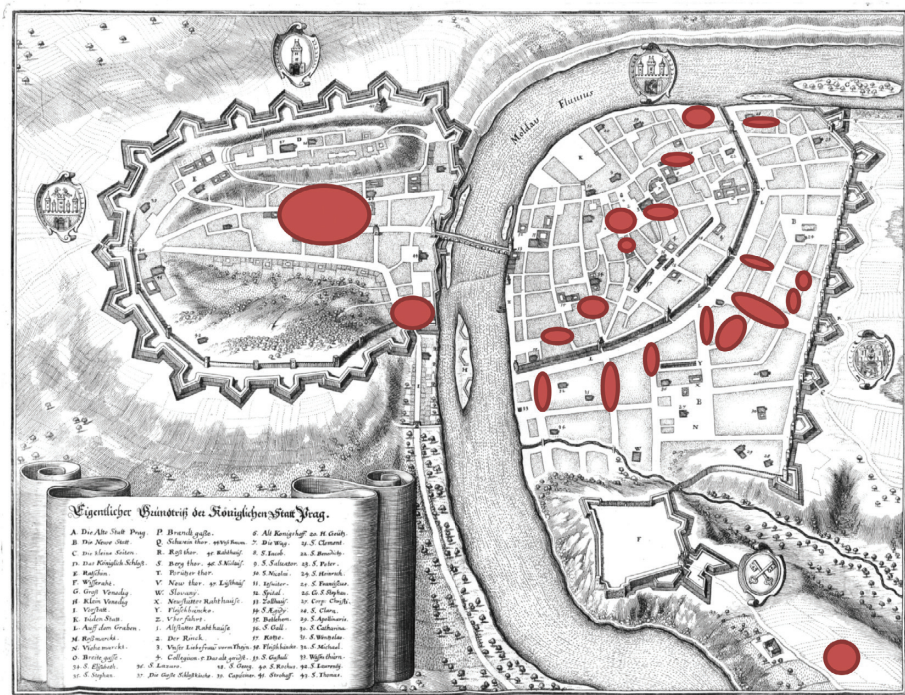
86 F. HREJSA, *Sborové Jednoty*, s. 46.

87 Tamtéž, s. 47; TÝŽ, *Bratrský kostel*, s. 279–280; P. VLČEK – E. HAVLOVÁ, *Praha 1610–1700*, s. 28–29.

88 F. HREJSA, *Sborové Jednoty*, s. 46–47; TÝŽ, *Bratrský kostel*, s. 280.

89 Ivana ČORNEJOVÁ et al., *Velké dějiny země Koruny české VIII. 1618–1683*, Praha – Litomyšl 2008, s. 19–20; Josef JANÁČEK (ed.), Pavel Skála ze Zhoře, *Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*, Praha 1984, s. 46.

Dislokace bydlíšť členů Jednoty bratrské určených dle soupisu z roku 1607 (plán města Matthaese Meriana in: Martin Zeiller – Matthaues Merian, *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae* [Frankfurt am Main: Matthaues Merian, 1650]).

Pohlédneme-li na členskou základnu Jednoty v městech pražských z hlediska socio-topografického, je zřejmé, že sídla bratří, která bylo možno identifikovat na základě rejstříku, se až na výjimky soustřeďovala v oblastech kvalitní, ba prestižní zástavby na náměstích a v jejich nejbližším okolí, respektive ve čtvrtích s kvalitními (cenově výše stojícími) domy. Bydliště pražských členů Jednoty nalzáme na malostranském a staroměstském rynku, dále v ulicích Celetná a Melantrichova na Starém Městě, či na Novém Městě v Hyberské, Panské, Jindřišské, Spálené, Jungmannově, Mikulandské a dalších ulicích, které spadaly do oblasti tzv. „dobrých adres“, tj. ve čtvrti jindřišské, štěpánské a také zderazské. Jen menší skupiny bratří byli evidováni poblíž Vltavy, zejména v novoměstské čtvrti svatopetrské, kde se tradičně nacházela spíše obydlí středních a nižších vrstev měšťanů.⁹⁰

90 Srovnej: Olga FEJTOVÁ, *Příspěvek k sociálně-ekonomické charakteristice Nového Města pražského v 17. století – domovní majetek jako výraz sociálně-ekonomického potenciálu města*, *Documenta Pragensia* 17, 1998, s. 171–183, zde s.173–174, 177; V. LEDVINKA – J. PEŠEK, *Praha*,

Ve sboru byly zastoupeny všechny skupiny městské společnosti, i když co do počtu převažovali právě zástupci středních a nižších vrstev. Základnu sboru tvořily celé domácnosti, k nimž ovšem vedle užší rodiny patřili i další příbuzní, či přátelé, a také služebnictvo. Domácnost jako základní hospodářská a sociální jednotka získala v pojetí Jednoty duchovní rozměr a byla „základním společenstvím víry, místem, kde se lidské postoje v každodenním životě utvářejí podle nároků evangelia“.⁹¹ Tento model byl běžný i ve sborech mimo pražské souměstí a skýtal Jednotě zázemí pro její fungování zejména v době její nelegální existence, respektive když musela čelit pronásledování. Její činnost se tehdy opírala o domácí pobožnosti, při jejichž organizaci i realizaci sehrávali zásadní roli hospodáři, či přesněji osoby, které představovaly faktickou „hlavu rodiny“.⁹²

Pro příklad široce rozvrstvené bratrské měšťanské domácnosti může posloužit rodinné zázemí předního člena pražského sboru, který zastával i post soudce – Jana Theodora Sixta z Ottersdorfu. Jako nejvýznamnější osoba v domácnosti byla v soupise členů sboru zachycena jeho matka Kateřina, rozená Mrázová z Milešovky, v době vzniku rejstříku již vdova. V záznamu nechybí Sixtova druhá manželka Lidmila, dále syn Vratislav, dvě chůvy a čtyři další osoby, charakterizované jako přátelé.⁹³ Na druhou stranu je v bratrské evidenci zachycena i řada jednotlivců – mužů a žen, a to navzdory tomu, že se nejednalo o osoby v samostatném postavení (tj. svobodné, ani ovdovělé). Zhruba třetinu členů pražského sboru eviduje Konečného soupis bez jejich životních partnerů a potomků. Důvodem mohla být stále ještě komplikovaná a hlavně nejistá nábožensko-politická situace, která mohla vést k opatrnosti a snaze jednotlivých členů ochránit rodinné příslušníky před možným pronásledováním, s nímž měla Jednota bohaté zkušenosti. Je však také možné, že v roce 1607 již hrálo roli spíše v zemském centru existující multikonfesijní prostředí, v němž zejména u měšťanských elit byly zcela běžné sňatky napříč konfesijním spektrem. Samostatně, bez dalších členů rodiny, byl z významnějších

---

s. 364–366; P. VLČEK et al., *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*; Růžena BAŤKOVÁ et al., *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1)*, Praha 1998.

91 J. HALAMA, *Sociální učení*, s. 90.

92 Vzhledem k tomu, že při bratrské pobožnosti sehrávalo ústřední roli čtení z písma a kázání, mohla domácí pobožnost s předepsanými písněmi, modlitbami, ale i pasážemi z bible a navazujícími komentáři do značné míry nahradit oficiální bohoslužby – srovnej: Matouš KONEČNÝ, *Kazatel domovní*, Hradec Králové: Kleinwechter 1618.

93 *Jednota bratrská v městech pražských*, s.74–75. S jistou mírou pravděpodobnosti s ohledem na systém Konečného záznamů lze k širší domácnosti zařadit i následně zapsanou Zuzanku Němčanskou (v edici chybně Neměnská), Pavla Praeceptoru a dívku Salomenu (tamtéž).

příslušníků komunity zapsán např. Jan Kutnaur ze Sonnenštejna, Eliáš st. Rozín z Javorníku nebo Jan Hollar.⁹⁴

Pokud sledujeme původ členů pražské bratrské komunity, zjišťujeme, že jejich významná část byla spojena s migrační vlnou, kterou zažívala města pražská v devadesátých letech 16. století a jež se rozhodně netýkala jen přílivu bratří.⁹⁵ Noví členové pražského sboru ovšem kupodivu nepřicházeli nejčastěji z tradičních center Jednoty v Čechách či na Moravě (Turnov, Meziříčí, Horažďovice), ale jejich původ pokrýval celé území Čech a částečně Moravy.⁹⁶ Prosopografická analýza Konečného sborové evidence navíc zcela zřetelně odhalila i v návaznosti na migrační procesy propojování bratrských rodin uvědomělou sňatkovou politikou. Síť osobních vazeb však překračovaly rámec úzké rodiny a zahrnovaly i vzdálenější příbuzné, případně přátele a známé. Uvedené vazby pak reflektují především úřední záznamy ve správních řízeních, kdy si členové vzájemně poskytovali rukojemství u právních úkonů, stávali se poručíky vdov a sirotků spolubratrů apod.⁹⁷

Nejnámějšími osobnostmi, které jsou svým původem spojeny s pražským sborem Jednoty bratrské, jsou dva významní čeští umělci (pobělohorského) 17. století Karel Škréta a Václav Hollar. Je samotné soupis nezachytil, protože se narodili až po jeho vzniku. Nicméně osudy jejich rodin, jejich nejbližších příbuzných i jich samotných přinášejí typové příklady strategií jednání pražských členů Jednoty i jejich životních osudů.

V případě Karla Škréty soupis zaznamenává na Starém Městě pražském mezi členy sboru jeho otce Kunderáta, matku Kateřinu, rozenou z Morchendorfu a dva jeho starší bratry (Jana a Kunderáta). Škrétův otec, úředník při české komoře, nepatřil k angažovaným členům Jednoty a zemřel ještě před vypuknutím povstání v roce 1615. Matka odešla po porážce povstání s dětmi do emigrace – prvním místem jejího pobytu se stal saský Freiberg. Odtud se jí podařilo prodat část rodinného majetku v městech pražských a získala dokonce i finanční podporu od pražské mezinárodní reformované obce, s níž udržovala kontakty už v době předbělohorské. Freiberg

---

94 Srovnej: *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 129–131 (Jan Kutnaur skončil 21. 6. 1621 na staroměstském popravišti a zanechal po sobě dva syny, dceru a manželku); s. 165–166 (Eliáš st. Rozín z Javorníku byl v soupise zachycen se svými třemi syny z prvního manželství, ale jeho druhá žena nebyla do soupisu členů Jednoty zahrnuta); s. 151–154 (Jan Hollar z Horažďovic byl v seznamech uveden zcela sám, přestože v době vyhotovení soupisu v roce 1607 byl poprvé ženat a měl dva syny).

95 O. FEJTOVÁ, *Das Verhältnis zwischen den Nationalitäten in den Prager Städten an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert*, Berichte und Beiträge des GWZO 1999, s. 38–59, zde s. 47–49.

96 *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 48.

97 Tamtéž, s. 47–52, s. 127–176.

nakonec opustila a přesídlila s jedním ze synů do polského Lešna. Škrétova matka představovala typ ženy pevně v konfesijním přesvědčení, která i za obtížných podmínek odmítala konverzi, ale současně také osoby praktické, která se rodině dokázala postarat o materiální zázemí pro její komplikovanou existenci v emigraci.⁹⁸

Všichni Škrétovi bratři získali v době předbělohorské vzdělání v mlado-boleslavské bratrské škole a později na zahraničních kalvínských akademiích. Ani oni se po porážce povstání nezdržovali v Čechách a zvolili pobyt v konfesijně příznivějším prostředí v emigraci. Nejstarší Jan se např. stal lékařem v Basileji.⁹⁹ Soupisy členů pražského sboru však zachycují i osobu strýce Karla Škréty – Daniela, který patřil k protagonistům městské stavovské politiky i stavovského povstání. Vybaven kvalitním zahraničním vzděláním, které získal na kalvínské akademii v Herbornu a následně na konfesijně stejně profilovaných akademiích francouzských, působil po návratu ze studií jako sekretář české komory. Po roce 1609 zastával defensorský post a za povstání roku 1618 se stal jedním ze staroměstských direktorů za městský stav a aktivně se účastnil všech politických jednání. Podílel se i na kalvínské ikonoklastické akci v chrámu sv. Víta v roce 1619. Po porážce povstání byl odsouzen ke ztrátě „hrdla, cti a statku“, ale podařilo se mu prchnout ze země. Jeho cesta v emigraci směřovala do Královského Pruska, kde se usadil v jeho metropoli Gdaňsku a stal se zde sekretářem městské rady.¹⁰⁰ Druhý strýc Karla Škréty Pavel, jehož život i kariéra byly spojeny s Kutnou Horou, kde se podílel na mincovní správě, skončil po událostech bělohorských rovněž v emigraci, a to ve službách Karla st. ze Žerotína.¹⁰¹ Sám malíř strávil svá učňovská léta v městech pražských, ale roku 1627 odešel s rodinou do emigrace. Jeho kroky směřovaly do Stuttgartu a posléze do Itálie, odtud se vrátil do Saska, kde pobýval na luteránském dvoře saského kurfiřta. Nakonec se vrátil do Čech, konvertoval a domohl se vrácení části původního rodového majetku.¹⁰²

Rodina Karla Škréty tak přináší komplexní obraz života jak běžných členů bratrského sboru, tak bratrských politicky angažovaných vůdců. Osudy těchto lidí v emigraci reprezentují jak konfesijně pevné postoje, podržené i v obtížných podmínkách exilu, tak přizpůsobení se novému prostředí, završené úspěšnou

---

98 K postojům žen v období pobělohorské rekatolizace srovnej: Jaroslava MENDELOVÁ, *Novoměstské měšťky a protireformace*, Documenta Pragensia 13, 1996, s. 145–151.

99 Srovnej shrnutí biografických údajů k rodině Karla Škréty a literatury k tématu: Olga FEJTOVÁ, *Karel Škréta – malíř českého baroka a jeho českobratrské kořeny*, Umění 59, 2011, s. 57–59, zde 58.

100 *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 132–133; O. FEJTOVÁ, *Karel Škréta*, s. 58.

101 O. FEJTOVÁ, *Karel Škréta*, s. 57–58.

102 *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 134; Stanislav VANĚK, *Malíř Karel Škréta a jeho rod*, Genealogické a heraldické listy 30, 2010, č. 3, s. 2–11.

profesní kariérou. Zastoupen je ale i návrat z emigrace, spojený s konverzí ke katolicismu a osobně i profesně úspěšným životem v rekatolizovaném prostředí měst pražských.

Konfesijní příslušnost Škrétova generačního souputníka Václava Hollara představovala pro historiky vždy problém. Odborná literatura ho řadila na základě známých údajů o jeho životě jak mezi katolíky, tak stejným dílem mezi protestanty. Vodítkem pro konstruování Hollarovy příslušnosti k protestantské konfesi byl zejména jeho odchod do zahraničí v roce vrcholící pobělohorské protestantské emigrační vlny (1627) a současně vzpomínka umělce, kterou zachytil jeho první životopisec Johna Aubrey, že Hollarův otec byl přistižen v době předbělohorské na tajném shromáždění a následně pokutován. Naopak katolictví rodiny bylo vyvozováno ze skutečnosti, že otec Václava Hollara zastával úřednický post v zemské správě, který si udržel i po bělohorských událostech v době vrcholící rekatolizační politiky. Stejnou roli hrála skutečnost, že umělec sám dosáhl ve třicátých letech 17. století od Ferdinanda II. polepšení rodového erbů Hollarů z Práchně, a to právě s ohledem na věrné služby jeho otce panovnickému domu. Odhlédnuto od skutečnosti, že jeho otec jako úředník při zemských deskách sloužil v době předbělohorské spíše stavům než panovníkovi, bylo pro zdárné vyřízení žádosti o polepšení erbů důležité zejména to, že Hollarovu žádost podpořil anglický vyslanec. Daleko méně hrála roli otázka, jaké konfesijní příslušnosti byl žadatel sám.¹⁰³

Soupis pražských členů Jednoty bratrské vnáší do tohoto nejednoznačného obrazu konfesijního zázemí Václava Hollara jasno. Mezi novoměstskými členy pražského sboru nalezneme jeho otce Jana Hollara z Horažďovic, komorníka při deskách zemských. V zemských službách působil Hollarův otec nerušeně až do své smrti roku 1630, zjevně aniž by se po roce 1609 ke své bratrské konfesi veřejně hlásil, neboť ho posléze nepostihla vlna rekatolizačních opatření po porážce stavovského povstání.¹⁰⁴ V bratrské evidenci je Jan Hollar zachycen sám bez rodiny. Jeho tehdejší manželka – Markéta z Löwengrynu a Bareytu – pocházela z Horní Falce a její bratr byl v Praze aktivní jako agent saského kurfiřta. Je tedy více než pravděpodobné, že se Markéta hlásila k některé z protestantských konfesí.¹⁰⁵ Svého muže však v příslušnosti k Jednotě evidentně nenásledovala.

---

103 O. FEJTOVÁ, *Jednota bratrská a rodinné zázemí Václava Hollara*, Český časopis historický 111, 2013, s. 101–116.

104 Tamtéž, s. 104–105.

105 Tamtéž, s. 108.

Postoj otce známého umělce dokládá značný pragmatismus ve vztahu ke konfesi, který byl charakteristický i pro jeho syny Mikuláše a Jana Jiřího. Oba bratři Václava Hollara po porážce stavovského povstání neopustili Čechy, ale zdržovali se v Mladé Boleslavi, bývalém centru Jednoty a jeho bezprostředním okolí, připraveni při jakékoliv politické změně angažovat se ve prospěch protestantské strany.¹⁰⁶ Po ukončení bojů třicetileté války se mladší z nich Jan Jiří přestěhoval do měst pražských a po konverzi zahájil jako řádný katolík kariérní postup v zeměpanských službách.¹⁰⁷ Životní dráha samotného Hollara se ubírala jiným směrem: kariéra ho po roce 1627 zavedla do zahraničí a jeho životní osudy dávají jen obtížně tušit, k jaké konfesi se hlásil v jednotlivých obdobích svého života. Pragmatismus ve vztahu ke konfesi, jaký je spojen s životními příběhy členů Hollarovy užší rodiny, představoval však v řadách členů Jednoty spíše výjimku. Hollarové se dokázali obezřetně pohybovat v jakémkoliv konfesijním prostředí a flexibilně se přizpůsobit změnám nábožensko-politických poměrů. Na rozdíl od většiny bratří svou příslušnost k Jednotě veřejně nedeklarovali ani po vydání Majestátu, který legalizoval působení bratrských sborů.

Představené typové životní osudy a kariéry členů pražského bratrského sboru lze doplnit celou řadou dalších příkladů zástupců Jednoty z řad intelektuálních, politických či ekonomických elit, které přinášejí do značné míry varianty zmíněných přístupů.

Mezi měšťanskou intelektuální elitou pražského bratrského sboru vystupuje do popředí zejména osobnost Jana Kocína z Kocinětu, malostranského písaře a kancléře, který vynikl svou literární činností. Řada jeho děl vznikla z podnětu tiskaře a nakladatele Daniela Adama z Veleslavína, také s největší pravděpodobností člena Jednoty,¹⁰⁸ který kolem své tiskárny soustředil skupinu intelektuálů podílejících se nejen na redakčním zpracování tiskařské produkce, ale také zásobujících oficínu vlastními literárními díly. Kocín byl do evidence členů pražského sboru Jednoty zanesen ve významné funkci soudce a almužníka s celou rodinou a služebníkem. Bohužel v jeho případě nevíme, kam by se ubírala jeho životní dráha v etapě náboženské svobody, respektive v době stavovského povstání, protože Kocín zemřel již v roce 1610, krátce po vydání Majestátu.¹⁰⁹

---

106 Starší Mikuláš byl jedním z plnomocníků, který byl za švédského vpádu pověřen převzetím statků rodu Smiřických a jeho následnou správou – Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I.*, Praha 1882, s. 551.

107 O. FEJTOVÁ, *Jednota bratrská a rodinné zázemí Václava Hollara*, s. 109.

108 *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 145–146.

109 Tamtéž, s.127–128 (biogram Jana Kocína z Kocinětu i s přehledem další literatury).

V případě politických elit v bratrském sboru je třeba rozlišovat měšťany, kteří se angažovali prakticky výhradně ve stavovské politice jako zástupci městského stavu, a pak ty, kteří vstupovali do radních kolegií či mezi obecní starší a participovali na politickém angažmá jednotlivých pražských měst. Mezi exponenty městské stavovské politiky patřili od roku 1609 např. již zmiňovaný Jan Theodor Sixt z Ottersdorfu nebo Martin Fruwein z Podolí. Prvně jmenovaný, syn významné osobnosti staroměstského prostředí Sixta z Ottersdorfu, studoval na zahraničních reformovaných i luteránských akademiích a univerzitách. Po návratu ze studií do měst pražských se stal apelačním radou a epizodně se vyskytl i ve sboru staroměstských obecních starších a v tamním desetipanském úřadu. Od roku 1609, kdy zastával post defensora, se angažoval ve stavovské politice a jeho aktivity vyvrcholily za stavovského povstání, kdy byl zvolen direktorem za městský stav. Po porážce povstání byl odsouzen k hrdelnímu trestu, kterému však Jan Theodor Sixt z Ottersdorfu unikl díky svým příbuzenským vztahům k předním osobnostem katolického tábora. Vzhledem k tomu, že odmítl konverzi ke katolictví, musel však nakonec odejít do emigrace.¹¹⁰

Jeho kolega z direktoria, další staroměstský zástupce městského stavu, Martin Fruwein přišel do měst pražských z bavorského Schmiedbergu a v zemském centru nejprve vstoupil do mezinárodní reformované obce. Nepochybně i vlivem sňatku se ovšem šzil s místním prostředím a následně přestoupil do řad pražského bratrského sboru. Své právnické vzdělání uplatnil nejen jako prokurátor při deskách zemských, ale i jako právní poradce Petra Voka z Rožmberka, sympatizanta Jednoty. Po roce 1609 kopírovaly jeho politické aktivity v městské stavovské politice postup Jana Theodora Sixta – nejprve se stal jedním z defensorů a za povstání byl zvolen do direktoria. Během stavovského povstání se však přímo podílel na sestavení mandátu o vypovězení jezuitů a sepsání první stavovské apologie a nepochybně především tato jeho činnost byla důvodem, proč byl po bitvě bělohorské odsouzen k hrdelnímu trestu i konfiskaci majetku. Vykonání trestu „unikl“, když ve vězení spáchal sebevraždu, nebo byl zabit.¹¹¹ Osudy bratrských exponentů v městské stavovské politice, výhradně měšťanů Starého Města pražského, byly až do porážky stavovského povstání podobné a jejich politické kariéry prakticky totožné. Až vlna trestů po porážce bělohorské na ně dopadala nestejnou měrou, ale díky rodinným vazbám, které měly analogicky, jako tomu bylo v případě šlechtických rodů, nadkonfesijní charakter, většina z nich zachránila nejen životy, ale i část majetku.

---

110 Tamtéž, s. 134–137 (biogram Jana Theodora Sixta z Ottersdorfu s další literaturou k jeho osobnosti).

111 Tamtéž, s. 139–142 (biogram Martina Fruweina z Podolí i jeho bratra Benjamina).

Oba bratrští zástupci v městské stavovské politice ovšem nevstoupili do struktur městské správy, a pokud ano, tak pouze epizodně. Jednalo se o jev obecný, který reflektovaly i dobové prameny. I ty si všimaly politických aktivit členů Jednoty na úrovni městských rad, kam její zástupci vstupovali až v době povstání, aby se snažili ovlivnit jejich jednání.¹¹² K takovým zástupcům pražského sboru Jednoty patřili např. Šimon Sušický ze Sonnenštejna, Jan Kutnaur ze Sonnenštejna nebo Jiřík Řečický. První dva, profesí advokáti, vstoupili do rady Starého Města pražského až v roce 1619, podobně jako Řečický, zámožný měšťan, majitel rozsáhlého domovního majetku, který se ve stejném období objevil v radě novoměstské. I oni se z úrovně svých postů podíleli na různých akcích stavovských povstalců. Sušický a Kutnaur se angažovali při obsazení a správě jezuitské klementinské koleje, Řečický podepsal konfederaci. Všechny tyto radní z doby stavovského povstání – exponenty Jednoty – také bez rozdílu po Bílé hoře dostihly hrdelní tresty. Pobělohorská perzekuce zasáhla drakonickým způsobem právě tuto skupinu bratří, tj. staroměstských a novoměstských měšťanů, kteří v době povstání zasedli v pražských městských radách a cílům povstání posloužili na postech radních i dalšími aktivitami.¹¹³ Na rozdíl od bratrských exponentů v městské stavovské politice je nezachránily významné příbuzenské nadkonfesijní vazby, které buď vůbec neměli, nebo pouze na nižší společenské úrovni, která rozsudky nemohla ovlivnit.

V pražském bratrském sboru byli v době předbělohorské zastoupeni i představitelé ekonomických elit. Ti ani v době nově získané náboženské svobody nerealizovali žádné politické ambice a neangažovali se ani ve vedení povstání. Tito lidé patřili však ve sboru spíše k výjimkám. Takovou osobností byl např. Jan starší Ledčanský z Popic. Absolvoval podobně jako řada jeho generačně spřízněných členů Jednoty v osmdesátých letech 16. století studia na zahraničních protestantských akademiích a univerzitách. Po návratu ze studií působil v městech pražských na postu permistra hor viničných a současně jako prokurátor desek zemských, a to i po vydání Majestátu v nových nábožensko-politických poměrech. Jednotě pomáhal spíše neformálně, např. obstarával doručování korespondence s jejími studenty, pobývajícími v zahraničí. Ledčanský se za povstání sice nestal součástí oficiálních struktur

---

112 Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst I*, Praha 1890, s. 763–764. Roku 1618 ve zprávě staroměstské rady o svolání velké obce na Starém Městě bylo zmíněno několik členů Jednoty jako osoby, které dříve docházely na shromáždění obce zcela výjimečně a v politicky vypjaté atmosféře se dostavily pouze proto, aby ovlivnily její jednání a vystoupily proti městské radě. Zpráva o jednání staroměstské obce hovoří o přímých zásazích členů Jednoty do jednání, kdy se snažili omezit vystoupení některých osob nebo jim přímo diktovat obsah jejich vystoupení.

113 *Jednota bratrská v městech pražských*, s.129–131, 142–143, 170.

povstalecké správy, ale půjčoval stavům významné finanční částky, účastnil se vojenských tažení, dodával i vojenskou hotovost, ale také nakupoval od stavů konfiskované církevní statky, které vzápětí vkládal do desek zemských. Přestože i on podepsal konfederaci, jako jeden z výše zmíněných radních, jeho trestem byla po Bílé hoře s ohledem na převažující finanční podporu povstání „jen“ konfiskace poloviny jeho majetku.¹¹⁴ Ledčanského životní dráha dokládá, že bratrské měšťanské ekonomické elity, byť se nestaly v době předbělohorské součástí oficiálních správních struktur, rozhodně nestály stranou nábožensko-politického vývoje a podporu stavovskému povstání vyjadřovaly zejména v rovině finanční. Tímto přístupem se výrazně lišily od špiček pražských měšťanských luteránských ekonomických elit, které byly ovšem většinou zahraničního původu: Jejich finanční podpora „za časů rebelie“ směřovala zejména do zahraničí.¹¹⁵

Konfiskace majetku po porážce stavovského povstání byla nejběžnější formou trestu i pro příslušníky pražské bratrské komunity. Svědectví o zabavení majetku člena Jednoty však nelze bez dalšího vnímat jako automatický doklad angažmá bratří na straně povstalců. O tom svědčí osudy poněkud výjimečného člena novoměstského sboru, měšťana Jana Diblíka z Votína. Tomu byl nemovitý majetek zabaven v době vrcholící vlny pobělohorských konfiskací v roce 1628. Bližší pohled na jeho osud ovšem ukazuje měšťana, který se už v době předbělohorské dostával při nezákonném podnikání při vaření piva do sporů s městskou správou. Následně se jako berní úředník pokusil o podvod a neplacení daní. Jeho stíhání pro dluhy stavovské povstání pouze pozastavilo. Konfiskace ho tedy spíše shodou okolností dostihla právě v době, kdy jeho spolubratři přicházeli o majetky za nábožensko-politické aktivity.¹¹⁶

Epilog

Osud pražských členů Jednoty bratrské se završil po porážce stavovského povstání v následující vlně trestů. Většině z nich se podařilo před tresty uprchnout do emigrace. Přišli o své majetky a několik z nich skončilo na staroměstském popravišti. Mezi oběťmi staroměstské exekuce nalezneme čtyři měšťany ze seznamu Matouše

---

114 Tamtéž, s. 163–164.

115 Tamtéž, s. 49–57. K výjimkám se mezi luterány z měšťanského prostředí řadil Kryštof Betengel mladší z Neuenperka, který obstarával pro povstalice zbraně, a tři další členové luteránského sboru, které postihly pobělohorské tresty; srovnej: Josef JANÁČEK, *Dějiny obchodu*, Praha 1955, s. 374–375.

116 *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 162–163.

Konečného. Z nich ani jeden,¹¹⁷ když pomineme osud Martina Fruweina, nebyl reprezentantem bratrských politických špiček, tedy nenajdeme je mezi tvůrci městské stavovské politiky. Největší obětí přinesli měšťané, kteří představovali během stavovského povstání jen lokální politické elity, spojené s výkonem postu radních v městech pražských. To však nebyl osud jen členů Jednoty bratrské: ze sedmnácti obětí staroměstské exekuce z řad měšťanů jich jedenáct připadlo na členy pražských radních kolegií. Význam Jednoty, resp. míru zásahů proti ní, však nejlépe dokresluje fakt, že téměř třetina všech popravených při staroměstské exekuci, a to napříč stavovským spektrem, měla vazbu na Jednotu bratrskou.

---

117 Jednalo se o staroměstské měšťany Václava Maštevovského, Šimona Sušického ze Sonnenštejna, Jana Kutnaura ze Sonnenštejna (zapsaného Konečným na Malé Straně) a novoměstského Jiříka Řečického.

Unity of Brethren – new views of its position and role in the towns of Prague of the Period before the Battle of White Mountain

OLGA FEJTOVÁ

Over the past three decades, Czech historiography has largely succeeded in changing the image of the Unity of Brethren in the Period before the Battle of White Mountain as a closed sect with a dominant representation of the rural, uneducated population. Still, there remained a significant deficit of the research, and that was the question of the role of burghers in their structures, or the issue of the influence of the Unity in the urban estates' milieu. The deficit was all the clearer that Czech historiography thematized already in the 1950s the substantial role of Prague's "evangelical patriciate" in the estates' politics of the Period before the Battle of White Mountain, without being able to more precisely define its confessional background.

Thanks to the discovery of the archive of the Brethren's bishop Matouš Konečný in 2006, part of which was inter alia even a list of the members of the Unity from the three towns of Prague compiled in 1607, it was possible to reconstruct the Prague membership base of the brethren's congregation in the land's centre. The paper notices not only its extent in the context of the land-wide development but also the functioning of the Prague, or Prague-Tuchoměřice brethren's congregation first in the connections of the regulating royal towns and their self-government with sovereign measures reaching from the second half of the 16th century and further in the context of the confessionally exacerbated re-Catholicization sovereign policy of the turn of the 17th century. However, particularly the period after the issuance of the Majesty in 1609 providing religious freedom, which characterized the emancipation efforts of the Unity of Brethren manifested in Prague's towns especially with the effort to create and occupy their own sacral space, found itself at the centre of attention. It took into account also the close organizational and personnel ties of the Prague congregation on the international reformed community, active at the Rudolphine Period in the background of the sovereign court and representing one of the potential sources of the "Calvinization" of the brethren in the Prague conurbation.

Using typical examples of the strategy of the conduct of the most famous and most important Prague brethren from the ranks of the political, economic and

intellectual burgher elites the background is introduced from which they came and in which one of the most important powers of the estates' confessional policy of the Period before the Battle of White Mountain and the Period of White Mountain was formed. It was a group of burghers tending to the creation of significantly closed communities of connected familial, friendship and professional ties, which settled in a concentrated fashion on the prestigious addresses of all three towns of Prague. It was precisely these Prague fraternal burgher elites, often however from outside of Prague in origin, that intervened in a fundamental way in the course of the Bohemian Revolt in 1618–1620 and paid for its defeat also with death sentences and to a degree much more distinctive than was the case with the representatives of other social classes of estates' society, or other Protestant confessions.

Translation by Sean Miller

STUDIE

Staats-Desintegration in Praxis. Krieg, Kredit und Steuern in Böhmen unter Joseph I.

STEPHAN SANDER-FAES

STEPHAN SANDER-FAES: State Disintegration in Practice. War, Credit and Taxes in Bohemia under Joseph I

This essay investigates the unknown episode of the fiscal-financial history of Bohemia during the reign of Joseph I (1705–1711) and considers its disintegrative consequences. These events played out against the background of the – well-known – role of the Jewish “court factors” of Leopold I. At the height of War of the Spanish Succession, the emperor found himself threatened by the French and by the Rákóczi-led Hungarian War of Independence in the east. With empty state coffers, Joseph in 1706/07 turned to the Bohemian diet and proposed to negotiate a loan of 1,333,333 gulden with a consortium of Jewish bankers from Würzburg and Frankfurt am Main, which was to be underwritten by future tax revenues. In exchange the Bohemian diet conferred upon the financiers the right to collect the outstanding sums. This de facto ‘outsourcing’ of royal prerogatives to a third (foreign) party led to a series of entanglements and disputes, which are investigated from the perspective of the Eggenberg domains in Southern Bohemia. Reconstructing the interrelated consequences that tied together Prague, Würzburg, and Český Krumlov, this episode

offers insights into into the little-known realities of the fiscal-financial activities of the Bohemian diet around 1700.

Keywords: Joseph I – Bohemian estates – War of the Spanish Succession – fiscal-financial history – Jewish bankers – Early Habsburg Studies

Zur Einführung

Auf dem Höhepunkt des Spanischen Erbfolgekrieges schrieb Johann Carl Haber, Hauptmann der Eggenberger Herrschaft Winterberg (Vimperk),¹ an den fürstlichen Oberhauptmann, Sebastian von Liebenhaus, folgende Zeilen. Unter Verweis auf die „gestalte[n] recrouten, sowohl wegen der *Montirung* alß den *anticipat* Monathen, dan auch von die galdt zu bezahlen khombendte manschafft ain markhliches nach Prag hatt haben müssen, die *rimonta* Pferdte auch mit Endte dieses [Monats] zu bezahlen sindt“, sei die Belast- und Zumutbarkeit der „armen Unterthanen“ vorerst erreicht beziehungsweise überschritten.² Verfasst Mitte Januar 1710, dokumentieren diese Worte die Schwere der Lage, die auch die übrigen Eggenberger Besitzungen im Süden Böhmens betrafen:³ Alleine in den drei Monaten bevor Haber zum Federkiel griff, waren nahezu 22.000 fl. an Steuern fällig geworden.⁴ Angesichts der Steuerleistungen der Eggenberger Besitzungen in den Jahrzehnten davor lag das Aufbringen einer derartigen Summe durchaus im

-
- 1 Dieser Beitrag verwendet die in den Quellen erwähnte Schreibweise der Orts- und Personennamen; zu den Toponymen ist festzuhalten, dass diese entsprechend der deutschsprachigen Überlieferung in den Eggenberger Akten gebraucht werden; zu den Homonymen: diese werden in direkten Zitaten so wiedergegeben, wie diese in den ausgewiesenen Quellen geschrieben sind, ansonsten werden deren standardisierte Vornamen gebraucht; die heute üblichen Ortsnamen finden sich bei deren ersten Erwähnung in Klammern vermerkt; ausgenommen hiervon ist lediglich Prag.
  - 2 Státní oblastní archiv v Treboni, oddělení Český Krumlov, Vrchní úřad – česká generálie (Vú — čg), Sign. I 4 L a, 66, s. p., Johann Carl Haber an Sebastian von Liebenhaus, Winterberg, 14. 1. 1710 (Hervorhebungen im Original); *nota bene*, dass im Folgenden alle redundanten Informationen abgekürzt oder gänzlich ausgelassen werden.
  - 3 Ähnliche Probleme – in mehr oder minder identischer Wortwahl – finden sich auch in Schriftstücken aus Nettolitz (Netolice), Worlik (Orlík nad Vltavou) oder Wallern (Volary) erwähnt; vgl. hierzu etwa Vú — čg, I 4 L a, 66, s. p., Specification der an die Würzburger geflossenen Steuern aus Nettolitz, Peterhof (Petrův Dvůr, Ortsteil von Netolice), 13. 1. 1710; s. p., Extract über die aus Wallern an die Würzburger bezahlten Militär-Steuern, Prachatitz (Prachatic), 23. 1. 1710.
  - 4 Vú — čg, I 4 L a, 66, s. p., Specification der aus den Eggenberger Besitzungen an die Würzburger geflossenen Steuern, Prag, 9. 2. 1710.

Bereich des Möglichen, *wenn* denn das zuvor verflossene Vierteljahrhundert nicht durch den „Großen Türkenkrieg“, den Spanischen Erbfolgekrieg sowie den Rákóczi-Aufstand in Ungarn und Siebenbürgen gekennzeichnet gewesen wäre.⁵ Zusammen betrachtet umschreiben diese drei Konflikte den Hintergrund, vor dem der „Aufstieg“ der Habsburgermonarchie um 1700 erfolgte.⁶

Der vorliegende Beitrag bietet eine veränderte Perspektive auf diese Jahrzehnte, dessen Fokus vor allem auf den *desintegrativen* Konsequenzen der dynastischen Machtpolitik des Hauses Österreich und den diese begleitenden sozialen Verwerfungen ruht. Am Beispiel Böhmens, gewiss das bedeutsamste der habsburgischen Erbkönigreiche und Länder, erfolgt die Annäherung an diese Zeitspanne aus einer zweifach veränderten Perspektive: Einerseits durch die Fokussierung der Geschehnisse in den Eggenberger Besitzungen (von unten), und andererseits durch die dadurch erfolgende Betrachtung jenseits der üblicherweise die höfischen und/oder ständischen Instanzen beziehungsweise deren Protagonisten in den Mittelpunkt rückenden Forschungstraditionen (von außerhalb). Dergestalt bietet sich die Gelegenheit, neue Erkenntnisse über die „Sehnen“ beziehungsweise „Schwungräder“ frühneuzeitlicher Staatsbildung zu erarbeiten, wobei hierfür eine ähnlich dem Blickwinkel veränderte Prämisse notwendig ist:⁷ Ereignisse und Entwicklungen wirken sich unterschiedlich auf Zentrum beziehungsweise Peripherie aus. Staatsbildung, verstanden als Aneinanderreihung eliteninduzierter Entscheidungen und deren – beabsichtigter wie unbeabsichtigter – Folgen, die aus dem höfischen Umfeld emanieren, zeitigte sowohl integrative als auch zum Teil gegenläufige und gelegentlich „zersetzende“

---

5 Einführend Robert John Weston EVANS, *The Habsburgs and Central Europe, 1683–1723*, in: Idem (ed.), *Austria, Hungary, and the Habsburgs. Essays on Central Europe, c. 1683–1867*, Oxford 2006, pp. 3–14; Charles W. INGRAO, *The Habsburg Monarchy, 1618–1815*, Cambridge 2005, pp. 53–149; Thomas WINKELBAUER, *Kriege und Herrschaftsverdichtung in der Habsburgermonarchie nach dem Dreißigjährigen Krieg*, in: Karin Sperl – Martin Scheutz – Arno Strohmeyer (eds.), *Die Schlacht bei Mogersdorf/St. Gotthard und der Friede von Eisenburg/Vasvár 1664. Rahmenbedingungen, Akteure, Auswirkungen und Rezeption eines europäischen Ereignisses*, Eisenstadt 2016, pp. 35–61.

6 Der „Aufstieg“ nach Michael HOCHEDLINGER, *Austria's Wars of Emergence. War, State, and Society in the Habsburg Monarchy, 1683–1797*, London 2003.

7 Die „Sehnen“ nach John BREWER, *The Sinews of Power. War, Money and the English State, 1699–1783*, London 1989; die „Schwungräder“ beziehen sich auf Bernhard KROENER, „Das Schwungrad an der Staatsmaschine“? Die Bedeutung der bewaffneten Macht in der europäischen Geschichte der Frühen Neuzeit, in: Bernhard Kroener – Ralf Prüve (eds.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, Paderborn 1996, pp. 1–23.

Konsequenzen.⁸ Deren Berücksichtigung legt also nahe, dass *dieselben* Faktoren – von außer- und unterhalb der höfischen und ständischen Instanzen betrachtet – eine Reihe entsprechend veränderter Analyse- und Darstellungsoptionen mit sich bringen.

Auf dieser Basis stehend, nimmt sich die im Folgenden behandelte Episode um die Aufnahme eines Kredits in der Höhe von 1.333.333 fl. im Jahr 1707 bei auswärtigen Financiers konzeptionell als ein erster Schritt in diese Richtung aus; gleichzeitig ermöglichen diese Ausführungen Einblicke in das bekannte, aber nach wie vor bestehende Forschungsdesiderat des monarchisch-ständischen Kreditwesens.⁹ Konkret erfolgt die Annäherung unter Berücksichtigung der mehrfachen Berührungsmomente der fiskalisch-finanziellen Arrangements; dies erscheint deswegen notwendig, da der eine Aspekt nicht ohne den anderen untersucht werden kann. Im Beispielfalle tritt dies durch die Besicherung der Kreditsumme in der Höhe von 1.333.333 fl., die durch zukünftige böhmische Steuereinnahmen abbezahlt werden sollten, auch ausdrücklich hervor. Diese Episode stellt somit sowohl einen

---

8 *Contra* Staatsbildung „von unten“ vgl. Wolfgang REINHARD, *No Statebuilding from Below! A Critical Commentary*, in: Willem Pieter Blockmans – Andre Holenstein – Jon Mathieu (eds.), *Empowering Interactions. Political Cultures and the Emergence of the State in Europe, 1300–1900*, Farnham 2009, pp. 299–304, bes. pp. 301–302; Desintegration u. a. findet sich ebenso erwähnt in z. B. Thomas ERTMANN, *Birth of Leviathan. Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe*, Cambridge 1999; I. A. A. THOMPSON, „Money, Money, and Yet More Money!“ *Finance, the Fiscal-State and the Military Revolution. Spain, 1500–1650*, in: Clifford J. Rogers (ed.), *The Military Revolution Debate. Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder, Colo. 1995, pp. 273–98; David E. KAISER, *Politics and War. European Conflict from Philip II to Hitler*, Cambridge, Mass. 2000, pp. 14–25; Victoria TINBOR HUI, *War and State Formation in Ancient China and Early Modern Europe*, New York, N.Y. 2005, pp. 48–9; die „Zersetzungen“ nach Stephan SANDER-FAES, *Herrschaft und Staatlichkeit. Böhmen und die Habsburgermonarchie vom Dreißigjährigen Krieg bis Karl VI.*, Habil. masch, Zürich 2017, pp. 386–398.

9 Den Forschungsstand zur Verwaltungsgeschichte Böhmens diskutiert Petr MAŤA, *Verwaltungs- und behördengeschichtliche Forschungen zu den böhmischen Ländern in der Frühen Neuzeit. Kurzer Überblick über vier lange Forschungstraditionen*, in: Michael Hochedlinger – Thomas Winkelbauer (eds.), *Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung. Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit*, Wien 2010, pp. 421–477; an anderer Stelle – Petr MAŤA, „Unerträgliche Praegravation“. *Steuererhebung und Militärfinanzierung im Königreich Böhmen vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Regierungsantritt Maria Theresias*, in: Peter Rauscher (ed.), *Kriegsführung und Staatsfinanzen. Die Habsburgermonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgischen Kaisertums 1740*, Münster 2010, pp. 139–185, das folgende Zitat auf p. 185 – findet sich dies wie folgt kommentiert: „[D]ie Frage des Kredits wäre in die Forschungen über die böhmischen Finanzen dieser Periode stärker einzubinden.“

Beitrag zur böhmischen Kredit-, Steuer- und Verwaltungsgeschichte um 1700 als auch einen Denkanstoß die für die Diskussion frühneuzeitlicher Staatsbildung dar.¹⁰

Die Habsburgermonarchie 1683–1723

Die Jahrzehnte um 1700 veränderten das Antlitz Europas nachhaltig: Die Österreichische Monarchie wurde zu einem bedeutsamen, zunehmend eigenständigen Machtfaktor dank der Eroberung weiter Teile des bis anhin osmanischen Ungarns und Siebenbürgens sowie der vormals spanischen Besitzungen auf der Apenninenhalbinsel und in den Niederlanden.¹¹ Dies ereignete sich jedoch überwiegend ungeplant, war wenig mehr als „ein Nebenprodukt“ der Auseinandersetzungen der protestantischen Seemächte gegen das Ludovizianische Frankreich und resultierte zu einem Gutteil aus den unvorhergesehenen Folgen des osmanischen Angriffs auf Wien im Jahr 1683.¹² Diese externen Herausforderungen waren zudem von einer Reihe innerer Krisen begleitet, deren Ursachen einerseits unter des Kaisers und Königs rebellischen ungarischen Untertanen auszumachen sind. Angesichts des Spanischen Erbfolgekrieges erschien Leopold I. und seinen Söhnen andererseits jedoch die Notwendigkeit einer dynastischen Rückversicherung geboten, um dem Schicksal der spanischen Verwandtschaft zu entgehen. Binnen

---

10 Die nahezu vollständige Abwesenheit derartiger Perspektiven und Fragestellungen kennzeichnet die ansonsten ungemein wichtigen Beiträge in Christopher STORRS (ed.), *The Fiscal-Military State in Eighteenth-Century Europe. Essays in Honour of P. G.M. Dickson*, Farnham 2009, bes. den Beitrag zur Habsburgermonarchie von Michael Hochedlinger (pp. 54–94); vgl. Renate PIEPER, *Financing an Empire. The Austrian Composite Monarchy, 1650–1848*, in: Bartolomé Yun-Casallilla – Patrick K. O'Brien (eds.), *The Rise of Fiscal States. A Global Perspective, 1500–1914*, Cambridge 2012, pp. 164–90; s. ebenso die Einleitung (pp. 1–35).

11 Abgesehen von den Hinweisen in Anm. 5 vgl. hierzu die Beiträge in Petr MAŤA – Thomas WINKELBAUER (eds.), *Die Habsburgermonarchie, 1620–1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006, bes. deren Einleitung (pp. 7–42, inkl. Bibliographie); die tschechische Forschung zusammengefasst von Jiří MIKULEC, *Baroque Absolutism, 1620–1740*, in: Jaroslav Pánek – Oldřich Tůma (eds.), *A History of the Czech Lands*, Prag 2009, pp. 231–259, inkl. Bibliographie; zuletzt synthetisiert durch Thomas WINKELBAUER, *Die Habsburgermonarchie vom Tod Maximilians I. bis zum Aussterben der Habsburger in männlicher Linie, 1519–1740*, in: Idem et al. (eds.), *Geschichte Österreichs*, Stuttgart 2015, pp. 159–289.

12 M. HOCHEDLINGER, *Austria's Wars of Emergence*, p. 1; zu der Belagerung und ihrem Kontext nun Martin SCHEUTZ, *1683 – Zweite Türkenbelagerung Wiens. Internationale Konflikte, beginnende Zentralisierung der zusammengesetzten Habsburgermonarchie und Konfessionalisierung*, in: Idem – Arno Strohmeier (eds.), *Von Lier nach Brüssel. Schlüsseljahre österreichischer Geschichte, 1496–1995*, Innsbruck 2010, pp. 111–134, inkl. Bibliographie.

zweier Jahrzehnte wurden so die konstitutionellen Rahmenbedingungen verändert, auf deren Fundamenten das Haus Österreich ruhte.¹³ Zwischen 1683 und 1723, dank der Verbindung militärischer Erfolge, mühevoller Verhandlungen mit – sowohl auswärtigen wie auch inneren – Freunden und Feinden und einer gehörigen Portion Zufall war ein „zweites Habsburgerreich“ entstanden.¹⁴

Eingedenk dieser Hintergründe nehmen sich die Konsequenzen der *dynastischen* Ambitionen des Hauses Österreich auf den ersten Blick verhältnismäßig eindeutig aus: Sowohl die errechneten Gesamtausgaben als auch die Truppenstärke der Habsburgermonarchie nahmen, oftmals im Gleichschritt, zu; und dies wird gemeinhin als Beleg für das Anwachsen (früh-) moderner Staatlichkeit angenommen.¹⁵ Jenseits der methodisch bedeutsamen, aber gleichwohl üblicherweise vermiedenen Frage nach der Gleichsetzung quantitativer Indikatoren (z.B. Truppenstärke, Ausgaben) mit qualitativen Aspekten wie etwa „(früh-) moderner Staatlichkeit“, mögen die folgenden Ausführungen einen ersten Schritt in Richtung einer

---

13 Zu der „vertrackten“ Situation rund um Rákóczi's Aufstand (den R. J. W. Evans, *The Habsburgs and Central Europe*, 5, als „imbroglio“ bezeichnet) ausführlich Ágnes VÁRKONYI – Domokos Dániel KIS (eds.) *A Rákóczi-szabadságharc*, Budapest 2004; zu der Pragmatischen Sanktion vgl. Karl VOCELKA, *1713 – Pragmatische Sanktion. Die Kontroverse zwischen Maria Theresia und Friedrich II. sowie die Modernisierung der Habsburgermonarchie*, in: Martin Scheutz – Arno Strohmeyer (eds.), *Von Lier nach Brüssel*, pp. 135–151, inkl. Bibliographie.

14 Vgl. Ch. W. INGRAO, *The Habsburg Monarchy*, pp. 105–149.

15 Zuletzt T. WINKELBAUER, *Kriege und Herrschaftsverdichtung*, pp. 38, 41; *nota bene*, dass diese wie auch die Tab. in Thomas WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter 1522–1699*, Wien 2003, Bd. 1, p. 479, auf Jean BÉRENGER, *Finances et absolutisme autrichien dans la seconde moitié du 17e siècle*, Paris, 1975, pp. 293–294 sowie auf dessen Aufsatz *À propos d'un ouvrage récent. Les finances de l'Autriche à l'époque baroque (1650–1740)*, in: *Histoire, économie et société* 3, 1984, pp. 221–245, hier p. 228, basieren; identische Angaben auch in Thomas WINKELBAUER, „*Nervus rerum austriacarum*“. *Zur Finanzgeschichte der Habsburgermonarchie um 1700*, in: P. Mata – T. Winkelbauer (eds.), *Die Habsburgermonarchie 1620–1740*, Stuttgart 2006, pp. 179–215, hier p. 182, nun mit Verweis auf Franz von MENSI, *Die Finanzen Österreichs von 1701 bis 1740 nach archivalischen Quellen dargestellt*, Wien 1890, p. 745, sowie auf P. G. M. DICKSON, *Finance and Government under Maria Theresia, 1740–1780*, Oxford 1987, Bd. 2, pp. 385–386, erweitert; vgl. hierzu auch etwa M. HOCHEDLINGER, *Austria's Wars of Emergence*, p. 38, der ebenso auf J. BÉRENGER, *Finances et absolutisme autrichien*, verweist; sowie Michael HOCHEDLINGER, *The Habsburg Monarchy. From „Military-Fiscal State“ to „Militarization“*, in: C. Storrs (ed.), *The Fiscal-Military State in Eighteenth-Century Europe*, pp. 54–94, hier p. 64, der dieselben Studien von Jean Bérenger, P. G. M. Dickson bzw. Thomas Winkelbauer sowie seine eigene Synthese (M. HOCHEDLINGER, *Austria's Wars of Emergence*) als Quellen ausweist (ohne jedoch Seitenangaben oder andere Details anzuführen).

Lösung dieser Probleme darstellen.¹⁶ Hierbei geht es nicht um plakative Aussagen auf der Basis nicht unproblematischer Quellen, sondern um „the workings of particular processes [that] might help explain both the successes and weaknesses and limitations of the ‚infrastructural power‘ of the state“, und somit um eine Behandlung dessen, was John Brewer kürzlich selbst als „serious omission“ seiner eigenen Studie bezeichnet hat.¹⁷

Offensichtlich gab es mehr als einen Grund für die habsburgische Expansion um 1700, die jedoch untrennbar mit einem massiven Anstieg der Steuereinnahmen verbunden waren: Alleine in Böhmen, dem reichsten Land der Monarchie, stiegen diese zwischen den 1650er Jahren von rund 300.000 bis 350.000 fl. auf etwa 1,8 Millionen fl. um die Jahrhundertwende an, was einer Versechsfachung der Einnahmen nahekommt; *wie* dies jedoch im Detail erreicht wurde, ist jedoch nach wie vor nicht umfänglich geklärt.¹⁸

Die Untersuchung der in den Beständen der Herrschaft Krumau (Český Krumlov) überlieferten Steuerakten legt zwei Erklärungen nahe: Einerseits einen moderaten Anstieg der Kontribution, die zwischen 1657 und 1701 um rund 58 % anstieg; sowie andererseits eine dramatische Ausweitung der zusätzlichen Belastungen, die als Terminsteuern verwilligt, ausgeschrieben und verrechnet wurden. Zweitere wuchsen von vier Terminen im Jahr 1682 auf bis zu jeweils 15 Positionen in den Jahren 1696 und 1697 an; betrug deren Summe im Jahr vor der Belagerung Wiens insgesamt rund 1.548 fl., so machten die Terminsteuern des Jahres 1697

---

16 Nachvollziehbar z.B. anhand Ergebnisse des Google Books Ngram Viewers, der die Zunahme der Bedeutung des Begriffs „frühmodern“ eindeutig ab dem Ende der 1970er Jahren belegt, wobei dieser immerzu deutlich hinter dem Begriff „frühneuzeitlich“ zurückbleibt; vgl. Google Books Ngram Viewer, Suchbegriffe „frühmodern“ bzw. „frühneuzeitlich“, https://books.google.com/ngrams/graph?content=fr%C3%BChmodern&year_start=1800&year_end=2000&corpus=20&smoothing=3&share=&direct_url=t%3B%2Cfr%C3%BChmodern%3B%2Cc0 (Zugriff am 14. 3. 2018).

17 John BREWER, *Revisiting The Sinews of Power*, in: Aaron Graham – Patrick Walsh (eds.), *The British Fiscal-Military States, 1660-c. 1783*, London 2016, pp. 27–34, hier p. 31.

18 Vgl. T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht*, Bd. 1, pp. 449–529, bes. pp. 487–529; Idem, „*Nervus rerum austriacarum*“, pp. 193–212; sowie Idem, *Kriege und Herrschaftsverdichtung*, pp. 47–50; weiterhin grundlegend zum böhmischen Steuerwesen ist Josef PEKAŘ, *České katastry, 1654–1789. Se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*, Praha 1932, bes. 4–100; zusammengefasst, wenn auch nahezu ausschließlich die ständische Ebene betrachtend, P. MAŤA, „*Unerträgliche Praegravation*“, pp. 162–172; s. ebenso die kürzlich vorgelegte Synthese von Jean BÉRENGER, *Les Habsbourg et l'argent. De la Renaissance auf Lumières*, Paris 2014, pp. 163–382, bes. pp. 261–273; zuletzt Jan LHOTÁK, *Organizace poddanské kontribuce v Čechách a její písemnosti v 18. a první polovině 19. století*, *Archivní časopis* 67, 2017, pp. 177–207.

25.927 fl. aus, was einer Vervielfachung um den Faktor 16 bis 17 gleichkommt. Entsprechend sank auch der Anteil der Kontribution am Krumauer Gesamtaufkommen: 1682 machten diese rund 93 % des gesamten Steuerertrags aus dem Herzogtum Krumau aus, um auf dem Höhepunkt des „Großen Türkenkrieges“ – in den Jahren von 1694 bis 1697 – mit rund 42,5 % deutlich weniger als die Hälfte des Gesamtaufkommens zu betragen (Tab. 1).¹⁹

Tab. 1

Eggenberger Steueraufkommen, 1682–1701

	Kontrib. ^a	T-Steuern ^b	Anz. T. ^c	Anteil T. ^d
1682	21.867	1.548	4	7
1683	22.937	2.436	4	10
1684	17.585	4.630	4	21
1685	16.061	8.220	8	34
1686	18.585	4.836	4	21
1687	17.784	4.851	4	21
1688	18.528	4.627	4	20
1689	17.782	4.603	4	21
1690	17.872	4.558	4	20
1691	18.144	4.387	4	19
1692	18.744	12.244	8	40
1693	18.060	12.862	8	42
1694	18.279	24.149	11	57
1695	18.460	27.371	13	60
1696	18.610	22.966	15	55
1697	18.904	25.927	15	58
1698	18.818	18.437	9	50
1699	27.300	25.902	11	49
1700	25.110	5.647	5	18
1701	29.306	8.847	5	23

Quellen: Vú – čg, I 4 L α, 62, 63 bzw. 64, Auszug der Steuern, 1682–1701, Krumau, s.d.; vgl. Stephan SANDER-FAES, *Herrschaft und Staatlichkeit*, 203, 231–234; berücksichtigt wurden nur die Gulden-Positionen.

(a) Summen der jährlichen Kontribution in fl.

¹⁹ Vgl. S. SANDER-FAES, *Herrschaft und Staatlichkeit*, pp. 165–238.

- (b) Summen der jährlichen Terminsteuern in fl.
- (c) Anzahl der Terminsteuern pro Jahr; *nota bene*, dass diese sich allerdings nicht zwingend mit der Anzahl der Verwilligungen des böhmischen Landtages decken muss und die sich aus den drei Positionen zusammensetzten: (i) Beiträge der Untertanen; (ii) Beiträge der Märkte als Obrigkeiten; sowie (iii) Beiträge des Fürsten; deren Verhältnis betrug ca. 37 : 3 : 60.
- (d) Prozentualer Anteil der Terminsteuern am gesamten Steueraufkommen pro Jahr.

Hierbei steht jedoch unbedingt zu beachten, dass dies *ohne* jeglichen strukturellen Wandel hinsichtlich der Verwilligungs- und Bearbeitungsabläufe in den diversen Landesinstanzen in Prag (Landtag; Statthaltereirei; Obersteueramt), in den Kreisbehörden beziehungsweise vor Ort in den einzelnen Herrschaften erreicht wurde. Wenig überraschend waren denn auch die Folgen: Mehr individuelle Steuerpositionen, jede davon einzeln bearbeitet, führten zu steigender Zeitverlusten auf allen Behördenwegen; beliefen sich die Zeiträume zwischen Assignation und Quittungslegung im Süden Böhmens um 1680 auf etwa 50 Tage, so stieg dieser Wert auf mehr als das Doppelte in den 1690er Jahren, um auf dem Höhepunkt des Spanischen Erbfolgekrieges schließlich das Sechs- bis Achteinhalbfache auszumachen (siehe hierzu Tab. 2, unten).²⁰

Joseph I., Böhmen und ein Kredit über 1.333.333 fl.

Als Carl Haber die eingangs zitierten Zeilen schrieb, kämpfte die Habsburgermonarchie bereits seit geraumer Zeit an mehreren Fronten. Gleichsam mit dem Rücken zur Wand stehend, benötigte Joseph I. vor allem einer Sache für die Fortführung seiner dynastischen Interessen: Geld, viel Geld, und idealerweise zu verhältnismäßig günstigen Bedingungen, hatten doch Oppenheimers Tod und die zeitweilige Verweigerung des Schuldendienstes durch Leopold I. der habsburgischen Glaub- und Kreditwürdigkeit einen erheblichen Dämpfer versetzt.²¹ Dies ist der Kontext, in dem Josephs I. Proposition an die böhmischen Stände stand:

²⁰ 1675–1684 betrug diese Zeitspanne ca. 52 (Median) bzw. ca. 55 Tage (Durchschnitt); 1690–1699: ca. 115 bzw. ca. 140 Tage; 1700–1704: ca. 136,5 bzw. 224 Tage; 1705–1709: ca. 443 bzw. 339 Tage; vgl. *Ibidem*, pp. 311–329, bes. Tab. 12 und 12.1 auf p. 316, 318; für eine zusammenführende Auflistung s. ebenso Tab. 16 und 17 auf p. 453, 455.

²¹ Deren Folgen wirkten sich allerdings nicht auf die böhmischen Steuern aus – der Name „Oppenheimer“ erscheint in den Krumauer Akten kein einziges Mal, lediglich in einem Brief aus dem Jahr 1703 findet „Oppenhaimb“ Erwähnung, wobei es hierbei allerdings um Einquartierungen und nicht um den jüdischen Hoffaktor Leopolds I. geht.; vgl. Vů – čg, I 4 L α, 64, s. p., Exekutions-Schreiben seitens der Bechiner Kreis-Hauptleute, [unleserlicher Ortsname], 30. 12. 1703,

„[N]achdeme Jhre Kayser-und Königliche Majest: auff diese *Summam per* Dreyzehnhundert drey und dreyssig Taufend drey Hundert drey und dreyssig [1.333.333] Gulden Reinisch so nach drucklich insistiret haben zwar die treü-gehorsambste Stände sich eyfferigst bemühet weilen eine so grosse *Summa* [...] als dahier *sub utroque genere postuliret* wird an baarem Gelde im Land unmöglich aufzubringen ist ein Darlehen *ab extrinseco* zu erlangen [...]“²²

Im Gegenzug für die „Landts- gewöhnlichen *Interesse* [von] 6 *pro cento*“, erhielt nun eine Gruppe jüdischer Financiers aus Frankfurt am Main und Würzburg das Recht, die Kreditsumme entweder über das Königliche Obersteueramt erstattet zu bekommen, konnte sich aber auch direkt an einzelne Herrschaften wenden.²³ Und in dieser zweiten, so unscheinbar wirkenden Klausel, sind sowohl die Ursache als auch die Folgen der eingangs erwähnten Umstände – „*confusion*“ – auszumachen:²⁴ Ohne wie auch immer geartete standardisierte Bearbeitungsabläufe konnte jedes Detail, sei es auch noch so klein, das sprichwörtliche Sandkorn im Getriebe sein.

Dies wiederum führt zu zwei Überlegungen: Einerseits waren Europas Monarchien allesamt „zusammengesetzt“, wie John Elliott vor einem Vierteljahrhundert postulierte.²⁵ Diese Deutung hat sich zwar weitgehend – auf die staatlichen Ebenen bezogen – durchgesetzt, nicht aber die konsequente Anerkennung, dass derartige Staatswesen aus einer Reihe weiterer nach- und untergeordneter Gemeinwesen ebenso „zusammengesetzt“ waren. Die Habsburgermonarchie mag zwar ein besonders augenscheinlicher derartiger Fall sein, etwas Außergewöhnliches

---

weitere Informationen in S. SANDER-FAES, *Herrschaft und Staatlichkeit*, pp. 358–361, zu der o. a. Quelle bes. pp. 358–359; zu Oppenheimer vgl. T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht*, Bd. 1, pp. 522–524; Idem, „*Nervus rerum austriacarum*“, pp. 198–199; sowie Idem, *Kriege und Herrschaftsverdichtung*, p. 58; *nota bene*, dass sich der überwiegende Teil der Forschung auf Oppenheimer und Leopold I. konzentriert, was üblicherweise auf der Basis von Max GRUNWALD, *Samuel Oppenheimer und sein Kreis. Ein Kapitel aus der Finanzgeschichte Österreichs*, Leipzig 1913, erfolgt.

22 Zit.n. Böhmisches Landtagsverhandlungen, fol. xii-xiii, 10. 9. 1707 (Hervorhebungen im Original), Digitální knihovna „České sněmy“. Dokumenty českého sněmovnictví, http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=request_document & docId=set20070212_196_13 (Zugriff am 6. 3. 2018).

23 Der Hinweis auf die – für den Landtag bzw. die Stände – üblichen Zinsen entstammt Vú – čg, I 4 L a, 62, s. p., Frantz Bocquet und Gottfried Jeuthe an Abt Matthias von Goldenkron (Zlatá Koruna), Krumau, 27. 1. 1679 (Hervorhebungen im Original).

24 Vú – čg, I 4 L a, 65, s. p., Ferdinand Witek an Sebastian von Liebenhaus, Worlik, 24. 12. 1709 (Hervorhebung im Original).

25 John H. ELLIOTT, *A Europe of Composite Monarchies*, in: *Past & Present* 137, 1992, pp. 48–71.

oder gar eine Ausnahme aber war sie keineswegs.²⁶ Diese Annahme sollte jedoch andererseits nicht auf territoriale, höfische und/oder staatliche Aspekte beschränkt bleiben, vielmehr muss beachtet werden, dass auch die sozialen Verhältnisse und deren herrschaftliche Entsprechungen nicht minder fragmentiert waren: „Herrschaft im späten Mittelalter und in der beginnenden Neuzeit ist [...] ihrem Wesen nach *dominium compositum*, d.h. aus verschiedenartigen Berechtigungen zusammengesetzte Herrschaft.“²⁷

Der letzte Eggenberger Herzog von Krumau, Johann Christian, herrschte über eine Ansammlung von Besitztiteln, die unter anderem die gleichnamige Stadt sowie die beiden Zisterzienserstifte Goldenkron und Hohenfurth (Vyšší Brod) umfasste.²⁸ Für Eggenberg war klar, dass jegliche Übereinkunft mit den Gläubigern auf der bestehenden Ordnung beruhen musste, was in der Praxis wiederum eine Reihe von Ausnahmen hinsichtlich der fürstlichen Haftungen für die inkorporierten Instanzen gleichkam; die Kreditgeber hingegen waren in erster Linie an ihrer fristgerechten Bezahlung interessiert und für die Mittelsmänner in der böhmischen Statthalterschaft und dem Obersteueramt hingegen waren beide Faktoren zutreffend, wenn auch nicht zwingend zum gleichen Zeitpunkt. Kurzum: All dies spielte sich in dem Spannungsfeld zwischen altem Herkommen, ständischen

---

26 Beispielhaft R. J. W. EVANS, *Das Werden der Habsburgermonarchie. Gesellschaft, Kultur, Institutionen*, Wien 1991, p. 313: diese war „ein komplexer, subtil ausgeglichener Organismus, kein ‚Staat‘, sondern eine zaghafte zentripetale Agglutination verwirrend heterogener Elemente“; vgl. hierzu Thomas WINKELBAUER, *1526 – Die Entstehung der zusammengesetzten Monarchie der österreichischen Linie des Hauses Habsburg*, in: M. Scheutz – A. Strohmeyer (eds.), *Von Lier nach Brüssel*, pp. 59–78, hier p. 59: „Die [...] Habsburgermonarchie war also eigentlich eine monarchische Union monarchischer Union von Ständestaaten und ein aus zusammengesetzten Staaten zusammengesetzter Staat.“

27 Klaus SCHREINER, *Grundherrschaft – ein neuzeitlicher Begriff für eine mittelalterliche Sache*, in: Gerhard Dilcher – Cinzio Violante (eds.), *Strukturen und Wandlungen der ländlichen Herrschaftsformen vom 10. zum 13. Jahrhundert. Deutschland und Italien im Vergleich*, Berlin 2000, pp. 69–93, hier p. 87 (Hervorhebung im Original); vgl. S. SANDER-FAES, *Herrschaft und Staatlichkeit*, pp. 104–114.

28 Walther HEYDENDORFF, *Die Fürsten und Freiherren zu Eggenberg und ihre Vorfahren*, Graz 1965, pp. 61–188; Gerhard MARAUSCHEK, *Die Fürsten zu Eggenberg unter besonderer Berücksichtigung ihres Kunstmäzenatentums, 1568–1717*, unpub. Diss., Graz 1968, pp. 153–188; jüngere Studien sind etwa Pavel HIML, *Die „armen Leute“ und die Macht. Die Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český Krumlov/Krumau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und Kirche, 1680–1781*, Stuttgart 2003, pp. 37–39; Martin MUTSCHLECHNER, *Die Fürsten von Eggenberg als Herzöge von Krumau. Kontinuität und Wandel in Südböhmen im 17. Jahrhundert*, unpub. MA-Arbeit, Wien 2007, pp. 31–32; zuletzt Anna KUBÍKOVÁ, *Eggenberkové: Z bankéřské lavice na knížecí stolec*, Praha 2016, zu Johann Christian pp. 107–138, zu den Eggenberger Gütern pp. 168–186.

Prärogativen und landesfürstlichen Erwartungen ab, was eine Reihe an potentiellen Fallstricken für alle Beteiligten bedeutete.

Doch zunächst der Reihe nach. Am 10. September 1707 ermächtigte der böhmische Landtag Joseph I., einen Kredit über 1.333.333 fl. aufzunehmen und setzte somit auch gleichzeitig den bürokratischen Apparat der Stände in Bewegung: Über die Statthaltereire wurde das Obersteueramt damit betraut, die entsprechenden Assignationen für den Versand in die Kreise vorzubereiten.²⁹ In den Kreisbehörden wurde diese Praxis wiederholt und Vorschreibungen an die einzelnen Herrschaften verschickt, wo die dortigen Amtsträger diese Abläufe ein drittes Mal wiederholten, um den einzelnen Bestandteilen der fürstlichen Besitzungen deren Anteil an den Steuerforderungen zuzuteilen.³⁰ Im Beispielfalle des Eggenberger Kontributions-Schreiber Matthias Dworzak war dieser damit betraut, die Assignationen an die einzelnen nachgeordneten Herrschaften Nettolitz, Worlik und Winterberg, an die untergeordneten Subeinheit der Stadt Krumau sowie die beiden inkorporierten Stifte Goldenkron und Hohenfurth zu übermitteln. Und solange alle steuerpflichtigen territorialen Einheiten und Personen jeweils fristgerecht bezahlten, traten auch keinerlei Probleme auf, die der Übermittlung der Gelder aus den Herrschaften über die Kreisbehörden nach Prag im Wege standen. So wurden aus Krumau, von wo aus zwischen Ende November 1707 und Mitte August 1708 insgesamt 72.773 fl. 56 kr. – gegen Erlegung von „*Interims quittung*[en]“ – erbracht. Bei der Durchsicht der Unterlagen aber stellte Dworzak fest, dass 107 fl. 53 kr. zu viel bezahlt worden waren, was diesen dazu veranlasst, in einer Marginalie zu notieren, dass „der Elkan Moises Würtzburgischer Jud [dies] zurückh Erstatten muß“.³¹ – Um diese Summe

---

29 Böhmisches Landtagsverhandlungen, fol. xii–xiii, 10. 9. 1707 (vgl. Anm. 21); vgl. S. SANDER-FAES, *Herrschaft und Staatlichkeit*, pp. 353–408.

30 P. MAŤA, „*Unerträgliche Praegravation*“, pp. 173–178; zur Kreisverfassung umfassend Bohuslav RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách: Historický vývoj do r. 1740*, Praha 1889, bes. pp. 317–325, pp. 348–351; sowie Idem, *Kreisverfassung in Böhmen*, in: Ernst Mischler – Josef Ulbrich (eds.), *Österreichisches Staatswörterbuch. Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes*, Wien 1907, Bd. 3, pp. 250–271, bes. pp. 256–259.

31 Diese 72.773 fl. 5 kr. ergaben sie wie folgt: „Extraordinarij Subsiduum“ der Herrschaft Krumau 33.725 fl. 54 kr. 5 3/5 d. bzw. von der Herrschaft Nettolitz 5.212 fl. 33 kr. 3 d.; hinzu kam eine Verzinsung zu 6 %, die von 16. 8. bis 31. 10. 158 fl. 16 kr., von 1. 11. 1707 bis 29. 2. 1708 493 fl. 17 kr. 1 d., von 1. 3. bis 31. 6. 334 fl. 19 kr. 5 1/4 d. sowie von 1. 7. bis 13. 8. weitere 60 fl. 17 kr. 3 d. betrug; insgesamt beliefen sich die Extraordinaria somit auf 39.984 fl. 39 kr., zu denen weitere 32.680 fl. 33 kr. 1 1/16 d. an „*Militari ordinarij*“ von der Herrschaft Krumau (ohne der Stadt) kamen. – Diese wurden wie folgt bezahlt: zwei Posten – 32.680 fl. 33 kr. 1 1/16 d. bzw. 14.158 fl. 16 kr. – wurden am 28. 11. 1707 bezahlt; per 9. 5. 1708 folgten weitere 8.806 fl. 6 kr. 5 d.; am 26. 7. wurden zudem 8.647 fl. 9 kr. 3 1/4 d. abgeführt; und am 14. 8. wurde schließlich die letzte Tranche

angemessen zu kontextualisieren: die jeweiligen *jährlichen* Gesamtsummen der Eggenberger Besitzungen von 1682 bis 1701 hatten im Durchschnitt lediglich rund 31.400 fl. (Median: um 28.000 fl.) betragen (siehe hierzu auch Tab. 1, oben).³²

Daraufhin beauftragte Eggenberg seinen Vertreter in Prag, Johann Siegmund Zenker, diese 107 fl. 53 kr. zurück zu erlangen, was jedoch an zwei Faktoren scheiterte.³³ Einerseits lagen Zenker lediglich „Interims quittung[en]“ für einige, aber nicht für alle Positionen vor; und andererseits stellte sich auch der Gläubiger Buchführung als schlecht geeignet für ein derartiges Unterfangen heraus, da diese lediglich Gesamtsummen pro Fürst, nicht aber die einzelnen Positionen von deren Herrschaften umfassten, aus denen die Zusammensetzung der Summe eruiert werden könnte.³⁴ Das Eggenberger Bestreben, so verständlich es erscheinen mag, bezeichnet somit die Eröffnung der Büchse der Pandora: Eine dieser Subeinheiten war nämlich die Stadt Krumau, die sowohl bei der gleichnamigen Herrschaft als auch beim Obersteueramt im Rückstand war – und nun in die Zahlungsunfähigkeit geschlittert war. Bis anhin war es Eggenberg möglich gewesen, die eigenen Haftungen auszuschließen, wie Zenker Ende Juli 1709 aus Prag berichtete: „Die Ober Steuer amts quittungen *pro Anno* 1709 seijen alle mit der *Clausula Salvo Iure incorporationis* namblich *separirter* die herrschafft von der Stadt Crumaw gefertigt worden.“³⁵ Für Eggenberg bedeutete dies die erneute Anerkennung zuvor etablierter Praktiken durch die Prager Behörden, die dessen Besitzungen – und persönliche Haftungen – im Falle einer städtisch-Krumauer Zahlungsunfähigkeit klar ausnahmen.³⁶ Dieser Zwischenerfolg Zenkers bot Eggenberg zudem die zusätzliche Gelegenheit, den wiederholten Aktivitäten und Ambitionen der beiden Äbte von Goldenkron und Hohenfurth nach Exkorporation aus dem herrschaftlichen Fiskalsystem, einen

---

i.d.H. von 8.481 fl. bezahlt; Vú – čg, I 4 L α, 65, s. p., Verrechnung der Krumauer und Nettolitzer Militari ordinari bzw. Extraordinaria, Krumau, 20. 6. 1709 (Hervorhebung im Original).

32 S. SANDER-FAES, *Herrschaft und Staatlichkeit*, pp. 165–238, bes. Tab. 3.1 auf p. 203.

33 Vú – čg, I 4 L α, 65, s. p., [s.n.] an Johann Siegmund Zenker, Krumau, 21. 6. 1709.

34 Vú – čg, I 4 L α, 65, s. p., s. p., Specification über die Interims-Quittungen, Krumau, 22. 6. 1709.

35 Vú – čg, I 4 L α, 65, s. p., Johann Siegmund Zenker an Sebastian von Liebenhaus, Prag, 31. 7. 1709 (Hervorhebungen im Original).

36 Bereits 1704 hieß es diesbezüglich bereits, dass die Quittungen für die Stadt „*cum eadem Clausula Salutari et reservatione* mit unter der wahrung der herrschafft“ ausgefertigt werden würden, „auch, wann es fürnhin zu ainer *Execution* [der Stadt] komen solte, selbige [Stadt] nit wie die herrschafft sondern die Statt Crumaw *respectu* ihres ausständigen *Contingents*“ alleine davon betroffen war; zit.n. Vú — čg, I 4 L α, 64, s. p., Annotiertes Protokoll (s.n.), Krumau, 14. 7. 1704 (Hervorhebungen im Original); weiterer Kontext über die um 1700 immer wieder drohende Insolvenz der Stadt Krumau in S. SANDER-FAES, *Herrschaft und Staatlichkeit*, pp. 263–266.

Riegel vorzuschieben.³⁷ Eingedenk all dieser Aspekte erfolgten im August 1709 die Verhandlungen der Eggenberger Fürstendiener mit den Bevollmächtigten der Gläubiger, die das weitere Vorgehen und die allfälligen Erstattungsmodalitäten klärten.³⁸

Jenseits dieser binnenherrschaftlichen Probleme und Spannungen verliefen die nächsten Wochen und Monate verhältnismäßig friktionsfrei – bis im Spätherbst und Winter 1709/10 dann doch die Zahlungsunfähigkeit der Stadt Krumau eintrat, die all die zuvor skizzierten Planungen auf den Prüfstand brachte. Sobald diese Tatsache bekannt geworden war, setzte die nächste Welle an Korrespondenz ein. Nun war eben tatsächlich jener Fall eingetreten, der weniger die Verpflichtungen Eggenbergs vis-à-vis dem Obersteueramt, sondern vielmehr beider Verbindlichkeiten gegenüber einer dritten Partei, den auswärtigen Geldgebern, betraf. Eine Anfrage der in Krumau tätigen Fürstendiener an die Kreditoren nach einer separaten Behandlung der Eggenberger Herrschaft beziehungsweise der Stadt Krumau oder, so dies nicht möglich sein sollte, wenigstens einer Fristerstreckung, stieß unter den Gläubigern auf keinerlei Verständnis.³⁹ Von deren Seite war lediglich zu erfahren, dass man „hoffe die Eggenberger herrschafft werden den geträulichen *Contract* halten, und khainen anlaß geben, die außgesagten Interessen *praedentieren* zu khönnen“, wie auch aus Worlik in dieser Angelegenheit nach Krumau berichtet wurde.⁴⁰ Hinzu kamen – weiterhin – Probleme, die aus der Quittungslegung erwachsen, namentlich deren provisorischer Charakter: Nicht nur öffneten diese Anfechtungen Tür und Tor, sondern einige waren bereits per Post nach Würzburg abgegangen und befanden sich somit

---

37 Während der Endphase der „Recalculation“ der Steuerrolle (Berní rula) um 1680, hatten beide Stifte versucht, dies zu erreichen; zunächst durch die direkt nach Prag erfolgte Abführung der Steuergelder, danach, als dies von der Statthalterei unter Verweis auf das „alte herkhommen“ zurückgewiesen worden war, durch das Streben nach einer formalen Untersuchung durch den Landtag, um so gleichsam durch die Hintertüre die Anerkennung ihrer Souveränität und somit Sitz und Stimme auf den Prager Landtagen zu erlangen; beiden Versuchen war zwar um 1680 kein Erfolg beschieden, doch ist die Vorbildwirkung für weitere Versuche ersichtlich; die Zitate entstammen Vú — čg, I 4 L a, 62, s. p., Die Statthalterei an Eggenberg, Prag, 31. 1. 1681; weitere Details hierzu in S. SANDER-FAES, *Herrschaft und Staatlichkeit*, pp. 328–341.

38 Vú — čg, I 4 L a, 65, s. p., Vertrag zwischen Eggenberg und den jüdischen Bevollmächtigten, Krumau, 26. 8. 1709; eine beidseitig korrekte bzw. akzeptierte Verrechnungen vorausgesetzt, stellte dessen Beilage die Basis für allfällige Zahlungen dar; vgl., s. p., Beilage zu dem Vertrag zwischen Eggenberg und den jüdischen Bevollmächtigten, Krumau, 26. 8. 1709.

39 Vú — čg, I 4 L a, 65, s. p., Daniel Stern von Consoda an Sebastian von Liebenhaus, Würzburg, 1. 11. 1709.

40 Vú — čg, I 4 L a, 65, s. p., Ferdinand Witek an Sebastian von Liebenhaus, Worlik, 24. 12. 1709 (Hervorhebungen im Original).

außerhalb des Zugriffs beziehungsweise der Zugriffsmöglichkeiten der böhmischen Landes-, Kreis- und Herrschaftsverwaltungen.⁴¹ Während die Steuerakten in diesem Kontext davon Zeugnis ablegen, dass ein derartiges Vorgehen innerhalb Böhmens beziehungsweise zwischen den böhmischen Instanzen offenbar eine öfters angewandte Praxis war und bis anhin – sozusagen: ’intern‘, im weiteren Sinne – keine signifikanten Probleme entstanden waren, so stellte deren Herausgabe an Dritte, noch dazu auswärtige Gläubiger, ein Problem ganz anderer Größenordnung dar. Dies auch nicht zuletzt, da, wie etwa Ferdinand Witek, Verwalter der Eggenberger Herrschaft Worlik, festhielt, die Prager Buchhalterin der Gläubiger „die fraw Moserin in Ihren Verwaltungs register ganz nichts ordentliches anmerkht von was, aine oder die andere herrschafft etwas abstattet, sondern nur kurtz vermerkth die Posten aintraget von der fürstlich Eggenberger herrschafft [stammten]“.⁴² Um aber allfällige Fehler zu erkennen beziehungsweise Rückforderungen zu erwirken, war eben eine penible Abrechnung notwendig, was jedoch alleine aufgrund der teilweise zu Prag, teilweise in Würzburg und zum Teil in Krumau befindlichen Original-Quittungen des Obersteueramts nahezu unmöglich war, aber auch da bereits unterschiedliche Positionen unter ein und derselben Rubrik des Fürsten von Eggenberg verrechnet worden waren. Die Folgen „wann mit denen andern herrschafft galdten nun alhier diese quittung außgewalth werde“, wie Witek bereits einige Wochen zuvor festgehalten hatte, waren potentiell problematisch, da sich „mithin aber khünfftighin aine *Confusion* [...] eraignen khönnte“.⁴³

Witek hatte Recht behalten: Die Kombination aus teilweise vorhandener Dokumentation, Haftungsfragen sowie Zahlungsfristen und -ausfällen wirkte sich mehrfach hinderlich auf diese Fragen aus und führte zu zum Teil kreativen Lösungsansätzen und Verrechnungsmodalitäten. Angesichts der Dramatik dieser Schriftstücke, die allesamt um Weihnachten und Neujahr 1709/10 entstanden waren, ähnderte man in Krumau die Vorgehensweise: Da die Gläubiger auf den vertraglichen Bedingungen beharrten und sich in keiner Weise gesprächsbereit

41 Vú — čg, I 4 L a, 65, s. p., Johann Siegmund Zenker an Eggenberg, Prag, 24. 11. 1709.

42 Vú — čg, I 4 L a, 65, s. p., Ferdinand Witek an Sebastian von Liebenhaus, Worlik, 24. 12. 1709.

43 Beispielhaft heißt es etwa: „als habe nun wie dieße hierbei schließende Verrechnung deren galdten des nachenen zaiget, der fraw Moserin gegen denen *Interims* schainen nur von dieser herrschafft Nettolitz von den mitgehabten völlig *Subsiduen* gelt, in ermanglung der *original* quittung nur die helffte *pro termino ultima novembris* mit 1.324 fl. 45 kr. 4 3/4 d.; von die herrschafft Crumaw aber die in der müntzlista begrifene 9.722 fl. 28 kr.; und von die statt Prachatitz aber gegen den *Interims* schain die halfft des *Subsiduums* mit 254 fl. 38 kr., zusamben aber 11.304 fl. 53 kr. 1 3/8 d. abgeführt“; Vú – čg, I 4 L a, 65, s. p., Bericht des Ferdinand Witek nach Krumau, Prag, 3. 12. 1709 (Hervorhebungen im Original).

zeigten, priorisierte man seitens der Eggenberger Verwaltungen deren Bedienung und stellte die übrigen binnenböhmischen Steuerpositionen hintan.⁴⁴ Dies stellte sich als praktikabler Lösungsansatz für dieses eine Problem heraus: Binnen einiger weniger Monate wurden so die noch ausstehenden Restbeträge mehr oder weniger zeitnah, aber immerhin ohne (noch) größere Verwerfungen und Verzögerungen an die Geldgeber übergeben, was hingegen keinen Einfluss auf die zeitlichen Verzögerungen und Reibungsverluste in den übrigen Steuerkategorien zeitigte, wie dies in Tabelle 2 dokumentiert ist:⁴⁵

Tab. 2

Zeitliche Verzögerungen und Reibungsverluste, 1675-1709

	Anz. Quellen ^a	Verstrichene Zeit ^b	
		Median	Durchschnitt
1675–79	31 A 31 Q	49	55,4
1680–84	20 A 26 Q	54,5	54
1685–89	23 A 33 Q	48	61,5
1690–94	17 A 33 Q	120	120
1695–99	32 A 41 Q	110	160
1700–04	18 A 32 Q	136,5	224
1705–09	27 A 29 Q	443	339

Quellen: Vú — čg, I 4 L α, 62, 63, 64, 65, and 66; adaptiert aus S. SANDER-FAES, *Herrschaft und Staatlichkeit*, pp. 316–19.

- (a) Anzahl der überlieferten Assignationen (A) bzw. Quittungen (Q) im jeweils ausgewiesenen Zeitraum.
 (b) Ausweis der Median- bzw. Durchschnittswerte der Tage, die zwischen der Assignation durch das fürstliche Steueramt bzw. der Quittierung der Summe ebenda verstrichen sind; alle Angaben in Tagen.

⁴⁴ Vú — čg, I 4 L α, 66, s. p., [s.n.] an den Verwalter zu Goldenkron, den Cassirer zu Schlägl bzw. die Pfarrer von Tveras (Svéráz), Kirchschatz (Světlik), Ollern (?) und Priethal (Přídolí), Krumau, 26. 5. 1710.

⁴⁵ Vú — čg, I 4 L α, 66, s. p., Quittung für Goldenkron, Krumau, 27. 7. 1710 (für Feb., März und einen Teil des Aprils 1710); s. p., Quittung für Goldenkron, Krumau, 3. 11. 1711 (für den Rest des Aprils, Mai und Teile der auf Juni 1710 entfallenden Abgaben); sowie, s. p., Quittung für Goldenkron, Krumau, 11. 5. 1712 (für die Restbeträge von Juni, Juli, Aug., Sept., und Okt. 1710).

Im Verlauf dieser Aktivitäten hatte man in Krumau zudem einerseits einige kleinere Beträge gefunden, die bereits an das Obersteueramt bezahlt worden waren und nun zu der Reduktion zukünftiger Vorschriften eingesetzt werden konnten;⁴⁶ andererseits hatte man vor Ort in Krumau auch noch einige weitere Diskrepanzen innerhalb der Eggenberger Verwaltung festgestellt, die nun ebenso bereinigt werden konnten.⁴⁷ Alles in allem konnte man in Prag und Krumau zufrieden sein, ohne allzu große Folgeprobleme die Herausforderung des substantiellen auswärtigen Kreditsumme aus dem Jahr 1706/07 im Sommer 1710 bewältigt zu haben.⁴⁸ Die Stadt Krumau war in den Quittungen zudem weiterhin als Eggenberger Besitz ausgewiesen und dementsprechend erneut „*conjunctim* in denen original obersteuer amts quittungen“ auch als solche verzeichnet. Bis anhin hatte sich der Fürst selbst jeglicher Haftungen entziehen können, und damit dies auch weiterhin so blieb, wies Eggenberg seinen Vertreter zu Prag nun auch an, die letzte Teilzahlung in der Höhe von 309 fl. 52 kr. nur „in dem fahl wann die Statt [...] *Separirt* seijn solte [...] zu bezahlen“.⁴⁹

Anfang September 1710 langten weitere Informationen aus Prag in Krumau ein: Die nach wie vor existenten buchhalterischen Unstimmigkeiten, die aus den teilweise fehlenden Original-Quittungen, der Prüfung der Unterlagen und den von mehreren Orten mit zeitlicher Verzögerung sowie den weitgehend unkoordiniert eintreffenden Informationen resultierten, sollte Zenker anhand einer kürzlich übermittelten „Müntz Lista“ bearbeiten; dieser wurde zudem beauftragt, „denen Würtzburger Juden zu Prag gegen dero original Steijer amts quittung wie die Müntz Lista zeigt abzuführen“ und genau zu prüfen, „ob sie auch soviel gelder oder Monath auß die gelder auß waisen die würckhlichen original quittungen in handten haben“. Bei diesen Ab- und Verrechnungen hatte Zenker zudem einige kleinere Korrekturen an den Aufzeichnungen vorgenommen und stand vor der weiteren Aufgabe, allfällige noch aufzufindende weitere

---

46 Vú — čg, I 4 L a, 66, s. p., Sebastian von Liebenhaus an Johann Siegmund Zenker, Krumau, 11. 6. 1710.

47 Veith Schinaky etwa fiel auf, dass noch die Summe von 14 fl. 15 kr. ausständig war, die das fürstlich-Eggenberger Steueramt seit 1695 der Buchhaltereie schuldete; Vú — čg, I 4 L a, 66, s. p., Begleitschreiben zu deinem Gutachten der Buchhaltereie, Krumau, 20. 5. 1710.

48 Vú — čg, I 4 L a, 66, s. p., Münz-Lista der nach Prag übermittelten Steuergelder (Abschrift), Krumau, 29. 8. 1710.

49 Vú — čg, I 4 L a, 66, s. p., Notatum zu den übermittelten Steuergelder, Krumau, s.d. (nach Juni 1710; Hervorhebung im Original).

Unstimmigkeiten, insbesondere aus den Herrschaften Krumau und Worlik stammend, zu melden.⁵⁰

Aller Hektik und Verwirrung zum Trotz finden sich in den folgenden Monaten keine Hinweise auf diese Angelegenheit in den Krumauer Steuerakten. Erst nach dem sich im Herbst desselben Jahres bereits länger abzeichnenden Tod des hochbetagten Johann Christian – geboren 1641, war er zu diesem Zeitpunkt nahezu siebzig Jahre alt – am 12. Dezember 1710 sind noch einige wenige, verstreute Hinweise überliefert, die jedoch keine größere Dringlichkeit mehr erkennen lassen; nicht einmal die nach Eggenbergs Tod in Eigenregie die Krumauer Güterverwaltende Fürstenwitwe, Maria Ernestina, eine geborene zu Schwarzenberg, beziehungsweise ihr Geschlecht vermochten an den Obligationen etwas zu ändern.⁵¹ Davon unabhängig schrieb Zenker Mitte Februar 1711 erneut aus Prag und kündigte die kurz bevorstehende Ausschreibung der Kontribution an. Lediglich implizit deuteten dessen Schreiben auf die nach wie vor offenen Ausstände der Stadt Krumau und somit auf die Langlebigkeit der Probleme mit den auswärtigen Kreditoren über den konkreten Anlassfall hinaus an.⁵² Die nahezu gleichzeitig erfolgte Ausschreibung der Kontribution, deren Empfänger „wiederumb der fürst von Würtzburg“ war, belegt dies ebenso.⁵³ Als Schlusspunkt dieses nervenaufreibenden Jahres kann letztlich eine Aufstellung der Kosten gelten, die die einquartierten Truppen und deren Verpflegung enthielt, die im Februar 1711 in die Gegenrichtung über die Bechiner Kreisbehörde nach Prag abging. Im Angesicht der Summe von rund 14.000 fl. nahm sich der Fehlbetrag von 3 fl. 55 kr. 5 d., der aus Goldenkron noch ausständig war, ausgesprochen gering aus (und wurde auch alsbald beglichen).⁵⁴ Den überlieferungstechnischen Schlusspunkt setzte im April 1711 erneut Zenker, dessen knappe Zeilen und deren Inhalte gleichsam sowohl als Beleg für das allseitige Nachlassen des Interesses an diesem

---

50 Vgl. Vú – čg, I 4 L α, 66, s. p., Münz-Lista der nach Prag übermittelten Steuergelder, Krumau, 20. 8. 1710; die Zitate entstammen, s. p., Notatum zu den übermittelten Steuergelder, Krumau, s.d. (nach Juni 1710).

51 Vor Eggenbergs Tod tauchte dessen Frau niemals in den Steuerakten auf, danach hingegen sehr wohl; ihre erste Nennung in Vú – čg, I 4 L α, 66, s. p., Sebastian von Liebenhaus an Maria Ernestina, Krumau, 20. 3. 1711; vgl. S. SANDER-FAES, *Herrschaft und Staatlichkeit*, p. 407.

52 Vú – čg, I 4 L α, 66, s. p., Johann Siegmund Zenker an Sebastian von Liebenhaus, Prag, 11. 2. 1711 (erster von zwei Briefen).

53 Vú – čg, I 4 L α, 66, s. p., Johann Siegmund Zenker an Sebastian von Liebenhaus, Prag, 11. 2. 1711 (das zweite Schreiben).

54 Vú – čg, I 4 L α, 66, s. p., Specification des 1710 von den Untertanen geleisteten Unterhalts der Soldatesca, Krumau, 11. 2. 1711; s. p., Quittung für Goldenkron, Krumau, 27. 7. 1711.

Geldgeschäft als auch als Warnung vor der übermäßig bedeutungsschweren Interpretation ähnlicher Steuerakten und -zahlen gelten mag: Die ausgesprochen explosive Frage nach den Haftungen für die Ausstände der Stadt Krumau wurde in Prag durch eine juristische Spitzfindigkeit entschärft, und zwar indem „anstatt der worth *Salvo Jure Incorporationis* [...] in den 1711 [ausgestellten] Quittungen nach dero befehl gesetzet *Salvo Jure Dominij* [werde]“; doch in der Angelegenheit des Auslösers für die so großen Spannungen schrieb Zenker lediglich sieben Worte: „Quittungen pro 1707 habe zu dato nicht.“ Offenkundig war deren Bedeutung mit der Rückzahlung der letzten Tranche der Kreditsumme erloschen, da auch in den Krumauer Akten zu dieser Affaire keine weiteren Dokumente überliefert sind.⁵⁵ Gleichzeitig aber mag dies auch als Warnung vor zu stark ausdeutenden Schlüssen über die Belastbarkeit von beziehungsweise auch generell hinsichtlich der Zuverlässigkeit derartiger Beträge aus den Landes- und Zentralinstanzen gelten, auf denen die meisten der großen Interpretationen über Staatsbildung basieren.

Zusammenfassung

Die Rekonstruktion der Ereignisse um die Kreditaufnahme von 1.333.333. fl. durch Joseph I., die mit den Steuereinnahmen Böhmens besichert wurden, legt folgende Schlussbetrachtungen nahe: Erstens erweist sich die Perspektiven von *außerhalb* der höfischen beziehungsweise *unterhalb* der ständischen Institutionen als ausgesprochen ergiebig, um neue Erkenntnisse über die „means of income rather than [...] the mechanisms that underpinned expenditure“ zu erlangen.⁵⁶ Damit verweist der vorliegende Beitrag auf die in dieser Hinsicht durchaus ähnlich konzipierten Studien von Lucien Febvre, John Elliott beziehungsweise zuletzt Darryl Dee. Derartig fokussierte Arbeiten unterstreichen zudem das Erkenntnispotential lokaler wie regional eingebetteter Studien für die Untersuchung frühneuzeitlicher Staatlichkeit.⁵⁷ Zweitens stellt die vorliegende Rekonstruktion

---

55 Vú – čg, I 4 L a, 66, s. p., Johann Sigmund Zenker an Sebastian von Liebenhaus, Prag, 18. 4. 1711 (Hervorhebungen im Original).

56 J. BREWER, *Revisiting The Sinews of Power*, p. 31.

57 Lucien FEBVRE, *Philippe II et la Franche-Comté. Étude d'histoire politique, religieuse et sociale*, Paris 2009 [1911]; John ELLIOTT, *The Revolt of the Catalans. A Study in the Decline of Spain, 1598–1640*, Cambridge, 1984 [1963]; Darryl DEE, *Expansion and Crisis in Louis XIV's France. Franche-Comté and Absolute Monarchy, 1674–1715*, Rochester, N.Y. 2009; zuletzt nun S. SANDER-FAES, *Herrschaft und Staatlichkeit*.

der fiskal-finanziellen Ver- und Entflechtungen der Habsburgermonarchie um 1700 einen ersten Schritt in Richtung der Aufarbeitung des kürzlich von Petr Maťa identifizierten Desiderats dar, dessen Resümee – „[a]uch die Frage des Kredits wäre in die Forschung über die böhmischen Finanzen dieser Periode stärker einzubinden“ – zugleich auch darauf verweist, dass nach wie vor viele Themen ihrer Bearbeitung harren:⁵⁸ Hierzu sind in jeden Fall etwa die an dieser Stelle nicht berücksichtigten gleichzeitigen Diskussionen über die Einführung indirekter Steuern (Akzise) oder die nach wie vor für diese Zeitspanne klar unterbelichtete Frage des Staatskredits zu erwähnen.⁵⁹ In diesem Kontext ist, drittens, die hoffentlich zukünftig vermehrte Annäherung an einzelne Herrschaften zu erwähnen, die nach 1620 auch weiterhin das „strukturelle Grundelement der öffentlichen Verwaltung auf der lokalen Ebene und gleichzeitig das wichtigste Element der damaligen Ökonomie“ waren.⁶⁰ Deren grundsätzlich *zusammengesetzte* Natur – und all die damit verbundenen Probleme im Anlassfall der Kreditaufnahme 1707 – bezeugen den epistemologischen Mehrwert der hier vorgenommenen Annäherung. Dies bringt zudem den zusätzlichen Vorteil mit sich, dass Fragen nach Krieg, Kredit- und Steuerwesen beziehungsweise Staatlichkeit nicht alleine der Hof- und Ständeforschung oder denjenigen Studien vorbehalten bleiben, die stark hierarchisierende Deutungen für derartige ungeplante und -systematische Vorgänge offerieren.⁶¹ Gerade dieser letztgenannte Aspekt offenbart zudem einen

58 P. MAŤA, „*Unerträgliche Praegravation*“, pp. 184–185, Zitat auf p. 185.

59 Zur Akzise sehr knapp vgl. Ibidem, pp. 180–181; sowie J. PEKAŘ, *České katastry*, pp. 60–62, 104–105; der Staatskredit findet Ibidem, pp. 145–148, lediglich knapp und im Kontext der Haugwitz'schen Reformen Erwähnung.

60 Eduard MAUR, *Der Staat und die lokalen Grundobrigkeiten. Das Beispiel Böhmen und Mähren*, in: P. Maťa – T. Winkelbauer (eds.), *Die Habsburgermonarchie 1620–1740*, pp. 443–453, hier p. 444.

61 Daher auch *contra* „Triangulierung“ und/oder „Empowering Interactions“; zu ersterem vgl. die Beiträge in Stefan BRAKENSIEK u. a. (eds.), *Herrschaft in der Frühen Neuzeit*, Berlin 2014, insbesondere Stefan Brakensieks Vorbehalte betreffend die Habsburgermonarchie vor 1750 in der Einleitung (pp. 9–24, bes. p. 19–20); zu zweiterem, eine terminologische Spielart, vgl. die Beiträge in W. BLOCKMANS – A. HOLENSTEIN – J. MATHIEU (eds.), *Empowering Interactions. Political Cultures and the Emergence of the State in Europe, 1300–1900*, Farnham 2009, deren Protagonisten ausdrücklich davon sprechen, dass sich „[v]on *Triangulierung* und *Herrschaftsvermittlung* [...] für die ‚composite monarchy‘ der Habsburger frühestens seit der Theresianischen Zeit sprechen [lässt]“, wie Stefan Brakensiek (*Einleitung*, p. 20, Hervorhebungen im Original) betont; zu den Annäherungen unter Verweis auf Niklas Luhmanns Kommunikations- und Systemtheorien beispielhaft etwa Stefan HAAS, *Die Kultur der Verwaltung. Die Umsetzung der preussischen Reformen, 1800–1848*, Frankfurt am Main 2005; sowie die Beiträge in Stefan HAAS – Mark HENGERER (eds.), *Im Schatten der Macht. Kommunikationskulturen in Politik*

vierten Diskussionsanstoß – denn die unternommenen Schritte weisen gleichzeitig auf ein offensichtliches, aber üblicherweise in Diskussionen über Krieg und Staatlichkeit außen vor verbleibendes Spannungsfeld hin: Kriegsinduzierte ‚Probleme‘ ziehen üblicherweise kriegsbezogene ‚Lösungen‘ nach sich, die aus sich selbst heraus weder logisch, rational oder gar geplant – wer beziehungsweise *wie* plant man eigentlich beispiellose Reformen? – erscheinen mögen.⁶² Die Anerkennung *dieser* Tatsachen wiederum mag zudem als weiterer Denkanstoß in diesen Debatten dienen, die den Primat des Staates erneut – und zum Teil übermäßig – betonen.

---

und Verwaltung, 1600–1950, Frankfurt am Main 2008; hierzu sei lediglich darauf verwiesen, dass die Habsburgermonarchie überhaupt nicht als deren Untersuchungsgegenstand aufscheint.

62 Vgl. den bissigen Kommentar des Journalisten und TV-Moderators Eric Sevareid: „The chief source of problems is solutions“, zit. n. Stan COX, *Losing our Cool. The Uncomfortable Truths About Our Air-Conditioned World (and Finding New Ways to Get Through the Summer)*, New York, N.Y., 2010, p. 150.

Desintegrace státu v praxi. Válka, kredit a daně v Čechách za Josefa I.

STEPHAN SANDER-FAES

Předložená studie se zaměřuje na dosud neznámou epizodu zeměpansko-stavovských finančních a fiskálních dějin z období vlády Josefa I. (1705–1711) a zvažuje státně desintegrační důsledky této události. Zázemí příběhu představuje mimořádná – do velké míry ovšem známá – role židovských „dvorských faktorů“ Leopolda I., která Leopoldovu synovi a nástupci přinesla studii vyličené komplikace. Na vrcholu války o španělské dědictví stál osud císaře na ostří nože: Byl ze západu a jihozápadu tísněn Francouzi a jejich spojenci, zároveň však také „zezadu“ ohrožen uherským bojem o nezávislost pod vedením Františka II. Rákóczyho. S vědomím prázdné pokladny a nebezpečné situace na několika frontách zároveň se Josef na přelomu let 1706 a 1707 obrátil na české stavy s následujícím projektem: Čeští stavové si v jeho prospěch vzali půjčku ve výši 1 333 333 zlatých u konsorcia židovských bankéřů z Frankfurtu nad Mohanem a Würzburgu, které pojistili na příštích daňových výnosech. Jako protislužbu přiznal zemský sněm bankéřům právo tuto sumu v příštích letech umořit cestou výběru daní.

Tento „outsourcing“ královských práv na třetí – zahraniční – subjekt vedl k řadě komplikací a sporů, které autor analyzuje na příkladě eggenberských majetků v jižních Čechách. V centru zájmu analýzy stojí především řada střídajících se propojení a opět separování finančních vztahů mezi Českým Krumlovem, Prahou a Würzburgem. Na základě jejich rekonstrukce je možno získat nové poznatky o vzájemném těsném spojení důsledků dynastických ambicí s válečnou desintegrací státu. Zkoumaná epizoda nadto dovoluje vhled do dosud málo známého finančnictví českých stavů okolo roku 1700 a ukazuje, že daňový tlak i administrativní integrace „shora“ – nikoliv nepodobně situaci ve Francii Ludvíka XIV. – vedl k řadě souběžně probíhajících, avšak protichůdných vývojových procesů.

Rekonstrukce událostí, spojených s přijetím kreditu ve výši 1 333 333 zlatých ve prospěch Josefa I. a zajištěných na výnosu daní království českého, nás vede k následujícím závěrům:

Za prvé se jako vysloveně vydatná pro dosažení nových poznatků jeví být perspektiva nahlížení dvorských záležitostí *zvenčí*, resp. *prostřednictvím* stavovských

institucí, tedy vhléd „into the means of income rather than into the mechanisms that underpinned expenditure“. Předložená studie tak v tomto ohledu odkazuje ku zcela podobně koncipovaným studiím Luciena Febvre, Johna Elliotta, případně nejnověji Darryla Dee.⁶³ Takto zaměřené práce navíc zvýrazňují noetický potenciál lokálně nebo regionálně založených studií, využitelných pro výzkum raně novověké státnosti.

Za druhé předložená rekonstrukce fiskálně finančních rozčlenění habsburské monarchie okolo roku 1700 představuje první krok ve směru zpracování nedávno Petrem Maťou identifikovaného desiderátu. Maťův závěr: „ve výzkumu českých financí této epochy by bylo třeba silněji tematizovat také otázku kreditu“ poukazuje zároveň na to, že řada témat nadále čeká na zpracování.⁶⁴ V každém případě by na tomto místě bylo třeba zmínit také dosud v úvahu nevzaté dobové diskuse o zavedení nepřímých daní (akcízu) nebo obdobně pro tuto epochu nepostradatelnou otázku státního kreditu.

V tomto kontextu má za třetí zásadní význam prozkoumání jednotlivých vlastnických titulů (majeteků), které byly „základním strukturálním prvkem veřejné správy na lokální úrovni a zároveň nejdůležitějším prvkem tehdejší ekonomie“.⁶⁵ Jejich zásadní podstata – a v případě přijetí kreditu roku 1700 všechny s tím spojené problémy – dosvědčují epistemologickou přidanou hodnotu provedeného výzkumu. To s sebou nese dodatečnou výhodu, totiž že otázky války, úvěrování a daňové praxe, resp. státnosti nezůstávají rezervovány pouze výzkumu dvora a stavovství nebo oněm studiím, které nabízejí „systemické“ zvýznamnění takovýchto neplánovaných a nesystémových postupů.

Právě posledně jmenovaný aspekt nadto vysvětluje čtvrtý diskusní podnět. Podniknuté kroky totiž zároveň poukazují na zřejmé, ale v diskusích o válce a státnosti obvykle zanedbávané konfliktní pole: válkou podmíněné „problémy“ obvykle vyžadují válkou podmíněná „řešení“. Ta se sama o sobě nemohou jevit ani logická, ani „racionální“ nebo dokonce plánovaná (příčemž se ovšem zeptejme, kdo, případně jak plánuje bezpříkladné reformy?). Uznání *těchto* skutečností pak může posloužit jako další myšlenkový impuls v debatách, které znovu – a dílem nepřiměřeně – zdůrazňují primát státu.

Přeložil Jiří Pešek

---

63 Srov. poznámku č. 57.

64 P. MAŤA, „*Unerrägliche Praegravation*“, s. 185.

65 Srov. poznámku č. 60.

STUDIE

Veľká Morava a veľkomoravská tradícia
u generácie Kollára a Šafárika

PETER PODOLAN

PETER PODOLAN: Great Moravia and Great Moravian Tradition of Generation of Kollár and Šafárik

This study focuses on factography and symbolism of Great Moravia in the works of Ján Hollý, Ján Kollár and Pavol Jozef Šafárik. It gives an insight in their the most important works for historicism and historiography and tries to cast light on its connection to nationalism, Romanticism and forming of a modern nation. The analysis uncovered that main tendency of presented information about the Slavic empire was positive. All scholars believed to close interconnection between events of the 9th century and territory of Slovakia or straightly with Slovaks. The image of Great Moravia varied from historic Slovak kingdom to last Panslavic empire. They used similar heuristic base and showed sizeable knowledge of various sources and secondary literature. The distinction is visibly mostly in quantity and quality of the texts because references in Kollár's works are only fragmentary; Hollý only wrote a few works and commentaries; Šafárik offered several times richer and more complex interpretation.

Keywords: Great Moravia – Great Moravian tradition – Ján Hollý (1785–1849) – Ján Kollár (1793–1852) – Pavol Jozef Šafárik (1795–1861) – 19th century – Slovak historiography

Velkomoravská tradícia predstavuje stálicu v sfére tém slovenskej historiografie. Rezonuje tiež spolu s cyrilo-metodskou tradíciou,¹ pričom v tomto spojení predstavuje segment najmä „politických“ či „vojenských“ dejín. Odlišný bol osud recepcie tejto tradície po zániku ríše – v krajinách Českého kráľovstva išlo o priamu kontinuitu, v Uhorskom kráľovstve o vymedzenie sa – negáciu a marginalizáciu.² Odkazy na Velkú Moravu predsa možno nájsť vo všetkých uhorských stredovekých kronikách, pravda často v nepriamej či symbolickej podobe. Jej obyvatelia tu zväčša plnia úlohu akéhosi „komparzu“ pri hrdinskom dobýjaní krajiny, pôsobia ako porazení a poddaní;³ pôvodne neboli spájaní so Slovákmi. Postava jej vládcu zasa v podaní bájky o bielom koňovi vystupuje ako symbol hlupáka.⁴ Opätovný záujem o tento segment dejín potom vzrástol hlavne kvôli spojitosti s cyrilo-metodským kultom a infúzií zdrojov z českého a moravského prostredia.

Velká Morava tak v historiografii predstavuje azda najstaršiu tému, ktorá bola navyše spracovávaná a zobrazovaná kontinuálne počas všetkých historiografických období. Od renesančno-humanistického a barokového obdobia sa potom pri rozkole v nacionálnom vnímaní a vzraste nacionalizácie v uhorskej historiografii stala jednou z kľúčových tém slovenskej vetvy uhorskej historiografie. K cyrilo-metodskému dedičstvu prestížnej kristianizácie priestoru Uhorska sa hlásili všetci autori bez ohľadu na nacionálny pôvod. Pri velkomoravskom dedičstve sa stal problematickým práve rozmer porážky a poddanosť víťazným starým Maďarom ako i reálny podiel na budovaní uhorského kráľovstva. Najznámejší vládca Velkej Moravy – Svätopluk – mal predat svoju krajinu za bieleho koňa, v následnom boji bol porazený a jeho ľud vyhnaný a podmanený. Napriek vyzdvihovaniu niektorých črt a znalosti faktografie mali autori ako Ján Baltazár Magin (1681–1735) či Samuel Timon (1675–1736) k Velkej Morave a jej vládcom

1 Pozri Peter PODOLAN, *Sv. Cyril a Metod v historiografii 1. polovice 19. storočia*, in: Martina Lukáčová – Martin Husár – Peter Ivanič – Martin Hetényi (eds.), *Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda*, Nitra 2013, s. 198–220; Dušan ŠKVARNA – Adam HUDEK, *Cytil a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*, Bratislava 2013, *passim*; Martin HETÉNYI – Peter IVANIČ, *K problematike percepcie cyrilo-metodského kultu v moderných dejinách Slovenska*, *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 5, 2017, č. 2, s. 77–91.

2 Porovnaj Ján TIBENSKÝ, *Historiografické zdroje a spoločenskopolitické vplyvy na vývoj velkomoravskej tradície do počiatku slovenského národného obrodzenia*, in: Richard Marsina – Alexander Ruttikay (eds.), *Svätopluk 894 – 1994*, Nitra 1997, s. 221.

3 Matúš KUČERA, *O historickom vedomí Slovákov v stredoveku*, *Historický časopis* 25, 1977, č. 2, s. 225–226; Peter RATKOŠ, *Anonymove Gesta Hungarorum a ich pramenná hodnota*, *Historický časopis* 31, 1983, č. 6, s. 825–870.

4 Podrobná analýza povestí a ich archetypov v kapitole *Povesti o Svätoplukovi a Moravcovi* v práci Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo*, Bratislava 2004, s. 165–186.

skôr rezervovaný, ak nie negatívny prístup. Posunom bolo až kompromisné podanie v dielach Mateja Bela (1674–1749) a Juraja Praya (1723–1801) – Slováci sú „zvyškom“ po Svätoplukovom ľude, no zúčastnili sa na budovaní Uhorska. Na konci 18. storočia (u Juraja Papánka (1738–1802), Juraja Fándlyho (1750–1811) a i.) potom už prevládol pozitívny pohľad, znovu v súvislosti s kultúrnou prioritou cyrilo-metodskej kristianizácie.⁵ Posmešný prístup z maďarskej strany už od tradície neodradzoval, naopak podporoval nacionálne vymedzenie. Veľkomoravská a cyrilo-metodská tradícia sa tiež stala protipólom svätoštefanskej tradície.⁶

Tradícia Veľkej Moravy sa tak kontinuálne dostala medzi témy nastupujúcej historiografie prvej polovice 19. storočia,⁷ ako mix staršej faktografie, no i nových ideologických prvkov klasicizmu a majoritne romantizmu. V tomto období už bola pevne spojená so slovenským prostredím, prepojenie na české krajiny s týmto výkladom nekolidovalo, naopak predstavovalo vítané posilnenie česko-slovenskej spolupatričnosti. Zánik slovenskej Veľkej Moravy už nacionalizácia stihla posunúť do línie národnej tragédie,⁸ bola vnímaná ako štátnosť staršia a súčasne rozlohou väčšia ako Uhorské kráľovstvo. Pre Slovákov tvorila základ na diferenciáciu v náhľadoch na staré národné dejiny ako moment najväčšej slávy (aj v rovine strateného „zlatého veku“).

Zobrazenie špecifickou generáciou spojenou s menami Kollár, Šafárik, Hollý malo zásadný rozmer v uchopení moderného etnického nacionalizmu, jeho vyhranení sa a tiež prvotnej kodifikácie kánonu faktografie slúžiacej na legitimizáciu historicity slovenského národa i národného hnutia.⁹ Cieľom textu je načrtnúť špecifický segment dobového obrazu a vnímania tém spojených s Veľkou Moravou v období prvej polovice 19. storočia; spojenie s vedomosťami súčasnej historiografie používame iba ako komparatívny rámec pri hodnotení úrovne dobového stavu bádania a pre orientáciu. Bližšie priblížime prístupy Jána Hollého, Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika, ktorí prinášajú pomerne komplexný dobový obraz vnímania veľkomoravskej problematiky. V prípade Hollého ide o predstaviteľa pokračujúcej

5 J. TIBENSKÝ, *Slovenská historiografia v období počiatkov slovenského národného obrodzenia (1780 – 1830)*, Historický časopis 28, 1980, č. 3, s. 536.

6 Porovnaj Dušan ŠKVARNA, *Začiatky moderných slovenských symbolov. K vytváraniu národnej identity od konca 18. do polovice 19. storočia*. Banská Bystrica 2004, s. 29–30.

7 J. TIBENSKÝ, *Slovenská*, s. 533; P. PODOLAN, *Aspekty slovenskej historiografie generácie Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika*, Forum historiae 1, 2007, č. 1, s. 32, <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/67648/Podolan.pdf> (1. 11. 2018); D. ŠKVARNA, *Začiatky*, s. 52–53.

8 Tamže, s. 20.

9 Definíciu tejto generácie pozri P. PODOLAN, *Generácia Vseslavia a jej koncepcia národa*, in: *Studia Academica Slovaca* 38, Bratislava 2009, s. 239–240.

konceptie katolíckej historiografickej línie, v prípade Kollára a Šafárika zasa o adaptáciu a aktualizáciu línie evanjelickej. Ich dielo rovnako predstavuje vhodné prípadové sondy pólov súdobého historiografického diskurzu, resp. aplikáciu prvkov historickej matérie implantovanej v rámci historizmu do typicky nehistoriografických prác a naopak rýdzo historiografickú syntézu. Prezentované názory tvoria majoritnú súčasť množiny pohľadov, ktorá bola vo všeobecnosti identická naprieč celou kvantitou dobovej spisby historiografie a historizmu. Pod pojmom historizmus chápeme samotné vnímanie a využívanie histórie a jej hodnôt pre národné hnutie. Ide vlastne o termín čiastočne vylučujúci exaktne historiografické názory a práce (avšak v závislosti od dobového prístupu); používame ho najmä v súvislosti s vymedzením kategórie nehistoriografických prác so silným aspektom použitia historickej faktografie (napr. poézia, pedagogické, ideologické spisy). V 19. storočí mali takéto názory rovnakú váhu ako striktné historiografické dáta a tak sa stali neodlučiteľnou súčasťou prínosu slovenskej historiografie tohto obdobia. Sú taktiež dokladom synkretizmu umeleckého a vedeckého zobrazenia.

Velká Morava v diele Jána Hollého

Použitie historickej matérie Veľkej Moravy v dielach Jána Hollého (1785–1849) sa týkalo skôr umeleckej línie (eposy, žalospevy) a iba okrajovo reálne historiografických diel. Protežoval teda líniu činného vlastenca – umelca (básnika) a šírenie faktografie formou vysoko hodnoteného umeleckého podania.¹⁰ Absencia starých literárnych pamiatok podnecovala záujem o vypracovanie národných eposov, odrážajúcich sa (ešte v zmysle klasicizmu) od ich klasickej antickej, alebo „národnej“ – pôvodnej pohanskej podoby.¹¹ Pre jeho koncept poézie a historizmu obzvlášť hodilo zobrazenie slávnych okamihov najstaršej histórie Slovákov (i Slovanov). Dejiny Veľkej Moravy sa tak stali obsahom Hollého prvého a najrozsiahlejšieho eposu *Svatopluk* (1833).¹²

---

10 Tamže, s. 251. Koncept šírenia výsledkov historiografie medzi ľudí nastavil už Heinrich Luden, profesor v Jene, ktorý silne zapôsobil na Jána Kollára i Pavla Jozefa Šafárika; možné je však i pôsobenie starších – barokových a renesančných vzorov (v katolíckej i evanjelickej línii).

11 P. PODOLAN, *Aspekty*, s. 3; porovnaj Eva FORDINÁLOVÁ, *Ján Hollý (1785–1849)*, Bratislava 2003, s. 60–66.

12 Gan HOLLÍ, *Svatopluk: Wítazská báseň we dwanácti spewoch*, Trnava 1833. Epos začal vznikať v lete 1827 a dokončený bol koncom roku 1830.

Práci na historickej téme predchádzala skutočná vedecká heuristika,¹³ avšak rátal s umeleckou slobodou.¹⁴ Hollý logicky vyšiel vo svojom diele z tradície slovenského katolíckeho dejepisectva 18. storočia a jeho chápania slovenských dejín, ktorého výhony možno vidieť i u bernolákovcov a zvlášť Juraja Fándlyho.¹⁵ Ideologicky bol však ovplyvnený súčasníkmi (hlavne Ján Kollár, Pavol Jozef Šafárik); vyznával aj všeslovanskú vzájomnosť. Súčasne si razil vlastnú koncepciu dejinnosti a príbehu Svätopluka zvlášť.¹⁶ Názov Veľká Morava Hollý vlastne nepoužíval a tento štát bol pre neho „kráľovstvo Slovákov“,¹⁷ na rozdiel od Šafárika u neho vystupuje Svätopluk ako Rastislavov vnuk.¹⁸

Hollému pri zhromažďovaní materiálov i inak pri *Svatoplukovi* pomáhali mnohí priatelia,¹⁹ Ján Koiš chcel prispieť na tlač diela 100 zlatými, respektíve nechať

-
- 13 Podľa Jána Tibenského nám neznáme *Collectanea...* (zbierku materiálov) spísal a Hollému poslal Jur Palkovič 23. mája 1829; Ján Ambruš za ich autora pokladal aj Hollého. Výpisky zrejme obsahovali časti diel Štefana Salagia, Juraja Papánka a Juraja Fándlyho. List Jána Hollého Jurovi Palkovičovi z 14. augusta 1829, in: Jozef Ambruš (ed.), *Korešpondencia Jána Hollého*, Martin 1967, s. 64, 292–293, 270; Ján TIBENSKÝ, *Veľkomoravská a cyrilometodovská tradícia v diele Jána Hollého*, in: Pamätnica z osláv dvojstého výročia narodenia Jána Hollého, Martin 1985, s. 165, 167. K téme, už pre epos *Cirillo-metodiada* preštudoval: „Cirilla a Metoda od p. Dobrovskeho v Praze 1823 nemam a prosil bich o požičání, čo bi ne tak k básní, jako ku Životopisu poslužilo. Zešel bi sa asnad i ten mali českí spisek. Ja sem mal pri rukach: Moravsku legendu od p. Dobrovskeho, legendu o Cirill. a M., jako tež o s. Klemensovi z breviara, potom Timona, listy Jana papeža, Slavín, gramatiku staroslovanskej reči od Dobr., *Collectanea de Svatopluko, Cyrillo et Methodio & &*, odevšelikad pozbirane a pozapisovane, p. Šafarika Historiu slov.“ O *Collectanea...* pozri vyššie. Presnú identifikáciu diel pozri vo vysvetlivkách k listu. List Jána Hollého Jánovi Kollárovi z 19. septembra 1834, in: J. Ambruš (ed.), *Korešpondencia*, s. 96.
- 14 „Poetae sufficit sequi probabilia“ [Básnikovi stačí pridržať sa pravdepodobnosti]. List Jána Hollého Jurovi Palkovičovi z 3. apríla 1833, in: Tamže, s. 84. Porovnaj Mária VYVÍJALOVÁ, *Národno-obrodenecká ideológia Jána Hollého*, in: Pamätnica z osláv, s. 185.
- 15 J. TIBENSKÝ, *Veľkomoravská*, s. 164–169.
- 16 Porovnaj M. VYVÍJALOVÁ, *Národno-obrodenecká*, s. 182, 185.
- 17 Jediný raz vo vysvetlivkách spomína: „Svatopluk [...] Zakladatel slowenského, anebo gako tenkrát se volalo welkého morawského Králowstwa,“ Gan HOLLÍ, *Wiswetleňi: K Básňám, zwlášte Swatopluka a Cirillo-metodiadi*, in: Básne Gana Hollého we štiroch zwazkoch, Zw. III., W Budíňe 1842, s. 156. Porovnaj J. TIBENSKÝ, *Veľkomoravská*, s. 166; J. TIBENSKÝ, *J. Papánek – J. Sklenár: Obrancovia slovenskej národnosti v XVIII. storočí*. Martin 1958, s. 139–140. Iba výnimočne používa termín Morawa, resp. Morawci, morawský Slowáci; no i tatranskí Slowáci. G. HOLLÍ, *Wiswetleňi*, s. 157, 159, 161, 163, 164; Ján HOLLÝ, *Cirillo-metodiada*, in: J. Hollý, *Dielo II.*, Ed. Ján Štibrný, Bratislava 1985, s. 16.
- 18 Napr. Ján HOLLÝ, *Svatopluk*, in: J. Hollý, *Dielo II.*, s. 196, 294; J. HOLLÝ, *Cirillo-metodiada*, s. 136.
- 19 Pozri napr. listy Jána Hollého Jurovi Palkovičovi z 17. septembra 1826, 7. júla 1827, 22. apríla a 14. augusta 1829, Martinovi Hamuljakovi z 14. mája 1830, Jánovi Kollárovi z 19. septembra 1834, in: J. Ambruš (ed.), *Korešpondencia*, s. 39, 41, 62–63, 64, 68, 90, 96, 292–293.

vytvoriť obraz Svätopluka do knihy,²⁰ Martin Hamuljak chcel pomôcť pri jej tlači.²¹ Na svojho mecéna Jura (Juraj) Palkoviča (1763–1835) sa obracal aj s pomerne špecifickými otázkami: „Potrebné bi mňa nade vŕŕecko, čoho sa já pre nedostatek kňih úplne dočítať ňemôžem, bolo nasledujúcé: 1. Čí bol sin Svatopluk? Jedni pišú, že otca mal Mojmira, druhí, že Radislava a tretí, že Boleslava. 2. Kde býval Karolman? v ktorém meŕte roku 871?“²² K hotovej epopeji poslal Palkovič Hollému svoje výhrady – *Observationes in opusculum de Svatoplugo*. Obsah niektorých z nich môžeme rekonštruovať na základe Hollého odpovedí. Palkovič chcel zrejme výklad/vysvetlivky k dielu, no Hollý jeho/ich absenciu obhajoval potrebou skutočne rozsiahleho historiografického textu.²³ Zostavil aj súhrn názorov na písanie mena Svatopluk.²⁴

Práve Palkovičovi po prvý raz Hollý stručne predstavil aj dej: „Ked Svatopluka z vazeňá pustil, dal mu vojsko aj z vodcem pod moc, abi Slavimíra a Slovákov skrotil, až bi ho za svého krála pod tú víminku, abi bol Baborom poddani a dáň jim plaťil, prijat' nechceli. On ale prejdúc Moravu, ked vojsko si tábor robilo, išel sám jako posel na Ďevín. Tu zhromáždéním Slovákom vólu Ňemcov prednášá, oňi privolíť a za panovníka uznať ho nechcú, krem bi proti Ňemcom pre slobodu bojoval: on po veľmi dlhem rozpakováňú privolí a zvestuje to skrze posla Báborom. Tu Štilfríd, voдец jejích, rozhňevaní uderí s celú silú na Ďevín a skoro ho uš dobívá,

20 Obraz sa nakoniec zrejme nerealizoval, pretože sa nenachádza ani v pôvodnom vydaní *Svatopluka* z 1833, ani v súbornom diele (1842). List Martina Hamuljaka Jánovi Hollému asi z polovice júla 1828; list Jána Hollého Jurovi Palkovičovi z 20. apríla 1829, in: Tamže, s. 58, 60.

21 List Jána Hollého Jurovi Palkovičovi z 20. apríla 1829, in: Tamže, s. 60–61.

22 List Jána Hollého Jurovi Palkovičovi z 14. augusta 1829, in: Tamže, s. 64–65. Pre spísanie diela vyhľadával i informácie o historickej geografii. Listy Jána Hollého Jurovi Palkovičovi z 29. septembra 1827. Tamže, s. 44.

23 Týkalo sa to hlavne šiesteho spevu *Svatopluka*, kde opísal históriu Nemcov i Slovanov. List Jána Hollého Jurovi Palkovičovi z 3. apríla 1833, in: Tamže, s. 83, 85–86. Vysvetlivky však do práce nakoniec priložil a ešte prepracoval aj vo vydaní svojho súborného diela. G. HOLLÍ, *Svatopluk*, s. [197–211], nečíslované; G. HOLLÍ, *Wiswetleňí*, s. 131–168. Pozri aj Augustín MAŤOVČÍK, *Kníha v živote Jána Hollého*, in: A. Maťovčík, Slovenské národné obrodenie v kultúre a literatúre: (Postavy, problémy, súvislosti), Dolný Kubín 1993, s. 135–137.

24 „...Svatopluk ňepochádza od svatí pluh, ale od svatí a pluk, sanctum agmen, legio, Regiment. Starodávni Slováci mnohé mena od silí a vojni mali, k.p. Domoboj, Krotboj, Jaroboj, Čestivoj, Prostivoj, Borivoj, Stapolk, Jaropol, Velepuk & Češí pišú pluk (Regement), Poláci pulk. [...] V hrđinském speve z dvanásteho stola: Slovo o plku Igorovie stojí: Svatoplk. Ňemeckí prekladači Nestora, najstaršieho ruského spisovateľa, pišú: Svätopolk. Constantin Porphyrogen. piše: Sphendoplocus, a abich iních pomínul, v breviari na den 14. brezňa čítá sa Svatoplucus. Tak teda i u našich Slovákov má sa písať Svatopluk, a ňe Svatoplug.“ List Jána Hollého Jurovi Palkovičovi z 3. apríla 1833, in: J. Ambruš (ed.), Korešpondencia, s. 85, 283.

Svatopluk ho odežene a v krvavéj bitce na poli porazí a život mu odejme. Němci pozostalí utečú; Slováci ale, kteří prve pod Karolmanem stáli, hned sa ke Svatooplukovi pripoja. A tak Svatoopluk seba a celí svoj národ od podlehlosti bábovskej vislobodil, a zmužilých veľké založil kralostvo Slovákov. Toto je obsah celej Svatooplukiady.²⁵ Prerozprávania obsahu deja sa tiež nachádzajú v próze na začiatku každého z dvanástich spevov. Dej sa odohráva v búrlivom roku 871 a Hollý ho charakterizuje už v prvých veršoch: „Spívám jak hroznú Svatoopluk na Karolmana védel / Vojnu; i jak vítaz seba aj svůj od jeho vládi / Osloboďiv národ, něpodlehlí stal sa panovník; / a zmužilých veľké založil kralostvo Slovákov.“²⁶

Chronologický koncept je narušáný prehovormi či reminiscenciami, ako napríklad podrobne vykreslená história z roku 870, keď sa Rastislav pokúsil zajať Svätopluka na hostine, potom čo sa poddal Bavorom. Pod zámienkou poľovačky so sokolmi sa Svätopluk po dramatickom úteku stretol so svojou družinou a v silnej zrážke s prenasledovateľmi zvíťazil. Zajatého Rastislava potom vydal Nemcom.²⁷ Tí ho odsúdili na smrť, iba Ľudovít Nemeč ho „omilostil“, nechal ho iba oslepiť a doživotne ho internoval v kláštore.²⁸ Hollý sledoval i paralelnú situáciu, keď spomína, že Metod bol vtedy u Chocila (Kocel) v Panónii (Zadunajsku) a vedel, že Konštantín-Cyriľ bol už po smrti.²⁹ Wilhelm a Engelšalk (Engišalk a Vilém), správcovia Veľkej Moravy, sa v tejto úlohe v *Svatooplukovi* nezjavujú. Dostali vraj iba správu nad Panóniou a boja pod Devínom sa nezúčastnili, lebo boli obaja zranení.³⁰

Už od počiatku Hollý predstavuje Svätopluka titulom „Kráľ Slovákov“,³¹ Svätopluk sa mal stať nástupcom Rastislava, kvôli pokrvnej línii ho mal takto predurčiť sám Rastislav.³²

---

25 List Jána Hollého Jurovi Palkovičovi z 14. augusta 1829, in: Tamže, s. 64–65. Hlavnú postavu Štilfrída vo finálnej verzii nahradil Britvaldom. Obdobne G. HOLLÍ, *Wiswetleňi*, s. 157.

26 J. HOLLÝ, *Svatoopluk*, s. 178. Podobne rekapituluje obsah v úvodnej básni *Žalospevov – Umka ponúka básníka abi i žalospevi spíval*: „Spíval’s, jak hroznú Svatoopluk na Karolmana védel / Vojnu, i jak vítaz sa z jeho vládi vidrel; / Jak zmužilých veľké založil kralostvo Slovákov. / Ach beda! Zlá, že ho zlích ňesvora zňesla sinov.“ J. HOLLÝ, *Umka ponúka básníka abi i žalospevi spíval* (*Žalospevi*), in: J. Hollý, *Dielo I.*, s. 194.

27 J. HOLLÝ, *Svatoopluk*, s. 204, 180, 182. Podrobne pozri G. HOLLÍ, *Wiswetleňi*, s. 153.

28 Tamže, s. 294. Porovnaj G. HOLLÍ, *Wiswetleňi*, s. 145, 153, 156.

29 Tamže, s. 262, 482.

30 Tamže, s. 380; porovnaj G. HOLLÍ, *Wiswetleňi*, s. 159–160; E. FORDINÁLOVÁ, *Ján Hollý*, s. 118.

31 J. HOLLÝ, *Svatoopluk*, s. 192, passim. Mojmir bol pre neho „Kňíža Morawské“, podobne Rastislav – „Kňíža Slovákow aneb Morawcow.“ G. HOLLÍ, *Wiswetleňi*, s. 147.

32 „...on rod dosahá Rastislava najblíž, / On dedič ustanoven bol už od něho; žáden aňižto / Ze starších takovéj sa ňekládél vóli na odpor; / Než jednosvornú hñeď všeci ju schválili mislú.“ J. HOLLÝ, *Svatoopluk*, s. 196, 202.

Nemci ho po oslobodení z väzenia chcú aj preto znovu vyslať do jeho krajiny, aby porazil Slavimíra (Slavomír), ktorý sa ujal vlády, potom čo si na Veľkej Morave mysleli, že Svätopluk zahynul.³³ Lojalitu Svätopluka v súlade s historickým vedením i s dobovými zvykmi mal posilniť jeho sobáš s dcérou Karolmana.³⁴ Nemcom mal platiť ročný tribút 100 koní, 200 volov a 200 hrivien striebra.³⁵ Svätopluk súhlasí so všetkým, nepozdáva sa mu „iba“ platba dane.³⁶

V *Svatoplukovi* Hollý za kráľovské sídlo Veľkej Moravy aj miesto bojov v roku 871 pokladá Ďevín (Devín) na Slovensku nad stokom Moravy a Dunaja.³⁷ Odvodzuje jeho výstavbu i meno od „devy“ – „zmužilej“ panny Dobroslavy. Príbeh slovenských amazoniek pripomína koncept dievčenskej vojny z českej historiografie. Literárne umne tu využíva informáciu založenú na historickej správe, že do boja proti franským nájazdníkom sa zapojili aj ženy.³⁸ Opis pevnosti je iba kusý – mala mať pevné „nedobytné“ hradby a niekoľko veží.³⁹

Okrem mnohých tém, ktorých sa Hollý vo svojom epose dotýka, vysvetľuje aj to, prečo sa Slováci usídlení nad riekou Moravou volajú po nej Moravanmi.⁴⁰

33 Tamže, s. 294, 298. Vlády sa ujal pod hrozbou smrti. G. HOLLÍ, *Wiswetleňí*, s. 157.

34 J. HOLLÝ, *Svatopluk*, s. 206, 210, 424.

35 Tamže, s. 196, 210, 424.

36 Tamže, s. 212.

37 Napr. J. HOLLÝ, *Svatopluk*, s. 178, 268, 478. Spomínaná je i Kobilá (Devínska Kobyla) aj ako slovenský Parnas. Porovnaj list Jána Hollého Martinovi Hamuljakovi z 15. augusta(?) 1834, in: J. Ambruš (ed.), *Korešpondencia*, s. 90. Pozri i heslo Ďevín vo vysvetlivkách k *Svatoplukovi*. Hollý tvrdí, že ho niekedy obtekala Morava z dvoch strán, opisuje 80 siah vysokú skalu, i povesti o tajných prechodoch popod Moravu do Rakúska. Cituje z *Fuldských análov* – pokladá Devín za Rastislavovu nevýslovnú pevnosť. G. HOLLÍ, *Wiswetleňí*, s. 136, 143, 146. Devín pokladá za Speculi Iulium, sídlo jedného z biskupstiev údajne založeného ešte za Mojmíra I. (824) (Bula pápeža Eugena II.), zrejme podľa lokalizácie Štefana Salagia. Tu spomínaného Metoda pokladá kvôli disproporcii za „iného“. Tu sa do prameňov primiešali falzá. Porovnaj Pavel Jozef ŠAFAŘÍK, *Slovanské starožitnosti*, Ed. J. Jireček, zv. II., Praha 1863, s. 487; pozri i J. TIBENSKÝ, *J. Papánek*, s. 140; E. FORDINÁLOVÁ, *Ján Hollý*, s. 92.

38 J. HOLLÝ, *Svatopluk*, s. 268–272, 514. „Na mnohoúdatnú samoženku, Dobroslavu pannu: / Jak valčí a tuhí vede boj zlím naproti Němcom, / A prudkím náramně fučíc od vsěklosti ohněm / Z Bistronívú, krásnú Ludomírú, žrebcem obratnú / Dúbravkú, a z iními tisíc tovariškami lútích / Báborov a cvičené pere hajna i vojska pomátlé.“ Historku o boji žien Hollý datuje do roku 872. G. HOLLÍ, *Wiswetleňí*, s. 157.

39 J. HOLLÝ, *Svatopluk*, s. 268, 270, 420.

40 Tamže, s. 272. Po „praotcovi“ Moravovi mala dostať meno rieka a tak sa volajú „...Slováci Moravcami od něj.“ Hoci v básni „Pohled na Slovákov“ je toto etnonymum použité v zmysle Slovania, bežne inak používal termín Slávi. J. HOLLÝ, *Pohled na Slovákov* (Pesňe), in: J. Hollý, *Dielo I.*, s. 256–268; J. HOLLÝ, *Svatopluk*, s. 322, 352. Pozri G. HOLLÍ, *Wiswetleňí*, s. 156. Porovnaj J. TIBENSKÝ, *J. Papánek*, 1958, s. 138. Podobne Rastislav „Kňíža Slowákov aneb Morawcow.“ a Metod „morawskí aneb, čo gedno tenkrát bolo, slowenská, a panonská Arcibiskup bez istég

Rozsah Veľkej Moravy je tu daný symbolicky riekami ako Morava, Hron, Váh, Rimava, Hornád, Ipeľ, Dunaj Haná, Odra, Visla a Tisa.⁴¹ Rozlohu konkretizoval až vo *Wiswetleňí*: „Králostwo Slowákow, za Swatopluka rozprestíralo sa po Tisu, Sáwu, Dráwu, pres Čechi po Lábu, k Wendom až po Mišňu.“⁴² Veľmi konkrétne lokality (názvy z 19. storočia) zasa ukazujú najmä na územie Slovenska a vlastnú Moravu.⁴³ Slovenské (slovanské) vojská sa potom zbíhali pred bitkou pri Devíne ako Slováci (teda vlastní Veľkomoravania), Česi, Poliaci, Slezania, Mazúri.⁴⁴ Proti takémuto vojsku mali na nemeckej strane stáť Rakúsi (Rakúšania), Bábory (Bavori), Tirolci (Tirolčania), Štíri (Štajerčania), Slovenci (Slovinci), Koritani (Korutáni), Krajnci (Kraňci), ale i Slovania z Panónie (Zadunajska) aj s Chocilom (Kocelom) a jeho synom Vratislavom (Braslavom) a zvyšky Avarov.⁴⁵ Opisy bojov Slovanov a Frankov v siedmom speve predznamenáva v symbolickej rovine opis bitky medzi silami dobra a zla – archanjela Michala so Satanom. Boj pritom rozhoduje syn Boží.⁴⁶

Frankovia sa k Devínu mali priblížiť od západu a museli prekonať rozvodnenú Moravu pomocou plti, z ktorých dokonca zložili akýsi plávajúci pontón či most. Pri prechode ich Slavimírovi bojovníci zasypávali šípami, no franským vojskám sa prechod podaril. Strhne sa prvá krvavá potýčka, ktorú prekvapujúcim útokom zo zálohy rozhodne Svätopluk a slovenské vojsko musí ustúpiť na Devín.⁴⁷

Frankovia sa pripravujú na obliehanie, ale Svätopluk sa chce pokúsiť vyjednať poddanie sa protivníkov bez boja a sám prichádza na Devín. Zaujímavé je, že Svätoplukovi nikto nevyčítal zradu Rastislava. Tu Slováci na porade (sneme) odmietnu návrh na poddanie sa Karolmanovi a presvedčia Svätopluka, aby sa stal nezávislým kráľom: „...ode všech / Jednú že prijatí za Slovákov kráľa je mislú; / S tú však víminkú: abi báborského sa járna / Odreknul, smutné zaňechal poddanstvo,

---

Stolice (Episcopus regionarius). “Arcibiskup bez stáleho sídla – vplyv Štefana Salagia. G. HOLLÍ, *Wiswetleňí*, s. 147; G. HOLLÍ, *Swatopluk*, s. [202–203], nečíslované.

41 J. HOLLÝ, *Svatopluk*, s. 372, 302, 318. Porovnaj jednotlivé heslá vo vysvetlivkách. G. HOLLÍ, *Wiswetleňí*, passim.

42 Tamže, s. 144.

43 Tamže, s. 306–318. Porovnaj M. VYVÍJALOVÁ, *Národno-obrodenecká*, s. 70; Igor THURZO, *Geografické a ekologické črty v diele Jána Hollého*, in: Pamätnica z osláv, s. 403–405.

44 J. HOLLÝ, *Svatopluk*, s. 318.

45 Tamže, s. 362, 374–380. Hollého delenie franských vojsk pripomína územné členenie 19. storočia.

46 Tamže, s. 362, 364–374.

47 Tamže, s. 388–416.

a vlastní / Vlastných zostával krajanov na budúce panovník. / On, veľkú nahnúť ku vlasti a národu láskú, / Dal sa navést; i kráľovskú vzal nad nami berlu.⁴⁸

Svätopluk potom vyzval hlavného veliteľa Britvalda, aby franské vojská odišli, ale on sa podujme dobyť Devín a potrestať Svätopluka za zradu.⁴⁹ Frankovia počas útoku použijú barany, praky a rebríky, podarí sa im dostať na hradby i otvoriť hlavnú bránu. Svätoplukovi sa však osobným nasadením podarí zvrátiť vývoj a porazení Frankovia sa musia vrátiť do tábora.⁵⁰ V noci navštívia dvaja zo slovenských hrdinov franský tábor a zoberú si svoje predtým ukoristené kone.⁵¹ Posledná bitka začína bohoslužbou na slovanskej strane, keď Svätopluk sľubuje za božiu pomoc postaviť kostoly: „Já za to nádherní tu jeden stred mesta Ďevína, / V Nitre jeden, v Trenčiče jeden, dvoma vezma sa pnúci, / A sto iních slavních ku tvěj cti a oslave chrámov“.

Nastáva opäť krutý boj, kde postava oblečená v medvedej koži splaší Frankom kone. Svätopluk pošle jedného ušetreného bojovníka – Radboda, aby Karolmanovi oznámil porážku jeho vojsk, a vyzýva na súboj Britvalda, aby ušetrili krviprelievania na oboch stranách. V epickom finálnom súboji Svätopluk Britvalda porazí.⁵²

Špecifickú časť tvorí aj Hollého rekonštrukcia dobovej spoločnosti, inštitúcií a správania sa elit tak u Nemcov ako u Slovanov. Napríklad Karolman nekoná sám, ale zvoláva snem starších.⁵³ Podobne sa na snem v otázke vojny či podrobenia sa obracia aj Slavimír.⁵⁴ Hollého predstava doby, ktorú rekonštruuje, skôr retrospektívne reprezentuje romantický obraz stredoveku.⁵⁵ Berla, či skôr žezlo je hlavným symbolom kráľovskej autority.⁵⁶ Bojové hry v druhom speve svojimi

---

48 Tamže, s. 418–432, 436. Vo vysvetlivkách motív vysvetľuje pomstou za príkoria a potupu u Karolmana; G. HOLLÍ, *Wiswetleňi*, s. 157.

49 J. HOLLÝ, *Svatopluk*, s. 432–440.

50 Tamže, s. 446–474.

51 Tamže, s. 496–508.

52 Tamže, s. 510–552. Podľa *Fuldských análov* Karolman po Svätoplukovom víťazstve vrátil všetkých rukojemníkov a od Svätopluka dostal iba polomítveho Radboda. Porovnaj G. HOLLÍ, *Wiswetleňi*, s. 157; M. VYVÍJALOVÁ, *Národno-obrodenecká*, s. 183.

53 J. HOLLÝ, *Svatopluk*, s. 188–190.

54 Tamže, s. 292–300. O význame snemu v Hollého predstave slovanského zriadenia pozri M. VYVÍJALOVÁ, *Národno-obrodenecká*, s. 187–188.

55 V prvej polovici 19. storočia bolo bežné takéto vnímanie. Napr. zrúcaniny Devína boli vnímané ako autentický Rastislavov či Svätoplukov hrad aj u štúrovcov. Porovnaj Kollárovu záchranu domnelého Blatnohradu.

56 Berla – palica kralovská. Porovnaj List Jána Hollého Jurovi Palkovičovi z 3. apríla 1833, in: J. Ambruš (ed.), *Korešpondencia*, s. 86; J. HOLLÝ, *Svatopluk*, s. 194, 212, 278, 288, 294, 296, passim; G. HOLLÍ, *Wiswetleňi*, s. 134.

disciplínami pripomínajú stredoveký turnaj (najmä jazdecká kolba kopijami).⁵⁷ Týka sa to aj obrazu dobýjania Devína (rebríky, praky barany) a výstroje bojovníka (pancier, šišak), hoci samozrejme funkciou podobné súčasti zbroje i samotný spôsob útoku sa ani v ranom stredoveku príliš líšiť nemohli.⁵⁸ Naopak precízne opisované poetické súboje sa vyrovnajú epike eposu *Ilias*. V tomto zmysle najmä Britvald a Svätopluk disponujú doslova nadľudskými silami superhrdinov.

Cieľom ďalšieho eposu *Cirillo-metodiada* (1835)⁵⁹ bola kresťanská osveta: „S této básně naučá sa Slováci, jak náboženstvo kresťanske u nich povstalo a rozešírené bolo.“⁶⁰ Pretože je dej sústredený na účinkovanie Konštantína a Metoda, veľkomoravskí panovníci sa spomínajú iba v súvislosti a vypravením posolstva k byzantskému cisárovi a s pozvaním oboch bratov: „...i hñed Svatopluk, hñed túto pobožní / Raddu Chocil schválí a z veľkú príjme radostú.“⁶¹ Spomína i Slavimíra (Slavomír).⁶²

Na veľkomoravskú tematiku sú bohaté aj Hollého *Žalospevy* (1839) – spomeňme *Plač matki Slávi nad Vratislavem*, *Plač matki Slávi nad sinmi Svatoplukovými*, *Stážování Mojžíra* či *Naríkání Rastislava*.⁶³ V *Plači matki Slávi nad Vratislavem* Hollý opisuje ako sa „Chocilovec“ (teda Kocelov syn) Vratislav (Braslav) pridá k Arnulfovi, ktorý plánoval v Hengstfeldone útok proti Svätoplukovi: „Jak veľkú širokého mocú bi Svatopluka mohli / Zvíšit a ohromnej dáť jeho vládě koñec.“ Proti mocnému protivníkovi cisár verbuje okrem Bátorov (Bavorov), Frankov a Švábov i spojenecké vojská Uhrov (Maďarov) a Volgárov (Bulharov), lebo „Ohromitá, veľká ovšem Svatopluka vláda, / Sám zmužilí, múdri a v boji veľmi chitří.“ Spojeným vojskám predsa neodolá – „Než Svatopluk, bár tak náramná žúrila skáza, / Predca pri svích bráñen sám zachoval sa Tatrách.“ Boj sa teda končí iba oslabením Svätopluka, no Hollý prorokuje Nemcom problémy,

57 J. HOLLÝ, *Svatopluk*, s. 214–244.

58 Tamže, s. 444, 456, 458, 462, 512.

59 Hollý začal epos spisovať v roku 1834 a dokončil začiatkom roku 1835. List Jána Hollého Martiniho Hamuljakovi z 16. apríla 1844, in: J. Ambruš (ed.), *Korešpondencia*, s. 158.

60 List Jána Hollého Jurovi Palkovičovi z 15. augusta 1834, in: Tamže, s. 91.

61 J. HOLLÝ, *Cirillo-metodiada*, s. 20, podobne s. 24, 26. Svätopluk podobne ako Kocel, Rastislav a kráľovná dostanú dary od Konštantína a Metoda po ich príchode na kráľovský dvor. Tamže, s. 34. V tomto zmysle poznal *Nestorovu kroniku*. Pozri G. HOLLÍ, *Wiswetleñt*, s. 152–153.

62 J. HOLLÝ, *Cirillo-metodiada*, s. 144. Porovnaj G. HOLLÍ, *Wiswetleñt*, s. 155.

63 *Žalospevi* spisoval v rokoch 1837–1838. Vyšli pôvodne v *Zore* III (1839). List Hamuljakovi z 16. októbra 1838, in: J. Ambruš (ed.), *Korešpondencia*, s. 117.

ktoré v budúcnosti spôsobia Maďari, ktorí sa tu usadia, keď spolu s domácimi Slovanmi vytvoria štát.⁶⁴

Plač matki Slávi nad sinmi Svatoplukovými obsahuje napomenutie vzájomne bojujúcim bratom, opisuje scénu s lámaním prútov i radou nedeliť krajinu. Hollý opísal rozpoloženie, keď kvôli sporom odpadli už i Česi a Sorbi (Lužickí Srbi). Za kráľovské sídlo označil Nitru.⁶⁵ Svätopluk (II.) zostal s Nemcami, Svätoboj sa ako pustovník utiahol na Zobor a posledný vytrval Mojmír (II.), avšak aj ten podľahol v boji starým Maďarom, hoci ich najprv porazil. Tak kvôli nesvornosti synov Svätopluka, ktorí ho oslabili, skončilo kráľovstvo Slovákov, lebo „Z válečnými raďej dobrovoľne sa Uhrami spojčá, / A s nimi jednu obec, jedno braterstvo čiňá.“⁶⁶

Báseň *Lúčeňí Svatoboga Svatoplukoviča zoborského pústevníka* tento rámec dopĺňa a emotívne popisuje rozhodnutie Svätoboja vzdať sa svetského života a zasvätiť svoj život dobývaniu „iného“ kráľovstva.⁶⁷ *Narikáni Rastislava* oproti tomu poeticky popisuje celý životný príbeh Rastislava, Svätoplukovo meno sa tu priamo nespomína.⁶⁸ Svätopluk úspešne vyviazol z pasce, ktorú mu pripravil Rastislav. Zajal ho a vydal Karolmanovi. Podobne ako u Šafárika tu teda vidíme snahu obísť potenciálne menej populárne skutky historického Svätopluka, hoci v *Svatoplukovi* ich neobišiel.

V básni *Na Martína Lackoviča (Kdo je najväčší víťaz.)* bol na prvom mieste medzi hrdinami uvedený Svätopluk, čo dobre dokumentuje jeho hodnotu pre Hollého.⁶⁹

64 J. HOLLÝ, *Plač matki Slávi nad Vratislavem* (Žalospevi), in: J. Hollý, Dielo I., s. 206–212. Porovnaj G. HOLLÍ, *Wiswetleňí*, s. 156. Podobne „Kam širokovládne Svatopluk mocnárstvo rozestrel...“ J. HOLLÝ, *Pohled*, s. 262; podobne jedna z príležitostných básní: „Stále údatní a braňú okolním / Strašliví krajnám poletí Svatopluk, / Zakladač vládú širokého ňekdy Pánstva Slovákov.“ J. HOLLÝ, *Na Martína Pechu* (Pesne), in: J. Hollý, Dielo I., s. 294.

65 J. HOLLÝ, *Plač matki Slávi nad sinmi Svatoplukovými* (Žalospevi), in: J. Hollý, Dielo I., s. 220; J. TIBENSKÝ, *J. Papánek*, s. 140.

66 Tamže, s. 214–222. Skazu spôsobenú nesvornosťou ilustroval i porovnaním so synmi hunského vodcu Attilu. Porovnaj G. HOLLÍ, *Wiswetleňí*, s. 144.

67 J. HOLLÝ, *Lúčeňí Svatoboga Svatoplukoviča zoborského pústevníka*, in: J. Hollý, *Žalospevi: Diela Jána Hollého sväzok 7.*, Ed. Jozef Ambruš, Trnava 1950, s. 57–65.

68 „Zrádní, ach trikrát vnuku! (Hróza vireknúť) / Ti s' prednú ku mojej příčinu skáže podal. / Tak sa mi odsluhuješ? taková za to odmenu dáváš? / Sám že sem obšírnú krajni ti částku poprál; / Krála ta ustanovil, ňemaléj síli vojska odevzdal, / Bi s' proti zlím hájil končini vlastní vrahom. / Než ti si v úzkostách sa pod ochranu ňemcov odevzdal, / A mñe samému celú obranu vlastní ňechal. / Zdáli si ten pre takí ňezaslúžil vístupek úmor?“ J. HOLLÝ, *Narikáni Rastislava* (Žalospevi), in: J. Hollý, Dielo I., s. 242–248.

69 J. HOLLÝ, *Na Martína Lackoviča: (Kdo je najväčší víťaz)* (Pesne), in: J. Hollý, Dielo I., s. 302.

Ako sme už spomenuli, Hollého vysvetlivky k eposu *Svatopluk* (1833) obsahujú množstvo zásadnej historiografickej matérie.⁷⁰ Najucelenejší výklad vo forme prozaického a pomerne rozsiahleho odborného textu potom podal pomerne neskoro (1842) vo svojich rozšírených vysvetlivkách k básňam (*Wiswetleñt*). Obsahujú rozsiahly medailón o Svätoplukovi, ktorý má až charakter vedeckého spracovania.⁷¹

K roku 872 Hollý spomína epizódu z bojom slovanských žien a potopenie lodí pri Devíne. Ďalej sa venuje udalostiam pred mierom vo Forchheime (874).⁷² Odmietol tu závery nemeckej a českej historiografie o tom, že by sa okrem uzmierenia bol Svätopluk podriadiť Ludovítovi Nemcovi a zaviazal sa platiť poplatok, pripúšťa iba spojenectvo. K roku 876 spomína delenie Východofranskej ríše po smrti Ludovíta Nemca. Na tomto mieste Hollý nesúhlasil, že by súčasťou údelu Karolmana okrem Bavorska, Korutánska a Panónie boli Česi, Srbi, Lužičania a Slováci.

V roku 880 sa stal Svätopluk krstným otcom Arnulfovho syna, Svätopluka. Hollý predstavuje čitateľom aj obsah listu pápeža Jána VIII. Zrejme omylom zamenil roky úmrtia Karolmana a Ludovíta Nemca – 880 a 876. Osvetľuje podrobne príčiny sporov medzi Svätoplukom a Arnulfom na začiatku osemdesiatych rokov, kvôli podpore Arbóna (Arbo – Aribó) či potomkom Wilhelma a Engišalka (Viliam a Engelšalk). Tí boli pre Hollého iba správcami Panónie. Po ich smrti ju Ludovít odovzdal Aribovi. Dedičia Panónie Ariba vyhнали, ale Svätopluk ich napadol a niektorých z nich zabil a „utrápil“. Preto sa dali pod ochranu Arnulfa. Nastali nové boje, ktorých výsledkom bolo, že Svätopluk pustošil Panóniu. Hollý spomína správu o prechode Svätoplukových vojsk od východu do západu slnka.⁷³ Vo svojom odbornom výklade pokračuje tým, ako roku 884 uzavrel Svätopluk dohodu s cisárom Karolom III. Tučným a vložil do jeho rúk vazalský sľub, na oplátku získal ako léno Panóniu. V roku 885 nasledoval mier s Arnulfom, ktorý sa vzdal nárokov na Panóniu.

V roku 887 sa mal Arnulf s vojskom „*Báborov a Slowákov*“ (myslí sa korutánskych) úspešne vzoprieť cisárovi a uchopiť moc vo Východofranskom kráľovstve. V roku 890 mal Svätoplukovi prepustiť Čechy(!). Novú vlnu nepriateľstva Hollý charakterizoval takto: „Tehož Roku 892 Arnulf rozhňewani na Swatopluka, že keď z Ulmi, kde Wánoce odbawowal, ku Wíchodu do swogjch Kragin se pobíral,

70 G. HOLLÍ, *Svatopluk*, s. [207–209], nečíslované.

71 TENŽE, *Wiswetleñt*, s. 156–164.

72 Táto časť bola oproti vydaniu z 1833 doplnená. Tamže, s. 157–158.

73 Oproti vydaniu z 1833 je tu vložená celá rozsiahla časť vrátane listu pápeža, opisujúca udalosti rokov 883–885. Tamže, s. 158–160.

naproti neprišiel; w Hengšifelde z Wratislawm (Bráclawem) Sinem Chocila [...] Radu držel, gakobi mohel do Morawi wpadnuť.“ Opis zodpovedá obrazu v žalospeve *Plač matki Slávi nad Vratislavem*. Ani „trojnásobné“ vojsko: Frankovia, Bábory, Švábi s pomocou Uhrov či Bulharov sa však na Svätopluka neodvážilo útočiť a iba plienilo krajinu. Hollý na tomto mieste cituje Samuela Timona, že Svätopluk vtedy nestihol zvolať vojsko. Svojho syna mal za prímerie poslať Arnulfovi.

Spomína Arnulfove „sankcie“ pri nákupe soli, kvôli ktorým museli posli obchádzať Svätoplukom kontrolované územie až okolo rieky Odogra po Kulpu a po Sáve do Bulharska. Po ďalšom plienení Moravy Svätopluk v roku 894 uzavrel s Arnulfom mier. V tom roku Svätopluk zomrel. Hollý vyvracia, že umrel ako pustovník či v boji. Udáva tu aj jeho charakteristiku podľa Reginona z Prümu: „vir inter suos prudentissimus et ingenio calidissimus“, Konštantína Porfyrogenneta: „fortis terribilisque populis finitimis“ a Kristiánovej legendy: „magnificus Imperator“.⁷⁴ Kraľoval 24 rokov. Na záver cituje z diela Konštantína Porfyrogenneta povest *O troch Svätoplukových prútoch*.⁷⁵

Posledné roky Veľkej Moravy popisuje podobne ako v žalospeve *Plač matki Slávi nad sinmi Svatoplukovými*. Vie o smrti Arnulfa na „všivavú“ chorobu roku 899. Píše o rozbrojoch medzi Svätoplukovičovcami Mojmírom (II.) a Svätoplukom (II.), ktoré mali začať v roku 898. V roku 899 Bavori vyslobodili a so sebou vzali chlapca Svätopluka (II.).

K roku 900 spomína sťažnosť bavorských biskupov pápežovi Jánovi IX., na ním menovaného arcibiskupa a biskupov a to, že Slováci prijali Maďarov a bojovali spoločne proti Bavorom.⁷⁶ V roku 901 mal byť uzavretý mier Moravy s Frankami. Roku 902 je spomínaná správa, že „Morawci“ úspešne odrazili vpád Maďarov. Text končí vymenovaním synov Svätopluka – Mojmír, Svätopluk, Svätobj. O Wichingovi sa dozvieme, že sa neúspešne snažil s pomocou Svätopluka ustanoviť (získať?) na Morave arcibiskupskú stolicu.⁷⁷

Ján Hollý opisoval Svätopluka ako kráľa Slovákov, Veľká Morava bola pre neho územie Slovenska a Moravy, jej obyvateľov nazýval Slováci. V kľúčových obrazoch Veľkej Moravy a dejín po jej zániku je zreteľne vidno vplyv Samuela Timona, najmä pokiaľ ide o ideu spoločného budovania Uhorského kráľovstva Slováckmi a Maďarmi. Konceptne sa odrážal aj od názorov Štefana Salagia. Hollého

74 Tamže, s. 162. [Muž medzi svojimi najdôvtipnejší a najprudkejšej povahy; silný a hrozivý pre susedné národy; vznešený vládca].

75 Táto časť bola oproti vydaniu z 1833 doplnená. Tamže, s. 162.

76 Oproti vydaniu z 1833 je tu vložená celá rozsiahla časť opisujúca udalosti 897–901. Tamže, s. 163.

77 Tamže, s. 166.

dela mali nevídaný ohlas a silne podporili ďalší záujem o Svätopluka, veľkomoravskú a cyrilo-metodskú tradíciu.⁷⁸

Velká Morava v diele Jána Kollára

Dielo Jána Kollára (1793–1852) je veľmi pestré a svoje názory prezentoval v celej škále žánrov a typov príspevkov. V jeho rámci existuje niekoľko prác, ktoré boli koncipované ako historiografické, hoci pri dnešnom pohľade ide skôr o mix jazykovedy, etnológie, religionistiky či dejín umenia, nakoľko pracoval s etymológiami, mytologickými obrazmi a pod. Okrem takto orientovaných prác používal početné príbehy a obrazy z minulosti na ilustrovanie pojmov a problémov i v prácach úplne odlišného charakteru – v náboženských (kázňach) a ideologických spisoch a poézii (podobne ako u Hollého). Keďže je objem i forma historických exkurzov vlastne identická v jeho vedeckých i primárne nevedeckých dielach, môžeme v tomto prípade hovoriť o špecifickej forme historizmu. Kollár okrem dobovej „sekundárnej“ literatúry poznal a používal aj pôvodné pramene, pravda často sprostredkované či prostredníctvom edícií.⁷⁹

Veľkomoravskú tradíciu však na rozdiel od cyrilo-metodskej tradície v jeho diele nachádzame (až na nepočtené výnimky) vo fragmentárnej podobe, veľmi často skôr v polohe symbolu. Na jednej strane ju Kollár považoval za všeobecne známu, takže vlastné dejiny nerozpisoval, na druhej strane preferoval koncepciu kultúrnych dejín oproti dejinám politickým, plným násilia a vojen. Kultúrnu stránku pritom stelesňovalo dobrovoľné prijatie kresťanstva, používanie vlastného písma a pestovanie vzdelanosti – čo bol okruh cyrilo-metodskej tradície. Vo vlastných „historiografických“ prácach sa venoval zvyčajne oveľa abstraktnejším problémom.

---

78 Prehľad súdobých ohlasov pozri v E. FORDINÁLOVÁ, *Ján Hollý*, s. 122–138. Neznámy autor chcel, aby Hollý napísal o Svätoplukovi divadelnú hru či operu, Karel Alois Vinařický Hollého žiadal o preklad do češtiny. Preklad listu Martina Hamuljaka Jánovi Hollému z 13. januára 1834 a list Karla Aloise Vinařického Jánovi Hollému z 6. augusta 1840, in: J. Ambruš (ed.), *Korešpondencia*, s. 285–286, 128.

79 K veľkomoravskej problematike: *Fuldské anály*, *Reginova kronika*, Konštantín Porfyrogenetos, *Nestorova kronika*, *Anonymova kronika*, Aventinus, Alexander Bolfini, Karol František Palma, Ján Turóci (Thuróczy), Štefan Katona, Ján Severíni, Samuel Timon, Matej Bel, Václav Hájek z Libočan, Josef Dobrovský, Pavol Jozef Šafárik.

V Kollárovej historiografickej ideológii teda Veľká Morava vystupuje najmä symbolicky, jej komponenty sú pritom silne previazané. Kollár ju evidentne považoval aj za slovenskú, no zjavne používal a preferoval koncept, podľa ktorého tento slovanský štát nevnímal ako štát iba Slovákov, resp. Moravanov a Slovákov, ale predovšetkým ako štát zjednocujúci mnohé slovanské etniká. Išlo o akýsi fungujúci vzor myšleného budúceho všeslovanského štátu.⁸⁰ Toto chápanie dobre ilustruje ním použitý úryvok z diela Františka Martina Pelcla (1734–1801): „Nejmocnejším knížetem a králem byl Svatopluk. Ten vysokomyslný muž všem národům Slovanským tu radu dal, aby se všickni společně zavázali a v jednu říši pod jedním vladařem vešli, a sobě jako císaře ustanovili, kterýž by jich proti nepřátelům jazyka slovanského hájil, a žeby se tím snáze ve svých zemích zachovati a zvláště Němcům na odpor státi mohli. Takové sjednocení se i stalo a nejen Čechové, ale i Srbové Míšeňští a jiní Slované pri Labi a Odře k tomu svolili, a proto všickni k Svatoplukovi jako k hlavě té jednoty zření měli.“⁸¹

V tomto ohľade bol potom symbolickým aj zánik Veľkej Moravy – vlastne zánik posledného výhonku všeslovanského spoločenstva, ktorý podľa tradície spôsobila nesvornosť Svätoplukových synov. Nesvornosť Slovanov bola pritom ich Kollárom najviac kritizovanou črtou.⁸² Známy spis *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* (1846), obsahujúci kritiku „separačných“ snáh štúrovcov v otázke slovenského jazyka preto v úvode priniesol „motto“ podobenstva o Svätoplukových prútoch v podobe odseku zo spisu Konštantína Porfyrogenneta *De administrando imperio* (*O spravovaní ríše*). Použitá bola časť o poučení, bez opisu konca trpkého príbehu, čo pri notorickej známosti

80 P. PODOLAN, *Aspekty*, s. 2; P. PODOLAN, *Politické aspekty činnosti Jána Kollára*, in: P. Podolan (ed.), *Historické štúdie k jubileu Romana Holeca: Historia nova I–2010–1*, Bratislava 2011, s. 75–83, https://phil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/HinoI-2010-1.pdf (31. 12. 2017).

81 František Martin PELCL, *Nová kronika česká (1791–1800)*, s. 275. Ján KOLLÁR, *Výklad čili přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře od Jana Kollára*, in: Spisy Jána Kollára, Díl druhý, Praha 1862, s. 31. Okrem v citate spomenutých (západných) slovanských národov možno hovoriť i o Poliakoch cez spojenie s Vislianskom a Rusoch (teda Rusínoch) z východných území karpatskej kotliny. Juhoslovanské národy boli obsiahnuté vďaka hranici ríše hlboko na Balkáne. Kollár uvádza i údaje z prác Přibíka Pulka († 1380) a Aenea Silvia Piccolominiho (1405–1464), že okrem Moravy sa pod Svätoplukovou vládou nachádzalo i celé Poľsko, Rusko, Čechy, Uhorsko a iné slovanské krajiny. Porovnaj znelku V, 560. J. KOLLÁR, *Slávy dcéra*, in: J. Kollár, *Dielo I: Básne*, Ed. Cyril Kraus. Bratislava 2001, s. 322–323. (ďalej *Slávy dcera [1852]*) „...Morava, / ktorá měla býti deržava / všeslavenská, veliká a čirá“.

82 Porovnaj napr. J. KOLLÁR, *O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanského národa*, in: J. Kollár, *Pamäti z mladších rokov života*, ed. a prel. Karol Rosenbaum a Karol Goláň, Bratislava 1972, s. 259–261.

historiky ešte zvyšovalo odstrašujúci efekt.⁸³ Rovnaký motív použil Kollár i kázni *Napomenutj k národnej swornosti*, kde už ale uviedol i zakončenie príbehu: „Toto smutné proctwo otcowo se i skutečne při těch synech vyplnilo. Když se rozwadili a rozdělili, přissli wssickni tři i s potomky na skázu...“⁸⁴ Kollár vôbec pri presadzovaní všeslovanského konceptu používal podobné vyhlásenia, napr. „Klas slabý – snop pevný!“⁸⁵

Z panovníkov Veľkej Moravy Kollára najviac zaujímali, ako „knjžata morawskoslowenská“ Rastislav, Svätopluk a Kocel, pretože údajne boli architektmi prijatia kresťanstva – stáli za pozvaním Konštantína a Metoda v roku 863.⁸⁶ Z nich

-
- 83 Text uviedol najprv v latinčine a potom i v českom preklade: Roku 880. „Kniže Morawský Swatopluk byl silný a okolním národům hrozný; syny měl tři; před smrtí rozdeliw krajinu swau na tři částky, každému ze synů jeden díl odewzdał, nejstaršího za welekníže jim předstawil, ostatní pak dwa jeho wládě podřídil. Aby se ale mezi sebau jeden od druhého neodtrhowali, napomenul jich tímto příkladem: Dal sobě tři pruty donesti, které spolu swázaw, podal je prworozenému aby je zlámal; což když tento učiniti nemohl, dal druhému do ruky a potom i třetímu. I rozwázaw ty hole a rozdeliw po jedné mezi těmi, kázal aby je obzwláště lámali, což oni i snadně vykonali. Když se to stalo, zwaw z této příležitosti příklad, takto jim napomínaje mluwil: Zůstaneteli w lásce a swornosti spojeni, nikdy wás nepřátelé waši nepřemohau aniž do zajetí odwedau; jestliže ale skrze různice, cti, panowání žádost, knížetstwí na tři částky rozdělíte, prwního bratra poslouchati nechtějice, i jeden ode druhého pronásledowání, i od sausedních národů dokonce setření budete.“ Uvedený tu bol formálne skráteneý, ale kompletný odkaz na prácu *O spravovaní ríše* v edícii Anselma Banduriiho, Benátky 1774. J. KOLLÁR (ed.), *Hlasowé o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky*. W Praze 1846. Tento motív i v slovanskom pekle v *Slávy dcere* – znelka V, 561. Slávy dcera [1852], s. 323.
- 84 J. KOLLÁR, *Nedělnj, swátečné a přjležitostné Kázně a Řeči k napomoženj pobožné národnosti*, Djl druhý, W Budjně 1844, s. 432–433. (ďalej J. KOLLÁR, *Kázně II*).
- 85 Andrej LANŠTJÁK, *Drobnosti zo života Kollárovho v Pešti*, in: F. Pastrnek (ed.), Ján Kollár, 1793–1852: Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery“ na oslavu jeho stoletých narozenin, Vídeň 1893, s. 58.
- 86 J. KOLLÁR, *Kocel, knjže nitranské slowenské: Výklad geho gména*, in: Zora, almanach na rok 1840, W Budíne 1840, roč. 4, s. 275; podobne TENŽE, *Nedělni, swátečné a přjležitostné Kázně a Řeči*, W Pessti 1831, s. 428–429; J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 154–155. V tomto duchu iba o Rastislavovi a Svätoplukovi – TENŽE, *Krátičká známost národu Slowanského*, in: J. Kollár, Čjtanka anebo Kniha k čjtánj pro mládež we sskolách slowanských w městech a w dědinách, Budín 1825, s. 204 (ďalej J. KOLLÁR, *Krátičká známost I*); J. KOLLÁR, *Krátičká známost národu Slawjanského*, in: J. Kollár, Čjtanka anebo kniha k Čjtanj, pro mládež we sskolách slowenských w městech a w dědinách, Druhé vydánj, opravené a prjdawkem uherským a německým rozmnožené, W Pessti 1844, s. 171–172, (ďalej J. KOLLÁR, *Krátičká známost II*); P. PODOLAN, *Dve verzie Krátičkej známosti národu Slowanského Jána Kollára*, in: Štúdie k jubileu Pavla Jozefa Šafárika: Historia nova II–2011–1, Bratislava 2011, s. 86, 94, https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/HinoII-2011-1.pdf (31. 12. 2017). V zmysle veľkej nábožnosti Kollár opäť s Rastislavom, Kocelom a Svätoplukom porovnal etruského kráľa Ríma Numu Pompilia. J. KOLLÁR, *Staroitálie slawjanská aneb objevy a důkazy žiwů slawských w zeměpisu, w dějnách a w bájeslo-*

najviac zvyrazňoval Svätopluka. Spomínal ho už v básni *Bývali jsme*, ktorú cenzúra neprepustila do zbierky *Básně Jana Kollára* (1821): „Plnokvetou slávu Svatopluka / v loupež zchvátla Maďarova ruka;“⁸⁷ V básni *Odřífouzovna a Radikovský* načrtoľ obraz maďarského pustošenia.⁸⁸ Svätopluka považoval za závideniahodný predmet epiky Slovákov.⁸⁹ Jeho obraz súvisel s chrabrym vojenským vystupovaním a mocou.⁹⁰ Považoval ho aj za ochrancu kresťanstva: „Giž slavný děd a památný panovník nasseho morawskoslowenského kmene Swatopluk přináleží do počtu, anobrž na čelo obrancůw wjry křesťanské, anť on gi hned w gegj mladosti bránil proti tehďáž geste pohanským, od giných křesťanůw na křesťany zradně zawolaným Maďarům, kterj gegj prwnj autlau přjsadu w třechto končinách posslapali, a gegj nowé uwedenj i rozšřrenj o celé století upozdili.“⁹¹ Svätopluka bránil aj proti „hyperkritickému“ pohľadu Josefa Dobrovského ktorý ho nazýval ľstivým (úskočným, zákerným) buričom (rebelom) slovami: „– Bránění se, není bouření.“⁹² Bájku o bielom koňovi odsudzoval ako výmysel a jej „autora“ Jána Turóciho nechal v slovanskom pekle pripraviť o polovicu jazyka.⁹³ Napriek očierňovaniu a hlúpym bájkam považoval Svätopluka za jednu z najväčších postáv jeho obdobia.⁹⁴ Evidentne podľa *Kroniky Šimona z Kézy* Kollár smutne ospieval riečku Rákoš (pri Bánhide), miesto údajnej

---

vi, zvláště v řeči a literatuře nejdávnejších vlaských a sousedních kmenů, ze kterých je zřejmo, že mezi prvotními osadníky a obyvateli této krajiny i Slaviané nad jiné četnější byli, Vídeň 1853, s. 58.

87 J. KOLLÁR, *Dielo I*, s. 431.

88 „Když Maďari vterhli do Evropy, / přes Karpaty a přes mertvin kopy, / po krajínách vztekle loupežili, / serdce jedli a krev lidskou pili. / Města a vsi pálic nad Dunajem, / lidi vlekli v otroctví a zájem: / Vřítily se jejich divé sbory / i v Moravu skerze Bílé hory. / A od Tater síře k Holomouci / bylo vše jen hrob a plamen žhnoucí, / muže ženy s dětmi v oheň dáno, / krásné panny do zajetí bráno. [...] Hoiže, postůj! reku z Atelkuzu, / nebudeš víc tropiti zde hrůzu, / nevyrvte tě z ruk mých ni sám ten đas, / Němec Arnulf, jenž vás pozval na nás.“ Tamže, s. 393–394.

89 J. KOLLÁR, *O literárnej vzájomnosti*, s. 269.

90 Znelky I, 21; II, 75. Jan KOLLÁR, *Slávy dcera we třech zpěvích*. Budín 1824, strany nečísľované. K znelke I, 21 rozsiahle poznámky. Ako informačnú bázu obrazu o Svätoplukovi použil diela Konštantína Porfyrogenneta, Christannusa (*Kristiánova legenda*, ed. Gelasius DOBNER, nevyd. rukopis, 1757), Přibíka Pulkavu, Aenea Silvia Piccolominiho, Františka Martina Pelcla. J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 31. Aj v „*Krátičkej známosti národu slovanského*“ zaradil Svätopluka medzi slovanských bojovníkov. J. KOLLÁR, *Krátičká známost I*, s. 207–208; TENŽE, *Krátičká známost II*, s. 173–174.

91 Kázeň *Obráncům wjry křesťanské z nasseho národu posľým*, in: J. KOLLÁR, *Kázne II*, s. 352.

92 „der listige, aufrüherische Svatopluk“. J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 32.

93 V, 609. Slávy dcera [1852], s. 347; J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 434. Svätoplukovho bieleho koňa zaradil v Národných spievankách medzi „Bájesľowné zwjřata – Dobrég povahy“. J. KOLLÁR, *Národní zpiewanky čili pjsně swětské Slowáků w Ubrách gak pospolitého lidu tak i wyšřch stawů...*, Djl Perwý, W Budjině 1834, s. 435.

94 Jan KOLLÁR, *Napomenutj k národní swornosti*, in: J. KOLLÁR, *Kázne II*, s. 432, 439.

porážky Svätopluka.⁹⁵ Záujem Kollára o veľkomoravskú problematiku môžeme dokumentovať i pri jeho návšteve vatikánskych archívov: „Kojil jsem v sobě zaisté naději, že zde najdu ne toliko původní listy Jana VIII papeže římského Methodovi r. 879 a Svatoplukovi r. 879 a 880 poslané... Z oněch psaní papežských jsou zde jen odpisy, krásně sice a zřetelně psané, ale novější asi z 13 století pocházející.“⁹⁶ Dozaista zaujímavý bol etymologický rozbor Svätoplukovho mena: „svätý“ – „pluk“ (ľud) (sanctus populus).⁹⁷ Poznal aj mená jeho synov v spojitosti s históriou nesvornosti, ktorú sme uviedli vyššie: Mojmír, Svatoboj a Svätopluk.⁹⁸ Spomenul dokonca i údajných potomkov Svätopluka – rod Ditrichštejnovcov z Moravy.⁹⁹

Rastislavovi Kollár venoval hneď štyri po sebe nasledujúce znelky *Slávy dcery*. Básnik tu popísal úsilie nájsť v Rezne (Regensburg) kláštor, kde sa nachádzali Rastislavove telesné pozostatky. Po zjavení ducha bol pôsobivý ešte i jeho posmrtný zjav: „...postavy byl velké, ušlechtilé, / obličej se barvil bledostí, / řetězy mu k zemi od kostí / řinčeli už ryzou téměř zhnilé:“ Nazval ho kniežaťom a darcom kresťanstva a pomerne podrobne opísal jeho tragický koniec. Všetky tieto črty potom dôkladne zdokladoval vo Výklade k Slávy dcere.¹⁰⁰ V realite Kollár v roku 1835 na svadobnej ceste márne hľadal jeho hrob v chráme sv. Emmerama v Rezne.¹⁰¹ Podľa Kollára bol Rastislav „vnuk strýce svého Mojmíra panovníka moravského“, čo doplnil

---

95 „Pervou píseň onné Svatopluka / bitvě obětujme krevavé, / jejíž svědkem potok ten a louka;“ III, 307. *Slávy dcera* [1852], s. 194.

96 J. KOLLÁR, *Cestopis druhý*, in: Spisy Jána Kollára: Díl štvrtý, Cestopis druhý a Paměti. V Praze 1863, s. 73–74.

97 TENŽE, *Kocel*, s. 276.

98 J. KOLLÁR, *Napomenutí*, s. 432; podobne J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 395.

99 TENŽE, *Kratičká známost* II, s. 174; TENŽE, *Slovník slavjanských umělcův*, in: J. Kollár, *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko se zvláštním obhledem na slavjanské živly roku 1841 konanou a sepsanou od Jana Kollára*, in: Spisy Jána Kollára: Díl třetí, Cestopis prvý, V Praze 1862, s. 434.

100 Séria zneliek II, 221–224. *Slávy dcera* [1852], s. 150–152. II, 223. – „Jeden král, tam z toho pokolení, / které nikdy Slavům nepřálo, / připravil mne sočně o málo / to, co měl jsem z dědictví a jmění; // pak mne do pout, k soudu, do vězení, / k smrti záští jeho tahalo, / potom spáchat na mne kázalo / horší nad smert, očí vyloupení; // Při mém soudu tři jsem viděl strany, / Němců dví a třetí Němcovým / mečem k tomu hnané slavské many; // Ptám se soudců: Co má byla vina? / ‚Kalils’ vodu, vždyt, já odpovím, / Dunaj teče z Řezna do Děvína!“ J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 153–158. Zmienka o pozostatkoch – *Bertiniánske anály*, o veľkej postave od Tomáša Pešinu, spútanie reťazami – *Fuldské anály*, jeden kráľ = Ľudovít Nemec – *Fuldské anály*, práce autorov ako Jan Krištof Jordan, Johann Christian Pfisters, Karl von Rotteck, Łukasz Gołębiowski.

101 *List Jána Kollára Františkovi Palackému z 5. novembra 1835*, in: Jozef Ambruš (ed.), *Listy Jána Kollára I*, Martin 1991, s. 150–151.

alternatívnu verziu od Tomáša Pešinu (1629–1680) – že bol synom „Lidovita, Mojmírovho brata, panovníka medzi Sávou a Drávou“. ¹⁰² Etymologicky jeho meno odvodil od „rásť – rost“ a „sláva“ (crescens gloria). ¹⁰³ Po prijatí kresťanstva mal údajne používať formu mena Rastic, keďže prípona -slav upomínala na pohanstvo a „národnú“ bohyňu Slávu. ¹⁰⁴

Pribinu a Kocela spojil s chrámom vysväteným Metodom v Blatnohrade. ¹⁰⁵ O Pribinovi napísal: „Sám pôvodce tohto hradu [Blatnohrad] a chrámu Privina, ač co Slavjan nesvorný, co křesťan horlivý a dobročinný, vděčnosti potomstva křesťanského hoden jest...“, ¹⁰⁶ poznal aj jeho životný príbeh spojený s Ľudovítom Nemcom a Rathbodom (Radbod). ¹⁰⁷ Výkladu mena Kocel venoval samostatnú štúdiu, pričom už v jej názve ho označil za „knjže nitranské slowenské“. Pripísal mu i podiel na cyrilo-metodskej misii. ¹⁰⁸ Charakterizoval ho nasledovne: „Kocel Kocjel, německých letopisech Chozil Hezilo, u papeže Jana VIII. Cozilin, u Řekův Κοτζέλης, byl syn Pribiny čili Priwiny, knjžete Nitranského, genž roku 830 od Mojmjra panstw zbawen a z wlasti wyhnán byl, počemž u Blatona se usadiw tam nad řekau Sálau hrad, Mosburg, a w něm prwnj křesťanský od Metoda swěcený chrám stawěl, kdež po smrti otce geho syn Kocel nastaupil, po tomto pak Bracislaw čili Břetislaw, dle některých syn Kocelůw, od něhož se gméno města Bře-

---

102 J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 156–157.

103 TENŽE, *Kocel*, s. 276.

104 TENŽE, *Sláva Bohyně a původ gména Slawuw čili Slawjanuw w listech k welectenému příteli panu P. J. Šafarjkovi od Jana Kollára s přjdawky srownalost indického a slawského žiwota, řeči a bájeslowj ukazugjcjmi*, Pešť 1839, s. 110.

105 „Zavzni ještě zvuky slavianskými, / vlasti Privinova spanilá, / vlasti Kocelova, zuhřilá / už ach! nade břehy Blatonskými: // By hrad onen zase s předky svými / a v něm svatyně ta ožila, / kterou někdy ruka světila / Methodova řády křesťanskými:“ III, 300. Slávy dcera [1852], s. 191.

106 J. KOLLÁR, *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko se zvláštním ohledem na slavjanské živly roku 1841 konanou a sepsanou od Jana Kollára*, in: Spisy Jána Kollára: Díl třetí, Cestopis prvý, V Praze 1862, s. 23 (ďalej J. KOLLÁR, *Cestopis I*). Cituje tu aj Samuela Timona. O nesvornosti aj kážeň *Napomenutj k národnj swornosti*, in: J. KOLLÁR, *Kázne II*, s. 439.

107 J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 240–241. Kollár tu použil zdroje: *Aventinova kronika*, Jozef Dobrovský – Cyrill Und Method Der Slawen Apostel (1823).

108 J. KOLLÁR, *Kocel*, s. 275. „Posílám Vám zde nové, ba právě nejnovější mé pojednáníčko o jednom Slovákovi, jehož jméno mi dlouho v hlavě vrtalo; které Šafarik a Jungmann opatrně mlčením pomínuli. Naději mám, že sem věc trafil. Račte toto pojednáníčko třebaš na samý konec jako přívěsek tlačiti dáti v Zoře, vždýt mnoho placu nevezme, a nás se tyká.“ List Jána Kollára Martinovi Hamuljakovi pred 11. februárom 1840. Jozef AMBRUŠ, *Listy Jána Kollára II–III* (rukopis), Slovenská národná knižnica – Literárny archív, fond Jozef Ambruš (ďalej len SNK–LA, f. Ambruš).

tislawy (Bretslawy Breslaburg Presburg) odvodj.¹⁰⁹ Jeho meno malo pochádzať zo slovanského jazyka ako „Ko-cel“ (celiť sa), (Consalvus).¹¹⁰

Mojmíra I. spomenul iba okrajovo ako príklad nesvornosti, ktorej sa dopustili spolu s Pribinom.¹¹¹ Kollár do *Slávy dcery* zakomponoval aj mýtických slovanských vládcov podľa *Anonymovej kroniky*:¹¹² Laborca a Zobora – „nitranského, od Maďarů 893 newinně usmerceného, wůdce.“¹¹³

V *Slávy dcere* spomenul aj niekoľko veľkomoravských lokalít ako Velehrad, Děvín, Nitra.¹¹⁴ Nitra pre neho bola obzvlášť dôležitá: „toto město má historické přívzuky a upomínky pro slovenský kmen, zde sídlil Svatopluk, Sobor, zde učil Method“.¹¹⁵ Keď na prvej ceste do Itálie navštívil Vesprým (Vesprém), poznamenal, že existoval ako mestečko už pred príchodom Maďarov a jeho chrám mal nechať postaviť Kocel. Nebolo mu celkom jasné, odkiaľ sa vzala povesť o tunajšom sídle staroslovanských kráľov. Spomínal ho aj ako „Ves Perúnovu“.¹¹⁶ Kesthely bolo pre neho pôvodne „Kostel“, pretože v kraji žili Pribina a Kocel a stavali tu kostoly, napr.

109J. KOLLÁR, *Kocel*, s. 277; porovnaj J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 222–223. O Braclavovi či Bratislavovi vo *Výklade k Slávy dcere* Kollár uvádzal, že išlo o vojvodu v Korutánsku, z moravského kmeňa. Citované časti obsahujú i informácie, že nebol priateľom Svätopluka a že bol dosadený Arnulfom do Panónie. Synom Kocela bol podľa Ludwiga Albrechta Gebhardiho; Kollár použil i práce Johanna Ludwiga Schönlebena a Štefana Katonu. Tamže, s. 394. Za svoju zradu Slovanov a zánik Veľkej Moravy musel trpieť v slovanskom pekle: „Nedaleko odtud rozprostírá / smrad a hrůzu druhá šatlava, / v které nalezla jsem Braclava, / anť mu pouto obě nohy svírá; // jeho zradou padla někdy šírá, / Arnulfovým mečem, Morava, / která měla býti deržava / všeslavenská, veliká a čírá: // Víc než národ šetřil cizozemce, / proto krev mu serdce nevěrnou / hnusné plémě lačných žížal chlemlce; // pět má strážných pekelník ten dašů, / aníž známo, či kdy mizernou / jeho trýzeň skončí kolo časů.“ V, 560. *Slávy dcera* [1852], s. 322–323.

110J. KOLLÁR, *Kocel*, s. 277–280.

111 TENŽE, *Napomenutj*, s. 439.

112 IV, 422. *Slávy dcera* [1852], s. 253; J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 281–282.

113J. KOLLÁR, *Národní zpiewanky čili pjsně swětské Slowáků w Ubrách gak pospolitého lidu tak i wyššjeh stawů...*, Djl Druhý. W Budjně 1835, s. 450; porovnaj J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 225. Tu cituje z práce Štefana Katonu.

114 Velehrad – II, 275. *Slávy dcera* [1852], s. 177; Děvín – II, 223; III, 277. Tamže, s. 151, 179. Kollár ho kládol klasicky nad Dunaj pri Bratislave na základe informácií Mateja Bela. J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 158; Nitra, so svätou horou Zobor – III, 279. *Slávy dcera* [1852], s. 180–181. Meno Nitra podľa neho v sanskrite znamenala svetlo, blesk. Nápis Nitra almanach. Pôvodne v almanachu *Nitra* (1842). J. KOLLÁR, *Dielo I*, s. 417. V inej práci spomenul „...několikročné biskupstwj Methodowo w Nitrě...“ J. KOLLÁR, *Sláwa*, s. 131–132; porovnaj V, 551. *Slávy dcera* [1852], s. 385.

115 List Jána Kollára Janovi Erazimovi Vocelovi z 25. februára 1849. J. AMBRUŠ, *Listy Jána Kollára II–III*, SNK–LA, fond Ambruš.

116J. KOLLÁR, *Cestopis I*, s. 15. Porovnaj III, 297. *Slávy dcera* [1852], s. 190. Kollár informácie prevzal od Tomáša Pešinu, Juraja Palkoviča, Jana Středovského a z *Anonymovej kroniky*. Aj tu bol pre neho Vesprým – Ves Perúnova. J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 239.

v lokalitách Mosburg, Pět Kostelův (Pécs).¹¹⁷ Návšteva Zalaváru v Kollárovi vzbudila mnohé asociácie: predpokladal totiž, že by malo ísť o ruiny Pribinovho hradu a chrámu. Posmelili ho kamenné fragmenty „starokresťanských, tu i tam nápisy zdobených, kamenův“ a aj kostol v Zalaváre mal byť celý vybudovaný z podobného materiálu. V znižovine za dedinou sa nachádzalo ono starobylé miesto obklopené močiarimi, hojne zarastené tŕstím. Kollár to okamžite dal do spojitosti s menami Mosburg či Moorburg používanými nemeckými kronikármi. Zacitoval v tomto zmysle i z „*Bezejmence solnohradského*“ (čiže *De Conversione Bagoariorum et Carantantorum*).¹¹⁸ Rovnako boli tieto obrazy znázornené v *Slávy dcere*.¹¹⁹ Pohľad na ničenie (domnelej) slovanskej pamiatky a pocit, že stojí „na té samé pôde, kde nohy Priviny, Kocela, Methoda a Braclava stály a kráččely“, Kollára inšpiroval k výkladu o význame ruín: „... toto miesto má nám svaté a nedotknuteľné býti: zde stál jeden z prvých chrámův křesťanských, právě před tisíci lety totiž r. 840, skrze slovenské kníže Privinu vystaven; roku pak 850 skrze Luiprama arcibiskupa Solnohradského posvěcen; ke cti panně Marii; první kněz při něm byl jistý Dominicus latinského obřadu; ve chrámě tom pochován byl S. Adrian mučeník; roku 865 slavil zde u Kocela syna Privinova slavnost vánoční arcibiskup Solnohradský Adalvin, kterého času Němci hrad tento Mosburkem nazvali, od staroněmeckého slova Mos Mor t. j. Bláto, jezero, močál: roku 870 uvedl Metod do chrámu tohto obřad a jazyk slavjanský.“¹²⁰ Kollárovi sa podarilo zastaviť práce (ťažbu kameňa) a hoci pevnosť, ktorú preskúmal, opísal a zakreslil, pochádzala až z neskoršieho obdobia, predsa zachránil aj skutočný slovanský Blatnohrad.¹²¹

Ján Kollár matériu dejín Veľkej Moravy ovládal na pomery dobových znalostí dobre. Nespísal však na túto tému jediný ucelený text a musíme sa uspokojiť s jeho typickým heslovitým podaním. Veľkú Moravu vnímal v slovenskom kontexte (hoci

117 J. KOLLÁR, *Cestopis I*, s. 19–20.

118 „Privinae civitas, munimen, castrum in nemore et palude Salae.“ Tamže, s. 21–23; porovnaj J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 241.

119 „Zavzni ještě zvuky slavianskými, / vlasti Privinova spanilá, / vlasti Kocelova, zuhřilá / už ach! nade břehy Blatonskými: // By hrad onen zase s předky svými / a v něm svatyně ta ožila, / kterou někdy ruka světila / Methodova řády křesťanskými:“ III, 300. *Slávy dcera* [1852], s. 160. Kollár tu citoval zo spisu *De Conversione Bagoariorum et Carantantorum* a Dobrovského práce o Cyrilovi a Metodovi (1823): „Im J. 872 treffen wir den Griechen Method bei Chocil zu Mosburg in Pannonien an.“ J. KOLLÁR, *Výklad*, s. 258–259.

120 J. KOLLÁR, *Cestopis I*, s. 22, 27–28.

121 Tamže, s. 23–28. O problematike pozri aj Karel SKLENÁŘ, *Z Čech do Pompejí*, Praha 1989, s. 120–121; Josef SKUTIL, *Ján Kollár a archeologické památky*, in: Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1944–1948, roč. 38–42, s. 77–78, 79–80, 104–110; Belo POLLA, *Archeológia na Slovensku v minulosti*, Martin 1996, s. 46–47.

tento fakt vynikne až po skombinovaní s jeho obrazom cyrilo-metodskej tradície), nevedil mu ani moravsko-slovenský rámec, hoci presadzoval cez svoju všeslovanskú ideológiu skôr koncept, že išlo v podstate o všeslovanský štát. Protežoval vtedajšiu kultúrnu úroveň Slovanov, čo bolo prepojené predovšetkým s prijatím kresťanstva. Preto za najvýznamnejších panovníkov pokladal Rastislava, Svätopluka a Kocela. Podľa podielu výskytu a záujmu síce víťazí Svätopluk, ale Kollár sa hlbšie venoval aj Rastislavovi a dokonca i Kocelovi. V prípade smutného osudu Rastislava nijako nespomínal Svätoplukov podiel, negatívny prístup k tejto postave odmietal. Nesvorného Mojmíra i Pribinu v podstate vytesnil, hoci Pribinovi priznal zbožnosť a vedel o jeho výstavbe kostolov. Po mene poznal Svätoplukových synov a spájal s nimi zánik Veľkej Moravy ako dôsledok slovanskej nesvornosti. Jej pád pre neho znamenal kultúrny úpadok celej oblasti ako aj kresťanstva. Príchod Maďarov popisoval ako pohromu, príchod primitívnej masy krvavých kočovníkov. Na svojich cestách sa snažil vidieť či prebádať pamiatky viažuce sa k Veľkej Morave a jej jednotlivým postavám – hľadal hrob Rastislava v Rezne, prezeral si listy pápežov Metodovi a Svätoplukovi v Ríme, predviedol „pamiatkársky“ zákrok v ruinách Blatnohradu pri Zalaváre.

Veľká Morava v diele Pavla Jozefa Šafárika

Pavol Jozef Šafárik (1795–1861), hoci sa skromne považoval za jazykovedca, priniesol veľkomoravskú tematiku vo svojich zásadných historických prácach. V jeho prípade bol tiež zreteľný postup od všeobecných informácií k špecializácii na otázku cirkevnej staroslovienciny a prvých slovanských abecied.

Prvou takouto prácou boli *Dejiny slovanskej reči a literatúry všetkých nárečí* (1826),¹²² jeho vôbec prvé dielo, kde sa snažil postaviť k otázke histórie profesionálne, čo ukázalo istú nezrelosť, danú najmä kompilatívnym charakterom diela. Pomerne precízne vedený poznámkový aparát ale preukázal autorovu znalosť množstva diel a prameňov.¹²³ Práca formálne predstavuje pokus o zachytenie literárnych dejín všetkých slovanských národov, no pôsobí skôr ako mix historiografie a bibliografie. Čisto historiografický je v podstate iba prvý paragraf

122 Paul Joseph SCHAFFARIK, *Geschichte der slawische Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, Ofen 1826. Používali sme aj slovenský preklad Pavol Jozef ŠAFÁRIK, *Dejiny slovanskeho jazyka a literatúry všetkých nárečí*, Bratislava 1963.

123 Porovnaj Karel PAUL, *P. J. Šafárika Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, in: Zvl. otisk Časopis pro moderní filologii, 1926, roč. 12, seš. 3–4, s. 13.

opisujúci pôvod, sídla a činy (teda dejiny) Slovanov. „Historicko-etnologické úvodné poznámky“ sa ale nachádzajú aj pred oddielmi venovanými jednotlivým „nárečiam“ slovanského jazyka.

Pretože išlo akoby o „literárne dejiny“, je tu možné nájsť najmä zdôraznenie kultúrneho prínosu staroslovienčiny – v časoch, keď národné jazyky iných národov boli v plienkach, Slovania mali bohoslužbu v národnom jazyku a písali svoje kroniky.¹²⁴ Kvôli láske k materinskému jazyku,¹²⁵ v čase šírenia kresťanstva požiadali byzantského cisára Michala (III.) o vyslanie učiteľov¹²⁶ a slovanská liturgia v Panónii úplne vytlačila latinskú.¹²⁷ Otázke starého kultúrneho spisovného jazyka tu Šafárik venoval pomerne veľa priestoru, súčasťou problematiky bolo prirodzene i pôsobenie sv. Cyrila a Metoda, ktorým vyčlenil celú subkapitolu.¹²⁸ Spomínané informácie sa nachádzajú vo všeobecnej úvodnej časti práce venovanej Slovanom. Podrobnejšie dejiny je potom možné nájsť v kapitolách venovaných jednotlivým slovanským kmeňom (národom).

Je všeobecne známe, že v tomto diele Šafárik jazykovo oddelil Slovákov od Čechov, táto odluka sa však zreteľnejšie týkala aj samostatných dejín. Napriek tomu, zrejme kvôli spoločnému podielu na Veľkomoravskej ríši a obrazu prameňov u neho došlo k istému splyvaniu Moravanov s Panónskymi Slovanmi a tak vlastne Slovákmí. Samotní Moravia dostali meno podľa rieky Moravy, ale „...stará Morava [bola] od dnešnej veľmi odlišná, rozprestierala sa hlboko do prastarej slovanskej zeme medzi Karpatami, Tisou a Dunajom a na juhu do Panónie.“¹²⁹ Jej súčasťou bolo teda celé územie Slovenska (Slowakei).¹³⁰ Okrem toho k veľkej slovanskej ríši na Morave (avšak pred zaujatím tohto územia Avarmi a Karolom Veľkým (!) – tu ide azda o omyl na stane Šafárika) malo začas patriť i Korutánsko (Kärnten). V tom prípade by nemohlo ísť o Veľkú Moravu, hoci ako jediná prichádza do úvahy. Toto si nevšimol ani Josef Dobrovský, ktorý s príslušnosťou Korutánska k Veľkej Morave rozhodne nesúhlasil.¹³¹

---

124 P. J. SCHAFFARIK, *Geschichte*, s. 82, porovnaj s. 379.

125 V intenciách „rodolásky“ (Nationalliebe) porovnaj Tamže, s. IV–V. J. Kollár rovnaký čin vysvetloval v kázni *O dobrých vlastnostiach...* „nábožnosťou“ Slovanov.

126 Tamže, s. 117.

127 Tamže, s. 88.

128 Tamže, s. 85–96.

129 P. J. ŠAFÁRIK, *Dejiny*, s. 292; P. J. SCHAFFARIK, *Geschichte*, s. 293.

130 Tamže, s. 370.

131 Tamže, s. 272; Recenzia Josefa Dobrovského [Jahrbücher der Literatur, 1827, roč. 37, s. 1–28], in: P. J. Šafárik, *Dejiny*, s. 515.

Šafárik obhajoval prastaré osídlenie Slovanov v Karpatskej kotline. Celkový vývoj podal v skratke: „Praslovania“ (Urslawen) – Sarmatae limigantes a Jazyges metastanae mali znepokojovať Byzanciu cisára Justiniána, potom však zmizli z dejín a zjavili sa za Svätopluka. Práve Slováci sú „dôstojní potomkovia karpatských a dunajských Praslovanov“.¹³²

Šafárik poznal moravské panstvo Mojmíra (Mogmjr, Mogmar) i Pribinu (Privina) a veľmi stručne opísal históriu ich stretu.¹³³ Rovnako opísal aj Rastislava (Rostislaw) a Kocela (Kocel, Chocil)¹³⁴ či mojmírovské rodinné pomery, avšak až Svätopluk (Swatopluk), „osloboditeľ južných Slovanov spod germánskej vlády, založil veľkú slovanskú ríšu – Veľkomoravské kráľovstvo, v srdci ktorého ležali Velehrad, Nitra, Ostrihom, a ktorého hranice sa rozprestierali až po Labe, Tisu, Drávu a Sávu.“ Pritom až uzavretím mieru s Arnulfom bola „nezávislá mocná ríša založená a zabezpečená.“ Svätopluk na sklonku života rozdelil ríšu medzi troch synov, ktorí sa roznešvárili a podľahli Nemcom (Teutschen) a Maďarom (Magyaren).¹³⁵ Mojmír, Svätopluk a Svätoboj (Swatoboj) ale zdedili už iba územie vlastnej Moravy, Považie (Wagfluss) a Pohronie (Granfluss).¹³⁶ Hoci Šafárik v danom období a priestore poznal hneď niekoľko slovanských kniežat, o Svätoplukových synoch sa už nič nedozvieme. Podľa *Anonymovej kroniky* (resp. jej derivátov) podal pomerne podrobný opis situácie počas príchodu Maďarov, ktorí mali územie Karpatskej kotliny dobyť v rokoch 894 až 899 šiestimi údermi proti jednotlivým slovanským kniežatám a „...vláda Moravanov, pochovaná nesvornosťou zanikla v týchto krajoch.“¹³⁷

---

132 P. J. SCHAFFARIK, *Geschichte*, s. 370, 6–8; P. J. ŠAFÁRIK, *Dejiny*, s. 358, 50–51. Tězy o slovan-skosti Sarmatov a sarmatských Jazygov boli v Uhorsku cizelované proslovenskými autormi v barokovom období.

133 Pribinu podľa Šafárika usmrtil vlastný národ, v tomto poňatí možno uvažovať, či nejde o negatívny postoj k jeho spolupráci s Nemcami. Tamže, s. 292, 293; P. J. SCHAFFARIK, *Geschichte*, s. 293, 294.

134 Rastislav (Mojmírov syn) mal pre Svätopluka obsadiť Blatensko a vziať ho Kocelovi. Tamže, s. 294.

135 P. J. ŠAFÁRIK, *Dejiny*, s. 293. „...trat als Befreier der germanischen Südslawen auf, stiftete ein grosses Slawenreich das Kgrch. Grossmähren, in dessen Herzen Velehrad, Neitra und Gran (Ostrihom) lagen und dessen Gränzen sich bis an die Elbe, Theiss, Drawe und Sawe erstreckten.“ P. J. SCHAFFARIK, *Geschichte*, s. 294.

136 Tamže, s. 370.

137 Medzi Dunajom, Tisou a Váhom panoval slovanský knieža *Salan* – poddaní Slováci (Slowaken) a Bulhari (Bulgaren), Krumov vnuk. Na ľavom brehu Tisy po Maroš (Maroschfluss) knieža *Marot*, Chazar alebo Slovan s chazariskými (chazarischer) poddanými. Medzi Marošom a Ršavou (Orschova) bulharský knieža *Glad* – pečenežskí (petsechenegische) vojaci a poddaní Rumuni (Rumunier, Walachen). V Sedmohradsku knieža *Gelou* bulharského pôvodu, poddaní iba Rumu-

Vo výklade nasledujúcich udalostí je však cítiť duch Timonovej pohostinnej teórie. „Porazení Slovania boli celkom zatlačení do hôr a Maďari, ktorí obsadili pastvinaté roviny zachádzali s nimi ako s poddanými a spojencami. [...] Do uhorského vojenského stavu prijímali nielen Maďarov, ale aj slovanských bojarov a obdarúvali ich zemami. Pomaly sa Maďari priúčali od Slovanov mierovým umeniam, ich reč sa obohacovala slovanskými slovami v oblasti roľníctva, remesiel a mestskej kultúry. Dunajsko-karpatskí Slovania boli totiž už vtedy kresťania, ale aj roľníci a šťastní obyvatelia miest [...]. – Tak zmizli Slováci už v IX. storočí z dejín a ich osudy a činy strácajú sa odvtedy v dejinách maďarského národa.“¹³⁸

Samotný záver bol už ale ladený v duchu Šafárikovej nostalgickej vízie: „Po zániku Veľkomoravskej ríše zhasla samostatnosť Slovákov – a ich reč sa vystaňovala zo zámkov a kniežacích palácov do chyže roľníka.“ Kvôli nájzdom uchvatiteľských národov „...meno Slovákov a ich reči mizne z dejín a nevynára sa skôr ako okolo polovice XV. storočia, kedy sa husiti usadili v Hornom Uhorsku [Oberungern] pod vodcovstvom vojnychtivého Jiskru.“¹³⁹

V Šafárikovej najzásadnejšej historiografickej práci – dejepisnom oddiele *Slovanských starožítostí* (1837)¹⁴⁰ potom došlo k viacerým posunom v uchopení témy. Za zhruba 10 rokov načítal a analyzoval množstvo pôvodných prameňov (na nešťastie i niekoľko fálz) a pamiatok „orálnej“ histórie v ľudovej slovesnosti¹⁴¹ a v istých momentoch sa zvýšila aj jeho kritickosť. Veľkomoravská tradícia sa

---

ni. V Nitre neskôr porazili Maďari moravského vojvodu Zobora. P. J. ŠAFÁRIK, *Dejiny*, s. 358–360; P. J. SCHAFFARIK, *Geschichte*, s. 371–372.

138 Šafárik uviedol mená celej plejády uhorských historiografov, z ktorých diel vychádzal: Antonio Bolfini, Ján Severini, Karol František Palma, Juraj Pray, Štefan Katona, Samuel Timon, Juraj Papánek, Juraj Fándly, Matej Bel a iní. Tamže, s. 373–375.

139 Boj o slovanskú liturgiu by bol trval dlhšie, keby nedošlo k vpádu Maďarov a obsadeniu Moravy a Panónie. „Maďarskí“ králi totiž zaviedli latinčinu. Tamže, s. 380, V, 120.

140 Pawel Jozef ŠAFARJJK, *Slovanské starožítosti*, Praha 1837. Použili sme vydanie: P. J. ŠAFARJJK, *Slovanské starožítosti*, ed. Josef Jireček, Zv. I a II, Praha 1862 a 1863 (ďalej *Starožítosti*).

141 Porovnaj František PALACKÝ, *Slovanské starožítosti* [*Časopis českého Museum*, 1838, č. 1, s. 117.], in: Leander Čech (ed.), *Františka Palackého spisy drobné*, Díl III, Praha 1902, s. 693; *Starožítosti*, zv. I., s. 12, 26–27. Zvlášť negatívne zapôsobili viaceré falzá listín z moravského diplomatára Antonína Bočka, tzv. Bočekove falzá. Ten od roku 1836 vydával moravský diplomatár. Početné listinné falzá vložil do tzv. Monseho zbierky. Šafárik, ktorý nepracoval s originálmi listín, mnohé z údajov s touto provenienciou použil. *Starožítosti*, zv. II., s. 449, 478, 487, 488, 491, 515–516. Podrobne k diplomatáru pozri František PALACKÝ, *Literní zprávy: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Studio et opera Antonii Boczek...* [*Časopis českého Museum*, 1837, č. 1, s. 115.], in: L. Čech (ed.), *Františka Palackého*, s. 666–669. K Veľkej Morave spomeňme pramene, edície a diela autorov ako napr. Alfréd I., Geograf Bavorský, Mnich Chrabr, Konštantín Porfyrogenetos, *Fuldské anály*, Josef Dobrovský, František Palacký, Antonín Boček a i. Pozri aj

v rozdelení látky nachádza v 2. okrese ako *Obdobie od konca 5. do konca 10. storočia*, keď už boli Slovania známi pod svojím menom.¹⁴²

Aj v tejto práci postupoval podľa delenia na jednotlivé vetvy slovanského národa, ktorý chápal ako jediný celok. Pre naše potreby postačuje predovšetkým podrobnejší pohľad na Čechov, Moravanov a Slovákov, pričom Šafárik dejiny Čechov opäť oddelil od dejín Slovákov a Moravanov. Prvky problematiky nájdeme aj v opise dejín Bulharov – jednak mal knieža Borisa pokrstiť sám Metod,¹⁴³ jednak tu Šafárik podáva originálny výklad dvojakých Moravanov Geografa Bavorského – jedných stotožňuje s dnešnými Moravanmi (Marharii), kým druhých (Marehani) dáva do súvisu s kniežactvom na bulharskej Morave.¹⁴⁴ Opis českých dejín potom obsahuje iba málo zmienok o veľkomoravskej problematike. Jadro textu sa sústreďovalo okolo krstu kniežaťa Bořivoja Metodom v roku 871.¹⁴⁵

V opise dejín Moravanov a Slovákov ich Šafárik spájal ešte so zadunajskými Slovanmi. „Krajiny od nich zaujaté, s obojím strany Dunaje ležící spoločné někdy měli jméno, t. veliká Morava, čili „vyšní Moravě“ (dv. číslo), na rozdíl od „nižní“ č. bulharské Moravy.“ Ich jazyk bol príbuzný, odlišný od iných Slovanov a „příbuzná, z jednoho kmene pošlá ve všech třech panovala knížata.“¹⁴⁶ Prívlastok „veľká“ ale podľa Šafárika mohol súvisieť i s jej skutočnou veľkosťou – rozlohou.

Šafárik nepochyboval, že územie Slovenska (ohraničené Tatrami, po Torysu, Vacov a Prešpurk) patrilo k Veľkej Morave. Kniežacie sídlo v tejto časti ríše malo byť v Nitre. Hoci v 19. storočí existovali rozdiely v nárečí, Šafárik predpokladal, že pred politickým oddelením Uhorska od Moravy „rozhraní obou nářečí, českého

---

Lubomíra HAVLÍKOVÁ, *P. J. Šafárik a Velká Morava*, Slavia: Časopis pro slovanskou filologii 65, Praha 1996, seš. 1–2, s. 91.

142 Horná hranica do 10. storočia je iba rámcová, koliše podľa doby prijatia kresťanstva u jednotlivých slovanských kmeňov. Chronologickým medzníkom (10. storočie) bolo hlavne prijatie kresťanstva u Rusov a Poliakov. Krst Vladimíra bol pre Šafárika počínom slobodným, pretože mal možnosť prijať islam, jednak aj v 19. st. bolo Rusko najvýznamnejším slovanským štátom vôbec; podobne Poľsko, hoci v oklieštenej podobe (po deleniach) predstavovalo ďalší zo „samostatných“ slovanských štátov, kritériom tak bola relatívna samostatnosť a iste i početnosť kmeňa (národa). Starožitnosti, zv. II., s. 3; Tamže, zv. I., s. 5–6.

143 Tamže, zv. II., s. 491, 498.

144 Tamže, zv. II., s. 229–231. Prehľad novších výkladov mien „dvojakých Moravanov“ pozri v Lubomíre HAVLÍK, *Moravané v údajách franko-bavorského Descriptia*, Historický časopis 7, 1959, č. 2, s. 282–289; J. STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 89–91.

145 V Kosmasovej kronike sa pritom uvádza rok 894. Starožitnosti, zv. II., s. 448.

146 Tamže, zv. II., s. 468, 510, 511. Porovnaj Matúš KUČERA, *Pavol Jozef Šafárik a jeho Slovenské starožitnosti*, in: P. Petrus – L. Bartko – I. Vaško (eds.), *Pavol Jozef Šafárik v českej a slovenskej slavistike*, Košice 1993, s. 245; L. HAVLÍKOVÁ, *P. J. Šafárik*, s. 92–94.

i slovenského bylo někde v středu samé Moravy, nikoli v pohoří dnešní Uhry od Moravy dělícím.¹⁴⁷ Čo sa Zadunajska týka, údajne tu Avari „tak řečený kruh (hringus) zasadili.“ Po ich porážke Karolom Veľkým mali toto územie obsadiť „Slováci z Podtatří a z Moravy.“¹⁴⁸ Zmienka o kraji *Slovenčina* na Morave z listiny kráľa Ludovíta Nemca z roku 860 sa podľa Šafárika viazala k Slovákom a Slovensku.¹⁴⁹ Avšak „stejnost pojiti, nářečí a mravů, též společnost vlády pod knížety z téhož rodu pošlými“ bola dôvodom prečo čoskoro aj Slováci vystupovali pod menom Moravia.¹⁵⁰ Šafárik kládol na základe príbuzenstva s Čechmi aj príchod Moravanov a Slovákov z Bělochorvatska do rovnakej doby. Oba národy mali trpieť pod avarskou nadvládou.¹⁵¹

Zakladateľom slávy Veľkej Moravy sa stal Mojmir, „kníže dějný a velemoudrý, od Urolfa na křesťanskou víru obrácený.“¹⁵² „Mojmir o rozšíření křesťanství ve své krajině úsilne pečoval, čehož důkazem jest založení dvojího biskupství, t. Speculium (Olomuc) a Nitrava (Nitra) okolo l. 826.“¹⁵³

Šafárik vnímal odlišnosť moravského a nitrianskeho kniežactva, hoci tamjšie kniežatá mali mať s moravskými pokrvný zväzok.¹⁵⁴ „Oddílný, k pohanství urputně lpící a záměru velikého knížete protivný kníže Nitranský Pribina byl od Mojmirá panství svého zbaven a z vlasti vypovězen (830).“¹⁵⁵ Po dlhšom putovaní dostal Pribina od kráľa Ludovíta Nemca Blatensko (836), „Anobřz i s velikým knížetem Mojmirém se udobřil; neboť léta 836 opět knížectvím Nitranským vládl.“

---

147 Starožitnosti, s. 469. Podobne sa Šafárik vyjadril aj v IX. kapitole spisu *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka...* [1846]. P. J. ŠAFÁRIK, *Hlas o Štúrovej jazykovej reforme*, in: K. Rosenbaum (ed.), Pavel Jozef Šafárik: Literatúra, jazyk, spoločnosť, Bratislava 1961, s. 158. Porovnaj Ferdinand ULIČNÝ, *Slováci v Slovanských starožitnostiach*, in: P. Petrus – L. Bartko – I. Vaško (eds.), Pavol Jozef Šafárik, s. 270–271.

148 Starožitnosti, zv. II., s. 469, porovnaj s. 511.

149 Tamže, s. 513.

150 Tamže, s. 511.

151 Tamže, s. 472.

152 Tamže, s. 475.

153 Tamže, s. 487. „Speculi Julium – Olomouc, inak Sorigitur, Sorigost – Slúp, nedaleko Olomouce miesto od starodávna pro nábožní poutě na slovo vzaté.“ Ide jednak o informácie prevzaté z Bočekových fálz a jednak z ešte staršieho listinného falza. Podrobnejšie o lokalizácii dobových biskupstiev pozri L. HAVLÍKOVÁ, *P. J. Šafárik*, s. 94–95.

154 Starožitnosti, zv. II., s. 469.

155 Tamže, s. 475. Dôvodom na vyhnanie bolo jednak Pribinovo pohanstvo, jednak Pribina „...s područí Mojmirova anebo dokonce přednost staršího sobě zosobiti naměroval...“ Tamže, s. 515. Postavenie Mojmirá a Pribinu malo byť v štruktúre – „veliké“ knieža Mojmir a údelné knieža Pribina.

keďže v roku 836 mal pre neho arcibiskup Adalrámus vysvätiť chrám v Nitre.¹⁵⁶ Pribina mal potom ísť po ruke Frankom, „...v pannonské čili zadunajské Moravě a přináležící k ní knížetství Nitranském, pokojně panoval, hrady a chrámy stavěl.“ Roku 861 Rastislav, ktorý sa proti Pribinovi spojil s Karolmanom, napadol a zabil Pribinu, pričom odtrhol Nitriansko, ktoré dal svojmu synovcovi Svätoplukovi. Pribinovmu synovi Kocelovi zostalo Zadunajsko.¹⁵⁷

Hoci Mojmíra nepohodlného Frankom nahradil Rastislav, aj on sa snažil ríšu osamostatniť (Šafárik ho opäť označil za „zakladateľa“) – „do této zajisté mírné jeho panování připadá sestavení veliké říše moravské [...], uvedení slovanské liturgie v obojí Moravě a v Čechách, události na onen čas v celém Slovanství jistě nejdůležitější.“ Kráľ Ľudovít Nemec roku 864 obľahol Rastislava „...v městě Děvíně v Moravě nedaleko nynějšího Hradiště.“¹⁵⁸ (Uherské) Hradište Šafárik stotožnil s Velehradom, sídlom Metoda, ale i Mojmíra, Rastislava a Svätopluka.¹⁵⁹ Zradu Rastislava Šafárik Svätoplukovi kvôli jeho veľkému významu odpustil. „...Svatopluk, upevni své panství, hledel slávy vznešeného strýce svého, ovšem nechvalným způsobem na sebe převedené, moudrým panováním, milováním národu a nade všecko přísnou spravedlností dostihnouti, a vinu mladosti své cnostmi skušeného stáří v zapomenutí uvésti. Památka jeho jména v národu moravském žádnými pohromami vymazána nebyla, anobřž trvá u sprostého lidu až do dnes.“¹⁶⁰

Svätopluk sa stal naozajstným rozširovateľom Veľkej Moravy, pretože roku 884 s ňou mal zjednotiť preddunajskú Moravu.¹⁶¹ Hranice Svätoplukovej ríše Šafárik kládol na východe na riekú Torysu, z druhej strany Tatier (Karpát) za Krakov až na

---

156 Tamže, s. 476. Túto správu o posvätení, ako aj o kladnom postoji k nemeckým kňazom mal Šafárik zo spisu *O obrátení Bavorov a Korutáncov (De Conversione Bagoariorum et Carantavorum)*. Nezistili sme, prečo uvádza chybný dátum posvätenia kostola Adalrámom v Nitre; celý výklad tým bol logicky pokrivený.

157 Tamže, s. 476–477, 504. Šafárik spomína Bracislava (Braslava) ako chorvátske knieža, v poznámke uvádza, že ho niektorí historici považujú za Kocelovho syna. Tamže, s. 483.

158 Tamže, s. 478, 516. *Fuldské anály* datujú stret do roku 864. Táto lokalizácia je založená na Bočekových falzách, Šafárik v snahe využiť nový prameň, opúšťa tradičnú lokalizáciu Devína pri Bratislave. Porovnaj L. HAVLÍKOVÁ, *P. J. Šafárik*, s. 95–96.

159 Starožitnosti, zv. II., s. 479. „Ineffabilis Rastici munitio“ bolo pre neho (Uherské) Hradište, čo vyvodil sčasti etymologicky, sčasti na základe zmienky o Velehrade a rieke Morave v jednom z Bočekových fálz; súčasne sa však opieral i o ľudové podanie. Na základe takéhoto falza hovoril aj o vysvätení kostola sv. Petra v Brne Metodom. Tamže, s. 479, 491, 515–516. Porovnaj L. HAVLÍKOVÁ, *P. J. Šafárik*, s. 97.

160 Starožitnosti, zv. II., s. 481.

161 Tamže, s. 482–483, 508. Mal ju dostať od Karola III. Tučného ako léno. Podľa Šafárika neexistujú po roku 877 zmienky, či bol ešte Kocel nažive.

rieku Stryju, na severe pod Magdenburg a na juhu po Dunaj, Matru a Vacov a k sútoku Drávy s Dunajom.¹⁶² Územia ako Čechy, Míšeň (Meissen) a Lužicu, časť Sliezka a Malopoľska sa nikdy nevolali Moravou, hoci k nej začas patrili.¹⁶³

V novej vojne v roku 890 „udatný Svatopluk sehnal Němce s pole, síle jeho nikdež odolati nemohl“, preto si Arnulf najal Maďarov. Tých ale Svätopluk obkľučil a takmer zničil, keby im Arnulf neprišiel na pomoc. Arnulf však i tak prehral a musel sa uspokojiť s plienením krajiny.¹⁶⁴ Po smrti Svätopluka sa k moci dostali jeho dvaja synovia – Mojmir a Svätopluk; iba v poznámke uvádzal Šafárik zmienku Konštantína Porfyrogenneta, ktorý uvádzal i syna tretieho (Svätoboh).¹⁶⁵

Zánik Veľkomoravskej ríše pripisoval Šafárik Maďarom, ktorí v roku 907 „dvojí silou na moravskou ríši, od Rastice pracně založenou, od Svatopluka pak vítězně zveličenou, a vyvrátili jí ze základu. Po hrozné porážce Nemcův i Slovanův u Prešpurku [v srpnu 907] [kde zahynul knieža Mojmir II.] zmizela samostatná slovanská Morava z pole dějin. Ráz ten uhodil do srdce Slovanstva. Dřevní obyvatelstvo, co ho smrti neb poroby zbylo, rozutíkalo se do Tater, Bulhar, Chorvat a jinam; na zemi pak potem a krví Slovanů vzdělané, duchem sv. Konstatina a Methoda osvícené, zarazila uralská surovost svůj trůn.“¹⁶⁶

Tento raz v sekundárnej funkcii Šafárik venoval priestor staroslovienčine a opisu životov a diela Konštantína a Metoda.¹⁶⁷ Rastislav oslovil okolo roku 863 cisára Michala (III.) preto, lebo sa dozvedel o preložení náboženských kníh pre byzantínskych a bulharských Slovanov.¹⁶⁸ „Rastic a lid jeho byli již tendáž křesťané... Kníže moravské, maje vědomost o prospěchu písma slovanského a liturgie v blízkých Bulhařích, pozval boží ty sluhy k sobě, jist jsa tím že oni jemu a lidu jeho něco více poskytnou, nežli od Bavorův očekávati bylo.“ Šafárik však v poznámke priznal, že sa za týmto rozhodnutím mohli skrývať i politické pohnútky Rastislava.¹⁶⁹ Oslabenie pozície slovanskej liturgie sa udialo ešte pred pádom Veľkej Moravy, pretože „Liturgie slovanská, potkavši se tak urputným odporem a nenalezvši u kn. Svatopluka jinými péčemi zanešeného dostatečné podpory.“ Slovanskí kňazi boli

---

162 Šafárik udáva aj iné lokalizácie, pozná napr. názory Štefana Salagia o „uhorskej“ Veľkej Morave, i celý spor Juraja Sklenára so Štefanom Katonom. Tamže, s. 481, 507, 511.

163 Tamže, s. 508.

164 Tamže, s. 483.

165 Tamže, s. 484. V prípade mena Svatoboh ide asi o chybnú transkripciu mena Svätoboj (Svätobog).

166 Tamže, s. 485.

167 Tamže, s. 488–494.

168 Tamže, s. 491.

169 Tamže, s. 502.

„bez vědomí Svatopluka“ (!) vyhnaní z krajiny. Tieto názory z hlavného textu, zbavujúce osobu Svätopluka zodpovednosti, dostali „ukrytú“ protiváhu iba v poznámke „Ostatně Svatopluk, již dříve, [...] Nemcům za pravo dal, a Slované odsoudil!“¹⁷⁰ Úplné zničenie liturgie potom Šafárik pripísal vpádu Maďarov.¹⁷¹ Veril ale, že na Morave a Slovensku jej slovanská podoba prežívala naďalej.¹⁷²

Po vydaní náročného monumentálneho projektu *Slovanských starožitností* sa Šafárik v historiografii venoval iba špecifickým problémom. Vrátil sa k jazykovednej analýze starých písomných pamiatok, ich vydávaniu a bádaniu v paleografii. Výrazne ho zaujímala predovšetkým otázka cirkevnej staroslovičiny či priorit slovanských abecied. Historiografiu toto jazykovedné bádanie ovplyvnilo skôr sekundárne. V edícii vydal niekoľko zásadných staroslovienských pamiatok, ktoré sú dodnes významnými prameňmi, ako *Životy sv. Cyrila a Metoda*.¹⁷³

Šafárikovo zobrazenie veľkomoravskej problematiky je tvorené kompaktnými historiografickými textami založenými na bohatej pramennej báze. Preto hlavne *Slovanské starožitnosti* pokladáme za dielo, ktoré malo svoj dosah na vedu ešte po takmer 100 rokoch a Šafárikov pohľad môžeme považovať za „kodifikačný“. Čerpali z neho štúrovci a tvoril základ prepracovanejšieho obrazu v 2. polovici 19. storočia. Ukotvil tradíciu historického podania, na ktorom je postavená i dnešná slovenská historická veda.

Hoci aj Šafárik vybudoval svoje práce na tvrdeniach stredoeurópskej dejepisnej tradície, nemožno mu uprieť niektoré originálne uchopenia. V prvom rade vnímal veľkomoravskú tradíciu ako moravsko-slovenskú, no v mnohých okamihoch ako slovenskú (jazyková hranica medzi českým a slovenským nárečím bola podľa neho v strede Moravy a tak vlastne i Morava bola slovenská). Opísal jej veľkú rozlohu a poznal všetky kľúčové postavy. Práve Šafárikovo dielo bolo naddlhô zdrojom používania mena tretieho Svätoplukovho syna – Svätoboj. Azda jediným momentom, kde sa jeho výklad odchyľuje od dnešného poňatia, bol názor, že sa Pribina vrátil na svoj nitriansky prestol ešte za vlády Mojmíra (svätenie kostola v Nitre v roku 836) a kniežatstva ho definitívne zbavil až Rastislav. Toto pramenilo z analýzy pramennej bázy a sekundárnej literatúry, ktorú mal k dispozícii. Úmyselne

---

170 Tamže, s. 493.

171 Tamže, s. 494.

172 Tamže, s. 504. Isté náznaky tejto skutočnosti Šafárik pravdepodobne prevzal z diela Ladislava Bartholomeidesa, *Incliti Superioris Hungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-costatica*, Leutschoviae 1808.

173 Pavel Josef ŠAFÁŘÍK, *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanií*, Praha 1851; resp. TENŽE, *Život sv. Konstantina, řečeného Cyrilla*, Praha 1851 a TENŽE, *Život sv. Methodia*, Praha 1851.

asi preferoval dátum krstu Bořivoja Metodom roku 871. Zásadnou slepou uličkou však boli informácie z Bočekovho moravského diplomatára obsahujúceho moderné listinné falzá, a ďalšie historické falzá. Svätopluka vnímal ako najvýznamnejšiu postavu veľkomoravskej histórie, odpustil mu i zradu Rastislava a zatajil účasť na vyhnaní Metodových žiakov. Pohnútkou k prijatiu kresťanstva a pozvaniu cyrilo-metodskej misie mala byť (povedľa politických motívov) láska k materinskému jazyku. Zánik Veľkej Moravy pre neho znamenal národnú katastrofu, ktorá spôsobila úpadok kultúry a jazyka Slovákov. Výkladom prameňov uviedol do literatúry údaj o poslednej bitke v roku 907 pri Bratislave. Napriek omylom môžeme dodnes tvrdenia Šafárika považovať za zaujímavé a mnohé z naznačených problémov by si zasluhovali pozornosť i dnešnej historickej vedy, nielen historiografie v úzkom slova zmysle.

Záver

Dnes zaužívaný, samotný názov veľkej ranostredovekej ríše stredoeurópskych Slovanov je symbolický a daný historickým úzom. Veľká Morava pritom predstavuje kompozitný symbol, respektíve obsahuje mnohé stránky, ktoré boli rozvíjané a používané samostatne. V prvej polovici 19. storočia až na špecifické výnimky (jej pád) figuruje ako symbol pozitívny, s tým však súvisí aj silná idealizácia a tiež isté zahmlievanie (napr. vzťah Rastislav – Svätopluk). V spojení so segmentom cyrilo-metodskej tradície predstavuje symbol kristianizácie. Jej pokračovanie v českom prostredí a hlavne krst. Sv. Štefana z rúk sv. Vojtecha potom pripomínal supremáciu Slovanov nad Maďarmi v tejto línii. Kresťanstvo, no i aplikovanie „materinskej reči“ v staroslovienskej liturgii a s tým spojená vzdelanosť dávali základ symbolike „vysokéj kultúry“. Úspešná obrana voči nepriateľom – Frankom (resp. Nemcom) i Maďarom Veľkú Moravu dávala do popredia ako symbol vojenskej sily a víťazstva. Predstavovala tiež symbol samostatnosti, keďže bola obrazom samostatnej vlády Slovanov, resp. Slovákov. S týmto rozmerom úzko súvisel jeden z nedôležitejších rysov – symbol či skôr vzor štátnosti (štátu). Tento bol rozvíjaný v intenciách historickej všeslovanskej vzájomnosti a jednoty ako fungujúci všeslovanský štát, no špecificky opäť aj ako štát Slovákov. Keďže slovanské národy v regióne mohli svoju historickosť viazať so svojimi kráľovstvami (Česi, Poliaci), ostávala Veľká Morava „voľná“ pre analogickú konštrukciu Slovákov. Predstavovala takto aj symbol slovenského vyhranenia sa voči uhorskej štátnej tradícii sporej so sv. Štefanom,

hoci nemožno opomenúť rozmer jeho slovanského pôvodu, krstu sv. Vojtechom, kristianizácie, no i faktickej kontinuity Veľkej Moravy v Uhorskom kráľovstve. Zánik či pád Veľkej Moravy bol vnímaný ako odstrašujúci príklad ako prejav slovanskej „Nemesis“ – nesvornosti, v rovine neaplikovania slovanskej vzájomnosti, rozbrojov a nepriateľstva vo všeslovanskom koncepte, no špecificky aj v prípade rozbrojov napr. v slovenskom národnom hnutí (spor okolo štúrovskej slovenčiny). Derivátom tejto témy bol symbol pokánia za jej pád, prenesený na synov Svätopluka, najmä v postave Svätoboja ako pustovníka. Znovu nanajvýš synteticky pôsobila symbolika nostalgie za „zlatou dobou“, veku blaženosti, všeobecne spojená s romantickým prežívaním (nielen) minulosti. Nemožno opomenúť, že viaceré z týmto úrovni vnímania pôsobia pri využívaní veľkomoravskej tradície dodnes.

Great Moravia and Great Moravian Tradition of Generation of Kollár and Šafárik

PETER PODOLAN

Using the example of the works of three authors – Ján Hollý, Ján Kollár and Pavel Jozef Šafárik – we try to outline the image of Great Moravia in the first half of the 19th century, connected with its historical events and period updated correlations. Their works also represent appropriate case studies of the poles of the form of the contemporary historiographical discourse – the elements of historical matter within historicism in the primary non-historical works (ideological, artistic) and on the contrary purely historiographic synthesis.

The period intellectuals were well aware of the need to disseminate scientific results and their re-use to the purposeful propaganda data in the sense of increasing the attractiveness of their nation/tribe in the form of historicism. The syncretism of the scientific and artistic direction was accepted at that time, and, from the point of view of the activity, the factual content and the needs of the national movement were put on (almost) the same level.

In the cases of Kollár and Šafárik, it was provision of the confessional line of the Slovak Protestants, leading from the (pan)Slavic framework to Slovakness; in the case of Hollý then the continuation of the Catholic line of the interpretation with reinforcement of Slovakness. The opinions presented formed the majority of the sum of the views, which were generally identical across the entire period literature with Slovaks.

The theme of Great Moravia is a composite topic in the given period, a node, in which many of the period lines conflict and also not only in historiography but also social events, reflections of national ideology and visions of the future. It became a symbol that combined a number of interpretational levels. Through this aspect, Christianization proved the supremacy of the Slavs (the transfer of Christianity to the Bohemian duchy/kingdom, the baptism of the apostolic king of Hungary St Stephen from the hands of a Slav – St Adalbert). It also brought a picture of successful military action (vastness, territorial gains, defence against the Franks and Magyars). It was a symbol of the independent reign of the Slavs, respectively the Slovaks on the level of the “golden age”. It was perceived as a Slovak statehood (preferentially with Hollý, specifically with Kollár and Šafárik), although

Kollar also worked with the concept that it was the last offshoot of the Pan-Slavic community, since it included Slovaks, Moravians, Bohemians, and Poles, Rusyns (Hungarian Rus' – Ruthenians) and South Slavia tribes (Serbs, Croatians and others). It thus could be even a model for a vision of a functioning pan-Slavic state. It represented the Slovak counterweight against the Hungarian/Magyar state built by King Stephen. Its demise was also symbolic as a manifestation of disunion – not only the sons of Svätopluk, but also the mentioned Slavic tribes. It was also used as a contemporary analogy to the split in the Slovak national movement on the issue of the written language following Štúr's codification of the Slovak language.

The concept set in this period has become the new basis for the perception of the problem by the younger generations of the Slovak National Movement to be as well as for defensive use in the historiography and the historicism of the second half of the 19th century, but also for later definition of the new critical approach to positivism. In spite of the refutation of some original texts and descriptions, in the basic form, this theme has remained a permanent heritage of Slovak national history even in the 20th century, setting a tradition whose offshoots can be observed to this day.

Translation by Sean Miller

STUDIE

Rytmus veřejných festivit. České národní slavnosti v 60. a 70. letech 19. století¹

KAREL ŠIMA

KAREL ŠIMA: The rhythm of public festivities: Bohemian national celebrations in 1860s and 1870s

This study argues that national festivals can be analysed as specific space-time entities that construct meanings related to the Nation and thus help to sediment national identity. Based on works of M. Maurer and M. Ozouf the author explores the festive space-time in three phases: parade, settling and festive act that reflect three vectors of festive culture, ie. dynamization, stabilisation and concentration. On examples from Czech national festive culture in 1860s and 1870s the detailed effects of this space-time are shown.

Key words: modern celebrations – nation – nationalism – time – space – identity – Bohemia

V dosavadním bádání o festivitách se otázka času a prostoru, ve kterém se odehrávají, soustředila především na jejich vymezení vůči každodennosti. Jestliže sféra každodenního života zahrnuje jakési „bezčasí“, tedy čas homogenní, nestrukturo-

1 Tato práce vznikla za podpory projektu Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě, reg. č. CZ.02. 1. 01/0.0/0.0/16_019/0000734 financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj.

vaný, neměnný, pak slavnostní situace představuje významově určený časový okamžik, rytmizuje čas zkušenosti, hierarchizuje časové vrstvy. Podobně působí festivitní prostor, kde se slavnosti odehrávají. Autoři jako Josef Pieper,² Odo Marquard,³ Michael Maurer⁴ upozorňují na to, že již od Platona je čas slavnosti spojen s účastí na božském, transcendentním, s připomínáním času stvoření, s obnovováním zařazení jednotlivce do celku kosmu nebo pospolitosti apod. Je však nepřehlédnutelné, že se v těchto přístupech k festivitám objevuje problém času a ještě více prostoru mimo hlavní argumentaci, pouze jako rámeček či vymezení festivitního od ne-festivitního dění. Cílem této studie⁵ je ukázat časoprostor festivit jako aktivní sféru konstrukce významů, a tím i procesů identifikace. Dosavadní pojmání problému v historickém bádání se pokusím překročit ve třech rovinách. Za prvé je to propojení časové a prostorové roviny. Objevuje-li se konceptualizace času a prostoru v historickém bádání o festivitách, soustřeďuje se buď pouze na jeden nebo druhý aspekt, nebo je pojímá čistě paralelně. V této studii se pokusím je vzájemně propojit do konceptu dynamického časoprostoru. Za druhé – jestliže půjde o strukturování či rytmizování festivitního časoprostoru, pak je nutné se na jedné straně vyhnout pouze geografickému nebo topografickému pojetí prostoru a na druhé straně pouhému vymezení festivitního a každodenního času. Obojí hraje při časoprostorové analýze důležitou roli, ale neumožnilo by pohled na vlastní propojení těchto rovin. Za třetí takto strukturovaný časoprostor budu analyzovat prostřednictvím významů, které jsou časovým a prostorovým efektům přikládány. Zajímat mne tedy bude takový časoprostor slavností, který má účastníkům zpřítomňovat určité významy, zahrnout je do festivitní situace s cílem, aby se identifikovali s určitým, v tomto případě národním rámcem.

Historiografie mezi časem a prostorem

V historickém bádání o festivitách najdeme jen několik výjimek, kde je problém času a prostoru reflektován specificky.⁶ První výjimku tvoří systematický pokus Mi-

2 Josef PIEPER, *Zustimmung zur Welt. Eine Theorie des Festes*, München 1963.

3 Odo MARQUARD, *Kleine Philosophie des Festes*, in: Uwe Schultz (ed.), *Das Fest. Eine Kulturgeschichte von der Antike bis zur Gegenwart*, München 1988, s. 413–420.

4 Michael MAURER, *Prolegomena zu einer Theorie des Festes*, in: Michael Mauer (ed.), *Das Fest. Beiträge zu einer Theorie und Systematik*, Köln – Weimar – Wien 2004, s. 26.

5 Studie vychází z kapitoly autorovy disertační práce: Karel ŠIMA, *Kultura českých národních festivit v 60.–80. letech 19. století*, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2009.

6 Okrajově se v souvislosti s ustavováním kultury volného času (Freizeitkultur) v 19. století problémem festivit zabýval např. W. Kaschuba a G. Schneider; srov. Wolfgang KASCHUBA, *Lebenswelt und Kultur der unterbürgerlichen Schichten im 19. und 20. Jahrhundert*, in: Enzyklopädie

chaela Maurera o komplexní definici svátku. Jako jeden z aspektů bádání o festivitách uvádí vztah svátku a času.⁷ Zařazuje rytmizaci času prostřednictvím svátků do obecné kultury času, a tím podřizuje strukturaci času univerzálním kategoriím anticko-židovsko-křesťanské tradice. Eonický (cyklický) čas odpovídá periodám střídání přírodních cyklů (roční období, měsíce, dny), které mohou slavnosti posilovat, když je následují, nebo naopak narušovat, když se zařazují mimo jejich periodičnost. Druhé lineární pojetí času představuje na jedné straně průběh mezi začátkem a koncem, narozením a smrtí člověka, na druhé straně chronologický, postupující čas dějin společnosti a náboženství. Takovým je např. starozákonní příběh vyvoleného národa, kterému v křesťanské tradici odpovídá sekvence slavností v církevním kalendáři. Třetím pojetím času je řecký kairós, který označuje specifický moment, který oba předchozí časy ruší. V křesťanské tradici je to čas, kdy přichází Bůh na zemi. V Novém zákoně je uváděn ve chvíli, kdy Ježíš po čtyřiceti dnech na poušti přichází hlásat evangelium (Marek 1:15), což spojuje tento časový okamžik se začátkem největších oslav církevního roku. Podle Maurera má tak právě kairós sám o sobě sváteční charakter, zatímco eonický a lineární čas spíše vytváří rámec pro možné slavnostní dění.

Maurer se pak odděleně dotýká i otázky prostoru festivity, ale ve zcela jiném kontextu. Když se snaží naznačit možnou budoucí komparativní syntézu studia svátků v podobě jakési morfologie (*Formenlehre*),⁸ poukazuje na to, že by se měla zabývat právě prostorovou dimenzí, tj. pozicemi, konfiguracemi, řadami a hierarchiemi. Naznačuje zde důležité badatelské otázky jako např. roli ohně v optickém sjednocení prostoru, zásadní roli poutí, obecně zdůraznění mimoměstského prostoru v národních festivitách 19. století apod. Rozpracování takového přístupu však Maurer nechal budoucnosti, která dosud nebyla naplněna.

Hlavním příspěvkem ke zkoumání času a prostoru festivit tak zůstává dnes již klasická práce Mony Ozouf o francouzských revolučních svátcích,⁹ vycházející a svým způsobem překonávající dědictví školy Annales. Ve své knize věnovala problému času a prostoru dvě části,¹⁰ které, přestože po sobě následují, nejsou nijak

---

Deutscher Geschichte V., München 1990; Gerhard SCHNEIDER, *Politische Feste in Hannover (1866–1918)*. Teil 1., Politische Feste der Arbeiter, Hannover 1995.

7 Michael MAURER, *Prolegomena zu einer Theorie des Festes*, s. 26–31.

8 Tamtéž, s. 52–54.

9 Mona OZOUF, *Revoluční svátky 1789–1799*, Brno 2006. Srov. také její dílčí studie, které byly do této knihy zahrnuty. Mona OZOUF, *Le cortège et la ville. Les itinéraires parisiens des fêtes révolutionnaires*, Annales E.S.C., 1971, č. 5, s. 889–91; Mona OZOUF, *Space and Time in the Festivals of the French Revolution*, Comparative Studies in Society and History 17, 1975, č. 3, s. 372–384.

10 M. OZOUF, *Revoluční svátky 1789–1799*, s. 146–232.

konceptuálně či logicky propojené. Na základě pramenů pocházejících především od organizátorů a myšlenkových strůjců slavností francouzské revoluce vymezuje charakteristické prvky symbolizace revolučních myšlenek v čase a prostoru, což se jí ale daří spíše v druhém případě. Přesvědčivě ukazuje, jak zásadní byl na jedné straně pro revoluční svátky otevřený prostor, symbolizující neohraničenost, transparentnost, stejnou hodnotu všech míst v horizontále, a na druhé straně monument (sloup, socha, oltář) ustavující symbolické centrum ve vertikální ose. Zdůrazňuje také, jak bylo důležité „putování“ mezi městským a mimoměstským prostorem a jaký význam měly tzv. tour. Kapitulu o čase pak věnuje pokusům znázornit idealizovanou revoluční historii ve speciálních typech slavností, a tím symbolizovat propojení času oslavy a času velkých Dějin, tj. sebeidentifikačního příběhu francouzského národa. Zde se tak dostává pozornosti především onomu lineárnímu času vyznačujícím začátek a konec společenství bez větší pozornosti k strukturování času samotné slavnosti.

V českém historickém bádání o moderních festivitech se specifické pozornosti zaměřené na čas a prostor nedostalo. Řada dílčích studií obsahuje implicitní či okrajový zájem o prostorový rámec oslav. Nejen pro 19. století naznačuje prostorovou dimenzi kniha *Pomníky a zapomněnky*¹¹ a jistou pozornost národním festivitech věnuje i Eduard Maur v knize *Paměť hor*.¹² Nutné je také zmínit především metodologicky stále inspirativní práce Vladimíra Macury, jehož sémantiku vlastenecké topografie je nutné zohlednit i při konstrukci významů národní festivalní kultury.¹³ Z posledních let bych vyzdvihl pozoruhodnou studii Milana Hlavačky, který pojal první tábor lidu na Řípu svébytným experimentálním způsobem¹⁴ a studii Niny Milotové, která se také zabývala řípskými poutěmi, ale v rozsahu druhé poloviny 19. století.¹⁵ Zájem historiků vyvolal také vztah festivalní kultury a městského prostoru. Zde je nutné jmenovat starší pragensiální sborník, který obsahuje jediný český přehled bádání

---

11 Zdeněk HOJDA – Jiří POKORNÝ, *Pomníky a zapomněnky*, Praha 1996.

12 Eduard MAUR, *Paměť hor. Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radbošín*, Praha 2006.

13 Vladimír MACURA, *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*, Praha 1983.

14 Milan HLAVAČKA, *Samospráva a festivalita. Tábor lidu na Řípu jako reálná a virtuální performance*, in: Dagmar Hájková – Luboš Velek a kol., *Historik nad šachovnicí dějin. K pětasedmdesátinám Jana Galandauera*, Praha 2011, s. 82–111.

15 Nina MILOTOVÁ, *Vzhůru na Říp! Různé podoby putování na posvátnou horu Čech ve 2. polovině 19. století*, *Východočeský sborník historický* 23, 2013, s. 277–306.

o festivitech¹⁶ a zahraniční práce Clair Nolte, která se v širším záběru zabývala vztahem slavností a Prahy v druhé polovině 19. století,¹⁷ a Nancy Wingfield, která věnovala utváření české, německé i státně-rakouské ideologie ve veřejném prostoru několik studií.¹⁸ Naznačení kontinuit s pozdějším meziválečným vývojem potom obsahuje několik studií a monografie z projektu věnovanému svátkům v ČSR.¹⁹

Výzkum moderní festivitní kultury 19. století není možný bez ohledu k pracím etnologického zaměření, které jednak ukazují ustavování kánonu tradiční lidové kultury a jednak pojímají její proměny v moderní době. Ze starších prací je možné zmínit dva sborníky z prvé poloviny 90. let o roli slavnostních průvodů²⁰ a obecně slavností v moderní společnosti.²¹ V těchto souborech příspěvků (značně rozdílné závažnosti a zaměření) je možné nalézt řadu důležitých poznatků, které zasahují i bádání o moderních festivitech, jejichž podoba byla s tradičními slavnostmi úzce propojená. Najdeme zde tak inspirativní studie týkající se např. identifikační role průvodů,²² propojování „lidových“ slavností s národním identifikačním rámcem²³ či funkce, jakou hrál pohyb a pochod v aktivitách Sokola.²⁴ Problematice

---

16 Jiří PEŠEK (ed.), *Pražské slavnosti a velké výstavy: sborník příspěvků z konferencí Archivu hlavního města Prahy 1989 a 1991*, Praha 1995.

17 Clair NOLTE, *Celebrating Slavic Prague: Festivals and the Urban Environment, 1891–1912*, Bohemia: Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 52, 2012, č. 1, s. 37–54.

18 Nancy WINGFIELD, *Staging the Past. The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*, West Lafayette, 2001. TÁŽ, *Flag Wars and Stone Saints. How the Bohemian Lands Became Czech*, Cambridge 2007; TÁŽ, *The Francis Joseph Jubilee of 1908. Commemorating the Emperor in the Bohemian Lands*, in: D. Hájková – L. Velek a kol., *Historik nad šachovnicí dějin. K pětasedmdesátinám Jana Galandauera*, Praha 2011, s. 167–195; TÁŽ, *The Germans' Sonnwendfeier: from Folk Festival to Radical Right-Wing Mobilizing Ritual*, *Střed: časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století*, 2015, č. 2, s. 9–31.

19 Dagmar HÁJKOVÁ – Pavel HORÁK – Vojtěch KESSLER – Miroslav MICHELA (eds.), *Sláva republice: oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*, Praha 2018.

20 Ludmila TARCALOVÁ (ed.), *Slavnostní průvody*, Uherské hradiště 1994.

21 Josef JANČÁŘ (ed.), *Slavnosti v moderní společnosti*, Strážnice 1991.

22 Vanda JIŘÍKOVSKÁ, *Lidé v průvodu. Průvod jako jedna z identifikačních situací*, in: L. Tarcalová (ed.), *Slavnostní průvody*, Uherské hradiště 1994, s. 51–56.

23 Hana LAUDOVÁ, *Národní význam prvních veřejných lidových slavností*, in: J. Jančář (ed.), *Slavnosti v moderní společnosti*, Strážnice 1991, s. 14–17.

24 Bohuslav BENEŠ, *Sokolské průvody*, in: L. Tarcalová (ed.), *Slavnostní průvody*, s. 159–163.

slavností a obřadů se dále teoreticky zabývali Václav Frolec²⁵ a Jan Pargač²⁶, k nimž se přiřazuje celá řada dílčích studií.²⁷

Model časoprostoru národní festivity

Ve svých předchozích pracích jsem poukázal, jak byly tradiční festivitní formy již od začátku šedesátých let 19. století využívány pro národní účely.²⁸ Tradiční pouti ke svatému Janu Nepomuckému do Prahy byly převrstvovány slavnostmi zpěvác-kých spolků, což se projevovalo i reflektovaným zájmem organizovat samotný festi-vitní prostor a čas. V roce 1863 napsal Jan Neruda do Národních listů sérii fejetonů, v nichž se nad podobou a rolí „svatojánské pouti v Praze“, resp. v té době již i sjezdu zpěvác-kých spolků, zamýšlí. Když hodnotí výsledný dojem slavností, pochvaluje si, že „se slavnost sv. Jánská stává rok od roku určitěji slavností národní“.²⁹ Upozorňuje na to, že právě organizační snahy Hlaholu daly od roku 1862 poutím vlastně skutečný program. Aktivizace (nejen) zpěvác-kých spolků z Čech a Moravy, organizace jejich cesty a pobytu v Praze, společná vystoupení atp. představovala no-vý aspekt festivitní kultury, jenž přestrukturoval časoprostorové vymezení slavnos-ti: „Vidímeť to o pouti svatojánské jiných let, kde určitého programu není, že lidé přišedší do Prahy jen tak maně bloudí po městě, oddávající se náhodě, že nemajíce žádného střediště zábav, nudí se po celý den aneb dva dni, že konečně Prahu opustí a domů se navrátí beze všeho nadšení, ba beze všeho zvláštního požitku a užitku.“ Při „kolonizaci“ tradiční festivitní kultury tak nejde jen o využití faktu shromáždění množství lidí v jeden okamžik na jednom místě, ale také o proměnu formy organizace času a prostoru. Festivitní časoprostor má být disciplinován ve vztahu k novému vý-

25 Václav FROLEC, *Lidová obyčejová tradice a obřadní kultura. Terminologické otázky*, Národopisné aktuality 19, 1982, s. 253–272. Srov. také Karel ŠIMA, *Od rituálů a obyčejů k performancím aneb jak studovat festivity moderní doby*, *Studia Ethnologica Pragensia* 2017, č. 1, s. 17–49.

26 Jan PARGAČ, *Slavnosti, rituály a obyčeje jako zrcadlo národní kultury*, in: Stanislav Brouček – Jan Pargač – Ludmila Sochorová – Irena Štěpánová, *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*, Praha 1996, s. 82–122; J. PARGAČ, *Lidové slavnosti jako faktor etnické, regionální a lokální identity a integrity*, in: Týž (ed.), *Kulturní symboly a etnické vědomí*, Praha 1995, s. 53–61.

27 V poslední době např. téma proměn tradičního masopustu v moderní, resp. postmoderní společ-nosti. Srov. např. Daniela STAVĚLOVÁ – Matěj KRATOCHVÍL, *Vymyslet masopust: město, novodobé slavnosti, tradice a imaginace*, *Český lid* 103, 2016, č. 4, s. 537–568.

28 Karel ŠIMA, *Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruování ná-rodní identity*, *Český časopis historický* 104, 2006, s. 81–110.

29 *Národní listy*, 18. 5. 1868, č. 133.

znamovému rámci národa. Neruda si přitom velmi přesně uvědomuje, že taková změna nemůže být úspěšná naráz, proto je nezbytná kritická sebereflexe průběhu slavnosti: „... žádná reflexe kvůli reflexi, nýbrž jen z té jediné příčiny, že si přejeme, aby svatojánská slavnost národní byla po všechna léta tím momentem v životě našeho národa, k němuž se hledí s toužebností, na nějž se poukazuje s hrdostí, jenž tvoří rozhraní od netečnosti k skutečnému životu.“³⁰ Požadavek plného zapojení slavnosti do identifikačního rámce národa představuje úkol disciplinovat událost tak, aby výsledná identifikace účastníků s českým národem byla úspěšná. Identifikační proces, dobově nazývaný jako „prozření“, „uvědomění“, „přihlášení se“, je spojen s novou kvalitou organizace časoprostoru: od chaotické bez-významovosti, náhodného bloudění k jednoznačně stanovenému „pořádku“ slavnosti. Přechod od chaosu k řádu je ovšem myslitelný pouze v rámci moderní národní ideologie, tradiční festivity jsou pojímány jako neuspořádané, neorganizované a významově prázdné.³¹

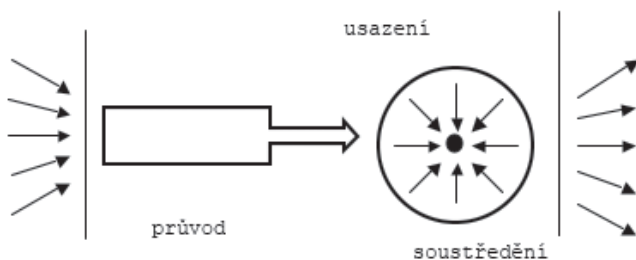
Tento případ infiltrace tradičního rámce církevních oslav nám naznačuje, jak se ustavuje ideální model festivitního časoprostoru. Vymezení přechodu od chaosu k řádu tvoří základní osu tohoto časoprostorového pole. Vnější ohraničení je nejprve dáno na jedné straně časem a místem shromáždění a na druhé straně pak stojí „rozchod“, tj. rozpuštění symbolické uspořádanosti dané festivitou. Mezi těmito dvěma časoprostorovými body probíhají tři fáze, v nichž je různým způsobem vyjádřeno spojení času a prostoru a významového rámce slavnosti. V první fázi dochází k uspořádání do hierarchického prostorového útvaru, který je veden pohybem, zpravidla průvodem, jenž překlenuje neuspořádanost mimo-festivitního časoprostoru a řád místa a času slavnosti. Za druhé následuje nutná stabilizace časoprostoru, v němž se má odehrát festivitní akt, který představuje za třetí vrcholnou koncentraci časoprostoru, kdy se pohyb soustředí do jednoho bodu a okamžiku, které nesou hlavní význam spojený s festivitou.

---

30 Tamtéž.

31 Je zřejmé, že i církevní festivity spojené s tradičními poutěmi byly do značné míry organizované a dávaly účastníkům jednoznačné identifikační rámce. Srov. např. Martin KLAPETEK, *Poutě a reformace jako mezinárodní téma církevních dějin raného novověku*, Český časopis historický 104, 2006, s. 459–460; Milena LENDEROVÁ, *Poutě a poutní místa v českých zemích jako téma kulturních dějin (několik rádků úvodem)*, Východočeský sborník historický 23, 2013, s. 3–8. Nerudova snaha o překrytí těchto festivitních forem je vedena jednak snahou vystopovat čas, který je v tradičních festivitách „nevyužitý“, a jednak pragmaticky ignoruje církevní účel celé poutě.

Celý proces je možné znázornit na následujícím schématu:

Krajní body (shromáždění a rozchod) jsou momenty přechodu mezi festivitním a ne-festivitním časoprostorem. Pomocí analýzy významných národní slavností šedesátých a sedmdesátých let 19. století tedy nyní budu sledovat tři fáze utváření festivitního časoprotoru: dynamizaci, stabilizaci a koncentraci, které měly konkrétní podobu slavnostního průvodu, uspořádání místa slavnosti a soustředění na samotný slavnostní akt.

Průvod

Prakticky žádná česká národní slavnost šedesátých a sedmdesátých let 19. století se neobešla bez průvodu. Již první veřejné slavnosti roku 1862 zahrnovaly více či méně organizovaný pochod k místu oslavy. Např. při slavnosti na Řípu v dubnu 1862³² byl festivitní prostor oddělen od ne-festivitního chvojovou bránou v obci Ctinoves, kde měl být podle pověsti hrob praotce Čecha. Nápis na bráně hlásal: „Kde stanul druhdy, i teď stojí Čech.“³³ Ve festivitním diskursu se samotný průvod objevuje ve dvou hlavních časoprostorových osách pohledu. Jednak je pozornost věnována aktérům, členům průvodu a publiku, jednak je podrobně popisována výzdoba prostoru, a to jak dekorace, které byly součástí průvodu, tak jeho okolí. Obojí má vytvářet časoprostor, který dává slavnosti významový rámec a ukazuje identifikaci účastníků s ním. V případě řípské slavnosti šlo ještě o relativně jednoduché uspořádání, které podléhalo jen omezené disciplinaci. V čele průvodu šly hudby z okolních vesnic, které hrály národní písně, za nimi potom Sokolové a Hlahol a kromě nich bylo vidět „ze všech stran přicházející poutníky“.³⁴ Hlavní

32 N. MILOTOVÁ, *Vzhůru na Říp!*, s. 277–306.

33 Národní listy, 29. 4. 1862, č. 100.

34 Tamtéž.

proud byl na začátku označen dvěma trojbarevnými prapory a směřoval od paty Řípu po široké cestě na jeho vrcholek. Současně se ale „někteří nedočkaví“ snažili dostat na horu „přes svíslé dosti suchopáry a kamení“.³⁵

V pozdějších letech, kdy byl stále častěji obsazován i městský prostor, se organizace a vymezení průvodů stále zahušťuje. Již při slavnosti padesátiletého jubilea objevení rukopisu královedvorského v září 1867 ve Dvoře Králové,³⁶ kdy průvod začínal na Dolním předměstí a končil na hlavním náměstí, bylo uspořádání provedeno na místě místními „turnéry“ a ozdobení ulic byla věnována patřičná pozornost.³⁷ Kromě několika slavnostních bran s českým lvem a korunou byly „skoro všude“ vidět Hankovy obrazy ozdobené kvítím a domy byly okrášleny prapory, chvojím, květinami, drapériemi a vlasteneckými nápisy. Pořadí průvodu vyplývalo z kombinace lokální městské festivity a postupně se etabloující formy národních slavností. Vepředu jelo selské banderium, za ním hudba dělostřelců a sto bíle oblečených dívek s červenými stuhami a zelenými věnci. Následovaly spolky zpěvácké, tělocvičné, ochotnické a různé městské reprezentace. K samotnému místu oslavy, tj. ozdobené soše Záboje na náměstí, přišla zvláště městská rada a slavnostní výbor, v jejímž čele šlo opět deset bíle oblečených dívek a jeden z „výborů“ nesl slavnostní výtisk *Rukopisu* ozdobený vavřínovým věncem a čtyřmi stuhami ve slovanských barvách, které byly také neseny malými děvčaty. Na jedné straně byla tak pozornost vedena ústředním předmětem, který odkazoval na význam oslavy, na druhé straně hierarchizovanou řadou aktérů, kteří byli s tímto významovým rámcem identifikováni.

U dvou největších národních slavností přelomu šedesátých a sedmdesátých let, poklepávání na základní kámen Národního divadla a stoletého jubilea narození Josefa Jungmanna, byla organizovanosti časoprostoru průvodu věnována velká pozornost. V případě slavnosti Národního divadla byla podoba a prostor průvodu připravován již dlouho dopředu. Tak, jak se slavnostnímu výboru přihlašovaly spolky, byl vytvářen „pořádek průvodu“, který byl nakonec tři dny před oslavou otištěn v Národních listech a obsažen v „Upomínce“³⁸ na slavnost prodávané účastníkům před a během akce. Obavy o udržení tohoto „pořádku“ byly nepochybně

---

35 Tamtéž.

36 Srov. podrobněji Karel ŠIMA, *Festivní kultura spojená s Rukopisy. Rukopis královedvorský mezi dynamikou měšťanské společnosti a kulturou romantického nacionalismu*, in: Dalibor Dobiaš (ed.), *Rukopisy královedvorský a zelenohorský v české literatuře a umění 19. století*, Praha 2019, s. 91–117.

37 Světozor, 4. 10. 1867, č. 13, s. 128n.

38 *Upomínka na slavnostní položení základního kamene k velikému národnímu divadlu českému v Praze*, Praha 1868.

značné, protože výbor pravidelně na stránkách Národních listů vyzýval k seznámení se s vyhlášenými pravidly a k jejich respektování. Vzhledem k tomu, že organizátoři měli k dispozici pouze dobrovolníky (označené bílou páskou) a nepočtené městské ozbrojence, stalo se „zachování pořádku“ důležitou součástí argumentace významnosti slavnosti. Zdárný výsledek měl být důkazem „pokročilosti a zralosti občanské“ a měl prokázat „čest národní“.³⁹ Samotné pořadí účastníků průvodu bylo rozvinutou variací na předchozí slavnosti, která kombinovala několik typů kolektivních aktérů.

Čelo bylo vždy vyhrazeno hudebnímu tělesu, v tomto případě hudbě městských ostrostřelců. Při oslavě pokládání základního kamene Národního divadla však byla dalšími dvěma městskými hudbami proložena celá úvodní část průvodu. Za hudbou (a také na úplném konci) byla umístěna bandéria, tj. skupiny většinou krojovaných sedláků a měšťanů na koních. Výjimečné postavení vepředu měl sbor pro vystavení Národního divadla na čele s Karlem Sladkovským jako hlavním řečníkem slavnosti. Pak již následovaly zavedené spolky: Sokolové, studenti, zpěvácké spolky, typografové, Umělecká beseda a různé divadelní spolky. Další část průvodu byla „politická“. Po pražských zastupitelstvech přicházeli obklopeni družičkami hlavní aktéři slavnostního aktu, tj. osobnosti poklepávající na kámen, a za nimi zemský výbor, čeští a moravští poslanci, zahraniční hosté, obecní a okresní zastupitelstva. Hierarchie zde nebyla pouze prostorová (pořadí), ale z pohledu publika i časová. Než došlo na centrální část s nejvýznamnějšími osobnostmi, gradoval průvod prostřednictvím již etablovaných národních spolků a městskou honorací. Vrchol průvodu byl přitom doprovázen představiteli volených politických institucí, ať již to byly obce, okresy či země. Právě tady se ukazuje, jak byla symbolizována moderní národní identita: od národních spolků k politické reprezentaci, v jejímž centru stojí symbolické součásti národního společenství (srovnej níže k samotnému poklepávání). Pro fázi doznívání průvodu byl vyhrazen prostor ozbrojeným sborům a dalším měšťanským, čtenářským, živnostenským, vzdělávacím a vědeckým spolkům.

Specifické role se dostalo pražským cechům. Jejich účasti bylo v rámci příprav věnováno poměrně dost pozornosti, protože představovaly téměř jediný spojovací článek s tradičními pražskými festiviti. V případě mlynářů bylo dokonce poukazováno na to, že se naposledy účastnili korunovačního průvodu Ferdinandova v roce 1836.⁴⁰ Jakkoli byla souvislost s korunovačními oslavami nevyřčená, musela se projevit nejen kontinuitou formy průvodu (a částečně účastí

---

39 Národní listy, 16. 5. 1868, č. 135.

40 Tamtéž.

cechů), ale i ve vztahu ke kontroverznímu tématu korunovace císaře českým králem. V roce 1868, tedy rok po nechtěně demonstrativním přesunu korunovačních klenotů do Prahy a v době intenzivní snahy o veřejnou demonstraci existence moderního českého národa, dochází k důležitým přesunům. V centru pozornosti je symbolická reprezentace Národa místo panovníka, která je obklopena volenou politickou reprezentací místo tradičních stavů, a roli předvoje hrají zájmové, jazykově české (především tělocvičné a umělecké) spolky místo starých cechů. Ty byly roztroušeny ve třech skupinách po celém průvodu bez zjevné souvislosti s jeho symbolickou hierarchizací. V této souvislosti je nutné dodat, že pozici na konci průvodu, těsně před uzavírajícím bandériem, mělo vyhrazeno dělnictvo, zde ještě plně reprezentované Chleborádovým spolkem Oul.

Ve festivitním diskursu je věnována pozornost nejen popisu samotného vzhledu průvodu, ale také prostoru, kterým procházel. Při slavnosti Národního divadla začínala trasa v Karlíně, pokračovala kolem Prašné brány po Kolovratské třídě (dnes Na příkopě), Ovocnou ulicí (dnes 28. října) a po Ferdinandově třídě (dnes Národní) až ke staveništi Národního divadla.⁴¹ Na větších prostranstvích byly umístěny tribuny pro publikum. Ty také vymezovaly centrální část slavnostního prostoru začínající u Prašné brány dvěma obelisky s českým a moravským znakem a zakončenou podobnými obelisky u stavenišť, které oddělovaly časoprostor průvodu od místa slavnostního aktu. Domy podél ulice byly vyzdobeny červenými, bílými a modrými stuhami, květinami, chvojím a zemskými znaky, z některých oken visely zdobné koberce a červené drapérie se zlaceným třepením. Publikum, které obsadilo všechna místa podél trasy, nebylo podle dobového popisu pouze zvědavé, ale nadšené: „Jak slavnostně vypravil se všecken lid a jak slavnostně se chová! Jest cosi velebného v tom hemžení se lidstva. Zdá se, jako by vznešený ráz slavnosti byl se vtiskl v mysl každého. Tisícové lidu se tu shromáždili, prostora jim ani nestačí, a přec nikde tlačence, nikde křik, nikde výtržnosti, všude nejkrásnější pořádek; bez policie, bez vojska, pouze na mírné slovo některého tu a tam se objevujícího pořadatele s červenobílou korouhvičkou v ruce učinil lid všude průvodu širokou ulici.“⁴² Pozoruhodné je, že se zde účastníci, označováni jako „lid“, jakoby samovolně, jen díky slavnostní situaci disciplinují do „nejkrásnějšího pořádku“. Organizátoři, jejichž role je jen okrajová, jako by nebyli nezbytní k tomu, aby časoprostorová dynamika průvodu odpovídala ideálnímu modelu. Stačí

---

41 *Národní slavnost v Praze dne 16. května 1868. Slavnost položení základního kamene k národnímu divadlu*, Praha 1869, s. 29nn.

42 Tamtéž, s. 30.

samotný význam slavnosti, který vede k udržování ideálních časoprostorových souřadnic.

Ve chvíli, kdy se rozdělí účastníci na aktéry a publikum, dostává se prostoru popisu reakcí publika při setkání s čelem průvodu: „Sváteční ticho panuje v ulicích statisící lidu oživených a jen dušeným šeptem, jako když vysoké osení větrem šustí, projevují davy radost svou a napnuté očekávání. ‚Již jdou, – již jdou!‘ zašumělo to všude od jednoho rohu ulice druhému, jako kdyby vzduchem tleskala křídla neviditelných povětrných posílů, průvod oznamující“.⁴³ Vzletný popis především reflektuje jak časový, tak prostorový prvek a ukazuje tím, jak se průvod konstruuje jako vzájemné napětí mezi statikou prostředí, resp. momentem očekávání, a pohybem, resp. momentem vzednutí, což celkově stupňuje časoprostorovou koncentraci festivity.

Když byla o pět let později konána slavnost k uctění památky Josefa Jungmanna, shodli se pozorovatelé, že jedinou srovnatelnou akcí bylo právě pokládání základního kamene Národního divadla.⁴⁴ Tentokrát začínal průvod na Letné, kde bylo shromaždiště účastníků, pokračoval přes most Františka Josefa (dnes Štefáníkův), Eliščinu třídu (dnes Revoluční) k Prašné bráně a pak již po známé trase až na Františkánské náměstí, dnešní Jungmannovo. Obě největší slavnosti tak obsadily prostor v této době se rozvíjející živé tepny Prahy v místech původního staroměstského opevnění, která kromě dostatečné šíře ulice skýtala možnost naplnit významem hlavní spojnice mezi Starým a Novým městem, a tím symbolicky ovládnout Prahu jako českou metropoli. Oslava Jungmannova byla do té doby nejpočetnější národní slavností, a tak bylo využito rozsáhlého prostoru Letné jako shromaždiště. Paradoxně pak směřoval průvod přes relativně nový most Františka Josefa I., který byl slavnostně otevírán před pěti lety v červnu 1868 za císařovy účasti, ovšem téměř bez účasti české národní společnosti, ba dokonce s protestní kontra-akcí českých studentů.⁴⁵

Tyto moderní průvody ustavující identifikační časoprostor národa nesměřovaly – na rozdíl od francouzských revolučních svátků – z centra města na jeho volný okraj, ale naopak z prostorných míst shromaždišť na tehdejší předměstí k místům oslav, které měly označovat „český prostor“ v centru města. Důvody byly nejspíše dva. Především šlo o boj o symbolické obsáhnutí území Prahy. Zde tudíž měla různá místa různou hodnotu, tj. ovládnout Prahu znamenalo ovládnout její centrální část. V dobovém diskursu Národa to bylo vyjádřeno snahou „dokázat, že

---

43 Tamtéž, s. 31.

44 *Slavnost Jungmannova. Upomínka na velký národní svátek*, Praha 1873.

45 Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 232n.

Praha je česká“ (tudíž není německá). Druhým důvodem pak byla podstatně zřetelnější kontinuita festiválních forem, které národní festivitní kultura přejímala, než v případě revoluční Francie. Jakkoli nástup českých agitátorů do veřejného prostoru postupoval v průběhu 60. let velmi rychle a v roce 1868 se s nástupem táborů lidu dostal na práh revoluce, právě její zabrzdění ukázalo, že nárůst národnostní hegemonie bude evoluční, a i kulturní formy a významy těchto aktivit se do značné míry jen převrstvovaly. Jak jsem ukázal, již od infiltrace tradičních svatojánských a svatováclavských poutí po poutí k „zlaté kapličce nad Vltavou“ a putování za „tichým géniem Josefem Jungmannem“ nebyly národní festivity vedeny revolučním cílem proměny celkového chápání oslav a svátků jako v revoluční Francii, nýbrž naopak postupnou disciplinací existujících forem. A pokud se takové radikální hlasy objevily, vyústily v konfrontaci uvnitř národního tábora a nepředstavovaly zásadnější koncept organizace národních slavností, jak uvidíme dále.

Vrátme se nyní k průvodu během Jungmannovy oslavy. Oproti výše deklarované „samohybnosti“ průvodu čekala organizátory na začátku akce velká práce s uspořádáním účastníků tak, aby nevznikl zmatek a byla alespoň částečně zachována hierarchie kolektivních aktérů. Od sedmé hodiny ranní do deváté se „po usilovné snaze pořadatelů konečně po dlouhém namáhání podařilo velikolepý průvod dle naznačeného programu seřadit“,⁴⁶ V devět hodin zazněly výstřely z někdejšího Primátorského ostrova a ze Žižkova na znamení začátku pochodu, tj. ze dvou míst, která byla na dohled (a doslech) Letná a byla vyznačena dekoracemi se slovanskými barvami. Již na počátku tedy měli účastníci vizuálně i zvukově vymezený prostor slavnostní Prahy, což dále zvýraznilo cíl průvodu v ovládnutí pražského centra.

Popis samotného pohybu průvodu ve festivitním časoprostoru nyní ukáží na příkladu reportáže, kterou otiskly o slavnosti Národní listy, je však nutno podotknout, že tento typ popisu se v podstatě ustavil jako neměnné schéma reportáží o slavnostech od 60. až do 90. let 19. století. Na začátku, jak uvedeno výše, stojí moment vykročení. Následuje popis přední části průvodu – hudba, bandéria s informacemi, odkud dorazila, a komentáři k jejich vzhledu. Popis sleduje další skupiny, akademické a studentské spolky, tovaryšské spolky, besedy umělecké, učitelské, typografické ad., prostým výčtem s podáním počtu účastníků až statistickým způsobem. Průvod je vlastně zobrazen jako statická řada jednotlivých skupin vyznačených jménem, počtem účastníků, příp. jezdců na koních a praporem. Podle tohoto schématu je jmenováno 90 (!) deputací cechovních, živnostenských

---

46 Národní listy, 14. 7. 1873, č. 191.

a profesních spolků. Následuje oddíl Sokola s Miroslavem Tyršem v čele a s 85 (!) deputacemi sokolských jednot z Čech a z Moravy. Podobný počet zpěváckých spolků je vystřídán zástupci profesionálních i ochotnických divadel, ostroštělci a na závěr několika skupinami vysloužilců. Až po tomto vyčerpávajícím výčtu, který tvoří tři a půl tiskového sloupce (z pěti) titulní strany Národních listů, je jen krátce věnovaný prostor dění a reakcím publika; kromě obligátního jásootu a volání Sláva a Na zdar jsou vyzdvíženy zvláště reakce na příchod akademického čtenářského spolku do Eliščiny (dnes Revoluční) ulice, jehož členové byli zasypáni „vonnými růžemi, kyticemi a věnci“.

Stejným způsobem jako je popsán průvod, je pak vylíčeno zvláště slavnostní vyzdobení mostu a ulic podél trasy; jsou vyjmenovány dekorované domy, vyzdobení mostu atd. v pořadí, které odpovídá pořádku průvodu. Představu o dynamice průvodu tak na jedné straně dává pohled ideálního diváka, před kterým defilují aktéři, na druhé straně ideálního účastníka, který sleduje okolí po trase průvodu. Stanoviště, ze kterého je sledován časoprostor pohybu, není jen jedno, ale má spojovat hledisko aktéra a publika, reprezentovaných jako jednoznačně identifikovaní kolektivní aktéři národa a blíže nerozlišený „lid“.

Zatímco uvedené schéma znamenalo popis ideální, úspěšné festivitní akce, je nutné ukázat také festivitní situace, kdy došlo k narušení tohoto ideálního modelu. Sama forma průvodu se stala spornou, čímž se do popředí dostalo napětí vyplývající z převrstvování tradičních církevních průvodů. Jedná se o případ oslav devíti set let pražského biskupství v roce 1873.⁴⁷ Půldruhého měsíce po Jungmannově slavnosti organizovaly církevní kruhy svatováclavskou slavnost (ve dnech 27.–30. 9. 1873), která měla být slavností „eminentně národní“. Mladočeské kruhy samozřejmě vydávaly hlasitá prohlášení o neúčasti českého národa na takové oslavě, která měla být pouze církevní. V této situaci tak obě strany podávaly diametrálně odlišný pohled na akci – na jedné straně příznačně nazvaná „slavnost svato-václavská“ s průvodem, na druhé straně „procesí zpátečnictva“. Oba náhledy byly shrnuty v příležitostných brožurách vydaných přímo za účelem obhajoby, resp. útoku na uvedenou festivitnu.

Národní listy již delší dobu před akcí vyzývaly k neúčasti a po skončení o oslavách referovaly jako o „úplném fiasku“.⁴⁸ V opozici vůči Jungmannově

47 Srov. též Jiří POKORNÝ, *Procesí zpátečníků aneb slavnost svatováclavská*, in: Jiří Pokorný – Luboš Velek – Alice Velková (eds.), *Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století*. Pocta Jiřímu Kořalkovi k 75. narozeninám, Praha 2007, s. 87–96.

48 Národní listy, 30. 9. 1873, č. 267.

slavnosti, která měla být oslavami celého národa, měla svatováclavská slavnost zůstat čistě církevní: „Národ český nesměl dopustiti, aby před tváří veřejnosti 46 dní po slavnosti svého vzkříšení byl rozkřičen co pobožnůstkář, nad nímž vládne biskupská berla.“ To se podle Národních listů „v míře nejskvělejší povedlo“. Výsledek bylo „úplné fiasko v pravém slova smyslu“.⁴⁹ Popis průvodu pak je ironickým převrácením výše uvedených popisů během slavnosti Národního divadla a Jungmannových. Přestože prý organizátoři bezprecedentně agitovali na venkově, nedostavily se žádné venkovské spolky. Z pražských byly přítomny jen cechy vyšehradské, ostrostřelci s hudbou, dále už byly přítomny jen katolické besedy a jednoty, procesí z venkovských kostelů a především „c.k. policejní stráž, která ze všech korporací samojediná dostavila se do jediného muže“.⁵⁰ Podle Národních listů navíc tvořilo velkou část z mimopražských účastníků kněžstvo, což prý se nelíbilo ani organizátorům, kteří očekávali „spolky s prapory a hudbami, četné deputace“ atd. Zcela nedostatečná měla být také výzdoba ulic, kudy průvod procházel. Cesta vedla shodně s trasou při slavnosti Národního divadla – z Karlína přes Příkopy, Ferdinandovu třídu, potom po nábřeží přes Karlův most a Malou Stranu na Hrad do katedrály svatého Víta. Ozdobení bylo údajně „velmi sporé“ s výjimkou některých klášterů a několika vyvěšených praporů černožlutých, červenobílých a bíložlutých (papežských). Diváků bylo dost, ale nijak prý nevyjadřovali účast na slavnosti, měli např. většinou pokryté hlavy: „Vůbec bylo lze pozorovat chladnost a všeobecnou netečnost, která do očí každému bila, kdo zná, s jakým zápalem a jásotem diváci národní slavnost všude vítají a doprovázejí.“ Jde-li naopak o aktéry průvodu, jsou kromě církevních hodnostářů a šlechty vyjmenování pouze bez dalšího komentáře František Palacký, František Ladislav Rieger, Antonín Otakar Zeithammer, Karel Leopold Klauďy. Popis tak důsledně vylučuje jakýkoli odkaz k národní symbolice, a to co se týká časoprostoru, tak i aktérů průvodu. Ne-národní symbolika festivity měla být také vyjádřena tím, že hlavní kázání olomouckého arcibiskupa Fürstenberka bylo v němčině, čemuž se údajně přítomní Hanáci velmi podivovali.

Převrácený obraz průvodu podal anonymní autor v brožuře, která byla reakcí na zprávy Národních listů.⁵¹ Nejprve celkově zhodnotil účast na slavnosti jako „ohromnou“ a nesrovnatelnou s žádnou jinou slavností. Výzdoba s prapory měla

---

49 Tamtéž.

50 Tamtéž. Strážníci byli údajně rozestaveni kolem průvodu co deset kroků, přítomni byli policejní komisaři a množství „tajných“.

51 *Slavnost svato-václavská čili: To „Úplné fiasko“*, Praha s.d.

být taková, že „při žádné jiné slavnosti v poslední době takové nebylo“. Autor se poměrně málo věnuje reakcím publika, zato však se více soustředí na aktéry průvodu a časoprostor z jejich pohledu. Popsány jsou jednotlivé spolky, procesí z venkova, církevní hodnostáři atd. spolu s výzdobou v trase průvodu. Mezi účastníky jsou zvláště vyzdvihnuti na jedné straně „široké řady typografů pražských“, o něž se zřejmě vedl tuhý agitační boj, na druhé straně „potomci hrdých rodů staročeských, jež po uplynulé věky vždy mohutně zasahovaly v dějinách národa českého“, tedy šlechta. Centrem průvodu jsou tady církevní představitelé a šlechta, symbolicky postaveni do centra národa. Obklopeni jsou bíle oděnými družičkami nesoucími bílé, červené a modré stuhy jako „odznaky víry, naděje a lásky“.

O jednotlivé příslušníky i kolektivní aktéry se vedl boj o jejich symbolické zahrnutí do národního společenství. V prvním případě je však identifikace s národem paralelní vůči identifikaci s katolickou církví, tedy oba identifikační rámce se neprostupují. V druhém případě se naopak plně překrývají, přičemž český může znamenat pouze katolický.

Konflikt o festivitní časoprostor se v případě průvodu tzv. svatováclavských oslav připravoval již daleko dopředu a vrcholil pak v průběhu akce. Národní listy již několik dní před svatým Václavem podávaly rozhořčená vyjádření spolku o neúčasti na procesí.⁵² Všechny byly opatřeny tučně a velkými písmeny vytištěnou informací o počtu podepsaných s poznámkou, že originály podpisů jsou k nahlédnutí v redakci. Byl zorganizován konkurenční hromadný výlet do Šárky. Spolek typografů byl přitom zřejmě rozdělen. Část vyzvala v Pokroku ke shromáždění k procesí, jiná část se důrazně ohradila v Národních listech. Šlo tedy nejen o symbolický boj o identifikaci určité skupiny, ale také o zahrnutí každého jednotlivého účastníka, jeho započítání, a tím obsazení co největšího festivitního časoprostoru.

Průběh svatováclavského „procesí“ můžeme dále sledovat v aktérské perspektivě uvedené anonymní brožury. Když účastníci došli na nábřeží, „vystupoval obraz královského hradu u velebné své impozantnosti, jako ta šedá dávnověkost dějin, jež tak živě nyní přicházely každému na mysl, kdo nadšen citem vlastenectví a zbožnosti díval se na nábřeží na menší město pražské, toto město paláců, a královské Hradčany, kolébku slávy české“.⁵³ Panoráma Hradčan zde nemá onu roli sídla hlavy státu, ale spíše symbolu královské moci v „dávné“ minulosti národa s aristokratickou Malou stranou v podhradí.

---

52 Národní listy, 24. 9. 1873, č. 262; Národní listy, 25. 9. 1873, č. 263.

53 *Slavnost svato-václavská*, s. 10.

Cesta pokračovala po „mostě otce vlasti“, kde se vedly v minulosti mnohé boje: „Tentokrát však nevedl se boj na místě tom, tentokrát slavil se den míru a lásky.“ To však poněkud kontrastuje s dalším popisem, který je veden pohledem na nábřeží, kde „protivníci slavnosti, jsouce na nábřeží i s členy redakce Národních Listů shromážděni, velmi smutně dívali se, vidouce, že typografů mnohem více, než jejich v redakci N.L. komponované Zasláno podpisů obsahovalo“.54 Boj, ve kterém jsou účastníci oddělení (jak jinak) Vltavou, se vede o „početnost“, tedy obsazenost časoprostoru festivitého aktu. Průběh průvodu má být vyjádřením převahy určité interpretace identifikačního rámce národa, která se však projeví i v hodnocení samotné formy průvodu.

Agitační spisek mladočechů, vydaný před slavností pod názvem *Procesí zpátečnictva v Praze na den sv. Václava 1873*,55 obsáhl poměrně rozvinutou argumentaci proti účasti na jubilejních oslavách biskupství, která je i svéráznou sebereflexí festivité formy průvodu. Autor poukazuje nejprve na dobové nepokoje ve Francii, které byly spojeny s velkými církevními procesími. Ptá se, co všechno to „vodění lidu po procesích znamená“, a hned si odpovídá, že je to „zneužívání lidu a citův jeho zbožných k účelům nemravným“ – světským, špatným.56 Jde o „válečné výpravy černé... proti osvětě a všemu pokroku lidskému“. Zneužívání se především projevuje v tom, že je vznášena otázka vlastenecká: „[Jezovité] zchytrale hledí všem těm svým komediím vtisknout jakýs půvab vlastenectví, jakýs ráz národní.“ Autor odhaluje úmysly organizátorů jako zrádné, protože jejich cílem je údajně hned po provedené pouti a procesí vyhlásit, že celý národ za nimi stojí, a že tedy jedině oni mají právo rozhodovat a vládnout.57 Následně dokazuje, že „oni“, organizátoři takových akcí, nejsou správnými Čechy, protože v soukromí používají němčinu a na jejich slavnostech se mluví německy. Po řadě historických argumentů se autor ptá, zda se může „pocitivý Čech“ účastnit této slavnosti. Odpověď je očekávatelná: „Tě hanby bohdá národ Husův a Poděbradův neučiní sobě!“ Argumentace tedy stojí na odmítnutí jak festivité formy, tak na kritice účelu slavnosti. Ten je představen jako skrytý a zrádný. Organizátoři „ve skutečnosti“ usilují o něco, co nehlásají, a přestože jejich průvod má z hlediska formy prakticky shodnout podobu jako ty „pravé“ národní slavnosti, jde o neblahé „vodění lidu po procesích“.

---

54 *Slavnost svato-václavská*, s. 12.

55 *Procesí zpátečnictva v Praze na den sv. Václava 1873*, Praha 1873.

56 Tamtéž, s. 3.

57 „Panovati chtějí Říma zplozenci!“, *Procesí zpátečnictva*, s. 5.

U průvodů tak dochází k jistému paradoxu. Národní agitátoři zcela otevřeně převzali časoprostor tradiční církevních poutí, kterému se snažili vtisknout nový řád, daný moderní představou (sekularizovaného) národa. Když se však pokusili reprezentanti církve o stejnou strategii jen v opačném směru, tedy doplnit církevní festivitů národním rámcem, byl tento postup jednoznačně odmítnut, a dokonce považován za natolik nebezpečný, že bylo nutné festivitní časoprostor zpochybnit a fyzicky narušit. Pro národní agitátory, kteří hájí představu moderního veřejného prostoru, který je disciplinovaný, racionálně a účelně organizovaný, není problém převzít kulturní praktiky od svého politicky konzervativního nepřítele, když je transformují ve jménu moderní myšlenky národa, svobody apod.

Usazení

Další fáze festivitního časoprostoru, stabilizace, přichází po dynamizaci ve formě průvodu. Zde již neexistuje tak dominantní festivitní forma, která by jednoznačně strukturovala časoprostor jako v případě průvodu. Slavnostní dění se překlápí do momentu usazení a rozvržení časoprostoru tak, aby byla dispozice připravena pro samotný slavnostní akt. V popisech slavností je pravidelně tomuto momentu věnována poměrně velká pozornost. Charakteristické přitom je, že je potlačen časový prvek a sledováno je rozložení v prostoru pohledem ideálního diváka.

Většina slavností měla i tuto fázi dopředu přesně připravenou a zorganizovanou. Pořádek slavnosti pokládání základního kamene Národního divadla určoval, kam se umístí jednotlivé části průvodu, když dorazí ke staveništi. Největší části účastníků byl určen prostor na vltavském nábřeží. Banderia a ostroštrelecká hudba byla odvelena na Staroměstské náměstí. Ostatní publikum pak bylo rozestavěno a rozsazeno po vybudovaných tribunách. Svou tribunu měly zpěvacké spolky „s dámami“. Reliéf staveniště umožňoval rozčlenění do dvou horizontálních rovin. Tribuny, diváci na nábřeží a podél Ferdinandovy třídy tvořili horní část horizontu, tj. publikum oddělené od slavnostního dění v prostoru základů budovy. Ten byl vyplněn dopředu přesně připraveným seznamem osob, jež před tím tvořily centrum průvodu. Zatímco na tribuny bylo možné zakoupit vstupenky, zde na úrovni slavnostního aktu byl umožněn přístup jen konkrétně vyjmenovaným osobám. Šlo samozřejmě o slavnostní výbor, osobnosti poklepávající na základní kámen, pražská obecní zastupitelstva (včetně okolních obcí), pražské družičky, zemský výbor, poslance a slovanské hosty.

Prostor soustředěný kolem místa slavnostního aktu je v slavnostním albu popsán takto: „Uprostřed staveniště upraven rozsáhlý čtverhran, od něhož po stranách amfiteatrálně vystupují tribuny pro diváky, čtverhran ohrazen jest červenými drapériemi, potažen zábradlím a tak rozměřen, že přední jeho strana až k samé třídě Ferdinandově sahá. Zde nad vlastním vyhloubeným, základním kamenem klene se na čtyřech zelených sloupech rozkošný stan s jeřábem, po kterémž svrchní část základního kamene na spodek spuštěna býti měla.“⁵⁸ Baldachýn byl završen českou korunou a ozdoben znaky českých zemí. Kolem byly rozestaveny ostatní základní kameny a doprostřed prostoru byl veden červený koberec ke stolu, kde byla umístěna základní listina a kolem ní židle pro poklepávající osobnosti. Podle výše uvedeného popisu slavnosti byla nejprve zaplněna tribuna pro zpěvácké spolky (na straně Prozatímního divadla) a následně přicházely určené osobnosti, z nichž některé byly zvláště vítány obecnstvem.⁵⁹ Tím byla scéna připravena.

Časová a prostorová strukturace tohoto výjevu ukazuje, jak se hierarchie průvodu překlápějí do rozestavení na místě slavnosti. V reliéfu slavnostního dění uzpůsobeném do divadelního prostoru jsou vymezeny čtyři plány: centrální objekt oslavy, okruh významných jednotlivců reprezentujících národ (a ozdobených řadou družiček), skupinová aktéři rozestavení na dohled festivitního místa (nejvýznamnější postavení mají zpěvácké spolky) a „lid“ rozložený do okolí slavnostního prostoru, který tvoří jakýsi nerozlišený horizont. Tato situace je velmi vzdálená svátkům francouzské revoluce, jak je ukazuje Mona Ozouf. Místo jedné horizontály odkazující k rovnosti účastníků a transparentnosti prostoru a vertikály směřující pohled vzhůru se setkáváme s hierarchií, která nejen že jasně odděluje aktéry, a tím i jejich vztah k objektu oslavy, ale strukturuje časoprostor jakoby dovnitř v uzavřeném a silně hierarchizovaném okruhu, který vybízí ke vzájemnému (vizuálnímu) kontaktu bez ohledu k horizontu vnějšího světa. Lakonicky řečeno, oproti francouzským revolučním plánům se ocitáme v stísněné stavební díře.

Oproti uzavřenému prostoru nejvýznamnějších slavností v Praze a jiných městech, které byly dominantně spojeny s akcemi typu pokládání základního kamene, odhalování pamětní desky či sochy, pěveckého vystoupení nebo veřejného sokolského cvičení, byly však důležitou součástí národní festivitní kultury i oslavy odehrávající se mimo města u nebo na významných horách a kopcích. Největší počet takových akcí spadá do období táborů, ale už na počátku 60. let se objevily „národní slavnosti“, které byly spojeny s výlety na významné místo. Zatímco v první

58 *Národní slavnost v Praze dne 16. května 1868*, s. 40.

59 *Národní listy*, 29. 4. 1862, č. 133.

časoprostorové fázi jde opět o dynamizaci v podobě více či méně organizovaného průvodu, v druhé fázi jde již o odlišný pohled na ustavení slavnostního místa.

Prototypem takové akce byla pouť na Říp v roce 1862. Po průvodu a vystoupení na vrchol došlo k obsazení slavnostního prostoru temene hory. Na nejvyšším bodě vlál trojbarevný prapor, kolem něj však nebylo rozestavení účastníků organizováno. Podle popisu Národních listů⁶⁰ bylo celé prostranství zaplněno, až vznikala tlačence, přičemž aktéři různého vzhledu i původu se mezi sebou mísili a neutvořili žádné seskupení. Jako pozitivní prvek je zde vyzdvíženo setkání různých typů účastníků: Roudničanů, Mělničanů, „krásného pohlaví“, vesničanek ve venkovském oblečení i osob v „elegantním kroji pražských salónů“. Pro centrální festivitní akt, vystoupení Hlaholu, se pak musely prostě „zástupy poněkud rozestavit“. Charakteristické zde tak není vedení pohledu (tedy i časoprostoru slavnosti) dovnitř, ale ven od festivitního aktu.

Neméně důležitým cílem řípské slavnosti byl totiž výhled do okolí: „Čtvrtý díl Čech přehlédneš z toho uprostřed daleké roviny osaměle se pnoucího kužele, a k tomu ty nejkrásnější kraje.“⁶¹ Pohled vede „vlastenecká řeka Labe“ až ke stráním „odrodilého Středohoří“ – „kdysi proslavená, nyní nám odcizená města“. Blíže je potom zdůrazněn pohled na roudnický hrad a mělnický zámek, jehož okolí s vinohrady vypadá „jako Itálie přeložená do Čech“. Nakonec je v dálce vidět matně Vltava a pražské kopce. Je nutno dodat, že po krátkém porozhlédnutí se účastníci vydali na patu kopce, kde proběhla zábava, připodobňovaná referentem Národní listů ke každoroční pražské slavnosti ve Hvězdě.

Tyto dvě představené dispozice fáze stabilizace samotného festivitního aktu byly bezpochyby dvěma extrémy. Na jedné straně koncentricky strukturovaný časoprostor, který nastavuje směr pohledu do významového středu festivity (ať již jde o kámen, desku, sochu, pomník) a který divadelně určuje prostor publika a účinkujících a utváří mezi nimi významové hierarchie. Na druhé straně otevřený prostor vyvýšeného místa, který vybízí spíše k inscenování krajiny jako významového horizontu festivity. V obou případech jde však o ustavení časoprostorového kontextu slavnostního aktu. V prvním případě je to národní společenství reprezentované jak individuálními, tak kolektivními aktéry a symboly, v druhém případě národně identifikovaná česká krajina.⁶² V tomto smyslu pak můžeme sledovat celou řadu slavností, které zapojují oba dva horizonty, jako např. slavnostní fregaty na

---

60 Národní listy, 29. 4. 1862, č. 100.

61 Tamtéž.

62 E. MAUR, *Paměť hor*.

Vltavě a oslavy na pražských ostrovech nebo odhalení mohyl (Jana Amose Komenského, Jana Žižky, Prokopa Holého) na kopcích ve speciálně upravených parčících. Přesto je možné vyzdvihnout dva aspekty, které jsou pro tuto vrstvu českých festivit charakteristické a které odkazují k propojení festivitních forem a identifikačních nároků.

Za prvé na rozdíl od francouzských revolučních svátků je v českém případě zřejmá převaha prvního typu dispozice v uzavřeném městském prostoru. Důležité národní slavnosti se odehrávají již od počátku především v městském prostoru a v rámci něj se pohybují v centrálních partiích měst (náměstí, nejfrekventovanější ulice apod.). V Praze je to vznikající „velkoměstská“ osa mezi Starým a Novým městem a postupně budovaná nábřeží. V menších městech českých je využíváno většinou hlavního náměstí. Všechna tato prostranství umožňují na jedné straně národně identifikovat časoprostor měst a na druhé straně ho propojovat s moderním veřejným prostorem, který v této době v českých městech vzniká. Tato dispozice také umožňuje lepší hierarchizaci a kontrolu časoprostoru slavnosti a rozložení aktérů, což si vyžaduje ustavování hierarchií uvnitř národního společenství.

Za druhé, kromě menších výletů, které měly festivitní charakter jen výjimečně, můžeme zařadit většinu festivitních akcí v otevřeném prostoru až do období táborů lidu v letech 1868–1871.⁶³ Zde se však jedná již o specifický typ veřejné akce, která nabývá festivitní podoby jen okrajově. Tábory totiž začaly být organizovány v jednoznačnější a přímočaré dispozici veřejné schůze podle tehdy nového práva shromažďovacího. To vymezovalo pouze tři aktéry – organizátory, občany a zástupce státu. Přestože tak u těchto akcí stát hrál již explicitní roli dohlížitele, paradoxně právě tady byla disciplinace časoprostoru omezená a docházelo k projevům narušujícím průběh akcí. Ve chvíli, kdy mělo dojít ke skutečné realizaci ústavních občanských principů svobody shromažďování a projevu ve veřejném prostoru, habsburský stát situaci nezvládl a nastoupily zákazy a represe.⁶⁴ Zatímco kontrolovatelné, „pořádné“ slavnosti, které potvrzovaly společenské a politické hierarchie v městském prostoru byly pro státní úřady zpravidla zvladatelné, veřejné akce v otevřeném prostoru, které by následovaly časoprostorové dimenze občanských svobod, rovnosti a univerzálnosti práv, ještě nebyly pro císařské úřady přípustné. Je však nutno dodat, že po vyhlášení výjimečného stavu nad Prahou v říjnu 1868

---

63 Srov. především starší práce Jaroslava Purše: Jaroslav PURŠ, *Tábory v českých zemích 1868–1871. Příspěvek k problematice národního hnutí*, Československý časopis historický 6, 1958, s. 234–266, 446–470, 661–690.

64 Tamtéž.

a zákazech řady táborů se česká národní společnost těmto omezením spíše přizpůsobila. Přestože masová účast na táborech měla bezpochyby důležitou roli při identifikaci s národem a jeho symboly, přímé dopady na utváření politického prostoru byly omezené.⁶⁵

Soustředění

V průběhu samotné slavnosti docházelo k postupné koncentraci pozornosti k hlavnímu slavnostnímu aktu, jež představoval časoprostorový bod soustředěného významu slavnosti. Měřítka časových a prostorových dispozic se zmenšuje. Během slavnostního aktu je prostor již natolik stabilizován, že se zvýrazňuje časová dimenze. Po nastavení prostorové dimenze v hierarchizované struktuře v předchozí fázi dochází k soustředění dění na „jeviště“, kde se (více či méně) postupně zkracuje časový rytmus akce tak, že vrcholí v momentu hlavního slavnostního gesta.⁶⁶ Jde o singularitu, jež na sebe ve festivitním diskursu bere podobu „velkolepého okamžiku“, „slavnostní chvíle“, jež je doprovázena nejprve všeobecným ztišením s následnou bouří jásotu. K soustředění časoprostoru tak dochází ve dvou krocích. Nejprve probíhá akce stupňující pozornost aktérů a osvětlující význam ústředního gesta tak, aby byl výsledný akt performativně úspěšný. Následně dochází k samotnému singulárnímu bodu, jehož jedinečnost je častým předmětem reflexe ve festivitním diskursu. V konkrétní podobě národních slavností šedesátých a sedmdesátých let se objevuje řada variant, jak tento proces koncentrace a vyvrcholení probíhal. V jednotlivých případech se liší míra a rychlost soustředění, jsou využívány více či méně rituální formy, a navíc je časté „doznění“ slavnostního okamžiku, při němž se dotvrzuje identifikační pohyb mezi aktéry a účastníky jistým „uvolněním“ napětí.

Inscenační podmínky pro koncentraci významového rámce slavnosti je možné ukázat na slavnosti, která představuje svým divadelním charakterem ukázkový případ. Když nadešel v roce 1864 čas třisetletého výročí narození Williama Shakespeara, vyvstala v české společnosti možnost oslavit dramatika, který byl na jedné straně oblíbeným autorem v českých divadelních kruzích, na druhé straně představoval symbol „světového“ umění, které stálo mimo do té doby hegemonní vliv německé kultury. Jako objekt oslavy byl Shakespeare na jedné

65 O. URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, s. 239.

66 Srov. K. ŠIMA, *Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruování národní identity*, *Český časopis historický* 104, 2006, s. 81–110.

straně symbolem „světovosti“ národní snah, současně však umělcem, který mohl být chápán a využíván jako protiváha dominantním německým uměleckým postavám.⁶⁷ Jakub Malý tuto ambivalenci vyjádřil ve svém komentáři k slavnosti: „Každý vzdělaný Čech stal se vřelým ctitelům geniálního toho básníka (sic! – pozn. aut.). Což bylo tedy přirozenějšího, nežli že národ Český nemohl se vyloučiti z povznesené nálady, jaká byla opanovala všechny národy evropské k oslavení památky básníka, jehož díla nemají žádného individuálního národního rázu, nýbrž ráz pouze lidský, kosmopolitický. Vždyť porozumění veleduchu tomu neproniklo v žádném jiném národě tak hluboko, jako v národě Českém, jehož prostřední, tedy rozhodující třídy mnohem přístupnější jsou mohutným dojmům pravé poesie, nežli tytéž namnoze otupělé třídy národů jiných. Z té příčina nabyla také slavnost Shakespearova u Čechů rázu tak vroucně nadšeného, jako nikde jinde.“⁶⁸ V Národních listech pak byla slavnost výslovně postavena proti oslavám Schillerovým, neboť Češi se „budou vždy obracet k Shakespearovi, který ničeho od nás nežadaje, má celé naše srdce“. Slavnost měla dokázat, „kterak pravému umění rozumějí Čechové“.⁶⁹ Tento zvláštní vztah Čechů k Shakespearovi byl tedy dán především snahou najít symbol „světovosti“, který by mohl být co nejlépe propojen s českým národem a nebyl spojen s ničím německým.

Divadelní charakter slavnosti, jejíž součástí byl týden shakespearevských představení, vyvrcholil v oslavném večeru přímo na jevišti Novoměstského divadla. Hudební program, v jehož rámci dirigoval Bedřich Smetana část Berliozovy symfonie *Romeo a Julie*, tady však byl teprve předehrou.⁷⁰ Nezbytným krokem na cestě k vrcholnému okamžiku byl proslav vysvětlující význam slavnosti. František Karel Kolár pronesl projev napsaný Ervinem Spindlerem v kostýmu Prospera ze Shakespearovy *Bouře*. K připomenutí oslavencových dramát bylo předvedeno šest živých obrazů, jež byly následovány promenádou až 240 postav⁷¹ ze všech Shakespearových her. Svým způsobem tak průvod v rámci samotného slavnostního pořádku stupňoval očekávání před příchodem hlavního výjevu. Ten nastal, když

---

67 Jaroslav ALBRECHT, *O shakespearevské slavnosti z roku 1864*, Český časopis filologický 1, 1942, č. 3, s. 31–36.

68 Jakub Malý, *Naše znovuzrození. Přehled národního života českého za poslední půlstoletí. D. 6.*, Praha 1882, s. 171.

69 Národní listy, 23. 4. 1864, č. 95.

70 Tatána SOUČKOVÁ, *Z počátků české divadelní fotografie. Shakespearovské slavnosti 1864*, Divadelní revue 18, 2007, č. 3, s. 92–96.

71 Národní listy, 26. 4. 1864, č. 98. Jiné zdroje uvádějí nižší počet postav, např. 230. Srov. J. Malý, *Naše znovuzrození*, s. 171.

byla odhalena socha oslavencova poprsí obklopená všemi postavami přehlídky. Referent Národních listů popsal výjev jako „kolosální“: „Tu jako by elektrická jiskra prolétla obecnstvem, a pravý jásot povznesl se nad uchvacujícím pohledem.“⁷² Emocionální prožitek vrcholí a celý proces koncentrace časoprostoru je tím završen. Účastníci aktu se ztotožňují s předmětem oslavy a jejím deklarovaným významem. Okamžik emotivní identifikace tvoří představu příslušnosti k národu světovému, kulturnímu a uměnímilovnému.

Velké pozornosti při organizaci národních slavností se dostávalo nejen přípravě hlavního slavnostního aktu, ale také výběru řečníků a formulaci projevů, jež měly stupňovat napětí a obsahově postupně gradovat k hlavnímu významu festivity. Šlo o zavedený žánr daný klasickými rétorickými pravidly. Zásadní důležitost spočívala právě v tom, že řečník musel přesvědčivě uvést význam oslavy a připravit tím performativní úspěch slavnostního aktu, ať již byl tento beze slov či byl vykonáván nějakou formulí nebo heslem. Mezi takovými slavnostními rétory měl výsadní postavení Karel Sladkovský. Když byly jeho proslovy v roce 1878 vydány tiskem, zahrnovaly v podstatě všechny nejdůležitější národní slavnosti předchozích let: od svěcení praporu Hlaholu, přes Havlíčkovu slavnost v Borové, odhalení pomníku Komenského v Brandýse nad Labem, až po Husovy oslavy v roce 1869.⁷³ Každý z těchto projevů představuje způsob, jak je řečníkem konstruován časoprostor slavnostního aktu. Začátek bývá uveden uvítáním a otázkou po důvodu setkání účastníků, což následně umožní rozvinout celou řadu obrazů buď ze života oslavované osoby, nebo určité „doby národa“. Historický čas a prostor nejprve odpoutává pozornost od slavnostního aktu, postupně je však přesunován děj do přítomnosti a blíže a blíže účastníkům. Nakonec se řečník ocitá s účastníky ve slavnostním okamžiku, kdy je pozornost soustředěna na slavnostní prostor ve vztahu k oslavovanému významu.

V případě, že je osoba pověřená proslovem také vykonavatelem samotného slavnostního aktu, provede odpovídající úkon (např. odhalení desky či pomníku). Častěji však jen takto připravoval situaci pro následný akt realizovaný osobou významnější, nebo se specifickým vztahem k oslavovanému předmětu. Protože byl předkládaný význam národních slavností prakticky vždy zasazen do rámce národních dějin, bylo na autorovi slavnostního projevu vytvořit představu

---

72 Národní listy, 26. 4. 1864, č. 98.

73 Sebrané projevy neobsahují při tom ani zdaleka všechny Sladkovského řeči; především chybí ta nejvýznamnější – nad základním kamenem Národního divadla. Karel SLADKOVSKÝ, *Slavnostní řeči Dra. Karla Sladkovského*, Praha 1878.

historického časoprostoru a spojit ji se slavnostním okamžikem tak, aby byli účastníci přítomni ve společném časoprostorovém kontinuu umožňujícím společnou identifikaci s národem. Karel Sladkovský uměl tento časoprostorový obrat vytvořit neobyčejně obratně. Když např. promlouval během Husových oslav v Husinci při odhalení jeho pamětní desky v roce 1869,⁷⁴ podal nejprve stručnou, ale barvitou historii husitství a následně se pustil do obhajoby Husovy tak, že zpřítomnil jeho žalobce („avšak slyším vás, vy zuřivci samozvané pravověrnosti, brojiti a divoce křičeti“) a následně vyzval účastníky, aby odmítli jejich kruté výpady proti Husovi. Ve chvíli, kdy shodil roušku z pamětní desky, zvolal: „Veřejně, Mistře Jane Huse, před celým světem hrdě nazýváme tě svým, i chceme památku tvou ctíti a slaviti, pokud trvati bude jméno české.“⁷⁵ Koncentrace časoprostoru oslavy je vyjádřena propojením zpřítomněného Husa, „nás“ jako účastníků oslavy a věčného národa. Právě tento typ konstrukce časoprostoru totiž ve festiválním diskursu představuje jistou singularitu. Účastníci se jakoby ocitají mimo konkrétní čas a prostor, v časoprostoru věčného národa.

Explicitní vyjádření role „slavnostní chvíle“ najdeme v celé řadě popisů oslav. Výstižně uvedl svůj fejeton o svatojánské slavnosti v roce 1864 v Praze Jan Neruda: „Jsou okamžiky v životě národa, kde v jediném dni, v jedné chvíli takřka vylévá veškeré nadšení své; kde srdce stísněné strastmi a úkoly doby svrhává se sebe sklíčenost, aby si ulevilo v písni a ohlasem tónů z nejhlubších řader se vyřinuvších. Jsou to chvíle svaté nadšenosti, ve kterých lid odhaluje světu báj svého duševního života – své srdce.“⁷⁶ Na začátku v době zpěvákých slavností hrál namnoze roli koncentrovaných momentů identifikace s národem kolektivní zpěv a Neruda zde ukazuje, jakým způsobem měl tento akt působit na aktéry. Odhalení „duševního života lidu“ tady má představovat propojení světa stojícího časově i prostorově mimo každodennost („mimo tento svět“) s jedinečným okamžikem emotivního ztotožnění.

Dalším příkladem může být slavnost odhalování pamětní desky Josefa Kajetána Tyla v Kutné hoře v roce 1862. Akce vrcholila básnickým projevem, jenž vyústil ve společné provolávání a zpěv: „Nemůžeme mu hrobku zdobit kvítím / zato zdobí jeho kolébku / obrazem miláčka srdce svého / jemuž vděčný národ volá: Sláva! Po skončené řeči spuštěna záclona, lidu na tisíců shromážděného ústa opětuji hromovým ohlasem po třikráte: Sláva památce Tylově! Střelba se rozléhá, hudba zní a zrakům objeví se něco přes tři stěvíce v objemu mající kovový medailón

74 *Mistr Jan Hus. Vydáno k oslavě 500–leté památky narození Husova*, Praha 1869.

75 K. SLADKOVSKÝ, *Slavnostní řeči*, s. 62.

76 *Národní listy*, 17. 5. 1864, č. 132.

s poprsím Tylovým, kolem něhož nápis: Kde domov můj! Zde narozen jest Josef Kaj. Tyl dne 4. února 1808.⁷⁷ Významové propojení Tyla a národa, vyjádřené v názvu písně, se tak vepisuje do centra prostorové pozornosti diváka, na pamětní desku, ale i v časovém prožitku hudby a zpěvu této písně.

Kombinace volání slávy a zpěvu byla v rámci národních slavností nejčastější formou časoprostorové koncentrace. Když byl např. v roce 1873 odhalován Žižkův pomník v Hořicích, byl projev popisující „velkého našeho Žižku a význam celé slavnosti“ zakončen strhnutím červenobílé roušky ze sochy a „tisíce shromážděných synů a dcer národa našeho provolali nadšené Sláva památce Žižkově, načež zpěvácké spolky zapěly válečnou píseň Kdož jste boží bojovníci“.⁷⁸ Při zmíněné slavnosti Jungmannově téhož roku byl hlavním řečníkem František Ladislav Rieger a František Palacký poklepal na základní kámen pomníku: „P. František Palacký přistoupil ku základnímu kamenu sochy Jungmannovy a udeřiv naň třikráte, pravil: Nehynoucí památce Josefa Jungmanna; tak ctí Čechie nesmrtelné zásluhy zasloužilých o vlast a národ mužův. Slova ta přijata s ohromným nadšením, a ozvěna jejich neměla konce v nesčetném množství zástupů kolkolem shromážděných. Poté zapěli ještě zpěváckí spolkové, načež nastal rozchod spolků v nejlepšího pořádku.“⁷⁹ Je nutno podotknout, že při této oslavě již kromě základního kamene stál v místě aktu sádrový odlitek budoucí sochy, čímž se do centra pozornosti dostala spíše samotná Jungmannova postava než základní kámen pomníku.

Závěr

Ideální časoprostorový model, který nacházíme v diskursu o národních oslavách 60. a 70. let 19. století, můžeme chápat i jako obecnější hypotézu strukturování moderních festivít, jejichž cílem je utváření identit prostřednictvím zpřítomňování klíčových významů s nimi spojených. Úvodní vstup do festivitého časoprostoru je následován jeho strukturováním tak, aby vyznačil pohyb směrem k předmětu oslavy a postupně koncentroval pozornost k bodu, který účastníky vytrhne z reálného času a prostoru a v jednom momentu propojí „věčné“ symboly s oslavovaným objektem, účastníky a aktéry. Jak jsem naznačil, ne vždy proběhly slavnosti takto úspěšně. Klíčové však je, že byly slavnosti takto chápány, organizovány

⁷⁷ Národní listy, 23. 4. 1862, č. 95.

⁷⁸ Národní listy, 9. 9. 1873, č. 247.

⁷⁹ *Slavnost Jungmannova. Upomínka na velký národní svátek*, Praha 1873, s. 45.

a disciplinovány. Systematický a reflexivně-kritický přístup k tomu, jakým způsobem je nutné hodnoty a významy spojené s národem dostat do hlav lidí, je specificky moderním aspektem národní festivitní kultury. Právě takové účelově-rationální jednání odlišovalo moderní organizátory od starších festivitních praxí. Pozoruhodné ovšem je, že jim tato představa nebránila nejen přebírat starší festivitní formy, ale přímo infiltrovat jejich časoprostor. Jestliže se v průběhu 19. století proměňovalo vnímání času, který začal být strukturován časově oddělenou prací a zábavou,⁸⁰ pak měly moderní festivity zachovat mimo každodennost stojící časoprostor, který umožní společenství identifikovat se jako kolektivní aktér a překonat tím individualismus partikulárních identit jednotlivců.

Česká společnost druhé poloviny 19. století prošla úspěšným vývojem, který díky těmto moderním nástrojům identifikace, a současně kolonizace starších kulturních praktik, ustavoval postupně homogenitu českého kulturního a společenského prostoru proti prostoru německému. Ke konci století vystřídaly ve veřejném prostoru národní slavnosti velké výstavy, ale národní festivitní kultura vytvořená v 60. a 70. letech 19. století vykazovala dlouhou kontinuitu až do období po druhé světové válce. Další výzkum by si vyžádala právě otázka kontinuit a diskontinuit moderní festivitní kultury, neboť ten nám může naznačit, jak utvářela českou společnost „krátkého“ 20. století, a především kdy a kde se tento model festivitní kultury začal z našich životů vytrácet.

---

80 W. KASCHUBA, *Lebenswelt und Kultur*.

The rhythm of public festivities: Bohemian national celebrations in 1860s and 1870s

KAREL ŠIMA

The study starts from the current research of modern festivities that addressed the problem of time and space only exceptionally and if so, then separately. Within the framework of his holiday theory, Michael Maurer pointed to the important problems of time and in her work on the French Revolutionary holiday *Mona Ozouf* analysed the problem of time and space separately. In the study, the approach is proposed of how to analyse the interconnected space-time dispositions of festive events, defined by the meanings assigned to them within the celebrations.

Based on the sources on the Bohemian national celebrations in 1860s and 1870s, an ideal model is proposed, which the festivities had to meet in order to complete the identification process in relation to their participants. What is important in that is how the formation of this process has been reflected and purposefully-rationally organised, which shaped its modernist framework. On the other hand, there is an essential element of continuity here with the traditional festival time and space, which consisted in overlaying traditional pilgrimages and other festival forms in the new national framework.

The first phase of the model is the arrangement of space-time into meaning hierarchies that are dynamized by the ceremonial procession. Here it performs how the idea of the modern Czech nation, its symbols and its arrangement are being shaped.

The second phase is the stabilization of the festive time-space on the site of the festival. It is possible to distinguish a closed space here that theatrically focuses attention on the ceremony, which at the same time allows the development of a hierarchy within the ceremonial community. On the other hand, a possibility appears, in the case of Bohemian national celebrations less frequently, of an open space, which shapes a horizontal symbolism of equality. In the case of the camps of people and other public events in the open landscape, both a similar concentration appears around one point like in the case of urban festivities and the surrounding landscape becomes a hierarchized nationally defined space, by which the symbolism of horizontal equality and universality is weakened.

The third phase is the ceremonial act itself, which by gradually increasing the concentration matures to a time-space moment of singularity, in which the

importance of the celebration (ceremonial gesture, slogans, singing) and the identification action with respect to belonging to the nation are concentrated.

The national celebrations of the 1860s and 1870s established the festival culture, which in principle survived until the middle of the 20th century, although new forms (large exhibitions) emerged from the 1890s and included the state framework after the First World War. For further research, the question arises as to how and why this type of festival culture began to lose legitimacy after the mid-20th century.

Translation by Sean Miller

DISKUSE

Problémy interpretace dějin
Černé Hory

LADISLAV HLADKÝ

LADISLAV HLADKÝ: The problems of interpretation of the history of Montenegro

The article is a response to the review of the historian Jan Pelikán to the book by František Šístek *Dějiny Černé Hory* (The History of Montenegro, Praha 2017), which was published in the second issue of the Czech Historical Review in 2018 in the section “Discussion”. The main idea of the repartee is the rejection of the opinion of the reviewer that F. Šístek provided a tendentious, romanticizing image of the history of Montenegro, which suits current Montenegrin historiography and that insufficiently explains to the Czech reader the complex process of the national emancipation of the Montenegrins. The author of the repartee first elucidates the differences between the Serbian and Montenegrin narratives of the history of Montenegro and subsequently proves that F. Šístek made one of the critical themes of his book the analysis of the process of the formation of an independent Montenegrin nation, in whose identity both components of regional Montenegrinism and components of cultural Serbism appeared in parallel over the long term in the course of the 19th and 20th centuries. Šístek described and explicated this problem in great detail and objectively. Some other high-quality parts of the examined monograph were also valuable,

particularly its erudite interpretation of the specifics of the tribal society in Montenegro in the 15th–19th centuries and an exceptionally interesting chapter on the history of Czech-Montenegrin relations.

Key words: history of Montenegro – historical stories – narratives – national identity – Montenegrins – Serbs

Ve druhém čísle loňského ročníku Českého časopisu historického vyšel článek Jana Pelikána „Problémy interpretace dějin Černé Hory“.¹ Text sám sebe charakterizuje jako recenzi nedávno vydané syntézy Františka Šístka *Dějiny Černé Hory* (Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2017). Redakce ČČH zařadila tento článek do rubriky Diskuse, k čemuž ji zřejmě vedl nejenom rozsah recenze (13 tiskových stran), ale i její výrazně kritický tón. Na názory recenzenta, jenž je mezi historiky znám jako specialista na dějiny bývalé Jugoslávie, mohli snad někteří čtenáři ČČH přikývnout. Ti, kteří si vytvářejí postoj k čerstvě vydaným publikacím raději na základě vlastního prostudování, se však s Pelikánovým hodnocením asi neztotožnili.

Osobně jsem Šístkovy *Dějiny Černé Hory* podrobně přečetl a poté, co jsem se seznámil s obsahem recenze v ČČH, jsem nabyl dojmu, že jsem snad četl nějakou jinou knihu, než kterou analyzoval recenzent. Z toho důvodu jsem rád, že redakce časopisu umístila recenzi do rubriky Diskuse. Myslím si totiž, že k publikovanému recenznímu textu by se měli vyslovit i jiní odborníci zabývající se dějinami jihoslovanských zemí. Protože jsem byl v roce 2017 požádán společně s dalším brněnským historikem a slavistou Petrem Stehlíkem Nakladatelstvím Lidové noviny o lektorské posouzení Šístkovy knihy, což jsme oba učinili v jednoznačně pozitivním smyslu, cítím se povinen na recenzi J. Pelikána zareagovat, neboť s jejím celkovým vyzněním nemohu souhlasit a recenzentovo hodnocení (zejména v jeho závěru) pokládám vůči autorovi za nesprávné a nespravedlivé.

Před napsáním tohoto článku jsem slíbil redakci ČČH, že se pokusím vystavět svou repliku na recenzi Jana Pelikána pokud možno „odosobně“. Stoprocentně však svůj závazek naplnit nemohu, protože abych byl věcně správně pochopen, musím ve svém textu alespoň rámcově nastínit koncepční a názorové rozdíly mezi recenzentem a autorem knihy, konkrétně ve vztahu k černohorským dějinám, neboť rozpor mezi přístupem obou kolegů k historii Černé Hory je úhelným kamenem celého problému.

Jan Pelikán se věnuje jihoslovanským dějinám již více než třicet let. Je tedy plně oprávněn napsat recenzi na práci o jakékoliv zemi bývalé Jugoslávie, neboť tato

---

1 Jan PELIKÁN, *Problémy interpretace dějin Černé Hory*, ČČH 116, 2018, s. 502–514.

problematika je jeho celoživotní odbornou doménou. (I když o samotné Černé Hoře jsme si v uplynulých letech z jeho pera žádné zásadnější texty přečíst nemohli, pomineme-li několik spíše kratších článků v denním tisku.) V 90. letech a počátkem nového tisíciletí přispěl J. Pelikán k obohacení české historiografie analýzou důležitých, do té doby nezpracovaných tematik tzv. Titovy Jugoslávie, včetně kritického zhodnocení jugoslávského komunistického režimu a ve své době pozoruhodného, relativně velmi úspěšného způsobu řešení národnostní otázky v této zemi. Znamé jsou i Pelikánovy knihy o poměru socialistické Jugoslávie ke státům sovětského bloku, o vývoji národnostních poměrů na Kosovu či o současném politickém vývoji v zemích Západního Balkánu. Kladně lze hodnotit také několik jeho prací věnovaných historii československo-jugoslávských vztahů.

Po rozpadu jugoslávské federace, k níž měl vždy pozitivní vztah, však J. Pelikán nebyl schopen, resp. ochoten nahradit široce multietnický – jugoslávský – přístup k jihoslovenské problematice multietnickým přístupem jiným, např. konceptem balkanistickým (myšleno nestranným přístupem ke všem balkánským národům). V nově vzniklé situaci se při nahlížení historických i současných problémů v oblasti jihovýchodní Evropy nejčastěji ztotožňuje s tradičním srbským přístupem, jehož charakteristickým znakem je lpění na dříve zažitých historiografických výkladech. Tento jednostranný názorový postoj se projevuje i při Pelikánově hodnocení historického vývoje Černé Hory, jež byla v minulosti se Srbskem propojena mnohem pevněji než ostatní jihoslovenské země.

Recenzi na knihu Františka Šístka *Dějiny Černé Hory* zpracoval Jan Pelikán klasickou analytickou metodou. Práci dopodrobna přečetl, načež přistoupil k jejímu zhodnocení jak po stránce obsahové (faktografické), tak po stránce koncepční. V knize našel jen poměrně málo věcných chyb a nepřesností, byť tyto jednotlivosti rozvedl a okomentoval hned na několika stranách své recenze. Co se týče připomínek k vývoji Černé Hory v meziválečném období a v letech socialistické Jugoslávie, jsou jeho poznámky většinou věcné. Ve vztahu k raným fázím dějin Černé Hory opakuje de facto tradiční srbské názory na toto historické období a připomínky ke zpracování černoohorských skutečností z přelomu 20. a 21. století jsou již z velké části ovlivněny předpojatým pohledem.

Faktografie však není rozhodující oblastí nesouladu mezi recenzentem a pisatelem knihy. Základní spor je koncepční, týká se konkrétně narativu, na jehož základě František Šístek svou práci vystavěl. Recenzent tvrdí, že autor českému čtenáři podává velice umnou, až sofistikovanou formou tendenční, historicky romantizující obraz dějin Černé Hory, který vyhovuje stávající černoohorské

historiografii. Razantně svůj názor na povahu knihy vyjádřil v posledním odstavci recenze, kde napsal: „Díky přístupu k černohorskému dějinnému příběhu se jeho [Šístkova] kniha jistě setká s vřelým přijetím u národovecky cítící části černohorských historiků. Možná se v Černé Hoře dočká i překladu. Českému čtenáři, který bude chtít pochopit některá složitá zákoutí dějin Černé Hory, zejména spletité pozadí nacionální emancipace černohorského národa, však Šístkův výklad mnoho nepomůže.“²

V následujících odstavcích se pokusím o stručnou charakteristiku obou odlišných narativů. Vzhledem k tomu, že zřejmě jen malá část čtenářů ČČH zná dopodrobna dějiny jihoslovanských zemí, připomenu v této souvislosti ve zkratce i nejdůležitější fakta o historii Černé Hory.

Jan Pelikán, jenž byl odborně vyškolen na základě jugoslávské historiografie z přelomu 70. a 80. let uplynulého století, se zjevně dodnes názorově nerozešel s jednou z důležitých součástí srbského (a ve své době i jugoslávského) narativu, totiž tezí o kontinuální existenci jádra srbského etnika, od 19. století národa, resp. o jeho faktické neměnnosti od raného středověku až do moderní doby. V duchu této teze byli v srbské národní ideologii k Srbům tradičně přiřazováni i Černohorci, kteří nebyli (až do doby po druhé světové válce) vnímáni jako samostatný jihoslovanský národ, ale jen jako „Srbové z Černé Hory“.

Etnická jednota Srbů a Černohorců byla odvozována z jejich shodného náboženství, prakticky stejného jazyka a z dlouhé společné historie. Oblast dnešní Černé Hory byla Srby ještě po velkou část 20. století vnímána jako integrální součást srbského etnického a státního prostoru, a to již od raného středověku. V srbském diskurzu se např. často mluví a píše o „dvou centrech rané srbské státnosti“ – o vnitrozemské Rašce a přímořské Zetě, kde se měly v průběhu 11. a 12. století utvářet základy srbského státu, jehož dílčí části následně sjednotila dynastie srbských Nemanjićů. Nemanjićovské Srbsko se od 13. století jednoznačně přiklonilo k pravoslaví a v polovině 14. století (za vlády cara Štěpána Dušana) bylo teritoriálně i politicky pokládáno za jeden z nejrozsáhlejších a nejvýznamnějších států na jihovýchodě Evropy.

Od konce 14. století se však začala jednota srbského státu pod vlivem útoku osmanských Turků rychle rozkládat. V přímořské oblasti ustavil v polovině 15. století místní rod Crnojevićů državu, pro jejíž název se postupně vžilo označení Černá Hora (sousední Benátčané jí říkali Monte Negro). I tu však na konci 15. století politicky ovládli Turci. Někdejší srbské země ztratily za osmanské nadvlády sice přechodně svou samostatnost, přesto ale zůstaly v 16.–18. století

---

2 Tamtéž, s. 514.

vnitřně propojeny srbskou pravoslavnou církví v čele s patriarchou sídlícím v Peči. Jedno z biskupství (eparchií) pečského patriarchátu mělo sídlo v klášteře v Cetinji v oblasti Černé Hory. I obyvatelé Černé Hory se v důsledku toho v osmanské době považovali za „Srby“ (myšleno v této době v první řadě v náboženském slova smyslu).

Cetinští biskupové (vladykové), pocházející od konce 17. století z místního rodu Petrovičů – Njegošů, měli silný vliv na proces sjednocování pasteveckých kmenů v oblasti tzv. Staré (Podlvočenské) Černé Hory v kmenový svaz a od přelomu 18. a 19. století i na vznik teritoriálně sice nevelkého, ale na Turcích prakticky nezávislého státečku. Ustavení státu se mezi Černohorci stalo základem pro vznik místního regionálního vědomí – černohorství. Zhruba v polovině 19. století se původně kmenově-teokratická Černá Hora transformovala do podoby světského knížectví, jež bylo v roce 1878 (na berlínském kongresu) mezinárodně uznáno za zcela samostatný stát, který se pak v roce 1910 prohlásil za království.

Srbská národní ideologie 19. století, vzpomínající na někdejší „slavný a rozsáhlý srbský stát ve středověku“, zcela automaticky zařazovala oblast Černé Hory mezi „srbské země“, které měly být osvobozeny z područí osmanských Turků, resp. i Rakouska, a kde měla být šířena „srbská myšlenka“ (v kulturním i státním smyslu). Mj. i pod tímto vlivem byly Srbsko a Černá Hora na začátku 20. století v Evropě vnímány jako „dva srbské státy“ na Balkáně, úzce propojené společným jazykem, náboženstvím i kulturou, avšak spravované dvěma rozdílnými dynastiemi (Karadjordjevičů a Petrovičů). Státně samostatná Černá Hora završila podle srbského diskurzu své „historické poslání“ (myšlen byl spolupodíl na boji proti osmanským Turkům, v němž Černohorci vynikali svou příslovečnou bojovností a statečností, a zároveň i na znovuoobnovování srbské státnosti) krátce před první světovou válkou, kdy byli Turci z Balkánu prakticky vypuzeni.

Na konci první světové války (v listopadu 1918 na tzv. podgorické skupštině) se zástupci početné skupiny Černohorců, nespokojených v předchozím období s přetrvávajícím autokratickým stylem vlády černohorského krále Nikoloy I. Petroviče, rozhodli na základě svého silně pocítovaného srbství pro připojení Černé Hory k Srbsku. Tím se de facto dobrovolně vzdali své dřívější státnosti i dynastie. Srbsko se krátce nato (od prosince 1918) stalo politickým centrem nově ustaveného Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (od roku 1929 Království Jugoslávie).

V roce 1918 mohlo tedy dojít k úplnému splynutí srbství a doposud jen víceméně regionálně vnímaného černohorství v jedno jediné srbské národní vědomí. Nestalo se tomu tak ale stoprocentně, neboť vládnoucí moc v Bělehradě v následujících letech ostentativně ignorovala požadavky části obyvatel Černé

Hory, kteří požadovali, aby byla Černé Hoře uvnitř Jugoslávie zachována určitá místní samospráva, na niž byli Černohorci uvyklí z předchozího období. Oblast Černé Hory se v rámci tehdejší přísně centralizované královské Jugoslávie zcela rozplynula. Region byl navíc silně zanedbáván hospodářsky i sociálně. V souvislosti s tím získali v Černé Hoře již v meziválečné době značný vliv jugoslávští komunisté (byť v oblasti Černé Hory mělo dělnické hnutí v minulosti jen slabé pozice), kteří byli ochotni místnímu obyvatelstvu slíbit nejenom sociální spravedlnost, ale také politicko-správní, resp. i národnostní rovnoprávnost. (Jugoslávští komunisté v tomto směru přebírali již od 30. let 20. století strategickou linii, kterou pro řešení národnostních problémů doporučovala tehdejší Komunistická internacionála.)

K posílení politických pozic jugoslávských a potažmo též černohorských komunistů mimořádnou měrou přispěla druhá světová válka, kdy se právě tato skupina stala hegemonem protifašistického a národněosvobozenického zápasu v prostoru státně rozbité a okupované Jugoslávie. Po roce 1945 prohlásili vítězní komunisté Černou Horu republikou v rámci nově vytvořené jugoslávské federace a Černohorce za samostatný a rovnoprávný jugoslávský národ.

Toto velkorysé gesto jugoslávských komunistů, kteří si tím chtěli pojistit svou moc v nově obnovené Jugoslávii, v poválečném období více než naplnilo očekávání obyvatel Černé Hory. Většina místního obyvatelstva se v následujících letech národně deklarovala jako Černohorci, byť značná část z nich stále pociťovala dvojí identitu – černohorskou (republikovou) i srbskou (kulturní). Na základě toho se také velké množství lidí z Černé Hory dobře uplatnilo i v nejvyšších patrech tehdejší srbské společnosti (v politice, diplomacii, armádě, policii, školství i vědě). Tito Černohorci bývali považováni za nejhorlivější, někdy až dogmatické komunisty a zároveň i za kulturně nejzapálenější Srby.

Černohorci dlouho oceňovali společenské (socialistické) a státoprávní (federalistické) uspořádání Jugoslávie. Proto velká část z nich také sympatizovala se Srby a srbským národem i na přelomu 80. a 90. let 20. století, v době postupně narůstající jugoslávské politické, hospodářské a státoprávní krize. Srbové a Černohorci se na počátku 90. let, kdy se Slovinsko, Chorvatsko, Makedonie a Bosna a Hercegovina postupně rozhodly pro odchod z Jugoslávie, jako jediní vyslovili pro zachování společného státu, konkrétně dvojčlenné srbsko-černohorské federace pod názvem Svazová republika Jugoslávie (oficiálně vzniklé v dubnu 1992). Zásadní rozkol mezi Srby a Černohorci nastal až v závěru 90. let a týkal se další budoucnosti společného státu. Podle srbského tvrzení tehdy část Černohorců „zradila“ dřívější srbsko-černohorskou politickou jednotu, když se tito „odrodili

Srbové z Černé Hory“ pod vlivem mocichtivých černohorských politiků v čele s Milem Djukanovićem a hospodářských slibů Západu nechali zlákat pro ideu obnovení zcela samostatného černohorského státu. Tato „zrada“ byla údajně završena v roce 2006 uspořádáním referenda o státní samostatnosti Černé Hory.

Narativ o dlouhodobém „srbském“ historickém vývoji Černé Hory a Černohorců byl již od 19. století a také po velkou část 20. století (prostřednictvím jugoslávské historiografie) velice rozšířeným názorem nejenom v Jugoslávii, ale také v tehdejších Československu. Jak vyplývá z textu recenze publikované v ČČH, přinejmenším citově se na něj váže i Jan Pelikán a zřejmě i mnoho dalších lidí u nás, zejména příslušníků starší generace, navyklých na silně zažitý výše charakterizovaný výklad černohorské problematiky.

František Šístek (narozený v roce 1977) je o téměř dvacet let mladším historikem než Jan Pelikán. Jedná se tudíž o specialistu v podstatě nezasaženého historiografickými stereotypy z dřívější doby. Text svých *Dějiny Černé Hory* vystavěl na pojetí, které převládá mezi současnými historiky v Černé Hoře, ale zároveň – a to chci podtrhnout – i mezi dějepisci, kteří se vývojem a proměnami Černé Hory zabývají v zahraničí, včetně zemí mimo prostor bývalé Jugoslávie. (Zdůrazňuji, že zahraniční historikové, a v návaznosti na ně i F. Šístek, popisují a hodnotí mnohé konkrétní děje a události v dějinách Černé Hory dosti kriticky a ne vždy se názorově ztotožňují s hlavním proudem černohorské historiografie.)

Na rozdíl od narativu srbského tvrdí ten černohorský, že současná identita Černohorců – samostatného jihoslovanského národa – je odvozena od relativně dlouhodobých (nikoliv však zcela kontinuálních) politicko-správních a v některých etapách historického vývoje dokonce i státních tradic teritoriálně nevelkého regionu ležícího na jihozápadě Balkánu, který se tu vyskytoval již zhruba od 10. století pod různými označeními: Dioclea (slovansky Duklja), Zeta, Přímoří, Horní Zeta a od poloviny 15. století pod názvem Černá Hora. Ani černohorský diskurz nepopírá, že stát srbských Nemanjićů měl ve 13. a 14. století zásadní vliv na rozšíření pravoslaví a srbské kultury v přímořských oblastech. Srbská pravoslavná církev působila na obyvatele Černé Hory i v době osmanské nadvlády. Fakticky již od 16. století vedly černohorské pastevecké kmeny s Turky úpornou gerilovou válku. Výsledkem byl na přelomu 18. a 19. století vznik fakticky nezávislého černohorského státu v čele s místní vladyckou (a později i knížecí/královskou) dynastií Petrovićů – Njegošů.

Podle černohorské interpretace měla státnost Černé Hory z 19. a začátku 20. století rozhodující vliv na postupnou krystalizaci regionálního, resp. později i státního vědomí – černohorství, které se v Černé Hoře po dlouhou dobu prolínalo

s dřívějším (v prvé řadě kulturně-náboženským) srbsstvím. Černohorství bylo zvláště rozvinuté v části tzv. Staré Černé Hory, tj. zhruba na území, jež měla Černá Hora v polovině 19. století. V dalších oblastech, které černohorský stát ovládl koncem 19. a na začátku 20. století (části východní Hercegoviny, černohorský díl Sandžaku, region Metohije), místní pravoslavné obyvatelstvo cítilo víceméně srbsky.

Na rozdíl od srbského pohledu, který meziválečnou etapu líčí jako období, kdy naprostá většina Černohorců (prostého obyvatelstva i inteligence) akceptovala srbské centralistické a národně unifikáční snahy, černohorský přístup se staví k tehdejší politické praxi Bělehradu kriticky. Odmítá jako nelegitimní rozhodnutí tzv. podgorické skupštiny z listopadu 1918 o likvidaci černohorského státu a všech regionálních samosprávných atributů. I černohorský narativ oceňuje roli jugoslávských komunistů z doby druhé světové války v procesu uznání samostatného černohorského národa a znovuvytvoření černohorského státu. Vedle podílu komunistické ideologie na prosazení černohorské národní svébytnosti však klade důraz rovněž na význam přežívajících regionálních (státních) tradic, které přetrvaly mezi Černohorci po celé meziválečné období a také za druhé světové války.

Na období po druhé světové válce nenahlíží černohorský narativ v negativním smyslu. Současní černohorští historici si vysoce cení hospodářského a vzdělanostního pokroku, který přinesla Černohorcům tzv. Titova Jugoslávie. (Socialismus a samotný Tito není v černohorském prostředí – na rozdíl od Srbska – nijak zvláště napadán.) Někdejší komunističtí předáci Černé Hory jsou kritizováni v podstatě jen za to, jak liknavě budovali republikové vzdělávací, vědecké a kulturní instituce (univerzita a Akademie věd vznikla v Černé Hoře až v 70. letech, tj. o řadu let později než např. v sousední Bosně) a jak nedostatečně intenzivně prohlubovali černohorské národní vědomí, důsledkem čehož byla přetrvávající „národnostní mělkost“ Černohorců, resp. i poměrně rozšířená praxe „dvojí identity“ obyvatel Černé Hory. Podle černohorského diskurzu došlo k plné afirmaci černohorského národa na přelomu 20. a 21. století, v politicky krajně neklidné době související s předchozím rozpadem jugoslávské federace, který v některých republikách a regionech doprovázely i krvavé meziethnické konflikty. Teprve v této době se v Černé Hoře jednoznačně vyprofilovala dvě zcela samostatná národní společenství – Černohorci a Srbové.

Jaké stanovisko k výše popsaným narativům zaujmout? Každý, kdo se jakkoli zabývá národnostní problematikou, ví, že národní narativy jsou dobovými, subjektivními výtvoři (konstrukty) příslušníků národní inteligence, resp. politických elit, které ne vždy odrážejí reálné historické dění, ale spíše „zpětně“ se

snaží do historie promítat politické zájmy a cíle určitého období. Je zřejmé, že jádro „srbského narativu“ se stále silně opírá o (mnohdy značně zromantizované) pohledy na historii, které vytvořili srbští intelektuálové v 19. století, černohorský narativ se začal rozvíjet až později. Každý z nich si černohorskou historii uzpůsobuje v duchu svých představ – některý více, jiný méně. Logika věci však říká, že dějiny Černé Hory byly jen jedny. Rozhodně se neodehrávaly v jakési „dvojí podobě“: buď v duchu „srbského“, nebo „černohorského“ nazírání.

V souvislosti s tím je fakticky nonsens snažit se dokazovat, který z uvedených narativů je více objektivní (vědecký) a který naopak subjektivní, zpolitizovaný, jak to ve své recenzi naznačuje J. Pelikán. V tak vnitřně komplikovaných dějinách, jakými jsou dějiny Černé Hory, se vzájemně proplétají obě linie. I odborně nepoučenému člověku je zřejmé, že ve starších obdobích historie Černé Hory (fakticky až do roku 1918) silně působily srbské faktory a vlivy; přinejmenším od přelomu 18. a 19. století se však v rámci vývoje Černé Hory začaly paralelně prosazovat i regionální černohorské faktory, jejichž relevanci by historici neměli zlehčovat.

Jedním ze základních pravidel kritické historiografie je, že vychází z premisy existence objektivního historického vývoje, ale že zároveň přijímá jako přirozené, že v průběhu času historikové mění (neustále zpřesňují) interpretace tohoto vývoje. Domnívám se, že v duchu této ideje by se mělo přistupovat i k dějinám Černé Hory.

František Šístek ve své knize poctivě (reálně) uvádí, že národní identita obyvatel Černé Hory byla v moderní době variabilní. Já k tomu doplňuji, že v období po druhé světové válce lze proměny v rámci tohoto procesu demonstrovat i za pomoci konkrétních čísel. Laik by možná očekával, že počet příslušníků černohorského národa, který se dlouhodobě emancipoval a národně vyhraňoval, by se měl logicky stále navyšovat. Černohorský vývoj však ukazuje, že realita byla paradoxně opačná. Jednotlivá sčítání obyvatelstva Černé Hory, která se uskutečnila v průběhu posledních sedmdesáti let, dokládají, že počet národně vyhraněných Černohorců se v republice postupně snižoval, neboť tito „stoprocentní Černohorci“ se vyčleňovali z původně etnicky širšího (černohorsko-srbského) substrátu v procesu postupné profilace obou dílčích národních složek.

Podle sčítání obyvatelstva v Černé Hoře uskutečněného v roce 1948 se k Černohorcům přihlásilo 342 009 lidí (90,67 % obyvatel republiky). K Srbům se tehdy přihlásilo jen 6 707 lidí (1,78 % obyvatel). Vedle toho se 19 425 osob (5,15 %) hlásilo k albánské národnosti.³ Právě tuto dobu lze označit za „zlatou éru“ dvojí identity Černohorců, neboť za Černohorce se tehdy prohlásila naprostá většina

3 Srov. https://en.wikipedia.org/wiki/Demographic_history_of_Montenegro, s. 5–6 [8. 10. 2018].

slovansky mluvících obyvatel Černé Hory – čili nejenom o černohorské národní identitě hluboce přesvědčení Černohorci, ale i většina Srbů z Černé Hory a dokonce i černohorští slovanským jazykem mluvící muslimové, konkrétně z oblasti Sandžaku a východních a jižních regionů Černé Hory, kterým tehdejší sčítání ještě neumožňovalo deklarovat se jako samostatná etnická skupina. (Údaje o počtu příslušníků některých dalších, početně však malých národnostních skupin, např. černohorských Chorvatů, z důvodu úspory místa zde ani v dalších odstavcích neuvádím.)

Při sčítání v roce 1961 bylo Černohorců 383 988 (81,37 %) a Srbů 14 087 (2,99 %). Jistý početní nárůst Srbů byl zřejmě reakcí na skutečnost, že černohorští slovanským jazykem mluvící muslimové se tehdy poprvé mohli v rámci sčítání přihlásit ke kategorii „Muslim – etnická příslušnost“. Takto se tehdy v Černé Hoře deklarovalo 30 665 lidí (6,5 % obyvatel republiky). Černohorské Srby, zejména z oblasti Sandžaku, zřejmě tento nový trend národnostně poněkud zneklidnil. Jestliže se jejich sousedé islámské víry hlásili k Muslimům, oni se rozhodli deklarovat jako „čistí“ Srbové. K Albáncům se v roce 1961 v Černé Hoře přihlásilo 25 803 lidí (5,47 % obyvatel).⁴

K ještě výraznějšímu národnostnímu vyhraňování došlo mezi slovansky mluvícím obyvatelstvem Černé Hory při sčítání v roce 1971. Tehdy se místní Muslimové mohli již zcela svobodně přihlásit ke kategorii „Muslim – národnostní příslušnost“. Počet Muslimů v Černé Hoře dosáhl čísla 70 236 osob (13,26 % obyvatel republiky). Černohorců bylo v tomto roce napočteno jen 355 632 (67,15 %) a Srbů 39 512 (7,46 %). Albánců bylo 35 671 (6,74 %) a za „supranacionální“ Jugoslávce se tehdy v Černé Hoře prohlásilo 10 943 osob (2,07 %).⁵

Výsledky sčítání obyvatelstva v Černé Hoře v roce 1991, tj. v okamžiku rychle se vyhraňující jugoslávské politické a státoprávní krize, byly následující: Černohorců bylo 380 467 (61,86 %), Srbů 57 453 (9,34 %), Muslimů 89 614 (14,57 %), Albánců 40 415 (6,57 %) a Jugoslávců 26 159 (4,25 %).⁶

K úplnému národnostnímu rozdělení černohorsko-srbského substrátu uvnitř pravoslavné komunity v Černé Hoře došlo při sčítání v roce 2003, kdy vrcholilo napětí mezi Srbskem a Černou Horou v rámci dohasínajícího společného státu. Za Černohorce se tehdy prohlásilo 267 669 (43,16 %) osob a za Srby 198 414 (31,99 %) obyvatel republiky. Zároveň bylo ještě napočteno 48 184 Bosňáků (7,77 %), jednalo se o slovansky mluvící muslimy v Černé Hoře, kteří se po rozpadu Jugoslávie chtěli

---

4 Tamtéž, s. 6–7.

5 Tamtéž, s. 7–8.

6 Tamtéž, s. 9–10.

přijetím nového jména v národnostním smyslu usouvztažit s muslimskou komunitou žijící v Bosně a Hercegovině. Na 24 625 osob se deklarovalo jako Muslimové (3,97 %), tj. slovanští muslimové, kteří nadále setrvali u svého dřívějšího etnonyma. Albánců bylo 31 163 (5,03 %) a Jugoslávců již jen 1 860 (0,3 %).⁷

V roce 2011, kdy se v Černé Hoře konalo prozatím poslední sčítání obyvatelstva a kdy tato země již znovu fungovala jako zcela samostatný stát, byly výsledky sčítání následující: Černohorců bylo 278 865 (44,98 %), Srbů 178 110 (28,73 %), Bosňáků 53 605 (8,65 %), Muslimů 20 537 (3,31 %) a Albánců 30 439 (4,91 %). Občané označující se jako Jugoslávci se při sčítání již prakticky nevyskytli.⁸

Kdy, proč a jakým způsobem došlo ve druhé polovině 20. a na začátku 21. století k dotvoření černoorského národa, které následně v roce 2006 vyústilo v státní osamostatnění Černé Hory, podrobně popsal a vysvětlil František Šístek v několika závěrečných kapitolách své knihy. Pro zformování Černoorců jako svébytného národa byly očividně důležité místní regionální tradice; významným, ne-li zásadním způsobem k tomu však přispěla i „velkorysost“ jugoslávských komunistů, kteří již za druhé světové války a zejména pak v jugoslávských ústavách po roce 1945 (po sovětském vzoru) přiznali všem jihoslovanským národním společenstvím, včetně tzv. „historicky zpozdlých“ etnik (Makedoncům, Muslimům, Černoorcům), právo na „národnostní sebeurčení až do odtržení“. Komunisté, věřící svému společensko-politickému experimentu, ovšem nikdy nepředpokládali, že by byli nuceni tento svůj slib (jakousi „neproplacenu směnku“) někdy v budoucnosti skutečně naplnit. K nečekanému vyústění však došlo v závěru 20. století, kdy se socialistické režimy ve východní polovině Evropy velmi rychle rozložily a v důsledku toho se zde znovu intenzivně rozvinul – v podstatě nikdy nekončící – proces důsledného národního osamostatňování, nesený ideálem, že každý národ má žít ve svém vlastním státě.⁹

K definitivní národní afirmaci Černoorců na přelomu 20. a 21. století výrazným způsobem přispěla dlouhodobá (!) postjugoslávská krize. Ještě na jejím počátku stáli Černoorci politicky relativně pevně po boku Srbů. (I František Šístek

---

7 Tamtéž, s. 11–12.

8 Tamtéž, s. 13–14.

9 Poznamenejme, že podobný poměr jako existoval mezi Srby a Černoorci v 19. a na začátku 20. století na Balkáně, tj. shoda v etnickém původu, jazyce i kulturní identitě na jedné straně, ale zároveň existence rozdlých regionálních, resp. státních tradic na straně druhé, se např. v Německu řešil rozdlými regionálními samosprávami (např. formálním zachováním struktur některých království či velkovévodství uvnitř sjednoceného německého císařství) a později zemským či spolkovým uspořádáním, což zůstalo dodnes jako víceméně dostačující řešení.

ve své knize uvádí, že v roce 1991 se k myšlence černohorské státní samostatnosti hlásila zhruba jen čtvrtina obyvatel Černé Hory.)¹⁰ Roky trvající krize s těžkými ekonomickými a sociálními dopady na obyvatelstvo Svazové republiky Jugoslávie (SRJ), dlouhá mezinárodní izolace této dvojfederace a posléze také narůstající pnutí mezi srbskou a černohorskou politickou elitou uvnitř SRJ, konkrétně mezi stoupenci Slobodana Miloševiče a skupinou, jak se ve své době říkalo a psalo, „mladých, krásných a chytrých“ politiků z Černé Hory, mezi něž patřil i Milo Djukanović, udělaly své.

Politický srbsko-černohorský rozkol z konce 20. století se svým charakterem hodně blížil situaci z roku 1918. Černohorci stáli v obou uvedených obdobích zpočátku politicky na straně Srbů. Podobně jako měl Bělehrad na konci první světové války pocit, že Černou Horu a Černohorce (své „Srby z Černé Hory“) již definitivně ovládá a na základě toho je tedy také může politicky přehlížet a hospodářsky zanedbávat, domnívala se na konci 90. let i Miloševičova skupina, že může „mladé hochy“ z Černé Hory bez problémů využívat ve svůj prospěch.

Černohorský prezident Momir Bulatović byl víceméně typem vůči Bělehradu poslušného a oddaného politika, ctižádostivý premiér Milo Djukanović však nikoliv. V okamžiku, kdy začalo docházet k politickému umenšování významu Černé Hory a Černohorců v rámci SRJ (kdy několik set tisíc Černohorců nadále trvalo na rovnoprávném politickém postavení ve svazku s několikamilionovými Srby), došlo k rozkolu mezi Miloševičem a Djukanovićem a potažmo i mezi Černohorci a Srby. Milo Djukanović, ryzí „technolog politické moci“, záhy dokázal, že je schopen přerůst svého někdejšího „učitele a mistra“ Slobodana Miloševiče. Situaci na konci 90. let vyřešil tím, že do své politické výbavy instrumentálně převzal hesla a požadavky do té doby relativně slabé černohorské liberální opozice, která počátkem 90. let v podstatě jako jediná jednoznačně volala po obnovení černohorské státní samostatnosti.

Na první pohled se tedy jednalo o přemet ambiciózního jednotlivce, resp. jeho politické strany, ale radikální proměna by se nikdy nemohla povést, pokud by nebyla v souladu s měnící se náladou jádra tehdejší černohorské společnosti, která – v duchu svých starších tradic – nebyla ochotna nechat se marginalizovat, resp. pohltit srbskou většinou. Černohorci na začátku 21. století silně toužili po překonání dosavadního politického marasmu, vybědnutí z mezinárodní izolace, po hospodářském povznesení a začlenění mezi státy ekonomicky úspěšnějšího Západu, kam se v předchozích letech podařilo dostat mj. i Slovincům a Chorvatům. To vše dohromady bylo příčinou výsledku černohorského osamostatňovacího

---

10 F. ŠÍSTEK, *Dějiny Černé Hory*, s. 455.

referenda z května 2006, kdy 55,5 % obyvatel Černé Hory hlasovalo pro její státní samostatnost.¹¹

Pozitivního výsledku referenda mohlo být dosaženo pouze na základě toho, že se černohorští politikové a národně uvědomělí Černohorci (ti v té době tvořili, jak jsme viděli z výsledků sčítání, zhruba jen 45 % obyvatel Černé Hory) na začátku 21. století přičinili o to, aby v Černé Hoře zůstaly zachovány dobré vztahy mezi Černohorci a příslušníky místních národnostních menšin – Muslimy/Bosňáky, Albánci, Chorvaty, Romy a dalšími. Hlasy Černohorců a velké části příslušníků místních menšin také rozhodly o výsledku referenda.

Ať už byl politický vývoj na Černé Hoře v uplynulém čtvrtstoletí jakýkoliv a ať už se na pragmatické chování prakticky nepřetržitě vládnoucí Djukanovičovy skupiny díváme jakkoliv, jedno se Černé Hoře nedá upřít: totiž to, že zůstala po celou dobu jugoslávské krize jedinou republikou v regionu, kde se uchoval mír a kde nepropukla mezinárodní válka.

Přemýšlel jsem o tom, co vedlo Jana Pelikána k tvrzení, že Šístekova kniha „mnoho nepomůže českému čtenáři, který bude chtít pochopit některá složitá zákoutí dějin Černé Hory, zejména spletité pozadí nacionální emancipace černohorského národa“. Jsem totiž přesvědčen, že Šístek ve své práci vyjádřil a podrobně zdůvodnil vše podstatné o postupném národním vyhraňování Černohorců. Čtenář to v jeho knize také najde. Z problému postupného národního uvědomování Černohorců učinil Šístek dokonce jedno z hlavních témat své práce. (Průběžně se k němu vyslovuje v podstatě napříč celou svou knihou, někde i formou speciálně vkládaných podkapitol.) Proces definitivního dotvoření národně uvědomělých Černohorců, kteří se v současnosti koncentrují – stejně jako v minulosti – v první řadě v oblasti tzv. Staré (Podlůvcenské) Černé Hory, je v knize popsán více než dobře.¹²

Jediné, čemu autor věnoval možná méně pozornosti (a co by mohl doopravdy postrádat recenzent a „jeho“ český čtenář), by mohla být hlubší analýza traumatu Srbů z Černé Hory, kteří se s politickými změnami, jež nastaly v Černé Hoře na počátku 21. století, celkem pochopitelně nemohou ztotožnit a smířit. Náladám a vystupování nadále prosrbsky orientovaných obyvatel Černé Hory se Šístek věnoval jen zčásti (byť např. podrobně charakterizoval jejich politické strany stejně jako aktivity ostře konzervativní srbské pravoslavné církve v Černé Hoře). Hlavní

11 Srov. www.osce.org/odihr/elections/montenegro/20099, s. 23 [8. 10. 2018].

12 Srov. F. ŠÍSTEK, *Dějiny Černé Hory*, s. 232–234, 359–363, 423–427, 481–488, 503–508.

pozornost zaměřil na Černohorce usilující o plné završení své národní a státní samostatnosti.

Pokud Jan Pelikán v knize nenašel dostatečné odpovědi na všechny „své otázky“, nic mu při jeho odborných znalostech a erudici nebrání, aby toto téma zpracoval formou zvláštní studie sám, resp. aby k vytvoření takovéto historicko-sociologické sondy vybídl některého ze svých studentů nebo doktorandů.

Jsem toho názoru, že František Šístek s českými čtenáři ve své knize nemanipuluje, jen se je snaží seznámit s neobyčejně komplikovanou a během staletí se neustále měnící politickou a národnostní situací v Černé Hoře. Proto nelze vyznění recenze Jana Pelikána přijmout jako pravdivé.

Šístkově knize by přirozeně šlo ledacos vytknout, není to však „solistikovaně podaná“ a dnešní politické situaci v Černé Hoře tendenčně přizpůsobená černohorská historie, o níž píše recenzent. Na můj vkus jsou Šístkovy *Dějiny Černé Hory* možná až příliš rozsáhlé a zpracované přepečlivě podrobným výkladovým stylem. Autor mohl podle mého soudu lépe naložit s obsahovou strukturou monografie. Kdyby byl období černohorského prostoru do konce 15. století podal stručněji, mohl více posílit části o meziválečném a zejména socialistickém období Černé Hory, což – do určité míry oprávněně – kritizoval recenzent. Z některých kapitol vyzáruje až trochu přílišný sentiment autora vůči období prvního černohorského státu a konkrétně osobě černohorského knížete a později krále Nikoly I. Petroviče. Ten byl dojista pozoruhodnou, charismatickou osobou, ale na skutečnosti, že Černá Hora v roce 1918 zanikla, se výraznou měrou podepsalo právě jeho dlouhodobě konzervativní chování. Nikolovu vládu ve své době konečkonců kritizoval i rakouský poslanec T. G. Masaryk.

Celkově však lze říci, že Šístkova kniha je svým obsahem, zpracováním i formálním vybavením (ilustrace a fotografie, mapy, přehled pramenů a literatury, genealogické soupisy) velmi kvalitní a odborně jednoznačně přínosná. Tato skutečnost ještě vynikne, zdůrazníme-li, že autor svou šestisetstránkovou práci sestavil zcela sám a teprve jako čerstvý čtyřicátník.

Šístek je již dnes mezinárodně respektovaným znalcem černohorských dějin i současnosti.¹³ Při sepisování knihy vycházel nejenom z dosavadních syntéz dějin Černé

---

13 Srov. např. František ŠÍSTEK, *Černá Hora*, Praha [Nakladatelství Libri] 2007; TÝŽ, *Junáci, horalé a lenoši. Obraz Černé Hory a Černohorců v české společnosti, 1830–2006*, Praha 2011; TÝŽ, *Narativní o identitetu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji*, Podgorica 2015; TÝŽ, *Clericalization of Nationalism. Interpreting the Religious Rivalry between Serbian and Montenegrin Orthodox Churches, 1989–2009*, in: András Maté-Tóth – Cosima Rughiniş (eds.), *Spaces and Borders. Current Research on Religion in Central and Eastern Europe*, Berlin – Boston 2011, s. 117–130;

Hory publikovaných v srbochorvatštině a světových jazycích, ale také z širokého spektra monografií a studií věnovaných jednotlivým obdobím, jevům a osobnostem černoohorské historie. Při koncipování práce se mohl opřít i o své vlastní dlouhodobé výzkumy a mimořádně důkladnou osobní znalost černoohorského prostředí.

Nezpochybnitelnou devizou F. Šístka je styl jeho psaní, neboť „pregnantně formuluje a srozumitelně traktuje i komplexní a kontroverzní problémy, jakým je například historicky variabilní poměr mezi ‚černoohorstvím‘ a ‚srbstvím‘ v identitě obyvatelstva Černé Hory“. ¹⁴ Šístek v knize zužitkoval nejenom své historické, ale také v zahraničí získané antropologické vzdělání. Multidisciplinární přístup projevil např. při analýze tak specifických černoohorských jevů, jakými byly archaické formy kmenové společnosti v Černé Hoře v 15.–19. století, včetně výrazně patriarchální („dinárské“) mentality a morálky Černoohorců. Výklad problematiky černoohorské kmenové společnosti společně s precizním vysvětlením role regionálního faktoru v procesu formování národní identity Černoohorců lze označit za jeden z nejcennějších a v pravém smyslu balkanistický (!) přínos díla. ¹⁵

Kladem Šístkovy knihy jsou i solidně zpracované pasáže o kulturním vývoji Černé Hory a čtenářsky přitažlivá kapitola o historii česko-černoohorských vztahů. Černá Hora byla v 19. století vnímána Čechy jako „vlast statečných junáků bojujících za svobodu proti osmanským Turkům“, resp. jako jakási „slovanská Sparta“. Tehdejší malý slovanský stát na Balkáně sehrál v souvislosti s tím mimořádnou roli v procesu utváření vztahu Čechů k jižním Slovanům a slovanské vzájemnosti. Samostatně zpracovanou kapitolu o česko-černoohorských stycích v období od počátku 19. století až do současnosti lze proto v knize považovat za logickou, důstojnou a pro čtenáře důležitou „tečku“ za celým mimořádně zajímavým pojednáním o černoohorské minulosti.

TÝŽ, *Regimes of Historicity. Identity and Temporality in Montenegro, 1905–1945*, in: Diana Mishkova – Balázs Trencsényi – Maria Jalava (eds.), „Regimes of Historicity“ in Southeastern and Northern Europe, 1890–1945, Hampshire, New York 2014, s. 82–100.

14 Srov. Stehlíkovu recenzi vycházející z lektorského posudku, která byla umístěna na portál iLiteratura dne 13. 7. 2018: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/40189/sistek-frantisek-dejiny-cerne-hory> [8. 10. 2018].

15 Podobně významný počín se v minulosti v rámci edice „Dějiny států“ Nakladatelství Lidové noviny povedl např. historikovi Pavlu Hradečnému v syntéze *Dějiny Albánie*, která vyšla v roce 2008, kde zevrubně charakterizoval a objektivně zhodnotil podíl islámského náboženství a kultury v procesu vývoje Albánců a dalších muslimských etnik na Balkáně v době osmanské nadvlády. Podařilo se mu tím zpracovat náročnou problematiku, kterou ostatní čeští historikové většinou přecházejí jen velmi stručným a povrchním popisem.

Epilog

Na závěr se pokusím o stručné shrnutí. Jsem toho názoru, že Jan Pelikán napsal sice na první pohled řemeslně dobře zpracovanou recenzi, dal jí však dosti subjektivní vyznění. Při psaní se spoléhal na názorový tradicionalismus „svého“, tj. staršími stereotypy stále ovlivněného „českého čtenáře“. Šístkově knize svou recenzi popravdě neublížil. Čtenář zajímavější se o *Dějiny Černé Hory* by byl hodně jednoduchý, kdyby dal na první recenzi, kterou měl možnost si o knize přečíst. Pokud si publikaci sám přečte, zjistí, že je obsahově i koncepčně velmi odlišná od interpretací, které se mu snažil vnutit recenzent.

Šístkovy *Dějiny Černé Hory* jsou moderní, zdařile napsanou prací. Pokud autor časem ještě rozšíří své tematické obzory, získá v něm česká balkanistika talentovaného historika, jenž se určitě prosadí i na mezinárodním poli. Do značné míry se to Františku Šístkovi daří již dnes. Přitom je potěšujícím zjištěním, že Šístek není v tomto směru mezi českými balkanisty osamocen. Hned několik dalších kolegů a kolegyň mladší generace, schopných zužitkovávat i poznatky zahraniční historiografie, je – podobně jako on – schopno překonávat dřívější, po desetiletí zažitá výkladové modely a dosahovat interpretačně přesnějšího obrazu dějin Balkánu.¹⁶ Rozdíl mezi starší a novější generací historiků – balkanistů se zřetelně začínají projevovat v oblasti tematické, metodologické i „světonázorové“ (myšlena je snaha mladších badatelů o jednoznačné vymezení své odborné a názorové pozice na politické a kulturní ose Východ – Západ). V současném světě přináší každých zhruba dvacet let ve výzkumu velké změny, což je jenom dobře. Klasické „panta rhei“ platí i pro pohled na dějiny Černé Hory, resp. i celé širší jihovýchodní Evropy.

---

16 Srov. např. Kateřina KRÁLOVÁ, *Nesplacená minulost. Řecko-německé vztahy ve stínu nacismu*, Praha 2012. (Uvedená kniha vyšla i v řeckém a německém překladu: TÁŽ, *Stě skia tēs Katochēs: oi ellēnogermanikēs schēseis tēn periodo 1940–2010*, Athína 2013; TÁŽ, *Das Vermächtnis der Besatzung. Deutsch-griechische Beziehungen seit 1940*, Köln – Weimar – Wien 2016.); Ondřej VOJTĚCHOVSKÝ, *Z Prahy proti Titovi: jugoslávská prosovětská emigrace v Československu*, Praha 2012. (Kniha vyšla i chorvatsky: TÝŽ, *Iz Praga protiv Tita: jugoslavenska informbiroovska emigracija u Čehoslovačkoj*, Zagreb 2016.); Petr STEHLÍK, *Bosna v chorvatských národně-integračních ideologiích 19. století*, Brno 2013. (Kniha vyšla i chorvatsky: TÝŽ, *Između hrvatstva i jugoslavenstva. Bosna u hrvatским nacionalno-integracijskim ideologijama 1832–1878*, Zagreb 2015.); Ondřej ŽÍLA, „Jedna si jedina moja domovina?“ *Etno-demografické proměny Bosny a Hercegoviny v letech 1945–2013*, Praha 2014; Jana ŠKERLOVÁ, *Věrnost za věrnost? Československo-jugoslávské politické vztahy v letech 1929–1934: přání, rozpor, realita*, Praha 2016.

RECENZNÍ ČLÁNEK

Zamyšlení nad Jarauschovými
„modernizačními“ dějinami Evropy 20. století

JIŘÍ PEŠEK

JIŘÍ PEŠEK: A consideration of Jarausch's "modernization" history of Europe of the 20th century¹

The synthesis of the European history of the "long" 20th century from the pen of Konrad H. Jarausch, *Out of Ashes: A new history of Europe in the twentieth century* (2015), became the impetus for the author of the presented text for consideration of the possibilities of the comprehension of the contemporary history of the diverse and very dynamic European continent. In the USA and Great Britain, a number of "European" syntheses have been written in the past decades. The originality of Jarausch's work, which does not aspire to be a descriptive factual handbook, lies in that the author focused on the problem of widely conceived modernization, not only with a positive connotation as the leading phenomenon. At the same time, he placed the history of Germany and Russia/the Soviet Union in the centre of the description. He sees the interwar period and Second World War as the collision of the Nazi and Soviet models of modernization. The author interprets the post-war period of European history as competition

---

1 Konrad H. JARAUSCH, *Out of ashes. A new history of Europe in the twentieth century*, Princeton, Princeton University Press 2015, IX + 744 s., ISBN 978-0-691-15279-0.

between the modernizations of the Soviet and US-American types. The problem of this conception is the relatively drastic spatial and thematic reduction of the view of the rich phenomenon of European history.

Key words: Contemporary history – history of historiography – Konrad H. Jarausch – history of Europe – 20th century – paradigm of modernization

Velká syntéza evropských dějin „dlouhého“ dvacátého století není v anglosaské historiografii něčím unikátním.² Jarauschova rozsáhlá práce přichází po velkých – mezi tím již klasických – knihách britského marxisty Erica Hobsbawma o „krátkém“ 20. století mezi výbuchem první světové války a rozpadem Sovětského svazu roku 1991 (1994)³, po svém postojem vyhoceně polemické syntéze britského, v USA působícího odborníka na drastické moderní dějiny Balkánu Marka Mazowera o Evropě jako „temném kontinentu“ let 1919–1997 (1998)⁴ a po rozsáhlé brilantní práci o „poválečné Evropě“ let 1945–2005 (2005)⁵ opět z pera britského, do USA přesídlivšího kritického socialisty Tony Judta. Připočíst bychom mohli jednak řadu dalších britských, australských a amerických syntéz, o nichž se Jarausch zmiňuje v úvodní části práce,⁶ jednak některé podstatné syntézy evropské – z nich přinejmenším knihy moderního klasika komparativních sociálních dějin Hartmuta Kaelble.⁷

Tradiční pohled nejen britsko-amerického dějepisectví na Evropu regionálně akcentuje, resp. v podstatě se omezuje na – faktograficky podané, převážně politické – dějiny klíčových evropských mocností Velké Británie, Francie a Německa, zatímco ostatní i velké státy nebo evropské regiony bývají vnímány jen prostřednictvím konfliktů nebo kooperace těchto velmocí, případně jsou „odbyty“ nějakou okrajovou

---

2 Tento text vznikl v rámci programu FHS UK Progres Q 22.

3 Eric HOBSBAWM, *Age of extremes. The short twentieth century, 1914–1991*, London 1994; TÝŽ, *Věk extrémů. Krátké dějiny 20. století 1914–1991*, Praha 2010.

4 Mark MAZOWER, *Dark Continent. Europe's Twentieth Century*, London 1998.

5 Tony JUDT, *Postwar. A history of Europe since 1945*, New York 2005; TÝŽ, *Poválečná Evropa. Její historie od roku 1945*, Praha 2017.

6 V podstatě jako faktografické přehledy evropských dějin Jarausch připomíná knihy: Richard VINEN, *A history in fragments. Europe in the twentieth century*, Cambridge Mass. 2001; Robert O. PAXTON, *Europe in the twentieth century*, Fort Worth 2002 (další vydání: New York 2011); Eric DORN BROSE, *A history of Europe in the twentieth century*, New York 2005; Spencer DI SCALA, *Twentieth century Europe. Politics, society, culture*, Boston 2004; Bernard WASSERSTEIN, *Barbarism and civilization. A history of Europe in our time*, Oxford 2007. K nim pro pořádek připojme ještě: Dan STONE, *The Oxford Handbook of Postwar European History*, Oxford 2012.

7 Hartmut KAEUBLE, *Sozialgeschichte Europas: 1945 bis zur Gegenwart*, München 2007, resp. americké vydání této vlivné knihy: *A Social History of Europe 1945–2000: Recovery and Transformation after Two World Wars*, New York 2013, ale také TÝŽ, *Kalter Krieg und Wohlfahrtsstaat. Europa 1945–1989*, München 2011.

zmínkou. Tento specifický „velmocenský“ přístup ostatně není doménou jen komplexních syntéz. Dominoval též v 90. letech 20. století mezinárodním týmem zpracovanou syntézu dějin evropského vysokého školství, kde z „Evropy“ zbylo jen problematické – v principu výběrově západoevropské – torzo.⁸ Tento teritoriálně reduktivní přístup s sebou ovšem nese i tematické důsledky, protože řada posléze celoevropských trendů, inovací a pro Evropu podstatných modernizačních kroků se ustavila nebo projevila nejprve v některých z malých nebo okrajových států nebo oblastí a teprve posléze získala kontinentální charakter.

Reflektovaná znalost komplexní (nadto co do celoevropského dosahu hierarchizované) problematiky dějin všech zemí Evropy ovšem přesahuje možnosti jednoho lidského mozku. A mezinárodní týmy v podstatě mohou předložit jen „skládačku“ regionálně i tematicky paralelních dějinných příběhů. Možnost proměnit prostřednictvím společných diskuzí jejich dílčí práce v celoevropsky reflektující „superintelekt“ bohužel zatím nebyla naplněna. Velké syntézy jsou proto svým způsobem funkčně odkázány na kombinaci makropohledu (zejména v oblasti líčení „velké“ mocenské politiky) a (z hlediska kontinentu) regionálních „mikroanalýz“, přičemž významné práce posledních dvou dekád pochopily, že je nutno přihlídnout i k (relativně) malým národům na periferii mocenských center. Prakticky každá z nových „směrodatných“ syntéz proto měla nějaký specifický – západoevropské velmocenské těžiště kompenzující – akcent. Odborník na moderní francouzské dějiny, Tony Judt, zvolil malé státy střední Evropy, naučil se za tím účelem česky a posunul českou (a polskou) problematiku cíleně do popředí pozornosti celých velkých kapitol své knihy.⁹ Mark Mazower obdobně akcentoval Řecko, které bylo a dlouhodobě zůstává předmětem jeho analytických výzkumů.

Konrad H. Jarausch, který je v USA dlouhodobě působícím klíčovým odborníkem na německé soudobé dějiny, logicky posunul do centra výkladu německou problematiku, která se stala jádrem celého výkladu. Oproti tomu líčení vnitřních francouzských a zejména britských dějin bylo zredukováno na minimum. Obě velmoci se objevují hlavně jako hráči v celoevropských kontextech. Originální

---

8 Walter RÜEGG (ed.), *Geschichte der Universität in Europa. Band III. Vom 19. Jahrhundert zum Zweiten Weltkrieg (1800–1945)*, München 2004; TÝŽ, *Geschichte der Universität in Europa. Band IV. Vom Zweiten Weltkrieg bis zum Ende des 20. Jahrhunderts*, München 2010, resp. v anglické mutaci: *A history of the university in Europe. 3. Universities in the nineteenth and early twentieth centuries (1800 – 1945)*, Cambridge 2004; *A history of the University in Europe. Universities since 1945*, Cambridge 2011. Srovnej polemicky: Jiří PEŠEK, *Jak psát dějiny moderních universit? Polemika nad IV. dílem Dějin universit v Evropě*, ČČH 112, 2014, s. 7–39.

9 Srovnej: Jiří LACH, *Tony Judt a jeho přístupy k soudobým dějinám*, ČČH 112, 2014, s. 70–84.

na Jarauschově pojetí je, že do syntézy zabudoval také nadstandardně rozsáhlé pasáže o střední a východní Evropě a zejména o Sovětském svazu. Celkově autor položil důraz na mezinárodní politiku a na modernizační procesy, nahlížené především fokusem zejména německých a sovětských dějin, resp. zobecnované pro celý kontinent, případně (poválečná doba) pro jeho dvě železnou oponou oddělené části.

V obecné rovině je nahlíženo také na široce – hlavně prostřednictvím populární zábavy – zprostředkovanou kulturní problematiku. Jí je pro meziválečné období věnována kapitola „Modernist provocations“ (s. 181–206). Zde je v rozmáchlé perspektivě probrána modernizace masové kultury od rozhlasu a kina po G. B. Shawa a F. Kafku, od fotbalu po Bauhaus. Kupodivu tu autor netematizoval nacistickou a sovětskou instrumentalizaci kultury a zásahy obou režimů proti „zvrhlé“ kultuře, odpor proti avantgardě omezil na církev. Pro poválečné období autor omezil výklad o kultuře na část kapitoly „Pop and Prosperity“ (s. 533–558), věnované především utváření moderní konsumpční společnosti. Zde je na s. 552–558 pojednáno o explozi populární kultury, inspirující příklon většiny – zejména mladé části – společnosti k modernitě. Zdůrazněna je role elektronických médií, nových hudebních směrů a amerikanizace Evropy.

Opření výkladu dějin Evropy dominantně o pohled na Německo a Sovětský svaz ovšem nebyla jediná konceptuální inovace jeho práce. Jarausch se pokusil soustavně a s oporou ve svých celoživotních výzkumech nahlédnout hlouběji do procesů, které ve sledované době přetvářely evropský kontinent. Chceme-li porozumět autorské motivaci a konceptu Jarauschovy knihy, bude užitečné věnovat alespoň stručnou pozornost tomuto v USA i v Evropě respektovanému historikovi, narozenému roku 1941 v Magdeburku, a pokusit se porozumět jeho způsobu nahlížení na dějinné procesy. Oporou nám v tom může být k Jarauschovým sedmdesátinám vydaný výbor jeho statí, nazvaný „Současné dějiny jako transatlantický projekt: Německý problém 1960–2010“.¹⁰ Zde nalezneme jednak soubor třinácti klíčových statí, předcházejících nebo provázejících autorovy nejvýznamnější knihy, dále bibliografii jeho knižních publikací, především však Jarauschovu autobiografii, jejíž název byl pak dán i celému svazku.¹¹

Díky této autobiografické retrospektivě je možno sledovat cestu sportovně i jazykově nadaného mladého muže, jehož otec, evangelický teolog, zemřel jako

---

10 Konrad H. JARAUSCH, *Contemporary History as Transatlantic Project: The German Problem 1960–2010*, Historical Social Research, Supplementum 24, 2012.

11 V odkazech, umístěných přímo v textu bude odkazováno na tuto autobiografii: *Contemporary History as Transatlantic Project*, s. 7–49.

voják wehrmachtu a matka se synem zakotvila v porýnském Krefeldu,¹² k historiografii. Jarausch si to hned po maturitě (vlastně spíše zkusmo) namířil přes Atlantik. Finanční podpora německo-amerického varhaníka a komponisty Gerharda Krapfa ho vedla na západ USA, na univerzitu ve Wyomingu, poté na University of Wisconsin v Madison, kde se mladý adept historiografie (s oporou v univerzitních sportovních stipendiích) úspěšně zabýval „Paktem čtyř mocností“ (Francie, Británie, Itálie a Německo) z roku 1933.¹³ Po získání magisteria se historik roku 1964 pokusil o návrat do Německa a o studium v Kolíně nad Rýnem nebo v Západním Berlíně. Náráz na – v podstatě ještě postnacistickou – dějepisnou školu a na německou nechut formálně uznávat zahraniční akademickou kvalifikaci vrátil Jarausche zpět za Atlantik, kde napsal disertaci o německém kancléři let 1909–1917 Bethmannu Hollwegovi a jeho odpovědnosti za rozpoutání „prakatastrofy“ evropského 20. století, tedy první světové války.¹⁴

V 70. letech ale už úspěšného „postdoca“, nyní z Princetonu, zlákala kvantitativní historiografie a prosopografie. Navázal kontakt s bielefeldským centrem teorie „historické sociální vědy“ a stal se přes Atlantik pravidelně pendlujícím průkopníkem těchto pracovně náročných, ale ve výsledku celý obor do základů proměňujících konceptů a metod. Sborník, resp. odborná čítanka: „Kvantifikace v historiografii – problémy a možnosti“,¹⁵ kterou v tomto rámci připravil roku 1976, zásadním způsobem otevírala dveře výzkumu zejména (akademických) elit v moderní společnosti. Jeho do velké míry zakladatelská role byla přitom významná a s respektem uznávaná jak pro Spolkovou republiku, resp. šíře Evropu, tak pro USA (předseda AHA Committee on Quantitative Methods). Nešlo ovšem o plané teoretizování o „New Social History“. Jarausch v 80. letech, již jako profesor *University of North Carolina at Chapel Hill*, vedle řady studií a editování klíčových sborníků napsal tři zásadní monografie o proměnách německého studentstva, profesorstva a svobodných povolání v 19. a první polovině 20. století.¹⁶ Tento výzkum nebyl

---

12 Jarausch se k otcově „odkazu“ vrátil rozsáhlou edicí jeho válečných dopisů: Konrad H. JARAUSCH – Klaus Jochen ARNOLD (eds.), „Das stille Sterben...“: *Feldpostbriefe von Konrad Jarausch aus Polen und Russland 1939–1942*, Paderborn – München – Wien – Zürich 2008.

13 K. H. JARAUSCH, *The Four Power Pact*, Madison 1966.

14 K. H. JARAUSCH, *The Enigmatic Chancellor. Bethmann-Hollweg and the Hubris of Imperial Germany. 1856–1921*, New Haven 1973.

15 K. H. JARAUSCH, *Quantifizierung in der Geschichtswissenschaft. Probleme und Möglichkeiten*, Düsseldorf 1976.

16 K. H. JARAUSCH, *Students, society, and politics in imperial Germany. The rise of academic illiberalism*, Princeton 1982; TÝŽ, *Deutsche Studenten: 1800 – 1970*, Frankfurt a. M. 1984; TÝŽ, *The unfree professions. German lawyers, teachers, and engineers, 1900–1950*, New York 1990.

samoučelný: Jarausch si kladl otázku po podstatné roli německých (také intelektuálních, resp. akademických) elit při rozpoutání obou světových válek, resp. při vzestupu nacismu.¹⁷ Možná podobně závažná ale byla i jeho otázka po vztahu a genetické závislosti evropského (hlavně německého) a amerického akademického školství do první světové války.¹⁸

Zájem o nové metody, jejich zprostředkování a vytvoření transatlantické sítě spolupracujících historiků s tímto badatelským zaměřením přivedlo Jarausche také mezi „otce zakladatele“ dějepisných platforem H-Net a H-Soz-Kult, resp. Clio-Online, bez nichž si dnes už (přinejmenším v USA a západní polovině Evropy) nelze představit aktuální historiografický provoz.

Již koncem 80. let se ovšem otevřela další tematická kapitola Jarauschových zájmů: historie současnosti aneb nejaktuálnější kapitola soudobých dějin. Od roku 1987 předsedal za americkou stranu společné bilaterální komisi historiků USA a NDR (finančně sponzorována IREX čili International Research and Exchange Board) a zažil v Berlíně řadu podstatných okamžiků zániku, resp. přerodu východního Německa v součást Spolkové republiky. Jeho reflexe – dosud jen velmi schematicky reflektovaných – dějin a dějepisectví diktatury samozvaných antifašistů záhy vyústila v zajímavý sborník.¹⁹

Od počátku 90. let pak Jarausch soustavně a opět průkopnický bádá v náhle otevřených archivech, prováděl interview, editoval zásadní materiály²⁰ a v Německu i USA publikoval práce o tématech z dějin NDR, o utváření občanského hnutí i parťajní opozice, převratu a spojení obou německých států.²¹ Stal se spoluzakladatelem

---

17 Konrad H. JARAUSCH – Gerhard ARMINGER, *German Teachers and National Socialism. A Demographic Logit Model for Party Membership*, *Journal of Interdisciplinary History* 22, 1989, s. 229–259; K. H. JARAUSCH, *Perils of Professionalism: Lawyers, Teachers and Engineers in Nazi Germany*, *German Studies Review* 9, 1986, s. 107–137.

18 K. H. JARAUSCH, *American Students in Germany. 1815–1914: The Structure of German and U.S. Matriculants at Göttingen University*, in: Henry Geitz – Jürgen Heideking – Jürgen Herbst (eds.), *German Influences on Education in the United States to 1917*, Cambridge 1995, s. 195–212.

19 K. H. JARAUSCH (ed.), *Zwischen Parteilichkeit und Professionalität. Bilanz der Geschichtswissenschaft der DDR*, Berlin 1991

20 Hans-Hermann HERTLE – Konrad H. JARAUSCH (eds.), *Risse im Bruderbund. Die Krim-Gespräche Honecker – Breschnew 1974 bis 1982*, Berlin 2012.

21 Volker GRANSOW – Konrad H. JARAUSCH (eds.), *Die deutsche Vereinigung. Dokumente zur Bürgerbewegung, Annäherung und Beitritt*, Köln 1991; TÍŽ, *Uniting Germany: Documents and Debates, 1944–1993*, Providence – Oxford 1994; K. H. JARAUSCH, *The rush to German unity*, New York 1994. Vzhledem k tomu, že prakticky všechny Jarauschovy knižní publikace (monografie, sborníky, edice) k tomuto tematickému okruhu vyšly nejprve německy a poté zkrátko v USA, budu nadále uvádět jen prvá – německá – vydání.

a po osm let spolupředitelem postupimského Zentrum für Zeitgeschichtliche Forschung a v této pozici věnoval řadu studií otázkám integrace východního Německa do Spolkové republiky, ale také komplikované popřevratové transformaci východoněmeckého vysokého školství, zejména berlínské Humboldtovy univerzity.²² Zároveň Jarausch usiloval o nalezení způsobu, jak historiograficky integrovat dějiny NDR do společných poválečných dějin Německa,²³ dosud plně dominovaných západoněmeckou „success story“.²⁴ Výsledkem studií a diskuzí na toto téma se staly na počátku nového století dvě jeho syntetické a zároveň konceptuálně provokativní práce o – velmi nelineárních – německých poválečných dějinách.²⁵

Zájem o německou poválečnou historiografii však Jarausch neomezoval na bývalou NDR – už jen proto, že téma role německých historiků na profesorských postech v nacistickém Německu a poté ve Spolkové republice výrazně korespondovalo s jeho staršími výzkumy struktury a politické role intelektuálních elit do poloviny 20. století. „Historiografický skandál“ na frankfurtském sjezdu německých historiků roku 1998 (autobiografie s. 35) se pro něj stal podnětem pro velký a obdivuhodně rychle publikačně završený orálně historický projekt o „zamlčených otázkách“.²⁶ Pojednával o poválečných čelných a mocných německých historících s nacistickou minulostí (exemplárně „mandaríni“ Theodor Schieder a Werner Conze) a o jejich – od přelomu 70. a 80. let do předních pozic oboru a „politiky vzpomínání“ nastoupivších – levicových a liberálních, záhy taktéž mocných a vlivných, namnoze

---

22 V řadě svazků: *Geschichte der Universität Unter den Linden 1810–2010. Biographie einer Institution* publikoval jeho tým knihu: Konrad H. JARAUSCH – Matthias MIDDELL – Annette VOGT, *Sozialistisches Experiment und Erneuerung in der Demokratie. Die Humboldt-Universität zu Berlin 1945–2010*, Berlin 2012.

23 Srovnej inspirativní sborník: Konrad H. JARAUSCH – Martin SABROW (eds.), *Die historische Meistererzählung. Deutungslinien der deutschen Nationalgeschichte nach 1945*, Göttingen 2002.

24 Velmi intenzivně se to projevilo (a následně bylo diskutováno) v posledním – poválečném – svazku ohromných, dvě století německých dějin zahrnujících Wehlerových Dějin německé společnosti: Hans Ulrich WEHLER, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte, Bd. 5. Bundesrepublik und DDR 1949 – 1990*, München 2008. Slavný autor tu dějiny východního Německa pojednal jako pouhý méněcenný a samostatně interpretace nehodný přívěsek západoněmeckých dějin. Nemluvě o tom, že i v pasážích o „staré“ Spolkové republice sedmdesátiletý bielefeldský velikán mnohé již samostatně neformuloval, nýbrž jen specificky zkráceně parafrázoval cizí studie, nejednou bez relevantních odkazů.

25 Michael GEYER – Konrad H. JARAUSCH, *Shattered past: reconstructing German histories*, Princeton 2003; K. H. JARAUSCH, *Die Umkehr: Deutsche Wandlungen 1945–1995*, München – Bonn 2004.

26 K dramatické diskuzi na frankfurtském sjezdu historiků srovnej Jiří PEŠEK, *Německá historiografie soudobých dějin a velké historicko-politické kontroverze*, in: TÝŽ, *Setkávání s Klio. Studie z dějin dějepisectví*, Praha 2014, s. 109–552, zde s. 141–145.

vůči německé společnosti a politice radikálně kritických žácích, kteří se však nikdy neodvážili položit „svým“ profesorům otázky po jejich působení v hnědé epoše.²⁷

V 90. letech se uvolnilo Jarauschovo pouto k bielefeldské škole, podle jeho mínění, vyjádřeného v autobiografii (s. 32), ustrnulé na překonaných pozicích a odmítající (zejména H. U. Wehler) otevřít se impulsům „kulturního obratu“, obdobně lingvistickému obratu, multiperspektivitě narativů, výzkumu moderní každodennosti a tematizování subjektivity zakoušení „dějin“.²⁸ Jarausch odmítl bielefeldskou ideu německého „Sonderwegu“, čili zvláštní cesty dějinami 19. a 20. století, a rozhodl se provést důkaz formou zkoncipování vlastní syntézy německých poválečných dějin. Výsledkem byla kniha o „Obratu: německých proměnách v období 1945–1995“ z roku 2004.²⁹

Jarausch tu hledal „odpověď na otázku, jak se země, která spáchala barbarství holocaustu, mohla po roce 1945 opět zcivilizovat“ (s. 38). Jeho tezí bylo, že „tato transformace politické kultury byla výsledkem procesu sociální výchovy, vedené západními spojenci a minoritou demokratických Němců“. Proces podle něj probíhal ve třech stádiích: po poválečné demilitarizaci, denacionalizaci³⁰ a dekartelizaci bylo (západní) Německo těmito silami modernizováno a jako takové přijato evropským západem. Následně internalizovalo demokracii a naučilo se užívat občanského protestu. Ve třetím stadiu v pozdních osmdesátých letech se k rebelii proti diktatuře propracovali i východní Němci a spojené Německo se tváří v tvář velkým výzvám migrací a multikulturalismu stalo „normální“ zemí. Jarausch celý půlstoletý historický proces německého demokratického přerodu metodologicky chápal jako „kritickou transformační historii“.

Na počátku druhé dekády našeho století se pak Jarausch pustil do reinterpretace evropských dějin 20. století, autorem pracovně nazvané „Ochočená modernita“. V autobiografii (s. 46) o tom napsal: „Po desítkách let výuky jsem byl frustrován problematickými syntézami Marka Mazowera a Tonyho Judta a cítil

---

27 Konrad H. JARAUSCH – Rüdiger HOHLS (eds.), *Versäumte Fragen. Deutsche Historiker im Schatten des Nationalsozialismus*, München 2000.

28 Konrad H. JARAUSCH – Martin SABROW (eds.), *Die historische Meistererzählung. Deutungslinien deutscher Nationalgeschichte nach 1945*, Göttingen 2002.

29 K. H. JARAUSCH, *Die Umkehr*.

30 Zatímco autor v autobiografii z roku 2012 hovořil o pouhé „denacionalizaci“ (s. 38) a mínil tím zřejmě spojenci provedenou důslednou federalizaci poválečného Německa a oslabení meziválečného vypjatého nacionalismu rozbitím, resp. eliminací s odstupem největší říšské země Pruska, v recenzované knize Jarausch na s. 416 již „standardně“ uvádí „denacifikaci“, kterou konkretizuje jako zákaz NSDAP, diskreditaci její ideologie a přezkoumání všech členů a zejména funkcionářů strany civilními komisemi a soudy.

jsem nutnost představit vlastní pojetí. Východiskem se mi stala evropská výjimečnost. Ta vedla ke globální imperiální dominanci, vyústivší v katastrofu dvou světových válek a holocaustu, ale po roce 1945 získala překvapivou míru uznání. Měnicí se koncept, který současníci užívali, aby vyjádřili pocit dynamiky epochy, byl ‚modernita‘. Místo abych oživoval diskreditovanou modernizační teorii, jsem ovšem zkoumal soutěžení ‚modernit‘ liberálů, komunistů a fašistů, abych vysvětlil, proč nakonec triumfovala právě ta ztrestaná verze demokracie.“ Již tato slova dávala tušit a četba knihy tento pocit potvrdila, že Jarauschův koncept syntézy je v podstatě didaktický. Vznikl z jeho univerzitních přednášek na okraji velkolepé, v dobrém slova smyslu horečné, trvale hodnotné badatelské, metodologické a publikační aktivity, zaměřené na německé – stále více výhradně poválečné či dokonce aktuální – dějiny.

Autor se odvážně pustil do této syntézy bez opory v badatelské zkušenosti s jinou než německou oblastí a bez koncepčního polemického vyrovnání se s bohatou – v jeho očích „problematickou“ – literaturou k evropským dějinám. Jeho cílem zřejmě bylo vysvětlit americkým, poznáním německých ani evropských dějin prakticky nedotčeným čtenářům dramatické obraty soudobé evropské historie. Chtěl vysvětlit historicky až neuvěřitelně krátkou epochu zásadní proměny kontinentu: během půlstoletí se Evropa jako kontinent svět ovládajících koloniálních impérií do základů proměnila, cestou kataklysmat dvou světových válek, resp. jedné gigantické dvojvátky, vybavena zkušeností diktatur a holocaustu vstoupila na poválečnou cestu poměrně rychle se ustavivší, vnitřně stále silněji provázané Evropy, dříve nebo později sestávající z převážně demokratických států. Tato silná a životná (dodejme „amerikanizovaná“) nová Evropa po roce 1989 dokonce integrovala středoevropské a východoevropské fragmenty, odpadnuvší od ruského komunistického impéria, definitivně se (až na „ruské“ historické jádro) rozpadnuvšího roku 1991.

Jarausch se v knize cíleně pokusil ukázat „moderní“ Evropu jako – přes vnitřní kulturní i politickou rozrůzněnost – do velké míry integrovaný demokratický a progresivní celek, jako relevantního atlantického partnera Spojených států. Můžeme tu tušit opozici transatlanticky zaměřeného levicového liberála vůči nacionálně neokonzervativním, na počátku tisíciletí i v American Historical Association halasně proklamovaným historickým konceptům imperiální Ameriky, která coby světový hegemon údajně již zpretrhala veškeré genetické i aktuální vazby se „starou Evropou“, s oním nemoderním, „dožívajícím“ kontinentem (srovnej s. 759).

Syntéza vydaná v roce 2015 vzbudila svým konceptem „mnohočetné modernizace“ velký zájem – pochopitelně především německých historiků. Není

divu, že se roku 2018 objevil také německý překlad tohoto díla.³¹ Jen na okraj a spíše mezi britskými či irskými recenzenty se ozývaly připomínky, že až příliš velkorysé a málo vyhraněné uplatnění konceptu všeobsahující modernizace na konkrétní historickou materii není bez problémů. Autor sice v úvodní pasáži (na s. 11) sám upozornil na ambivalentnost „modernity“,³² pak se ale na různých místech knihy objevují poněkud překvapující spojení typu: „antimoderní modernita“, „hybridní postkoloniální modernita“, „vražedná modernita“ nebo také „postmoderní modernita“. Speciální pozornost věnoval Jarausch nacistické antimoderní modernitě (s. 284n.), kterou doboví „západní intelektuálové denuncovali jako reakční utopický antimodernismus“. On ale v rámci sociologického modelu „mnohočetné modernity“ usoudil, že „nacionální socialisté vyvinuli jejich vlastní verzi modernity“. Centrálním aspektem této „organické modernity“ bylo podle něj biopolitické úsilí o očištění a posílení „Volkskörper“, tedy mytizovaného rasově národního organismu v gigantickém sociálně inženýrském projektu.

Problém je samozřejmě širší: autorovo nalézání „modernity“ v masově vraždících, dílem cíleně antimoderních nebo pokrokem a modernizací se pouze zaklínajících (Sovětský svaz) diktaturách 20. století není jednoznačně průkazné. Takřka nezmíněna zůstává v knize např. španělská diktatura Francisca Franca, která se s vražednou důsledností i v sociální oblasti až do přelomu 60. a 70. let inscenovala jako antimoderní. Velmi komplikované je takovéto připsání ale i v případě technologicky a organizačně sice v mnohém moderní Hitlerově diktatury, která však v ideologii, cílech i v sebezprezentaci široce chápanou (mj. urbánní) modernu okázale zavrhovala. Jarausch se k tématu opakovaně vrací a na s. 366 hovoří o tom, že je již překonána představa, že by se Němci za nacismu „vydali zvláštní cestou antimoderním směrem“ a v kontextu s nacismem soudí, odvolává se na Zygmunta Baumana, že „vinna byla modernita“, poněvadž krece i destrukce jsou jen dvě tváře civilizace.³³

---

31 Konrad H. JARAUSCH – Martin SABROW (eds.), *Die historische Meistererzählung. Deutungslinien deutscher Nationalgeschichte nach 1945*, Göttingen 2002.

32 Na to, jak klíčové je toto téma pro jeho knihu, pojednal autor stávající literaturu tématu pouze povrchně. Nezmíněny a necitovány zůstaly klasické práce: Zygmunt BAUMAN, *Modernity and the Holocaust*, Ithaca 1989; TÝŽ, *Moderne und Ambivalenz. Das Ende der Eindeutigkeit*, Frankfurt am Main 1995; Leszek KOLAKOWSKI, *Die Moderne auf der Anklagebank*, Zürich 1991. K tématu srovně přehledně: Jiří PEŠEK, *Modernita a modernizace západoněmecké společnosti v německé historiografii od 60. let 20. století*, in: J. PEŠEK, Setkávání s Klio, s. 456–481.

33 Zygmunt Bauman, *Sociology after Holocaust*, British Journal of Sociology 39, 1988, s. 469–497. K tématu problematice modernity nacismu: Riccardo BAVAJ, *Die Ambivalenz der Moderne im Nationalsozialismus. Eine Bilanz der Forschung*, München 2003, resp. srovně recenzi Jiřího Peška, ČČH 105, 2007, s. 452–459, shrnující i další literaturu k tomuto tématu.

Problémem hodným diskuze ale není jen teoretická konstrukce rozsáhlé knihy. Někteří recenzenti připomněli, že v této syntéze není vždy právě spolehlivá ani dílčí faktografie. Jarausch sice v úvodu knihy říká: „Místo aby kniha nabízela detailní narativ, prezentuje konsistentní interpretaci zkoumaných zápasů mezi konkurujícími si koncepcemi modernity“, ale přesto se čtenáři vnucuje přesvědčení, že autorem pro syntézu jako typické nebo důležité vybrané příklady dějinných situací a událostí by měly „sedět“ i v konkrétních „detailech“.

Jarausch zvolil „protihobsbawmovský“ koncept „dlouhého“ 20. století. Začíná svoji knihu obdobím „intenzifikace modernizace, která produkovala apogeum evropské imperialistické moci okolo roku 1900“. Po teoretizujícím úvodu (kritické vypořádání se s rozsáhlou literaturou tématu však čtenář hořce postrádá) autor knihu rozdělil do čtyř chronologicky nestejně obsáhlých a především většinou neobvykle vymezených (dále na kapitoly dělených a chronologický rámec velmi nedůsledně dodržujících) částí po zhruba 180 až 190 stránkách: „Příslib pokroku 1900–1929“, „Obrat k sebedestrukci 1929–1945“, „Překvapivé zotavení 1945–1973“, „Konfrontující globalizace 1973–2000“. Poté následuje ještě patnáctistránkový postskript „Vytřesaná modernita“, kde je výklad doveden až do roku 2012. Poznámkový aparát (s. 791–850) je pojat velmi stručně a obsahuje odkazy prakticky jen na anglo-americkou a německou literaturu. Bibliografii kniha postrádá, ukončuje ji smíšený rejstřík.

Přiznám se, že mne toto strukturování 20. století nepřesvědčilo. Když si odmyslíme vzletné názvy jednotlivých oddílů, vidíme, že autor bez hlubšího zdůvodnění zavrhl dominantně (v širokém smyslu) politické členění látky, tj. počátek nebo konec první světové války, nástup nacismu roku 1933, světová revolta mládeže roku 1968, resp. definitivní evropská ztráta víry v socialismus po sovětském nájezdu do Československa v srpnu 1968, rozpad sovětského impéria roku 1989/1991 a obrat zemí středovýchodní Evropy k západu, završený jejich přijetím do NATO a EU. Místo toho preferoval členění ekonomické. Snad nejzřetelnější je to při „degradaci“ mezníku roku 1989, resp. 1991. Čtenář nabude dojmu, že autor přenesl východoněmecké retrospektivní vnímání „Wende 1989“ coby pouhé – ne právě přátelské – anexe NDR Spolkovou republikou na celou východní Evropu. V jeho očích byla „mírová revoluce“ pouhým přechodem východoevropských zemí od komunistické k liberálně demokratické verzi modernity (s. 696). Otázku, zda tato událost bezprostředně nebo ve svých důsledcích podstatně neovlivnila také západní část kontinentu (obdobně jako spojení obou německých států mělo podstatné důsledky i pro „starou“ Spolkovou republiku), si autor nepoložil.

Přednost dostaly coby „evropské mezníky dějinných zlomů“ roky 1929 a 1973. U tohoto členění se ještě zastavíme, již teď však poukažme na skutečnost, že obě zmíněná data nejsou mezníky „evropské“, nýbrž body obratu, viděné spíše z „US-americké“ perspektivy!

Uvedme markantní příklady: když už za klíčový bod obratu prvé poloviny 20. století zvolíme nástup světové hospodářské krize, je pak třeba se zeptat, proč tu máme pro Evropu aplikován americký mezník roku 1929? Důsledky říjnového krachu na newyorské burze sice zasáhly Evropu drasticky, ale až s více než ročním zpožděním. Vinu na transferu hospodářské krize z USA do Evropy měla rigidně izolacionistická krizová politika prezidenta Hoovera a návazně na „starý kontinent“ dopadly důsledky toho, že americké banky, dosud pilně investující v konjunkturou pozeňnané Evropě, rychle stahovaly zejména z Francie, Německa a Rakouska ohromné objemy krátkodobého kapitálu, nyní akutně potřebného pro vlastní záchranu. Skutečným bodem obratu směrem k hospodářské, sociální a sekundárně i politické katastrofě se tak pro (zejména střední) Evropu stal až rok 1931.³⁴

Připomeňme v tomto kontextu, že navzdory plnému úderu krize od letních měsíců 1931 dosáhla německá exportní ekonomika v meziválečném období největších přebytků právě v tomto roce.³⁵ Zmíněný, poměrně drobný chronologický posun není nepodstatný. Např. nástup nacismu bývá totiž často vykreslován jako logická, sociálně podmíněná, konsekvence úderu krize. Uvědomíme-li si však, že první úspěchy nacisté v Německu zaznamenali již před koncem 20. let (mj. v době, kdy se Německu do velké míry podařilo vyřešit problém válečných reparací), bude třeba hledat kořeny úspěchu hnědé revoluce v daleko komplexnějších předpokladech. Zrod radikálních – nejednou v jistém ohledu „quasi-socialistických“, svou podstatou ale pravicových – diktatur, silně mocensky konkurujících demokraciím, byl ostatně takřka celoevropským (a nejen evropským) fenoménem meziválečné doby. Bylo by užitečné osvětlit tuto klíčově závažnou problematiku (snad i v kontextu „modernizace“ evropské společnosti) poněkud šíře.

Jarausuch datuje do roku 1929 také počátek „stalinistické modernizace“ (kapitola na s. 235–260 kupodivu sleduje sovětské modernizační téma až do nástupu Leonida Brežněva v polovině 60. let) v podobě pětiletého plánu. Jeho

34 Je ovšem samozřejmé, že velká hospodářská krize bude jako *světový* fenomén definována desetiletím od roku 1929: Jan-Otmar HESSE – Roman KÖSTER – Werner PLUMPE, *Die Große Depression. Die Weltwirtschaftskrise 1929–1939*, Frankfurt – New York 2014. Něco jiného je však použití pro členění *evropských* dějin.

35 Friedrich FORSTMEIER – Hans-Erich VOLKMANN, *Wirtschaft und Rüstung am Vorabend des Zweiten Weltkrieges*, Düsseldorf 1981, s. 85.

výsledky – dosažené s pomocí amerických a německých odborníků – nalézá autor sice menší, než určovaly vysoko nadsazené státní plány, ale přesto pozitivní. Novější, autorem bohužel nekonzultovaná, literatura oproti tomu považuje již rok 1928 za počátek komplexního „válečného stavu“, trvajícím až do Staliny smrti.³⁶ Jarausch nezamlčuje hrůzy stalinismu, ale pokouší se přesto najít v této epoše pozitivní společensko-modernizační prvky. Ty totiž v další části knihy potřebuje pro výklad druhé světové války, kde na s. 384 tvrdí: „Rudá armáda koneckonců triumfovala, protože komunisté vyvinuli neporazitelnou verzi vojenské modernity.“ To je přesně jeden z klíčových problémů knihy. Modernita je účelově nacházena i tam, kde evidentně absentovala. Vydávat ruskou válečnou taktiku lidských mas, ve vlnách hnaných přes minová pole proti nepříteli (jak např. po Stalingradu hrdě vysvětloval maršál Žukov americkým generálům) za projev at již jakékoliv modernity, je více než problematické. Nepomohou pak ani výpočty koeficientů ztrát, opřené o již antikvaná sovětská přiznání počtů padlých. Tvrzení o údajné vyšší vojenské eficienci Rudé armády ve srovnání s wehrmachtem jsou tak v rozporu s aktuálním stavem vojensko-historického poznání.³⁷ Válku na východě nerozhodla modernost Rudé armády, ale větší rezervoár lidských sil, nasazovaných s krajní bezohledností – a ovšem ohromné americké dodávky výzbroje, logistiky i výstroje, poskytované v rámci Lend and Lease Act.

Ještě větší problém než rok 1929 ovšem představuje o necelé půlstoletí později náhrada poměrně vžitého periodizačního mezníku poválečných dějin,

---

36 Srovnej: Dietmar NEUTATZ, *Träume und Alpträume. Eine Geschichte Russlands im 20. Jahrhundert*, München 2013, s. 247–251. Ten toto období charakterizuje jako dobu otevřené Staliny „mobilizující diktatury“. Nešlo přitom pouze o jeho neomezenou osobní vládu, o radikalizaci vnitřní politiky, systematickou fyzickou eliminaci potenciálních konkurentů a nespolehlivých nebo a priori podezřelých skupin obyvatelstva. Stalin, hluboce přesvědčen o zaostalosti Sovětského svazu, nařídil radikální „revoluci shora“, neohlížející se na sociální a ekonomické deformace, které způsobila. Kolektivizaci Neutatz považuje za zásah významnější, než byla Říjnová revoluce. Až v ní byly dlouhodobě zničeny historicky rostlé struktury venkovské společnosti ruské říše. Po ní se z venkovanů stali „nuceně nasazení bez perspektiv“. (Srovnej: J. PEŠEK, *Nové Dějiny Ruska ve 20. století jako inspirace i výzva. Nad knihou: Dietmar Neutatz, Träume und Alpträume: Eine Geschichte Russlands im 20. Jahrhundert*, ČCH 114, 2016, s. 735–755.)

37 V. N. ZEMSKOV, *K voprosu o masštabach ljudskich poter SSSR v Velikoj Otečestvennoj Vojne*, in: Igor V. Pychalov (ed.), *Umylis krovju? Lož i pravda o poterjach v Velikoj Otečestvennoj Vojne*, Moskva 2012, s. 242–259. Zde se již nehovoří o ztrátách „jen“ 27 milionů osob (viz Jarausch s. 403), jak bylo zvykem v 80. letech, nýbrž o 21 milionech padlých rudoarmějců a bezmála 18 milionech zahynuvších civilistů.

bouřlivého roku 1968, za rok počátku světové energetické krize 1973.³⁸ Evropská generační, politická a kulturní revolta – mj. akcelerovaná slábnutím velikostí i délkou unikátní poválečné konjunktury – samozřejmě „nezvítězila“ ve smyslu změny mocensko-politických poměrů na kontinentu. Zásadním způsobem ovšem změnila a internacionalizovala politickou i žitou – každodenní, genderovou, sociální, vzdělanostní i komunikační – situaci a kulturu západní i východní části železnou oponou rozděleného kontinentu. I v USA se ovšem rok 1968, poznamenaný vražednými atentáty na Martina Luthera Kinga a Roberta F. Kennedyho, stal bodem vyvrcholení ohromných rasových, sociálních i protiválečných hnutí a veřejných protestů. Ty sice zdánlivě vyzněly do ztracena (v lednu 1969 nastoupil do Bílého domu po snad všech stránkách problematický Richard Nixon), jejich stopa v americké společnosti byla však již nezahladitelná.

Energetická krize, nastartovaná válkou Jom kipur, samozřejmě měla ohromné, hospodářskou rovinu masivně překračující důsledky, dlouhodobě a hluboce ovlivňující život společností na obou březích Atlantiku. Tyto důsledky byly dále zesílené druhou světovou ropnou krizí roku 1979.³⁹ Jarausch na s. 614 vysvětluje, že krize nevyznačila jen definitivní konec poválečného boomu, ale stala se i počátkem postindustriální ekonomiky. Měla však tato krize – pro Evropu – také onu symbolickou roli zásadního zlomu, podobnou jako revolta roku 1968? A nede-graduje ji jako obecný evropský mezník skutečnost, že vzhledem k moskevské energetické politice vůči vazalským státům východní poloviny Evropy dopadla na „tábor míru a socialismu“ – s ohledem na odsunuté restrukturalizační inovace o to drastičtěji – až s desetiletým zpožděním? Oba mezníky (1929 a 1973) tak jsou daleko podstatnější pro americké vnímání proměn světa 20. století než pro pochopení vnitřních proměn kontinentální Evropy.

Celá situace je o to komplikovanější, že Jarausch zařadil „osmašedesátý“ až do oddílu o Evropě od roku 1973 (s. 587–612), a to jako podkapitolu, nazvanou „Revolta proti modernitě“.⁴⁰ Byly ale studentské bouře ve Francii nebo Německu

---

38 Nezpochybnuji ovšem zásadní význam (ostatně již třikrát vydané) chytré – útlé – knížky: Anselm DOERING-MANTEUFEL – Lutz RAPHAEL, *Nach dem Boom. Perspektiven auf die Zeitgeschichte seit 1970*, Göttingen 2008; s respektem beru na vědomí také příspěvky rozsáhlého mezinárodního sborníku: Anselm DOERING-MANTEUFEL – Lutz RAPHAEL – Thomas SCHLEMMER – Andreas BOES (eds.), *Vorgeschichte der Gegenwart. Dimensionen des Strukturbruchs nach dem Boom*, Göttingen – Bristol 2016.

39 David S. PAINTER, *Oil and Geopolitics: The Oil Crises of the 1970 s and the Cold War, Historical Social Research*, Bd. 39, Köln 2014.

40 Jen na okraj uvedme, že na s. 588 zmiňovaná „revolta“ se roku 1968 v Polsku nekonala v Poznani, jak míní autor, nýbrž v březnu šlo o rozsáhlý, tvrdě potlačený protest především varšavských stu-

opravdu „protesty proti nespravedlnosti liberální modernity“ (s. 588n.)? Sám autor nadto připomíná, že velmi různorodé hnutí evropských „osmašedesátníků“ mělo charakter akcí „občanské společnosti“, resp. že úhrnně nahlíženo, „tyto různorodé kulturní proudy vyjadřovaly hledání humánnější formy politiky za hranicí vysoké modernity, tedy hledání, které dominovalo poslední čtvrtinu 20. století“ (s. 590). Jako by tu autor pod pojmem „modernita“ najednou akcentoval již jen její válečnickou „odvrácenou tvář“, tedy technicistní, odlidštěný a protiobčanský moloch „odcizené civilizace“, o níž se ale celoevropsky diskutovalo právě v kontextu roku 1968. Jako by západoevropské i východoevropské, roku 1968 protestující mladé generaci (a nejen mladé generaci) šlo o pouhý útek z konzumní civilizace po vzoru hippies, tedy o anarchickou utopii, a nikoliv o protest proti paternalistickému, jen omezeně liberálnímu, ba namnoze vysloveně konzervativnímu státu a jeho politické reprezentaci. A jako kdyby v protestech (zejména ve Francii) nezazněly také sociální akcenty...

Za zcela problematickou pak pokládám charakteristiku celého období 1973 (1968) až 2000 jako historicky kompaktního času „konfrontační globalizace“. Cožpak odstranění (příznějme, že již velmi prorezavělé) železné opony roku 1989 a (přínejmenším dočasný) zánik mocenské nukleární bipolarity po roce 1991 zásadně nezměnil řadu klíčových parametrů fungování celé, tedy i západní, evropské politiky, ekonomiky, sociální reality, kultury i vztahu našeho kontinentu k ostatnímu světu? A byl teroristický útok na New York roku 2001 také Evropu zásadně proměňující událostí?

Podobné otázky si ale čtenář klade vlastně od počátku knihy. Jako problém vidím kupříkladu již zahrnutí celé první světové války pod nadpis „příslib pokroku“. Tak se počínající krvavý konflikt snad někomu mohl jevit při – ostatně namnoze uměle žurnalistikou a státní mocí vyvolaném – militárním nadšení (resp. ve vlně mocenského strachu z vojensko- mocenského opoždění vůči konkurentům) za červencových dní 1914. Velmi záhy a prakticky v celé Evropě se jakékoliv nadšení proměnilo v zoufalý, léta trvající boj mas obyvatelstva evropských zemí o prosté přežití – v zákopech a zajateckých lágrech, při nuceném pracovním nasazení stejně jako v hladovějících městech. Válka přece neskončila nějakým válečnickým triumfem, nýbrž zhroucením (všestrannou implozí) centrálních mocností a Ruska.

Jarausch kupodivu „Velké válce“, tomuto „počátku všech béd 20. století“, věnoval jen relativně málo prostoru. Zatímco válku bezprostředně přecházející

---

dentů proti cenzurním zásahům do kultury. Na to navázala na podzim drastická antisemitská či antisionistická čistka ve vedení strany, státu, armády a samozřejmě ve školství, kultuře a médiích.

krizi pojednal na sedmadvaceti stranách, válku se vším všady jen na třiceti (!) stránkách, což nápadně kontrastuje s druhou světovou válkou, které se v knize dostalo 110 stránek. Světový konflikt, v letech 1914–1918, do základů změnil podobu a charakter života Evropy, sociální, genderovou i politickou skladbu jejích elit, vymazal hmotné opory její kultury a zdevastoval společenské i hodnotové hierarchie, tak dostal přidělen bezmála stejný textový rozsah, jaký autor přidělil samotné bolševické revoluci v Rusku v závěru roku 1917.

Při kritice tohoto rozdělení akcentů samozřejmě nejde o nárok rozsáhlejšího popisu válečných operací, spíše o otázku, zda autor nepodcenil hluboké strukturální i civilizační – mj. sociálně modernizační – změny v evropské společnosti, které si v celé řadě států vynutila válečná, mj. ekonomická krize a krajní sociální nouze. Společnost stabilizující opatření, přijatá státem (např. v Německu a Rakousku) pod tlakem extrémní nutnosti během války v součinnosti s vysoce nacionalizovanými socialistickými stranami a odbory, přežila v řadě oblastí rok 1918 i poválečné pokusy navrátit jednotlivé evropské společnosti k volnějším předválečným standardům.⁴¹ Jako na „příslib pokroku“ se nedá s čistým svědomím hledět ani na pětiletí, následující po příměří z podzimu 1918, tedy na dobu, postihnoucí řadu evropských zemí občanskými válkami, nacionálními konflikty a hyperinflací. Tato charakteristika skutečně platí až o fascinujících, ale příliš „krátkých“ dvacátých letech.

Třetí část knihy je věnována periodě „obratu k sebedestrukci“ kontinentu let 1929–1945. Je tu vykreslena „ničivá deprese“, stalinistická modernizace, nástup Hitlerova režimu, rozpoutání druhé světové války a její podrobné líčení až k „hořkému vítězství“. Ponecháme-li stranou „velkou mezinárodní politiku“, zůstanou nám z této epochy jen líčení vývoje dvou hlavních evropských diktatur, války a holocaustu, resp. vyvražďování východoevropských národů. Do jedné podkapitoly je tu shrnut výklad o pachatelích, kolaborantech a odbojářích. To, co v této části knihy nenajdeme, je vysvětlení vnitřního vývoje především (ale nejen) Francie a Velké Británie, jejich pasivity a s postojí po roce 1918 krajně kontrastujícího nezájmu o osud kontinentu, resp. nakonec appeasementské vstřícnosti vůči Hitlerovi. Byly by bez této „vstřícnosti“ možné evropské triumfy nacistů? Proměny vnitroeuropejské situace jsou tu pak jen stručně naznačeny nebo vyřízeny pouhými –

---

41 Srovnej rozsáhlý projektový sborník: *Im Epizentrum des Zusammenbruchs. Wien im ersten Weltkrieg*, (ed.) Alfred Pfoser – Andreas Weigl, Wien 2013, resp. k tématu šíře: Jiří Pešek, Varšava, Vídeň a další středoevropská města za první světové války ve světle nové literatury, ČČH 115, 2017, s. 1098–1120.

nejednou pro čtenáře málo pochopitelnými – zmínkami.⁴² Sumární soudy typu: „Není pochyb, že Francie zkolabovala v důsledku vnitřní slabosti a britský appeasement sotva připravil Spojené království na útoky luftwaffe a nájezdy ponorek“ (s. 394), nemohou taková vysvětlení nahradit. Otázka, zda a jak evropské národy přispěly k závěrečné porážce nacismu, pak není v kontextu „ruského dobytí východní Evropy“ (s. 411) a angloamerického „osvobození“ kontinentu od západu vlastně vůbec položena.

Čtvrtá část knihy o „překvapivém zotavení“ Evropy v období 1945–1973 je věnována onomu – v titulu knihy připomenutému příměru s ptákem fénixem, vstávajícím z popela. Autor tu hovoří o poválečné „konzervativní modernizaci“ západu kontinentální Evropy (s. 401) a při líčení osudů východní části kontinentu a zejména Sovětského svazu kolísá mezi oprávněnou kritikou, resp. líčením sovětských excesů, a idealizací socialistické „modernizace“. Sovětizaci východní Evropy je věnována kapitola o „diktujícím komunismu“ (dictating communism). Tento proces autor vnímá jako transformaci střední a východní Evropy v rámci a podle modelu „komunistického projektu modernizace“ – jako protějšek způsobu, jímž byl „amerikanizován“ evropský západ. (s. 429 a obdobně s. 451).

Je jasné, že nemá smysl „utopit“ tento diskuzní text v jednotlivostech. Právě ve zmíněných pasážích se ovšem často setkáváme s velmi nespolehlivou fakticitou. Připomeňme jen, že historiograficky poněkud archaická (v podstatě o diskurs jeho autobiografie opřená) je autorova idealizace Nikity Chruščova (exemplárně s. 441), jehož reálnou biografii a lví podíl na „stalinských“ zločinech zejména 30. let autor zřejmě nezná. V tomto kontextu stojí za zmínku, že tábory GULAGu po Stalinově smrti roku 1953 (omezeně) neotevřel Chruščov (s. 443), nýbrž jeho krvavý konkurent Lavrentij Berija.

Podobné zkratky nalezneme u dalších epizod jednotlivých zemí impéria. Exemplárně: Władysław Gomułka nenastoupil roku 1956 na polský stranický „trůn“ v důsledku červnových, maršálem Rokossovským tvrdě potlačených poznaňských

---

42 Srovnej např. obvinění polského ministra zahraničí Becka z podílu na rozpoutání druhé světové války v podstatě na stejné úrovni s Hitlerem a Stalinem (na s. 288 se o něm v jedné větě s právě jmenovanými praví: „absence flexibility polského ministra zahraničí Józefa Becka přispěla k zhroutilí míru“). Na jedné straně je to přílišná „pocta“ pro tohoto málo inteligentního antidemokratického, mezinárodně nevýznamného politika, na druhé straně je to výraz hledání alibi pro Stalinovu dlouhodobě pronacistickou politiku. A skrývá se za tím i zásadní nepochopení polské politické reality meziválečné doby: Jakákoliv větev polské reprezentace si ve 30. letech opravdu nemohla, a to pod jakoukoliv záminkou, dovolit vpustit do země Rudou armádu. Na tom ale evropská kolektivní bezpečnost – necelý rok po Mnichovu – opravdu nezkolabovala.

nepokojů (s. 444), nýbrž až o půl roku později v rámci daleko nebezpečnější rusko-polské varšavské konfrontace. Kremlem nařízené odstavení tohoto „nacionálního komunisty“ (jak Gomulku občas jmenuje polská literatura) po – na jeho rozkaz vojskem a policií spáchaných – masakrech sociálně protestujícího dělnictva v přístavech na pobřeží Baltu v prosinci 1970 pak už autor kupodivu nezmiňuje. Některé autorovy teze pak nelze dost dobře dešifrovat. Jarausch tak např. (s. 448) soudí v kontextu s Chruščovovým pádem v říjnu 1964, zosnovaným sovětskou generálskou lobby, vyčerpanou diktátorovými militárními extravagancemi a stranickým aparátem, neurotizovaným neustálými destabilizujícími, všemoc centra zdůrazňujícími reformami, že „v důsledku relativní modernizace Moskva pomalu ztrácela ideologickou kontrolu nad komunistickým táborem“. Čím se to ale mělo konkrétně projevit?

Problémům s fakticitou se ovšem nevyhnuly ani kapitoly, věnované západní části kontinentu v poválečné době. Například o jedné z nejdramatičtějších a zároveň z hlediska francouzské historické reflexe nejproblematictějších kapitol poválečných francouzských dějin, tedy o válce v Alžíru a jejích důsledcích pro metropolitní Francii, autor napsal: „Když se nevyhlášená válka protažovala, zinscenovala francouzská armáda ve Francii puč, dosadila k moci hrdinu druhé světové války Charlese de Gaulla a ten vytvořil prezidentskou Pátou republiku“ (s. 489). Co z toho je ale realitou? Bohužel takřka nic. Puč alžírských Francouzů z 13. května 1958, resp. vytvoření „Výboru veřejného blaha“, do něhož poté vstoupili též v Alžíru přítomní reprezentanti armády pod vedením generála Jacquese Massu, byl zaměřen proti – slabé – vládě republiky, která chtěla vyjednávat s alžírskou FLN. Puč neproběhl ve Francii, nýbrž v Alžíru. Charles de Gaulle s ním neměl nic společného. Za následné zostrující se státní krize (vláda se důvodně obávala výsadku pučistů, posílených některými metropolitními armádními jednotkami, v Paříži) pouze 27. května deklaroval ochotu převzít vládu. De Gaulle se výslovně přihlásil k demokracii a ihned započal jednání se socialistickou stranou. Na návrh prezidenta republiky byl pak 1. června Národním shromážděním (takřka jednomyslně – s výjimkou prosovětských komunistů), zvolen premiérem vlády národní jednoty.⁴³ V ní zasedli i tři předchozí ministerští předsedové. Vláda, parlamentem na půl roku vybavená řadou mimořádných zmocnění, pak mj. iniciovala novou ústavu, kterou připravil výbor pod vedením Michela Debré a která byla v referendu přijata čtyřpětinovou voličskou většinou. V prosinci 1958 byl

43 Ernst WEISENFELD, *Geschichte Frankreichs seit 1945. Von de Gaulle bis zur Gegenwart*, München 1997, s. 122–126; Wilfried LOTH, *Von der IV. zur V. Republik*, in: Adolf Kimmel – Henrich Uterwedde (eds.), *Länderbericht Frankreich*, Bonn 2006, s. 63–83, zde s. 67n.; Marcel MERLE, *Instituace a politický život 1945–1980*, in: Georges Duby a kol., *Dějiny Francie od počátků po současnost*, Praha 2003, s. 735–753, zde s. 743–746.

pak de Gaulle v nepřímých volbách většinou 78 % hlasů zvolen prezidentem. Pátá republika tak – v krizové situaci – vznikla v důsledku celé řady jednoznačně demokratických kroků a de Gaulle (ať už byl vzbouřencům v mnohém názorově blízký a hlavně ať ho máme v oblibě nebo ne) byl do jejího čela zvolen většinou voličů. Proč ho Jarausch v knize inscenoval jako loutku povstaleckých generálů, zůstává nevyjasněno. Snad proto, že autor k tématu nekonzultoval francouzskou nebo německou literaturu, nýbrž jen dvě starší americké práce o Alžíru.⁴⁴

Proč připomínat tuto epizodu? Protože vnitřní problémy západoevropských zemí poválečné doby nejsou – s výjimkou Německa – v knize prakticky vůbec tematizovány. Je samozřejmé, že syntéza tohoto rozsahu a koncepce nechce a nemůže suplovat roli informativní příručky o celku i částech evropských dějin. V důsledku této koncepční redukce však nebyla celá řada témat a problémových celků v knize vůbec zmíněna. To se týká např. velmi komplikované a jen nesnadno postupující vnitřní demokratizace klíčových hráčů evropského příběhu – mj. právě Francie a Velké Británie. Autorův zájem platí problémům s dekolonizací, ale ne podstatným vnitřním proměnám obou (a mnohých dalších) zemí. Přitom právě v tomto směru by bylo možno hovořit o komplikovaném, ale jednoznačném postupu společenské modernizace západní Evropy.

Událostem přelomu 80. a 90. let věnuje Jarausch ve IV. části knihy poměrně rozsáhlý prostor (kapitoly o Mírové revoluci a o Transformaci východu, s. 666–720). Výklad, opět jako v celé knize opřený o německou a americkou literaturu přináší množství zajímavých postřehů, neposkytuje však celkový obraz situace.⁴⁵ Především prakticky úplně vynechává základní podmínku rozpadu sovětského impéria a zakrátko nato i Sovětského svazu – hlubokou hospodářskou, konkrétně pak zásobovací a zdravotní krizi. V ní dlouhodobě kolabující a Gorbačovými reformami již zcela rozvrácená velmoc nejprve vzdala vliv na pás satelitů a posléze připustila i vnitřní rozchod sovětské říše. Bez tohoto fenoménu náhle vzniklého mocenského vakua, v němž se ve středovýchodní Evropě i na dosud sovětském území prosadily svou podstatou nacionálně demokratické mírové revoluce, nelze situaci pochopit. Skutečnost, že se tak na počátku 90. let uvnitř Evropy náhle objevila ohromná oblast, která v rámci privatizace, východo-západního obratu celé řady ekonomik a jejich otevření se západním investicím i odbytu zboží na řadu let

⁴⁴ Franz FANON, *A Dying Colonialism*, New York 1967; Benjamin STORA, *Algeria 1830–2000. A Short History*, Ithaca 2001.

⁴⁵ Stranou ponechme opět řadu nepřesností. Např. Václav Havel nepodleh v prezidentských volbách roku 2003 svému rivalovi Václavu Klausovi (s. 701), nýbrž po dvou funkčních obdobích již vůbec nekandidoval. Václav Klaus ve třetím volebním kole porazil Jana Sokola.

podstatně ovlivnila také vnitřní hospodářskou a sekundárně sociální situaci nejen Německa a Rakouska, ale celé západní Evropy, nebyla v knize prakticky vůbec reflektována.

A ještě jedna skutečnost stojí za připomenutí: Současné dějiny Evropy nelze vysvětlit bez US-amerického kontextu řady klíčových událostí. Exemplárním příkladem je transatlantická finanční krize, nastartovaná na podzim roku 2008. Jarausch ji (aniž by konkrétně datoval) zmiňuje v kontextu s evropskými úvahami počátku 21. století o možnosti dosáhnout ohromným skokem úrovně evropského super státu (s. 767). „Jiným vážným problémem byla neshoda o trvalém řešení krize státního zadlužení, která postihla euro jako společnou měnu. Nouzová opatření jako např. slib Evropské centrální banky, že – bude-li třeba – zasáhne, zapůsobily a uklidnily finanční trhy, redukovaly přehnaně vysokou cenu kreditů pro zadlužené země na zvládnutelnou úroveň. Ale neoliberální úsporný program způsobil sekundární recesi, která v některých postižených zemích vyhnala míru nezaměstnanosti na úroveň přes 20 %. Ti Evropané, kteří odmítali přijmout odpovědnost za své chyby, dávali za svoji špatnou situaci vinu německé kancléřce Angele Merkelové, zatímco euroskeptici volali po zrušení eura jako měny.“ Tato – velmi nepřehledná a pro nezasvěcené čtenáře v podstatě nepochopitelně popsaná – krizová situace ovšem nevznikla v důsledku nějakých politických operací uvnitř EU. Byla ve své vyhrocenosti nastartována za Atlantikem coby důsledek (po otřesech roku 2003 definitivního) dramatického prasknutí americké nemovitostní bubliny, resp. s tím spojené ohromné finanční a následně ekonomické, sociálně více než bolestivé krize v USA, zároveň zesílené zhroucením v podstatě velkolepě podvodného (globálního) investičního programu bankovních derivátů (tzv. „subprime krize“, zřetelně se rýsující již od konce roku 2007).

Stačí připomenout 15. září 2008 a pád „systémově významné“ newyorské banky Lehman Brothers (vedené hystericky agresivním investorem do nemovitostí Richardem S. Fudem, který úvěrové podnikání banky opíral o pouhých 2,5 % jejího vlastního kapitálu). Hrozily „dominové“ důsledky pro americký, resp. světový bankovní sektor. To, co umožnilo udržet kontrolu nad situací, bylo následně dramatické, ale ve výsledku úspěšné vyjednávání německé kancléřky Angely Merkelové, jejího ministra financí Peera Steinbrücka a francouzské šéfky financí Christine Lagarde s prezidentem G. W. Bushem a jeho ministrem financí Henry Paulsonem o nutnosti, aby vláda USA urychleně poskytla garance největší americké pojišťovně AIG, nenechala ji padnout jako Lehman Brothers a nevyvolala tím řetězovou reakci. Následně Merkelová se Steinbrückem politicky riskantním,

odvážným veřejným slibem státní garance vkladů stabilizovali situaci v Německu, aby opět spolu s Francií a záhy již v úzké kooperaci s novým prezidentem USA Obamou iniciovali – ve výsledku antikrizově úspěšná – kolektivní transatlantická opatření. Krize dolehla na Evropu těžce, byla provázena řadou krachů či spíše státních přejímek finančních institucí, nenabyla však díky – historicky unikátnímu – společnému transatlantickému managementu přinejmenším v Evropě ničivých sociálních důsledků, srovnatelných s krizí z počátku 30. let. V zemích, neschopných rozpočtové disciplíny nebo vysoce zadlužených v důsledku předchozí nezodpovědně populistické rozpočtové politiky (exemplárně Řecko, ale do velké míry celá mediteránní oblast), ovšem krize vedla k dramatickým problémům státních financí. To ale již rozhodně nebyl důsledek evropského centralismu ani německé šetřivosti.

Jarauschova – jak napsal v autobiografii, univerzitní poptávkou iniciovaná – syntéza je nesmírně zajímavým výsledkem autorovy disciplinované snahy, podřídit výklad i interpretaci evropských dějin dlouhého 20. století jednomu, důsledně dodržovanému, výkladovému konceptu konkurujících si – hodnotově nejednoznačných – modernizací. Otázkou ovšem zůstává, zda je takovýto model historiograficky produktivní. Situaci dále zkomplikovalo, že – jazykově bohatě vybavený – autor se v knize omezil v podstatě jen na oporu anglo-americké a německé literatury. Obdobně nebylo zcela šťastné, že při chvályhodné snaze postavit syntézu nejen na narativu západoevropských velmocí, ale i na zprostředkování dějin Sovětského svazu a vybraných malých států, např. Československa, autor konzultoval jen velmi úzký segment v USA dostupné literatury. Znamená to, že autor v podstatě zůstal mimo aktuální úroveň evropské historiografické diskuze o dějinách oblastí, ležících východně od poválečných německých hranic. Knize neprospěla ani skutečnost, že z výkladu i interpretací v podstatě zcela vypadla též středomořská a adriatická oblast.

Obávám se, že koncepční diskuze o tom, jak historiograficky produktivně uchopit velmi heterogenní celek vysoce dynamického evropského kontinentu, budou vedeny ještě dlouho, než dostaneme do rukou interpretačně přesvědčivou a při vší faktografické výběrovosti (nehovořím o datových a přehledových příručkách) spolehlivou syntézu, v níž by se dokázala „najít“ většina obyvatel Evropy. Bez odvážných, pracných a inspirativních autorských pokusů, však na této cestě nelze pokročit. Konradu Jarauschovi patří dík za to, že na vrcholu své obdivuhodné kariéry čelného znalce německých moderních dějin podnikl velkorysý experiment a nabídl nám tuto v celé řadě ohledů poučnou knihu.

RECENZE

Libor JAN a kol.

Osmičky. Osudová výročí českých a československých dějin končící na jednu číslici

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2018, 318 s., ISBN 978-80-7422-640-3.

Události předcházející (osmičkovým) výročím sice mohou být důsledkem náhody a tedy představovat svým způsobem neočekávaný a dramatický zlom, ale často se jedná spíše o vyvrcholení dlouhodobých a širších společenských či politických procesů. Zasazení významných historických milníků do obecnějšího kontextu patří mezi podstatné přínosy recenzované kolektivní monografie určené svým základním charakterem především laické veřejnosti. Publikace, výsledek společného úsilí odborníků z Historického ústavu Masarykovy univerzity vedených Liborem Janem, chronologicky sledující jedenáct významných milníků českých dějin (roky 1158, 1278, 1348, 1378, 1458, 1618, 1848, 1918, 1938, 1948, 1968), si tedy neklade za cíl přinést nové vědecké poznatky či dramaticky odlišný výklad již známých faktů, ale využívá v celé společnosti rezonující šum související s nedávno uplynulým rokem 2018 k oslovení širšího publika. Historická témata totiž sice přednáší popularizační formou, ale vykládá odborným způsobem.

Historické milníky s číslovkou osm na konci tvoří podle Libora Jana nedílnou součást národního vědomí, často ovšem obtíženého mytizací či politicky ideologickými nánosy z předchozích období. I z toho důvodu publikaci provází snaha o co nejobektivnější a umírněnou interpretaci národní minulosti, jejíž poznání může napomoci k přesnějšímu zorientování se v dynamických výkyvech současného globalizovaného světa a euroamerické civilizace, ovlivněné mimo jiné rozpadem obecných hodnot a postmoderním popřením obecné pravdy zvláště. Vznesená otázka (s. 7), nakolik z duchovní nejistoty společnosti těžší politické body populisté a nejrůznější radikální hnutí, se zdá být zcela na místě.

Skutečnost, že se většina příspěvků zabývá významem popisovaných historických milníků pro současnost, tedy nepřekvapí. Kniha, zabývající se výročími, se vztažnosti k dnešním dnům může vyhnout pouze obtížně. Úvodní větu příspěvku Tomáše Dvořáka („1948: Konec svobody v poválečném Československu“), tedy že „přemýšlení o únoru 1948 je na počátku roku 2018 neodbytně doprovázeno také uvažováním o aktuální politické a společenské situaci“ (s. 239), lze vztáhnout i k mnoha dalším pojednávaným milníkům. Jiří Malíš („1848: Vítězí revoluce v habsburské monarchii byli sedlák a byrokrat“) tak představuje dědictví revolucí roku 1848, kterými byly mj. modernizace, zrušení roboty, kapitalizace zemědělství nebo rozvoj obecní samosprávy jakožto průprava k výchově obyvatel k občanství (s. 173–179). Libor Vykoupil („1918: Vznik samostatného československého státu“) při promýšlení roku 1918 zdůrazňuje, že vznik Československa jako republiky a občanskoprávní základy, na kterých byla vybudována, nebyly samozřejmostí, a nesmíme je za samozřejmost v žádném případě považovat ani v dnešní době (s. 181–183,

203). Radikalizace národních témat v důsledku hospodářské krize přelomu 20. a 30. let 20. století sledovaná Jiřím Němcem („1938: Potopení demokratického ostrova“) k hledání možných paralel s nedávno uplynulými roky přímo vybízí (s. 207, 209), stejně jako způsob, kterým Adolf Hitler zneužíval všeobecné referendum ke zdánlivé legitimizaci svých diktátorských ambicí.

Kniha zároveň nenásilným způsobem předkládá skutečnost, že české země nikdy nebyly izolovaným horami uzavřeným středoevropským ostrůvkem, ale nedílnou součástí širokých sociálních i politických procesů působících oběma směry; z Evropy i do Evropy. Dělo se tak nejen ve 20. století, ale i dříve, v raném novověku, dokonce ve středověku. Martin Wihoda („1158: Záhady královského titulu Vladislava II.“) proto zasazuje (ne) korunovaci Vladislava II. do širokých souvislostí, čímž odhaluje složité politické procesy, propojující středověkou Evropu hlouběji, než si značná část laické veřejnosti uvědomuje. Myšlenky k současné evropské integraci a pozici České republiky se nabízejí i u Tomáše Borovského („1348: Rozkvět v čase katastrof“), který navzdory skutečnosti, že i v dnešní době je Karel IV. vnímán především coby český král, připomíná Karlovo vědomí si nezbytnosti navázání českých zemí na širší politické struktury v Evropě (s. 47). Jiří Němec zase zdůrazňuje, že k pádu první republiky výrazně napomohla destabilizace mezinárodního řádu (s. 208) a mnichovskou zradu předkládá jako připomínku nebezpečí neohrazeného mírem zastřešeného ustupování ambiciózním autoritativním vůdcům (s. 229). Pozornost si zaslouží i popis vývoje SdP, načrtávající obraz místní politické síly postupně podléhající a radikalizující se na základě utajeného područenství vůči zahraniční mocnosti.

Kniha „Osmičky“ se také v duchu obecného zaměření Historického ústavu Masarykovy univerzity více či méně dotýká dějin Moravy. Tomáš Borovský v příspěvku o Jiřím z Poděbrad („1458: Sjednotitel rozdělené země“) ukazuje rozdílnou moravskou a českou politiku v dynamickém období po husitských válkách (s. 88). Obdobně píše Tomáš Knoz („1618: České povstání jako evropská krize“) o výrazně odlišném přístupu ke konfesioním otázkám českých a moravských stavů (s. 109–110). Jiří Malíř zdůrazňuje, které procesy okolo roku 1848 Čechy a Moravu spojovaly (s. 143) a které naopak odlišovaly (s. 147–151). Tím nepřímo naznačuje historickou rozdílnost obou zemí.

Ačkoliv *Osmičky* vystupují především jako popularizační publikace, lze poznat, že jednotlivé příspěvky píše odborníci, tématy se dlouhodobě zabývající. Jako příklad můžeme zmínit Tomáše Knoze, věnujícího se osobnosti Karla staršího ze Žerotína,¹ nebo Libora Vykoupila, sledujícího pohnuté osudy jednoho z mužů 28. října, Jiřího Strýbrného.² Kniha má tedy nespornou odbornou hodnotu. Jednotlivé příspěvky mnohdy dokáží na malém prostoru překvapit hloubkou podávaných informací. Alespoň letmo zmiňme Tomáše Knoze, který využívá bitvu na Bílé hoře k provedení nápadité sondy do vojenské kultury přelomu 16. a 17. století (s. 117–118), nebo Jiřího Malíře a jeho poukaz na význam nových technologií 19. století pro vývoj celoevropských politických procesů (s. 135). Konceptně zcela ojedinělým je příspěvek Denisy Nečasové a Jiřího Hanuše („1968: Pražské jaro a co

1 Tomáš KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008.

2 Libor VYKOUPILO – Jiří STRÝBRNÝ, *Portrét politika*, Brno 2003.

bylo dál... Příběh Jaroslava K.), kteří čtenáře provází rokem 1968 s pomocí imaginární postavy, čímž mimo jiné přispívají k odborné diskuzi reflektující vztah mezi historií jako vědou a literaturou.³

Zdařilá publikace oslovuje i mimořádně bohatou obrazovou přílohou, přičemž odborné úrovni dává zadost poznámkovým aparátem, seznamem pramenů a literatury i anglicky psanými anotacemi. Kritický čtenář může namítnout, že „Osmičky“ vlastně nepřináší nic nového. Publikace ale předkládá nejnovější odborné historické poznatky, vypořádává se s rozšířenými mýty spojenými s národními dějinami a to vše nabízí populární a snadno uchopitelnou formou. Kolika takovými knihami se dokáže domácí historická obec skutečně pochlubit?

Jakub Marša

Elisabeth GRUBER – Christina LUTTER – Oliver Jens SCHMITT

Kulturgeschichte der Überlieferung im Mittelalter. Quellen und Methoden zur Geschichte Mittel- und Südosteuropas

Köln – Weimar – Wien, Böhlau Verlag 2017, 510 s., ISBN 978-3-8252-4554-2.

O publikace, deklarující nový pohled na (zdánlivě) známá témata, není nouze. Ani na poli medievistiky není nutno mít na mysli jen rozličné „tajné“ či jinak z komerčního hlediska lukrativní dějiny, ale i práce seriózní, předkládající „jiný středověk“, „středověk v nás“ apod. Anotovaná kniha nic z toho (explicitně) nenabízí, pozornost přesto vzbuzuje již svým názvem: spojení „Kulturgeschichte der Überlieferung“ totiž není právě obvyklé, a knihu je tak nutno vzít do ruky, abychom se dověděli, co vlastně autoři měli tímto obratem na mysli.

Nezvyklý je rovněž teritoriální záběr publikace, odrážející se v podtitulu – poplatný odbornému zaměření tří hlavních členů autorského kolektivu, dvou specialistek na dějiny rakouské, resp. středoevropské (velkým dílem v teritoriálním rozsahu někdejší monarchie), a specialisty na dějiny jihovýchodní Evropy. Jakkoli lze poukazu na geografické těžiště v prostoru někdejší římské říše přiznat oprávněnost maximálně pro nejstarší období (oddíl 2, léta 500–900), nepůsobí teritoriální záběr publikace rušivě ani pro následující staletí. Není ovšem pochyb o tom, že země v obvodu (pozdější) monarchie ve středověku měly k zemím německým, stejně jako Slezsku či Polsku minimálně stejně tak blízko jako k Balkánu a Osmanské říši. Soustředíme-li se ovšem spíše na tematický než geografický záběr knihy, tedy „Kulturgeschichte der Überlieferung im Mittelalter“, je evidentní, že se před námi otevírá neotřelý pohled, resp. nabízí se možnost netradičního vnímání zdánlivě navzájem odtažitých aspektů středověkého vývoje.

Kniha je rozčleněna do čtyř základních oddílů. První přináší obecný metodický rámec, z něhož výklad vychází, další tři potom primárně představují chronologicky a sekundárně, případně ještě v dalších úrovních tematicky členěné etapy historického

---

3 Carlo GINZBURG, *Threads and Traces: True, False, Fictive*, Berkeley – Los Angeles – London 2012. Dále Jan HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009 a Hayden WHITE, *Tropika diskursu: Kulturně kritické eseje*, Praha 2010.

vývoje. Je sotva překvapující, že oddíly 2–4 nemají identickou, a to ani rámcově identickou vnitřní strukturu, vycházejí však z jediné logiky koncepce kulturních (a s nimi namnoze nedílně spjatých sociálních) dějin jako širokého proudu prolínajících se aspektů: písemné pořízení a písemnictví, právo, architektura, umělecké řemeslo a hmotná kultura i mnoho dalšího. Listina či právní kodex tu přicházejí ke slovu stejně jako stará mapa, nápisová deska či vykopávky zaniklé středověké vesnice. Velmi zřetelně tak v podtextu vystupují i specifické možnosti uchopení dějinného vývoje v jednotlivých časových obdobích.

Úvodní oddíl není celistvým přehledem bádání, a tuto ambici nemá ani ve velmi stručném přehledu: je daleko spíše komentářem k předkládané „nadregionálně“ koncipované knize, s naznačením historických souvislostí zakotvených v dějinách vlastního oboru (jedním ze základních aspektů je národní a národnostní moment – na tomto místě ani ne tak v dějinách, jako v dějepiscectví, a tedy i fenomén syntéz „národních dějin“ a jejich tematické výstavby, stejně jako proporcí či teritoriálního záběru).

Oddíly 2–4 vycházejí z rámcové chronologické periodizace (léta 500–900; léta 1000–1300; léta 1300–1500) a v tomto rámci tematických kapitol a exkurzů. Mezi třetí a čtvrtý oddíl je vloženo deset rekonstrukčních map, které zachycují identické území (to, jež je centrem pozornosti v celé knize) a dovolují sledovat jeho územněsprávní vývoj v několika časových vrstvách. To ostatně odpovídá i členění knihy; po jedné mapě je věnováno zachycení nejvýznamnějších obchodních cest a sítě středověkých univerzit.

Obrátíme-li pozornost k tematické struktuře jednotlivých částí, v druhém oddílu lze zmínit integrační roli církve (na poli víry i písemnictví), pestrou škálu hmotných památek a jejich výpovědi, stejně jako sociální rozměr epigrafických studií. Oddíl 3 je již „klasicky medievistický“ (stejně jako oddíl následující). V jeho záhlaví se k chronologickému vymezení připojuje také tematické (v oddílu 3 je akcentováno především prostředí dvorské, šlechtické a klášterní, zatímco v oddílu 4 stojí v centru pozornosti prostředí městské). V oddílu 3 je výklad zaměřen k budování mocenských struktur, ke genezi a praktickému fungování práva, k historiografickým, hagiografickým i dalším literárním textům, jimž je společná vazba k líčení (konstrukci) historie, a na závěr pak vzhledu do výpovědních možností pramenů z oblasti (hradní) architektury, epigrafiky a sfragistiky (symbolika nápisů a pečeti) anebo obrazu a textu.

Oddíl 4, který je převažující měrou „městský“, zahrnuje výklad sociálního kontextu formování městské společnosti ve 14. a 15. století, speciálně potom je zaměřen k roli písemného pořízení, unifikací a institucionalizací v životě městské společnosti. Každodenní život ve městě je ilustrován vzhledem do fungování charitativních a zbožných nadací, počítaje v to i procesí a další projevy zbožnosti a milosrdenství v městském prostředí. „Město jako prostor“ je zamyšlením nad ranou fází textových i obrazových reprezentací měst a nad jejich významy. Přesah mimo sociální sféru měst potom mají kapitoly věnované univerzitní vzdělanosti, ale také pasáže, vztahující se k vybraným aspektům dvorského života v pozdním středověku (představeno na příkladu české knižní malby doby lucemburské, s výhledem do doby husitské, druhá sonda je potom zaměřena k výpovědní hodnotě známých pamětí Heleny Kottannerin). Vděčné, a často téměř bezbřehé téma „komunikace“ oddíl uzavírá. Je zaměřeno na roli korespondence a vybraných typů písemného pořízení (včetně tzv. pragmatického

písemnictví) v pozdním středověku. Vedle sebe tu najdeme témata sociálně i teritoriálně odlehlá a přece související, spadající do téže kategorie role psaného textu v životě středověké společnosti.

Konstatování, že předkládaná publikace nepřináší převratná zjištění ani nečekané závěry, je svým způsobem nevyhnutelné – na 500 stránkách by něco takového bylo sotva možné, a pokud snad přece, potom by se tak nezbytně děllo na úkor celistvosti a vyváženosti výkladu; s tím není v rozporu celá řada dílčích, ba i drobnohledných exkurzů, jež knihou průběžně procházejí a ilustrují možnosti tematického i metodického uchopení rozličných aspektů historického vývoje v jednotlivých etapách, stejně jako úhlů pohledu na ně. Čtenář má tak možnost zamýšlet se nad pojetím dějin, ať již v širších, ale i regionálních rámcích, v nových souvislostech, zvažovat, co a jak v historickém vývoji spolu mohlo souviset, a jaký to má, může mít nebo snad dokonce mělo by mít dopad na strukturu a podobu jeho vlastních prací. Autoři nepředkládají hotový koncept, ale množství inspirací, naznačují potenciální souvislosti – to vše bez nutnosti souhlasit, polemizovat nebo rovnou odmítat. Právě v rovině inspirace, námětu k úvahám jak o historickém vývoji, tak i o možných koncepcích jeho „re-konstrukce“ (spojitost problematiky probírané na různých místech knihy explicitně naznačují průběžné revokace), vidím nepochybný přínos knihy.

Robert Šimůnek

Katalin SZENDE

Trust, Authority and the Written Word in the Royal Towns of Medieval Hungary

(= Utrecht Studies in Medieval Literacy /USML/ 41)

Turnhout, Brepols Publishers 2018, XX + 416 s. + 50 čb. vyobrazení a 12 čb. tabulek
ISBN 978-2-503-57881-1.

O tom, že středověké města představují významný a taktiež složitý fenomén netreba pochybovat. Situáciu v Uhorsku nám na nasledovnom priestore predstavuje maďarská medievistka Katalin Szende, pôsobiaca na CEU v Budapešti, ktorá sa zaoberá osídlením a vývojom uhorských středověkých miest. Hoci predložená práca nesie titul *Dôvera, autorita a písané slovo v kráľovských mestách středověkého Uhorska*, autorka v nej podrobne rozoberá vývoj správy a najmä spisomňovania v uhorských mestách. Práca je rozdelená na šesť kapitol a obohatená o obrazové prílohy a taktiež o súpis najstarších uhorských mestských písomností, zoznamy mestských notárov a mestských kníh. Autorka kladie do pozornosti to, ako sa postupne formoval koncept dôvery nielen v mestských písomnostiach.

Už v úvode konštatuje aké môže byť náročné zaoberať sa středověkým Uhorskom a jeho písomnosťami. V prvom rade je to často terminologický problém spojený nielen s názvami miest. Autorka sa preto rozhodla na niektorých miestach používať středověké pomenovania (napr. Pressburg namiesto moderného názvu Bratislava, Féhervár namiesto Székesfehérvár a pod.) Pre prehľadnosť je medzi prílohami zaradený zoznam miest s aktuálnymi názvami a taktiež v maďarčine, nemčine a latinčine.

Prvá kapitola je predovšetkým úvodom do dejín Uhorska 13. storočia, ktoré je spojené s udeľovaním výsad hostom žijúcich v uhorských mestách. V období vrcholného

stredoveku a novoveku boli tieto výsady chápané už ako mestské výsady. Nutné je však podotknúť, že pred rokom 1241 boli výsady udeľované osobám teda hostom a to niekedy dokonca len v ústnej forme. Uhorské stredoveké mestá sa dokonca navzájom výrazne líšili, inak sa totiž vyvíjali mestá, ktoré boli sídlom biskupa alebo arcibiskupa, prípadne významnej cirkevnej inštitúcie. Pri vývoji miest mohla však autorka podotknúť, že tu existovala istá kontinuita osídlenia, ktorá mohla mať dopad i na ďalší vývoj. Niektoré uhorské mestské sídla totiž vznikli na mieste rímskych miest (Šopron, Ráb, Pátkostolie, Szombathely) či prípadne i na slovanských hradiskách (Ostrihom).

Ako Szende konštatuje, vznik mestskej autonómie či vlastnej administratívy odštartoval masívnejší príchod cudzích etník do Uhorska v 13. storočí. Medzi prvými hostami, a to ešte v staršom období, boli najmä cudzinci hovoriaci románskymi jazykmi a od 13. storočia pribudli Nemci, ktorí najmä po tatárskom vpáde tvorili mestskú elitu. V období vrcholného stredoveku dochádza aj k diferenciacii uhorských miest, predovšetkým Budín sa profiluje ako neoficiálne hlavné mesto Uhorska a tu sa formuje i tzv. budínske mestské právo, ktoré bolo rozšírené vo viacerých mestách. V tejto kapitole autorka rozoberá aj vývoj skúmania uhorských mestských písomností.

Druhá kapitola už bližšie skúma mestské písomnosti. Vznik mestských písomností bol podmienený najmä výsadami pre tamojšiu hostovskú komunitu. Uhorskí králi zrejme spočiatku udeľovali výsady len ústne, až bezprostredne na začiatku 13. storočia (1201) kráľ Imrich udelil výsady hostom z Potoka (dnes Sárospatak). 13. storočie sa tak stalo dobou udeľovania výsad, hoci uhorskí králi už začiatkom 12. storočia udeľovali resp. skôr potvrdzovali staršie výsady (práva) mestám v Dalmácii. Na s. 70–71 sa nachádza i mapa uhorských miest s výsadami. Autorka sa tu žiaľ nevyhla chybe. Pred tatárskym vpádom na Slovensku získalo výsady päť miest – Trnava, Krupina, Starý Tekov, Banská Štiavnica a Zvolen a nie len tri, ktoré sú uvádzané na mape.¹

Problematické sú aj výsady Stoličného Belehradu (potvrdené alebo udelené Belom IV. v roku 1237), hoci pečať hostí pochádza pravdepodobne už z rokov 1220–1230.² Tento fenomén používania pečate ešte pred udelením výsad autorka už bližšie neanalyzuje. Takisto mesto Bihać (Bosna a Hercegovina) získalo výsady od kráľovnej Márie v roku 1262, podľa predmetnej mapy sa tak malo stať až po roku 1301.³ Najstaršie mestské písomnosti sa objavujú krátko po tatárskom vpáde, konkrétne ide o listiny z roku 1244 (Dubica, Chorvátsko) a 1255 (Ostrihom).

Na nasledujúcich stranách autorka podrobne rozoberá tzv. inštitút hodnoverných miest (lat. *loca credibilia*, *loca testimonalia*, maď. *hiteleshely*), jednalo sa o cirkevné inštitúcie,

1 K najstarším výsadám stredovekých miest na Slovensku viď predovšetkým Lubomír JUCK, *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I (1238–1350)*, Bratislava 1984, s. 35–38.

2 „Hospites Latini Albenses“ sú doložené už v roku 1226. György SZÉKELY, *Wallons et Italiens en Europe Centrale aux XIe – XVIe siècles*, Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis, Sectio Historica, 6, 1964, s. 11–12; k výsadám taktiež Artilla ZSOLDOS, *Výsadná listina Stoličného Belehradu*, Forum Historiae 2, 2008, č. 1, s. 1–8.

3 Lajos THALLÓCZY – Sándor HORVÁTH (eds.), *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum (comitatum Dubicza, Orbász et Szana)*, Budapest 1912, č. 7, s. 8–9.

ktoré v Uhorsku vykonávali verejno-notársku činnosť. Tieto inštitúcie disponovali autentickou pečatou a vydávali listiny, ktoré boli považované za hodnoverné. Dokonca existuje predpoklad, že mestské kancelárie boli inšpirované práve týmito inštitúciami, ktoré začali svoju činnosť v 80. rokoch 12. storočia. Prítomnosť hodnoverného miesta bola atraktívna i pre usídľovanie nového obyvateľstva. Autorka na tomto mieste uvádza ako príklad Pátkostolie, kde ako hodnoverné miesto pôsobila katedrálna kapitula. Vydávanie mestských listín by sa nemohlo zaobísť bez spečatenia. Pečať slúžila najmä ako symbol identity. Autorka si všíma aj mestské pečate, ktoré boli chápané ako autentické, podobne ako pečate hodnoverných miest. Veľmi prekvapujúcim je však kruhopis pečatí niektorých uhorských miest, menovite Ostrihomu a Stoličného Belehradu. Kruhopyis oboch pečatí začína slovami SIGILLVM LATINORVM etc. Bol tu teda kladený veľký dôraz na primárnu etnickú zložku mesta.

Ďalšia kapitola skúma mestské knihy a ich typológiu. Je zrejmé, že existuje rozdielny stupeň zachovania týchto písomností a ako aj ich typ. Vedenie mestskej knihy však nasledovalo potom ako mesto permanentne zamestnalo svojich pisárov či notárov, ktorí sa starali o inštitucionalizovanie mestských kancelárií. Samotné mestské knihy mali byť predovšetkým kartulárium mestských písomností, tak to konštatovalo Budínske mestské právo, hoci prax bola často odlišná. Najstaršie zachované uhorské mestské knihy pochádzajú z Bratislavy, Banskej Štiavnice a Záhrebu. V 14. storočí sa väčšinou jedná o *libri mixti*, hoci v Záhrebe už v roku 1355 vznikla špeciálna súdna kniha. Autorka si všíma aj pomerne neskorý vznik resp. vedenie mestských kníh v Transylvánii. Napríklad v Brašove začala mestská kancelária viesť súdnu knihu až v roku 1558 a to v dôsledku aktivity mestskej kancelárie ako hodnoverného miesta (s. 175), ako to tvrdí Júlia Derzsi, editorka dotyčnej mestskej knihy. Išlo by teda o veľmi ojedinelý jav, ktorý si určite žiada širší priestor.

Nasledujúca kapitola skúma najmä jazyk mestských písomností. Uhorské mestá pozostávali z viacerých etnických zložiek. Ako konštatuje autorka, práve táto etnická heterogenita bola kľúčová pre utváranie uhorských miest. Vzájomné vzťahy týchto etník však boli rôzne. Katalin Szende ako príklad uvádza mesto Sibiu, (s. 208) ktoré vo vrcholnom stredoveku dbalo na etnickú homogenitu mešťanov, s tým, že mesto bolo založené okolo roku 1150 nemeckými osadníkmi. Toto tvrdenie sa však nezakladá úplne na pravde: Prví hostia, ktorí sem prišli počas panovania Gejzu II. (1141–1162) boli Flámi a taktiež Valóni.⁴ Hoci Uhorsko bolo multietnické, primárnym jazykom prameňov je však latinčina. Ďalším jazykom bola nemčina. Autorka však nereflektuje napríklad to, že termín *Saxones*, nemusí označovať nemecky hovoriace osoby, ale môže sa vzťahovať na ich právne postavenie, v tomto prípade teda na to, že to boli napríklad hostia žijúci pod saským právom zrejme na území Sibinskej kolegiátnej kapituly.⁵

4 O flámskych hostoch hovorí aj listina pápežského legáta Gregora datovaná 1191–1196. Zsigmond JAKÓ (ed.), *Codex diplomaticus Transsylvaniae* I., Budapest 1997, č. 22, s. 129. K flámsko-valónskym hosťom aj Jean-Paul VAN DER ELST, *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the history of Transylvania*, Revista Transilvania 3, 2013, s. 37–43.

5 Ako „naši verní saskí transylvánski rytieri“ sú označení Daniel a Konrád, synovia Jána, v prameňoch označeného ako „Latinus“. Gusztáv WENZEL, *Codex diplomaticus arpadianus continuatus* XI., Pest 1873, č. 164, s. 237–238.

Nemčina a nemecký patriciát sa však stal postupne dominantným vo väčšine uhorských miest. Možno konštatovať, že sa tak stalo najmä kvôli tatárskemu vpádu v rokoch 1241–1242, ktorý v mnohých prípadoch prakticky eliminoval románsky patriciát uhorských miest a do mestotvorného procesu sa tak zaradili nemecké hostia. Vývoj bol však rôzny, ako sama autorka udáva: Napríklad v Transylvánii, ktorá sa stala primárne nemeckojazyčnou oblasťou, sa nemčina v mestských písomnostiach objavuje až v 15. storočí. Maďarčina, slovenčina či chorvátčina prichádzajú v prameňoch až v 16. storočí. Uhorskí mešťania pozostávali aj z etnik označených termín *Latini* (v maďarčine *Olaszi*), jednalo sa o Valónov a Talianov, tí však po sebe nezanechali žiadne písomnosti vo vlastných jazykoch.

Autorka si všíma aj problematické vzťahy rôznych etník v uhorských mestách. Na prelome 70. a 80. rokov 14. storočia došlo k výraznej emancipácii nemeckých mešťanov Žiliny, ktorí chceli vylúčiť Slovákov z vedenia mesta, čo napokon vyústilo k vydaniu kráľovského dekrétu (1381) o zachovávaní rovnakého počtu prisazných z oboch etnických zložiek. Čitateľ sa dozvie, že k podobným roztržkám došlo i v Budíne a v Kluži. Napriek všetkému multietnicita uhorských miest fungovala, jedným z dokladov sú aj viacjazyčné účtovné knihy, kde sa v jednom zápise vyskytuje latinčina, nemčina i maďarčina. Záverom tejto kapitoly autorka hodnotí úlohu jazykov v stredovekom Uhorsku. Zatiaľ čo v hodnoverných miestach bola latinčina jediným jazykom, v mestách sa postupne začali používať aj ďalšie jazyky za rôznym účelom. Znalosť nemčiny bola záležitosťou prestíže, pričom maďarčina bola zrejme nutnosťou.

Piata kapitola mapuje vzťahy židovského a kresťanského obyvateľstva. Židia žili na území Karpatskej kotliny už v 10. storočí a zrejme sa už od počiatku Uhorského kráľovstva zapájali do obchodných záležitostí. Uhorský kráľ Koloman v rámci svojich dekrétov vydal aj niekoľko nariadení, ktoré upravovali vzťahy Židov a kresťanov, ale i to kde majú Židia žiť, v tomto prípade, len v biskupských mestách. Pri obchodných záležitostiach boli kresťan a Žid považovaní za rovnocenných. Dokladom týchto vzťahov je aj zachovaný prameň – *cartula sigillata* z 12. storočia. Uhorskí Židia napokon získali aj vlastné privilégium v roku 1251, čo vzbudilo istú nevôľu v očiach Svätej Stolicy. V uhorských mestách dokonca Židia i vlastnú správu. Pri citácii listu mestečka Vrbové židovskému richtárovi do Trnavy (s. 263) však autorka pri označení jazyka ako „Slavic dialect“ mohla zvoliť iný termín, nakoľko sa prakticky jedná o češtinu resp. jej slovakizovanú verziu.

V závere práce autorka skúma mestské archívy, najmä ich vývoj. Uhorské mestá zrejme i v tomto smere sledovali prax hodnoverných miest v uchovávaní a zabezpečovaní svojich písomností. V 14. storočí sa v Uhorsku začínajú stavať radnice, ktoré už slúžili i na uskladnenie listín. Niektoré archívy uhorských miest boli však úplne zničené, zatiaľ čo iné pretrvali takmer nedotknuté. Medzi najzachovalejšie v tomto prípade patria archívy Bratislavy, Bardejova či Šoprone. Autorka medzi týmito mestami spomína i Budín, hoci v prvej kapitole, okrem iného hovorila i o deštrukcii budínského mestského archívu. Katalin Szende výborne ilustruje koreláciu dejín mesta a jeho archívu resp. písomnosti na príklade Šoprone (tabuľky na s. 307). Znova sa však vracia i dôvere, ktorá bola zastúpená už pri vzniku mestských archívov. Stredoveké listiny museli byť v ustálenej forme a zachované i v registroch či archívoch – tento precedens v Uhorsku vytvorili hodnoverné miesta (*loca*

credibilia), nesúce dôveru vo svojom pomenovaní. Práve tieto cirkevné inštitúcie vytvorili tak pre uhorské mestá výborný príklad ako funguje koncept dôvery v písomnostiach. Autorka taktiež rozdelila uhorské mestá do tabuľky podľa typu (staré kráľovské, biskupské, banícke a pod.) a sumarizuje vydávanie písomností, vedenie mestských kníh, archívov a ďalšie aspekty v rámci mestskej administratívy.

Katalin Szende sa vo svojej štúdiu podujala na neľahkú úlohu predostrieť dejiny písaného slova v uhorských stredovekých mestách. Každá kapitola pritom zasahuje do oblastí, o ktorých by sa dali napísať ďalšie obsiahle medievistické práce. Hoci sa autorka nevyhla drobným chybám, v tomto prípade sa jedná o veľmi záslužnú prácu, ktorá zhrňuje a analyzuje značné množstvo vedeckých prác a prichádza s novým pohľadom na kráľovské mestá v stredovekom Uhorsku.

Peter Bučko

Kristýna SOLOMON

Tristan-Romane: Zur spätmittelalterlichen

Rezeption von Gottfrieds Tristan in den böhmischen Ländern

(= Göppinger Arbeiten zur Germanistik, Nr. 782)

Göppingen, Verlag Kümmerle 2016, 260 s., ISBN 978-3-86758-037-3.

Medievistům se nestává právě často, aby dostali k dispozici ucelené pojednání o středověké literární látce, která bývala doslova bestsellerem, vypovídala o zálibách a mentalitě doby, akcentovala muže i ženy v často stejně vlivných rolích či mocenském postavení, a to i přesto, že hlavní zápletku rozvíjel cizoložný, mimomanželský vztah, jenž zůstával z hlediska křesťanského učení a dohledu církve nepřipustný. Řeč je o eposu/eposech na tristanovské téma. Nebývalý zájem, který si příběh o Tristanovi po staletí udržel, našel navíc ohlas v několika verzích i jazykových mutacích onoho textu. České země středověku nezůstaly stranou a mohou se doslova pyšnit jeho dvěma verzemi – německou z konce 13. století a staročeskou z druhé poloviny 14. věku. Díky knize germanistky Kristýny Solomon dostali jsme nyní do rukou první srovnání (nejen) těchto dvou zpracování.

Ve čtrnácti kapitolách před námi vystávají různé verze příběhu i doklady o přídavcích dílčích autorů. Nejprve se ovšem dozvídáme o původu látky a postav. Tristan jako historická postava totiž spadá až do keltské tradice. Jako jeho domovina přichází v úvahu Irsko, Wales, Cornwall nebo Bretaň. Prapůvod literárního tématu je ale třeba hledat ve Francii, přičemž jeden z klíčových zápisů – fragment příběhu od autora Berola (datovaný po roce 1190) se odvolává na starší předlohu *Estoire* (nejstarší francouzsky psanou kroniku z doby kolem 1130).

Pozdější zpracování Tristana vzešlo z iniciativy Thomase von Britannien (1155–1170), Francouze, který působil v Anglii. Thomasova verze čítá 3000 veršů a představuje první článek k následující, již mladší dvorské linii příběhu. Nejstarší německé zpracování pochází od Eilharta von Oberg (* okolo 1100). Ten do své verze ovšem začlenil část vyprávění, jež vzniklo před prací Thomase von Britannien. Export látky do německé oblasti se následně přisuzoval snatku vévody Jindřicha Lva (1129–1195) s Matyldou Saskou

(1172–1209/10) a vazbám welfské dynastie s anglonormanským dvorem. Eilhart, jehož dílo se datuje k roku 1170 (dnes dochované z opisu), využil jako předlohu francouzský text. Kristýna Solomon vysvětluje, že Eilhartova koncepce se od Thomasovy podstatně lišila v pojetí Minne/Lásky. Například i moc nápoje lásky považoval autor za hřích. V součinnosti s tím nastínil, že také smířlivý konec příběhu nemusí být vnímán jako přímiluva či ospravedlnění milenců. Další adaptace Tristana vznikla okolo roku 1210. Složil ji Gottfried von Strassbourg a vycházel z Thomasova podání. Jeho opus představuje vrcholné zpracování tristanovského tématu v literatuře vůbec.

Ve druhé kapitole autorka mj. konstatovala, že Gottfriedův Tristan, postavený na piedestal literárního ztvárnění, odkázal básnické následovníky 13. století do role druhořadých tvůrců. Toto epigonství se mělo týkat zejména dvou děl: Tristana od Ulricha von Türlin a německého Tristana z českého prostředí od Heinricha z Freibergu. Ulrichovo dílo zkritizoval zejména Gerhard Meissburger (1954). Heinrichův Tristan byl hodnocen o něco lépe, ale až koncem 20. století. Například podle Silke Grotheus vytvořil Heinrich integraci artušovského světa do starého příběhu zcela novou knihu, ve které rytíř Tristan vystupoval bez poskvrny v kontrastu s Tristanem milencem. Podle Solomon ovšem koncepce lásky – resp. řešení lásky jako ústředního tématu – převládá ve valné většině všech verzí díla (s. 24).

S ohledem na otázku epigonství přidala autorka i mladší tvůrce, kteří s tématem pracovali obdobně (s. 34–39): zmínila se například o Heinrichovi Valdeke a jeho dvoustrofé písni o Tristanovi ze sedmdesátých let 12. století, která je dokonce vnímána jako doplněk ke Gottfriedovi s předlohou v Eilhartovi. Jako dalšího uvedla Konrada z Würzburku a jeho *Herzmäre*, dílo, jež vzniklo několik desetiletí po Gottfriedově opusu. Úvahy o epigonství v resultátu Kristýny Solomon zůstávají ovšem záměrně podané tak, abychom si uvědomili, že toto nemuselo nutně znamenat devaluaci tématu, hraničící se ztrátou invence.

Ve třetí kapitole otevřela Solomon další zajímavé téma – význam prologu v literatuře na příkladu středověké epiky. Nejprve se soustředila na rozbor prologu od Gottfrieda, který bývá v klasické německé literatuře charakterizován coby „nejsrafinovanější“ (s. 30). Na úvod tematizuje pojetí dobra a zla s apelem na recipienty, včetně nastínění vlastního určení koncepce Minne. To se stalo součástí lidské existence/bytí, jehož podmínkou a cílem bylo utrpení – žal – zármutek, který podtrhoval a formoval hodnoty jako čest a ctnost (s. 31). Následně autorka představila obdobné pasáže také z děl Ulricha von Türlin a Heinricha z Freibergu. Kapitola zakončilo srovnání, z čeho a jakým způsobem autoři vycházeli.

Dvě následující kapitoly byly věnovány rozboru dějové stavby obou klíčových děl 13. století, tedy skladeb od Ulricha von Türlin a Heinricha z Freibergu, coby chronologických předchůdců staročeského Tristana. Autorka analyzovala jednotlivá jednání a klíčové momenty (zejména manželství s Isoldou Bělorukou), porovnála syžety jako nápoj a jeho moc, láska, smrt, Tristan coby Artušův rytíř apod.

Druhou polovinu publikace Solomon věnovala rozboru Tristanovské látky v českých zemích 14. století. Konstatovala, že se těšila mimořádné oblibě (s. 153), přičemž uvedla, že staročeská verze reprezentuje i nejdlejší text celé matérie, jenž se zachoval ve stejném věku. Na úvod této části autorka čtenáře seznámila s popisem stavu výzkumu:

v kontextu bádání byla látka hodnocena sporadicky a na základě dílčích pohledů. Cenný zůstává přehled prací, které se Tristanovi věnovaly. Za výjimečný a klíčový lze označit i rozbor vlivu předchůdců na staročeskou skladbu (s. 163–166). Z něho je patrné, že počátek eposu byl líčen podle Eilhartova vyprávění, verše 2262–3592 dle Gottfrieda, následně opět Eilhart, po něm autor využil text Heinricha z Freibergu, dále opět a v širší míře Eilharta a zase Heinricha.

Díky podrobnému srovnávání dokládá Solomon redukcí zejména Gottfriedova stylu a ukazuje dva směry práce s textem, jež vytvořil anonymní staročeský tvůrce. Spočíval zvláště ve využívání Eilhartovy linie, které se v první části držel poměrně věrně, ve druhé však již s námětem zacházel volně. Solomon nicméně vyhodnotila, že tohoto autora nelze i přesto plně považovat za následovníka Eilharta, neboť není možné pominout vliv mladších prací. Akcent na Eilhartovu předlohu zůstává ale zřetelný. Právě to ukazuje na neméně důležitý fakt, že staročeského anonymního autora není možné považovat za epigona Gottfrieda von Strassbourg – autora nejslavnějšího podání o Tristanovi.

Knize Kristýny Solomon lze vytknout přílišné segmentování textu na drobné kapitoly, které zbytečně tříští čtenářský dojem. Přesto je zřejmá snaha o přehlednost srovnávacích analýz a textologických rozborů. Jinak se jedná o příkladnou práci nejen z hlediska textologie a germanistiky, ale především o práci, jež zcela samozřejmě vychází z kontinuity vzniku literární látky (od anglo-francouzské, přes německé po staročeské). Nesoustřeďuje se na jazykově-nacionální hledisko. Neupřednostňuje pouze staročeský význam v kontextu dějin české literatury, na který jsme jinak v podstatě dodnes odkazování jak mediévisty, tak bohemisty se zájmem o staročeskou tvorbu. Kontext dějin staré české literatury by totiž zůstával bez německých děl 13. století neúplný.

Knihy K. Solomon, jež přinesla filiace, analýzy i komparativní shrnutí, tak nabízí další cestu, podněcuje k hlubší mezioborové spolupráci. I proto by bylo žádoucí vydat knihu rovněž v českém jazyce. Nejde jen o to, poskytnout informace širšímu okruhu čtenářů, ale i o to, aby se do povědomí dostaly závěry, že staročeská literatura má jednoznačné předchůdce ve starších německých předlohách. České země totiž tvořily „společný organismus“ – jeden středověk (sic). Ten nebyl ani pouze německý a němý, ani jen staročeský a „náš“. V českých zemích vrcholného a pozdního středověku se psalo latinsky, německy i česky (rozuměj v podobách, jež odpovídaly jednotlivým fázím vývoje jazyků). Z pohledu překladatelství bude snad nakonec možné také doufat, že německé verze Tristana dojdou i převodů do češtiny, a to ať už v prozaické, nebo umělecké (veršované) formě.

Dana Dvořáčková-Malá

Martina MAŘÍKOVÁ

Finance v životě pražské metropolitní kapituly.

Hmotné zabezpečení kanovníků optikou účetních rejstříků z let 1358–1418

(= Documenta Pragensia Monographia, sv. 35)

Praha, Archiv hlavního města Prahy 2018, 783 s., ISBN 978-80-86852-77-5.

Správa majetku pražské sídelní kapituly a hmotné zabezpečení jejích členů bylo na okraji zájmů domácí medievistiky, i když v jiných ohledech bádání v poslední době přineslo pozoruhodné výsledky. Tuto mezeru plně zacelila rozsáhlá publikace Martiny Maříkové, jež do jednoho knižního svazku propojila vlastní monografii (s. 11–198), tónovaným papírem odlišenou kritickou edicí (s. 199–486) a jmenný rejstřík se sumarizujícími tematickými tabulkami (s. 587–782). Úvodní monografie je přepracovanou a doplněnou verzí disertace z roku 2014, kterou autorka zpracovala pod vedením nedávno zesnulé prof. Zdeňky Hledíkové.

Výchozím zdrojem zkoumání byl unikátní soubor pěti kompletních rejstříků a dvou zlomků z let 1358–1419. Jedinečnost těchto interních evidenčních pomůcek zvyšuje jejich obsahová různorodost, která zčásti nahrazuje nedochované písemnosti. S výjimkou kodexu 8/2, do něhož byly z větší části zaznamenávány úroky z vesnic, náležejících ke kapli sv. Václava, rejstříky obsahují zápisy o podělování kanovníků a služebníků metropolitního chrámu tzv. porcemi, které měly podporovat jejich rezidenci. Dva rejstříky (cod. 27/1 a 28/1) byly výhradně určeny pro každodenní podělování členů pražského kostela porcemi ze 14 obediencí a Týnského dvora. Do všech ostatních rejstříků byly společně zapisovány různé příjmy a vydání bez ohledu na jejich věcnou příslušnost. Z příjmů je třeba zmínit sumy ze stříbrných dolů u Kutné Hory, platy od nájemců Týnského dvora a jeho váhy, ofěry a výnosy lesního hospodářství. Ve vydáních se objevují práce na vinicích, liturgické předměty, kápě, superpelice a opravy relikviářů, hrobu sv. Václava a kaple sv. Zikmunda.

Monografii autorka rozčlenila do sedmi kapitol, z jejichž sledu je zřejmé dokonalé zvládnutí výzkumného úkolu. Po historiografickém a metodologickém Úvodu následuje pojednání o správě majetku pražské metropolitní kapituly. V dalších dvou kapitolách přehledně rozčleněných do věcných úseků přicházejí na řadu jednak společně spravované příjmy, jednak výdaje ve prospěch kapituly jako celku a rezidujících kanovníků. Zatímco v páté kapitole autorka pojednala o hmotném zabezpečení kanovníků a jeho vlivu na rezidenci, v šesté připojila reflexivně zaměřený výklad o významu společně spravovaného majetku pro soudržnost kapitoly jako celku.

V poměrně stručném, avšak naprosto přesvědčivém Závěru Martina Maříková položila důraz na řadu rozdílů mezi převažujícími názory poválečné literatury a obrazem každodenního života kapituly, který vyplynul z rozboru účetních pramenů. Sám jsem patřil k badatelům, kteří se domnívali, že kanovníci a jiní držitelé nekurátních obročí své rezidenční a jiné povinnosti často zanedbávali. Jelikož porce vyplácené kanovníkům byly vázány na jejich osobní rezidenci, neměli na ně podle normativních statut nárok jejich vikáři. Dokonce i v předrevolučním dvacetiletí 1398–1418 se společně liturgie v katedrále zúčastnila naprostá většina kapitulního sboru (70–89 %). Ze srovnání s vybranými

anglickými a polskými sídelními kapitulami navíc vyplynulo, že pražská kapitula představovala v tomto ohledu ve své době poměrně výjimečný případ. Autorka vysvětlení této anomálie spatřuje v intenzivním zapojení členů pražské kapituly v centrálních úřadech nejen církevní správy, ale i královského dvora a panovníkovy kanceláře. Za zahraničními kolegy kanovníci pražské metropolitní kapituly nezůstávali pozadu ani svým vzděláním a intelektuálními aktivitami, což autorka dokládá jejich působením na obou pražských univerzitách, bohatstvím jejich soukromých knihoven a v několika případech i literární činností.

Kniha přináší mnoho dalších poznatků a zjištění, z nichž mne zvláště zaujalo nadání tzv. služebných duchovních (ministři), mezi něž patřili vedle kleriků s různým stupněm svěcení chlapani, vychovávaní pro službu v katedrále, dále též prostí laici i ženy (matronae ecclesiae). Nejlépe zajištěné služebnictví náleželo kustodovi a faráři svatovítského chrámu. Podobně jako kanovníci měli oba tito ministři do roka od nastoupení úřadu odevzdat ve prospěch novostavby katedrály polovinu všech ročních požitků svého benefícia, v případě rezidence pak předem určené částky. Právě tak se i na služebníky kostela vztahovalo ustanovení, že po jejich úmrtí plynula polovina z ročního příjmu jejich benefícia do pozůstalosti, aby bylo možné uhradit náklady pohřbu a případné dluhy. Na vše bylo pamatováno, ať již šlo o rozdělení porcí hned po skončení mši, ať již o týdenní dávky bílého chleba. K pomocným sborům katedrály dále náleželo 24 psalteristů, 30 choralistů a 12 bonifantů. Hierarchickému uspořádání odpovídal i rozdílný objem prostředků, získaný prostřednictvím jednotlivých podělování. Samotné příjmy z podělování rezidujících kanovníků významně přesahovaly důchody většiny církevních beneficií v pražské diecézi. Tolik výběrem z bohatého spektra poznatků, jež vzešly z rozboru účetních rejstříků a přidružených pramenů.

Stejnou akribií se vyznačuje edice, ocenění si zaslouží i podrobný, dobře typograficky řešený jmenný rejstřík a blok statistických tabulek, které mohou být oporou při dalších výzkumech komparativní povahy. V mimořádně rozsáhlém textu není jedno slovo zbytečné, ryze odborný sloh může sloužit za příklad čirého a obsažného vyjádření. Kniha Martiny Maříkové ve všech jejích třech částech přináší cenné poznatky, jež namnoze opravují, doplňují či upřesňují představy dosavadní literatury. Současně však nepřímou posiluje mínění o přebujelosti církevního aparátu, který se z národohospodářského hlediska stal pro zemi neúnosným břemenem.

František Šmahel

Vladimír SPÁČIL – Libuše SPÁČILOVÁ

České překlady Míšeňské právní knihy

Olomouc, Memoria 2018, 909 s. ISBN 978-80-85897-76-9.

V roce 2010 Libuše a Vladimír Spáčilovi vzorně vydali Míšeňskou právní knihu (dále MPK), jeden z nejvydatnějších zdrojů středoevropského a v řadě českých a moravských měst platného soukromého práva, soudního řízení, trestního práva, městského práva, městského zřízení, říšského práva a práva říšských měst (viz H. Pátková, ČČH 108, 2010, s. 678–679). Základem kritické edice se staly čtyři rukopisy ve vztahu k Olomouci, kde byla

MPK užívána od konce 14. stol. do roku 1709. Shodou okolností se pro Litoměřice a její vrchní stolicí dochovaly rovněž čtyři rukopisy MPK, avšak v českém překladu. Jeho potřebu dokládá 15 dalších exemplářů z Roudnice, východočeské Přelouče a ze tří dalších českých měst (Horažďovice, Třeboň, Klatovy). Český překlad se stal nezbytností všude tam, kde během husitských válek přešly radnice a správa obce do rukou měšťanů, kteří nebyli s to porozumět německému textu stále platného práva. Podstatné přitom je, že po všech fundamentálních změnách, které postihly takřka všechny oblasti života v Litoměřicích i v dalších městech využívajících MPK, jejich nové městské rady nepovažovaly za potřebné měnit dosavadní osvědčený a dobře fungující systém práva a správy. Tím jsme již nahlédli do edice a jejího Historického úvodu.

Členění obsahu knihy odpovídá povaze vydávaných pramenů. Po předmluvě a Historickém úvodu s německým shrnutím následují Vybrané lexikální jevy v českých překladech MPK, opět se samostatným německým resumé, dále edice s rejstříky a Porovnání jednotlivých rukopisů s Parlamentním rukopisem (P) a užitečným Stručným glosářem. Historický úvod je koncipován natolik široce, že ho lze považovat za úvod do studia počátků magdeburského městského práva, partikulárně platného zejména na severu Čech a Moravy, dále v Horní i Dolní Lužici a ve Slezsku. Litoměřice, jež se nejpozději od roku 1282 řídily psaným právem, poskytnutým jim z Magdeburku, se postupně staly vrchní stolicí českých měst, spravujících se podle stejného práva. Otázkou přitom podle autora Historického úvodu zůstává, jakým právním svodem se Litoměřice řídily do roku 1421. Užívání Saského zrcadla, tzv. Vikpildní vulgaty a jejich výtahů je velmi nepravděpodobné, spíše šlo po dlouhou dobu o drazé zaplacená právní poučení magdeburské vrchní stolice. Totéž však platí i pro MPK, k níž se magdeburská kmeti postavili odmítavě, i když ji výslovně nezavrhlí. Oprávněně je zatím možno předpokládat, že se jí Litoměřice řídily, i když se to spolehlivě nepodařilo doložit. Mohlo to ovšem být až po roce 1387, kdy byl sepsán nejstarší datovaný rukopis MPK. Počtem 77 úplných německy psaných rukopisů a 15 fragmentů šlo o nejužívanější sepsání městských práv na územích, která se řídila saským magdeburským právem.

Dalo by se očekávat, že po změnách na radnicích, k nimž došlo během husitské revoluce, Litoměřice spolu s jinými městy stejného právního okruhu spěchaly s pořízením českého překladu MPK. Dochované rukopisy to nepotvrzují, neboť nejstarší z nich je datován „až“ rokem 1469. Naopak nepřekvapuje, že nejvíce opisů vzniklo přímo v Litoměřicích, a to zásluhou školeného písaře Jakuba Koženého z Krbové, který snad byl městským písařem či syndikem. I když král Václav IV. již roku 1387 zakázal odvolání z městských soudů mimo území Čech, jeho nařízení se v oblasti magdeburského práva nedodržovalo. Spornou otázkou zůstává, v jakém jazyce se vedla korespondence mezi Litoměřicemi a Magdeburkem před rokem 1421 a po něm.

Úsilí Starého Města pražského potlačit v Čechách všechna jiná městská práva vedlo roku 1523 ke zřízení sněmovní komise, která měla připravit unifikaci platných práv. Trvalo však třináct let, než Mistr Briekví z Licska z pověření krále Ferdinanda I. sestavil a tiskem vydal „Práva městská“, která se převážně opírala o brněnsko-jihlavské právní knihy. Česká města v čele s Prahou odmítla tuto kodifikaci uznat, dříve však, než panovník mohl naléhání pražských měst a českého zemského sněmu vyhovět, porážka protestantské strany v roce

1547 jejich iniciativu zhatila. Po králově zákazu odvolávání z Litoměřic do Magdeburku následovalo roku 1548 zřízení ryze úřednické apelační komory. Koncept nového zákoníku sestavený Pavlem Kristiánem z Koldína vyvolal sice na sněmu roku 1570 odpor zástupců Litoměřic a dalších měst na jiném než pražském právu, ten však nebyl nic platný, neboť usnesením sněmu z roku 1579 se Koldínova Práva městská stala závazná pro celé Čechy. Tolik v hrubém výtahu z Historického úvodu, který mimo jiné obsahuje popisy a porovnání všech dochovaných rukopisů a závěrem i soupis edic a literatury.

Jako samostatné pojednání je též koncipována rozsáhlejší filologická část o vybraných lexikálních jevech v českých překladech MPK. Výklad je členěn do osmi oddílů, které jsou vesměs dále strukturovány. První, jenž se zabývá germanismy v českých překladech MPK, je pro historika zvláště přínosný, neboť jednak podává vývoj trilingvismu v českých zemích, jednak podle věcného třídění porovnává českou a německou terminologii. Těchto zhruba čtyřicet stran může archivářům a studentům středověku posloužit jako úvod do studia středohorno-německých pramenů. To však může platit i o podkapitole o frazémeh v českém překladu MPK a konec konců též o podkapitolách zabývajících se z různých hledisek právní terminologií, porovnáním sémantických polí a vlastními jmény. Po „Závěru“ opět následují soupisy pramenů, literatury a zkratek.

Edici předchází sdělení, že jejím základem je rukopis „P“ uložený v pražské Parlamentní knihovně, který vznikl v letech 1469–1470 v Litoměřicích, kde byl až do roku 1945 uložen v tamějším městském archivu. Pak byl zřejmě zcizen, zavlčen do ciziny a za vládní peníze od antikváře vykoupen. Dále se zde jen dočteme, že transkripční pravidla byla převzata ze Směrnice, sestavené Jiřím Daňhelkou. Stručnost těchto jindy obširných edičních zásad či pravidel si lze vysvětlit tím, že editoři na zvolené postupy upozorňují již v Předmluvě a na několika místech obou Úvodů. Transkripci dali přednost před transliterací s ohledem na uživatele, mezi nimiž mají naprostou převahu historici, zejména pak historici práva. Pozornosti si rovněž zaslouží, že v aparátu edice pominuli různorodé právněhistorické komentáře, jimiž by text neúměrně narostl, aniž by v řadě případů mohl poskytnout obecně platné vodítko.

Více než polovinu knihy tvoří Porovnání jednotlivých rukopisů s rukopisem P. Tak jako celé dílo se i tato část vyznačuje zřídka vídanou akribií, kterou ocení zejména právní historici. Kdo si dá práci s obtížným vyhledáním textových variant, může nalézt pozoruhodné nesrovnalosti. Hned na první straně pod označením I.4.9 se v rukopise P mluví o „příteli židu“, zatímco rkp. H uvádí jen „přítele“. V ostatních rukopisech však k této změně nedošlo, takže může jít o písarovo opomenutí. V každém případě uživatelé budou žehrat, že strany s různocněním jednotlivých rukopisů nejsou vyznačeny v obsahu. Žádoucí by bylo rozvedení obsahu i v případě obou úvodů, které jsou vnitřně členěny podle tematických oddílů, rukopisů či lexikálních jevů. Orientaci by prospěla i tzv. živá záhlaví, jež jsou jen u vlastní edice.

Toto kompendium právní dokumentace, osvětlující působnost saského magdeburského práva v řadě českých měst, by nemělo chybět v žádné odborné knihovně. Jde o další znamenitý počín z dílny neobyčejně erudované a výkonné dvojice navzájem se doplňujících specialistů. Obdivuhodné rovněž je, že dílo tak náročné a rozsáhlé je výsledkem tříletého grantu. Kéž by tomu tak bylo častěji i v jiných případech.

František Šmahel

Jindřich MAREK

Václav Koranda mladší. Utrakvistický administrátor a literát

Praha, Nakladatelství Lidové noviny – Národní knihovna České republiky 2017,
260 s., ISBN 978-80-7422-586-4, 978-80-7050-693-6.

Václav Koranda mladší patří k vůdčím osobnostem utrakvismu druhé poloviny 15. století. V obecném povědomí ale Korandu zastihuje volený arcibiskup Jan Rokycana, jenž na rozdíl od Korandy mnohem výrazněji zasahoval do soudobého politického dění a svými autoritativními rozhodnutími zásadně určoval další směřování pohusitského utrakvismu. Příčiny onoho polozapomenutí Václava Korandy, jenž byl o generaci mladší než Rokycana, však netkví pouze v jiných mocenských souřadnicích, v nichž oba působili, ale především v přetrvávajícím nezájmu českého bádání o druhou polovinu 15. století. Možná i z tohoto důvodu působí Korandova biografie méně barvitě než Rokycanova.

Jindřich Marek však nechtěl napsat Korandův životopis. Jako badatele spjatého s knihami a knihovnami ho naopak primárně zajímal Koranda coby autor teologických i úředních pojednání, popřípadě coby „sběratel knih“, jenž pro svoji praktickou činnost shromáždil ohromné množství do dnešní doby dochovaných rukopisů. Na první pohled může Markova monografie působit poněkud suše. Avšak ne všechna témata v sobě skrývají esejistický rozměr. Předností Markovy monografie je precizní a vyčerpávající heuristika, týkající se jak Korandova života, tak textů, za jejichž autora ho můžeme považovat.

Z Korandova života autor po právu věnuje největší pozornost jeho činnosti administrátora utrakvistického kléru, jež Korandu s největší pravděpodobností zcela odcizila univerzitnímu provozu. Otázku, zda byl Koranda laikem, či zda získal nějakým podvodem kněžství, jak ho obviňovali někteří soudobí katolíci, nemohl ani Marek na základě pramenů vyřešit jednoznačně. Přiklání se však k interpretaci, že Koranda i jako administrátor zůstal laikem, což, pokud tomu tak bylo, je jedním z mnoha důkazů, jak zásadně se v pohusitských Čechách proměnil vztah světské moci k církvi. Ostatně Koranda byl podle Starých letopisů českých zvolen správcem na zemském sněmu, tedy pouze z vůle světských stavů. V každém případě byl Koranda mezi utrakvistickými administrátory jako laik, stojící v čele v této instituce do roku 1489, výjimkou.

Konec jeho působení v konzistoři v roce 1489 Marek vyvozuje ze skutečnosti, že v Korandově dochované korespondence po tomto roce mizí jakékoli písemnosti, které by se vztahovaly k této instituci. Kdo Korandu v čele konzistoře nahradil, jaké byly v osmdesátých letech 15. století jeho vztahy s biskupem Augustinem Luciani, jak se křížily jejich kompetence apod., to vše známe v jen velmi omezené míře. Důkladný výzkum pramenů, které Jindřich Marek objevil, nám sice osvětluje mnohé především o vztahu konzistoře s biskupem Augustinem, jen v omezené míře však odráží Korandovy osobní postoje. Jediné, co je zcela zřejmé, je skutečnost, že Koranda na sklonku 15. století opět působil na pražské alma mater. To by mohlo svědčit o tom, že byl ze své administrátorské funkce vskutku vyvázán dříve než v roce 1497, kdy je jako administrátor utrakvistické konzistoře uváděn Jakub ze Stříbra.

Praktickou činnost konzistoře za Korandova předsednictví zachycuje 201 dokumentů, jež se Markovi podařilo zachytit buď v úplnosti, nebo ve fragmentech. Ostatně

jejich registrový soupis tvoří podstatnou část práce (s. 153–205). Většinou se jedná o zcela obvyklé úřední kompetence, jež se týkaly obsazování beneficií, sporů mezi duchovními a laiky a manželských sporů. Pokud Koranda vskutku nebyl knězem, pak ono souzení manželských sporů konzistorním soudem pod jeho vedením odpovídalo výtkám katolíků, kteří považovali za nepřijatelné, ba přímo skandální, aby kauzy, týkající se manželství, soudili pouze laici. Ojediněle pronikly do akt konzistoře i ozvuky střetů se stoupenci Jednoty bratrské, v Korandově pojmovém světě „pikartů“. Vůči nim byl administrátor negativně naladěný, zcela v duchu rokycanovského utrakvismu.

Pokud však společně s Jindřichem Markem přehlédneme Korandovy teologické spisy, jež mají povětšinou polemický charakter (s. 57–98, 99–107), pak administrátor konzistoře považoval za důležitější vyrovnávat se spíše s katolíky než s pikarty. Těžko sice mohu souhlasit s Markovým názorem, že Koranda vyjadřoval oficiální doktrínu utrakvistické církve (při mnohosti názorů mezi učenými utrakvisty ve druhé polovině 15. století není podle mne o oficiální doktríně možné mluvit, neboť utrakvismus nikdy neměl na rozdíl od katolické církve striktně doktrinální povahu), avšak shodují se s ním v soudu, že reprezentantům utrakvistické církve šlo o vymezení a ukotvení svobod, jež byly Čechům uděleny basilejským koncilem a císařem Zikmundem.

Ve dvou kapitolách, věnovaných Korandovým polemikám, postupuje Marek systematicky text od textu, aniž by se pokoušel rekonstruovat Korandovy teologické názory. Ostatně při nesystematičnosti Korandova myšlení a při jeho spíše časovém a účelovém sahání po peru (jediným rozsáhlým Korandovým spisem je *Traktát o velebné a božské svátosti oltářní*, vydaný v roce 1493 česky tiskem) to ani není možné. Marek přitom jen výjimečně vyjadřuje nějaké své stanovisko ke Korandovým názorům. Svědčí to o autorském naturelu, jenž u pramenů vytýká před závorku některé administrátorovi polemické postoje vůči klerikalismu, pikartství apod., avšak nechává je mluvit bez komentáře a izolovaně. Jedinou výjimku činí v případě Korandova – dle Markova soudu otevřeného – hájení užití násilí, a to ve vztahu k pražskému povstání v roce 1483. Autor Korandovy postoje interpretuje jako sektářskou mentalitu (domyšleno, katolíky nepovažuje za křesťany) a obecně „odklon od zdůrazňování křesťanského milosrdenství“ považuje za „projev zesvětštění české utrakvistické církve“ (s. 79). Otázkou však zůstává, zda je takovýto přístup vskutku specifický pro utrakvistickou církev a zda bychom za zesvětštělé v tomto ohledu neměli považovat též soudobé katolíky či členy Jednoty bratrské, kteří věřící nabádali, aby milosrdenství v podobě almužen dávaly najevo jen uvnitř vlastní církve.

Do odvážnějších interpretací se Marek překvapivě pouští až v závěru práce. Výstižně zde říká, že Koranda jen sekundárně reagoval na cizí spisy. To mu dávalo možnost své náboženské protivníky slovně dehonestovat a zároveň vyjadřovat dosti radikální názory. Názor, že Koranda byl mnohdy velmi radikální, však v knize po mém soudu zpochybňuje mnohokrát předkládané tvrzení, že Koranda byl konzervativním utrakvistou. Marek zde myšlenkově navazuje na tradici bádání, nastolenou Hrejsou či Urbánkem, avšak právě myšlenkové postoje zaujímané v textech Korandou takové užívání pojmu konzervativní poněkud relativizují.

Záleží totiž na tom, jak budeme celý problém pojímat. Ano, z hlediska univerzitní výuky a přehlížení humanistických podnětů byl Koranda konzervativcem. Avšak existovali v té době vůbec jiní utrakvisté než „konzervativní“? Myslím, že nikoli. Ti, kdo přešli k Jednotě bratrské, se rozhodně již nepovažovali za ryzí utrakvisty a sami sebe traktovali jako výlučné náboženské společenství. Ostatně Koranda tuto výlučnost bratří na cestě ke spasení vehementně kritizoval a striktně odmítal. Jistě, mezi utrakvisty najdeme osoby, které byly velmi nakloněné smíru s katolickou církví, které sice lpěly na přijímání pod obojí, ale jinak byly s to slevit ve všem ostatním. K nim Koranda rozhodně nepatřil. V tomto ohledu byl tedy radikální, nikoli konzervativní. Obecné hodnocení Korandovy osoby je tudíž podle mne komplikovanější a s kategoriemi konzervativní, resp. umírněný či radikální si dnes již nevystačíme. Jeho postoje jak vůči katolíkům, tak vůči členům rané Jednoty bratrské je vhodné pojímat spíše jako konfesionální, v duchu konfesionálního myšlení a konání, jak bylo praktikováno v nábožensky uzavřeném Starém i Novém Městě pražském 50. až 80. let 15. století.

Jako problematická se mi jeví i autorova úvaha na téma, zda byl Koranda mužem středověku, či mužem novověku. Podle Marka byl mužem středověku v tom, že preferoval scholastickou učenost, naopak individualismus jeho komentářů stejně jako jeho politický pragmatismus ho prý řadí spíše k novověku. Vůči tomu je možné namítnout, že všichni, kdo glosují cizí texty, již tím vystupují jako individua. V tomto ohledu by i Hus musel být pojímán jako muž novověku (a také tak v české historiografii od dob Františka Palackého traktován byl). A to samé platí i pro politický pragmatismus. Cožpak Tomáš Akvinský nebyl politický pragmatik, nemluvě o Viklefovi či v protipólu o Gersonovi, Pierru d'Ailly či Pavlu Włodkowiczowi na kostnickém koncilu? Politický pragmatismus přece nebyl mezi učenci a teology ničím novým. A rozhodně ho není možné spojovat s přelomem středověku a novověku.

Nejrozsáhlejší kapitolu knihy představuje Markův pokus o rekonstrukci Korandovy knihovny (s. 108–146, 206–213). Z ní se mu podařilo identifikovat 71 knih (46 rukopisů a 25 inkunábulí). Z rozboru jasně vyplývá, že v knihovně převažovaly teologické spisy, mezi nimiž dominovaly texty Husovy a Viklefovy. Na rozdíl od jiných autorů se Koranda příliš nezajímal o kazatelství, což mohlo souviset s tím, že jako laik neměl žádný podíl na farní správě. Rovněž církevní právo stálo téměř cele mimo jeho učenecský zájem, na rozdíl například od astronomie. Přestože Koranda rozhodně nebyl stoupencem humanismu, jsou v jeho knihovně doloženy spisy Lorenza Vally, pojednání o Konstantinově donaci dokonce s vlastními marginálními poznámkami. Ostatně marginálním poznámkám a drobným komentářům (pozoruhodné je, že marginální poznámky Koranda psal výhradně latinsky, a to i v době, kdy své polemiky črtal již výhradně česky) věnuje Marek v soupisu Korandovy knihovny zvláštní pozornost, přičemž se zároveň zamýšlí i nad tím, od koho a jakou cestou Koranda své rukopisy a tisky získával. Z vlastních prostředků si to rozhodně dovolit nemohl.

Tyto krátké autorovy poznámky a úvahy jsou velmi cenné pro naše poznání cirkulace rukopisů a tištěných knih v pozdním středověku. Srovnáváním knihoven podobných vlastníkům několika desítek rukopisů v českém a polském prostředí dospěl Marek k závěru, že knihovna Václava Korandy mladšího byla velmi specifická a svým složením archaická.

Nejvíce se svým důrazem na scholastickou literaturu blížila známým knihovnám krakovských univerzitních profesorů před rokem 1480, samozřejmě s tím, že v krakovských knihovnách nenacházíme spisy Husovy a Viklefovy.

V průzkumu Korandovy knihovny, stejně jako v kapitolách věnovaných jeho spisům i církevně správní činnosti je Markova monografie velmi cenná. V mnoha ohledech obohacuje naše heuristické znalosti a otvírá možnosti nových interpretací geneze a podoby učeneckého pohusitského utrakvismu, v širším ohledu pak i zájmu o jagellonské období českých dějin jako takové.

Martin Nodl

Dariusz KUPISZ

*Od Piotrkowa do Warszawy. 550-lecie polskiego sejmu dwuzbowego /
From Piotrków to Warsaw. 550th anniversary of the Polish bicameral sejm*
Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe 2018, 128 s., ISBN 978-83-7666-575-7.

Dějiny polského sněmovnictví mají velmi rozsáhlou literaturu, která zdůrazňuje starobylost, význam, specifiku a tradice tamního parlamentarismu. Nejnovější publikace nehodlá konkurovat velkým syntézám, podává však aktuální shrnutí tematiky spolu s ukázkami z pramenů a navíc je doprovázena rozsáhlou, výtvarně atraktivní ikonografickou dokumentací.

Autorem textu je historik raného novověku a profesor na Univerzitě Marie Curie-Sklodowské v Lublinu Dariusz Kupisz, žák významného polského bohemisty a emeritního profesora téže univerzity Henryka Gmiterka. Kupisz se zabývá politickými, vojenskými a sociálními dějinami 16. a 17. století se zvláštním zaměřením na šlechtu, což mu vytváří dobré zázemí pro dějiny sněmovnictví. Jde ostatně o téma, které polští historici pojmají v evropském komparativním záběru, o čemž svědčí i starší vydání publikace, vzniklé ve spolupráci s českými odborníky (*Sejm czeski od czasów najdawniejszych do 1913 roku*, ed. Marian J. Ptak, Opole 2000).

Kupiszův výklad je zasazen do procesu konstituování pozdně středověké Koruny Království polského, jeho královské rady složené z vysokých úředníků a zároveň početně i politicky vlivného rytířského stavu. Na rozdíl od českých zemí se v rozlehlejších polském státě vytvořily na přelomu 14. a 15. století regionální sněmíky („sejmiki“), které sehrávaly koordinační úlohu pro nižší šlechtu, a centrální valný sněm, někdy nazývaný „parlamentum generale“. Mocenské soupeření mezi vyšší a nižší šlechtou vyústilo ve vznik dvoukomorového centrálního sněmu, v němž se královská rada přetvořila do podoby senátu, zatímco šlechtičtí zástupci jednotlivých provincií získali poslaneckou sněmovnu („izba poselska“). Tím vznikla parlamentní instituce, která reprezentovala polský stát – ve vztahu ke králi i v konkurenci s ním – po celý raný novověk. V návaznosti na výzkum Wacława Uruszczyka určuje D. Kupisz počátek této instituce k 9. říjnu 1468, kdy bylo zahájeno zasedání polského sněmu v městě Petrkov (Piotrków Trybunalski, jihozápadně od Varšavy); toto nevelké město bylo zvoleno pro své centrální postavení v Polském království, avšak sejm se někdy scházel i v excentricky položeném Krakově, v Lublinu či v jiných městech.

Polský sejm je zpravidla srovnáván s anglickým parlamentem, což příležitostně činí také D. Kupisz. Sejm však vykazuje dílčí paralely i s vývojem českého zemského sněmu, mj. na prahu novověku, kdy se v sejmu vedle vyšší šlechty (magnátů) postupně prosadila nižší šlechta. Převládají však rozdíly, neboť váha regionálních sněmíků byla daleko větší než českých krajských sjezdů a v senátu zaujímali významné místo preláti; rovněž základní skladba sněmu se lišila, neboť od roku 1505 se uplatňovaly tři „sněmovní stavy“ – král, senátoři a poslanci. Zmíněna je rovněž agenda sněmu, jež byla zachycována v závěrečných usneseních zvaných „konstytucje“; jejich jazykem se stávala polština (místo dřívější latiny) kolem poloviny 16. století, což bylo z hlediska uplatnění obecně srozumitelného národního jazyka o několik generací později než v Čechách a na Moravě.

Publikace podává souhrnnou charakteristiku vnitřního vývoje sněmu, jeho kompetencí a reformních snah (zvláště v otázkách státních financí, majetkových práv, obrany a soudnictví), vztahů mezi komorami navzájem i v postoji k panovníkovi, ale také proměn mocenských konstelací pod vlivem rozšíření reformace a opětné rekatolizace Polska. Důležitý mezník ve vývoji sejmu představuje vytvoření reálné unie Polska a Litvy roku 1569, kdy se pravidelným místem zasedání stala Varšava a zároveň se rozšířil počet sněmovníků – formálně to bylo kolem 140 senátorů a 170 poslanců; vzhledem k velikosti unie (asi 900 000 km²) to nebyl počet zvláště vysoký, uvážíme-li, že v českém zemském sněmu tehdy zasedalo průměrně 140 účastníků z obou šlechtických stavů (navíc tam byli zástupci královských měst) a na sněmech s mimořádně přitažlivou agendou byl počet pánů a rytířů ještě podstatně vyšší. Kupisz bohužel podrobněji nerozbral způsob komunikace uvnitř právně jednotného „šlechtického národa“, reprezentujícího stát nazývaný „Rzeczpospolita Obojga Narodów“, ale užívajícího v prostoru dnes polsko-litevsko-bělorusko-ukrajinském a v inkorporovaných oblastech (Královských Prusech a Inflantech) několika rozdílných jazyků.

Výklad se přehledně zabývá procedurálními otázkami polského parlamentarismu, jakými byla volba poslanců, zastoupení regionů, (nepříliš) disciplinovaná účast na poradách, diety, slavnostní příjezd významných senátorů do Varšavy a jejich vítání či vlastní průběh jednání. Zvláštní úlohu – náboženskou, ale i politicko-propagandistickou – sehrávala úvodní mše ve varšavském kolegiátním chrámu sv. Jana v době, kdy se sněmu účastnili vedle katolíků také pravoslavní a protestanti. Zatímco čtení propozice bylo obdobné jako v českých poměrech, předchází uvítání sněmovníků králem (prostřednictvím zvoleného maršálka) se lišilo od českého sněmu, na němž habsburský panovník zpravidla nebyl přítomen. Naproti tomu polský král v době jednání poslanců společně se senátory jednal o soudních přích a poskytoval audience.

Pro průběh sněmu byla směřodatná zásada, že každý poslanec má právo legislativní iniciativy a že usnesení mají být výsledkem kompromisu a všeobecné shody, docílené často ve vášnivě diskusi; pokud shoda nebyla dosažena, problém se odkládal na další sněm, což ovšem mohlo vést i k neblahým důsledkům. Přijátá usnesení byla vytištěna, ale zároveň komentována na následujících „relačních“ sněmících v jednotlivých regionech, a to ve zprávách navrátilých se poslanců; potenciál pro rozvinutí podobné praxe, podněcující rozvoj politické kultury, ovšem existoval na počátku 16. století i v Čechách, ale byl zmařen

radikálním omezením působnosti krajských sjezdů po nástupu Ferdinanda I. To vše jsou témata z dějin politické kultury, která se nabízejí k mezinárodnímu srovnání, ale z nichž některá nebyla dosud pro počátek novověku v českých zemích dostatečně prozkoumána.

Výrazem vyspělé politické kultury polsko-litevské unie se stala některá sněmovní usnesení, resp. zákony, zčásti i blízké českému vývoji. Mezi nimi vyniká varšavská konfederace z roku 1573, která zajistila náboženskou toleranci a rovnoprávné politické postavení pro katolíky a evangelíky; třebaže se vztahovala pouze na šlechtu, sledovala tendenci souběžnou s jednáním českého zemského sněmu v roce 1575 a nebyla vzdálena ustanovením konfedační ústavy České koruny z roku 1619. Neboť hromadné vraždění jinověrců, spjaté s konfesijně politickými konflikty v západní Evropě, se stalo obdobným podnětem v polském i v českém prostředí a v obou státech byla hledána cesta k pokojnému řešení vztahů uvnitř konfesijně rozdělené společnosti.

Polské sněmovnictví mělo ovšem i své vážné slabiny, které se začaly projevovat na sklonku 16. století rostoucí převahou magnátů nad nižší šlechtou a manipulací členů poslanecké sněmovny; totéž lze v odlišných podmínkách pozorovat i v českých zemích v silici převaze panského stavu nad slábnoucím rytířstvem. Zásadní rozdíl však spočíval v dalším směřování, jež bylo určeno rozdílným politickým systémem. Zatímco v českých zemích zúžení společenské základny sil, které se mohly podílet na rozhodování o politických záležitostech, vyhovovalo celkové centralizaci habsburské monarchie, v polském případě mělo zatlačování nižší šlechty a oslabování jejího vědomí zodpovědnosti za společný stát zhoubné důsledky.

Uplatňování zásady „liberum veto“ vedlo počínaje rokem 1669 k rozpouštění sněmu bez zákonného usnesení, a to na základě protestu jediného poslance. Když se pak v letech 1736–1763 ani jednou nepodařilo zakončit sněm usnesením, parlamentní systém byl zablokován. Kupisz tento ústavní kolaps právem vysvětluje nikoli formálními příčinami, ale jako důsledek politické, demografické a hospodářské krize dlouhotrvajících válek, jež Polsko vysilovaly a umožňovaly sousedním mocnostem – také prostřednictvím zkorumpovaných poslanců – zasahovat do vnitřních záležitostí až po samotný rozpad státu.

Problém parlamentarismu a jeho reformy se stal v Polsku předmětem koncepčního politického myšlení (Stanisław Konarski) na úrovni, jaká by byla v českých zemích 18. století těžko představitelná. Konvokační sněm roku 1764 byl schopen zavést jednacím řádem sejmu a omezit zásadu „liberum veto“, která se nadále neměla vztahovat na klíčové otázky státních financí. Polský parlament v době nejvyššího ohrožení prokázal schopnost přijmout reformní záměry a ústavou z 3. května 1791 zavedl v podstatě moderní konstituční monarchii; nemohl však zabránit pronikání destruktivních zahraničních vlivů (především agresivního ruského impéria, ale i pruského království a habsburské monarchie), vedoucích k trojímu dělení Polska. Tento vývoj se již odehrával v poměrech nesrovnatelných s českými zeměmi; určitou vzdálenou paralelu nabízí pouze model chování raně novověkého sněmu – šlo o mimořádně rychlé a alespoň v ideovém smyslu pozitivní řešení existenční krize státu – českého v roce 1619 a polského v roce 1791.

Kniha D. Kupisz se svým textem nedotýká dějin českého sněmovnictví, nepřimo však nabízí srovnání nejen tímto směrem, ale i k některým západoevropským parlamentním

institucím. Poskytuje na poměrně malém prostoru solidní zhuštěnou informaci o raně novověkém polském parlamentarismu (bohužel bez potřebné výběrové bibliografie), která je díky paralelnímu anglickému textu otevřena i širokému okruhu zahraničních čtenářů. Získá si je rovněž kvalitními reprodukcemi dobových vyobrazení sněmovních scén a klíčových osobností, stejně jako ukázek diplomatických a narativních pramenů.

Jaroslav Pánek

Pavel MAREK

***Pernštejnské ženy. Marie Manrique de Lara a její dcery
ve službách habsburské dynastie***

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2018, 498 s., ISBN 978-80-7422-641-0.

Volbou tématu dokázal Pavel Marek vystihnout jeden z vědecky velmi nosných směrů bádání o dějinách šlechty 16. a počátku 17. století, který zvláště v posledních desetiletích nezůstával stranou pozornosti historiček a historiků.¹ Autor recenzované monografie si byl dobře vědom skutečnosti, že nadnárodní sňatkové aliance, k nimž upřel svůj dlouhodobý vědecký zájem, otevírají badatelům dveře k poznání širších dějinných souvislostí mocenského, náboženského a kulturního významu urozených osob vstupujících do těchto manželských svazků. Aby mohl sledovat dopad sňatků v naznačeném společenském kontextu, musel uvážlivě vybírat mezi šlechtickými rody Království českého, které by splňovaly očekávaná kritéria výzkumu. Přitom nemohlo jít pouze o četnost nadnárodních manželských aliancí v jednom šlechtickém rodě, ale také o vypovídací hodnotu a jazykovou přístupnost dochovaných písemností, které doprovázely manželství urozených osob z různých evropských zemí. S ohledem na autorovu výtečnou znalost španělštiny a italštiny,

---

1 Aspoň výběrově srov. Charlotte FRITZOVÁ – Jindřich RŮŽIČKA, *Španělský sňatek Vratislava z Pernštejna (1555)*, Sborník prací východočeských archivů 3, 1975, s. 63–77; Margret LEMBERG, *Im Studel der böhmischen Ständekatastrophe. Das unvollendete Verlöbniß des Albrecht Johann Smirčický mit Amelie Elisabeth von Hanau und der Kampf um das Erbe*, Bohemia 35, 1994, s. 1–44; Jaroslav PÁNEK, *Der böhmische Vizekönig Wilhelm von Rosenberg und seine deutschen Ehen*, in: Sabine Tanz (ed.), *Mentalität und Gesellschaft im Mittelalter. Gedenkschrift für Ernst Werner*, Frankfurt am Main 1994, s. 271–300; Petr VOREL, *Pernštejnská svatba v Prostějově roku 1550*, Časopis Matice moravské 114, 1995, s. 135–158; Václav BŮŽEK, *Aliance Rožmberků, Zrinských ze Serynu a Novobradských z Kolovrat na počátku 17. století*, Jihočeský sborník historický 65, 1996, 10–25; Václav BŮŽEK – Géza PÁLFFY, *Integrace šlechty z českých a uherských zemí ke dvoru Ferdinanda I.*, Český časopis historický 101, 2003, s. 542–581; Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA, *Schwäbische und badische Grafentöchter als Ehefrauen von südböhmischen Adeligen zu Beginn der habsburgischen Regierung im Königreich Böhmen*, Zeitschrift für Württembergische Landesgeschichte 71, 2012, s. 213–227; V. BŮŽEK, *Die Heirat Joßs III. von Rosenberg und Annas von Roggendorf. Zur Gestaltung übernationaler verwandtschaftlicher Verhältnisse des Adels aus den böhmischen und österreichischen Ländern*, Jahrbuch der Gesellschaft für Landeskunde und Denkmalpflege Oberösterreich 160, 2015, s. 119–137; TÝŽ, *Die Ungnads von Sonnegg – der lutherische Adel in der Habsburgermonarchie um die Mitte des 16. Jahrhunderts*, Opera historica 18, 2017, s. 221–237.

kteřou prokázal již ve svých dřívějších vědeckých pracích,² bylo možné očekávat, že soustředí svou badatelskou pozornost ke sňatkům českých šlechticů a šlechtiček s urozenými protějšky, které pocházely z Apeninského či Pyrenejského poloostrova. Tomu odpovídalo tematické zaměření a obsahové pojetí několika nepřehlédnutelných přípravných studií, které Pavel Marek publikoval v nedávné době.³

Jestliže se autor rozhodl pro Vratislava z Pernštejna a Marii Manrique de Lara, kteří uzavřeli sňatek v září 1555, byla jeho volba neobyčejně šťastná přinejmenším ze dvou důvodů. Předně mohl využít dosavadních vědeckých poznatků zvláště o hospodářských a politických dějinách pánů erbu zubří hlavy, které uvedl do moderní historiografické tvorby Petr Vorel.⁴ Jelikož autor prvních synteticky pojatých dějin pánů erbu zubří hlavy pracoval zvláště s prameny uloženými v českých a moravských archivech, bylo možné předpokládat, že hledání odpovědí na další otázky spjaté s mocenským postavením tohoto šlechtického rodu nebude myslitelné, zvláště s ohledem na sňatky dcer narozených v manželství Vratislava z Pernštejna a Marie Manrique de Lara, bez výzkumu pramenů v zahraničí. Zatímco Marie Ryantová nedokázala v biografii o Polyxeně Lobkovické z Pernštejna nabízenou vědeckou příležitost využít, neboť v zásadě s výjimkou hospodářských záležitostí jen shrnula nebo přepsala poznatky starší odborné literatury a naprosto rezignovala na vlastní výzkum v zahraničních archivech,⁵ postupoval Pavel Marek zcela odlišně. Heuristické těžiště svého výkladu o soužití Vratislava z Pernštejna s Marií Manrique de Lara a manželství jejich dcer opřel o doslova impozantní znalost pramenů uložených zvláště ve španělských a italských archivech. Svým heuristickým záběrem jednoznačně prokázal, že v současnosti je mezi českými historičkami a historiky nejlepším znalcem písemností ke středoevropským dějinám 16. a počátku 17. století, které se nacházejí v archivních fondech a sbírkách především na Apeninském a Pyrenejském poloostrově.

Druhý důvod volby tématu Markovy knihy, který považují rovněž za velmi šťastný, nesouvisí pouze s heuristikou, ale s celkovou koncepcí práce a interpretačními schopnostmi jejího autora. Pavel Marek hledal odpovědi na otázky, které výrazně překračovaly tradiční půdorys svateb jako projevů šlechtické každodennosti v pojetí české historické vědy. S dobrou znalostí teoretické literatury, zvláště pak děl psaných v románských jazycích,

---

2 Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005 (= Prameny k českým dějinám, řada B, svazek 1); TÝŽ, *La embajada española en la corte imperial 1558–1641. Figuras de los embajadores y estrategias clientelares*, Praha 2013.

3 Pavel MAREK, *Dcery Marie Manrique de Lara. Pernštejnské ženy jako prostřednice mezi střední Evropou a románským světem*, Dějiny a současnost 34, 2012, č. 8, s. 36–38; TÝŽ, *Španělský královský dvůr očima české šlechtičky Luisy z Pernštejna v procesu politické a kulturní komunikace mezi Prahou, Vídní a Madridem*, Folia historica bohemica 27, 2012, s. 7–39; TÝŽ, *Ve službách císařovny. Jana z Pernštejna ve světle své korespondence uložené v archivu vévodů z Alby*, Český časopis historický 114, 2016, s. 919–940.

4 Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, 2012.

5 Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, Praha 2016.

rekonstruoval prostřednictvím sňatkových aliancí v pernštejnském rodě cesty urozených žen k habsburským dvorům a jejich klientským sítím, katolické zbožnosti a novým kulturním podnětům. Jelikož pracoval především s korespondencí, mohl hluboko pronikat ke zvrátům v myšlení Marie Manrique de Lara i jejích dcer a k poznání jejich jednání za konkrétních životních situací. To přivedlo autora k odhalování spleťových vztahů ve fraucimorech habsburských dvorů a rezidencích španělských i italských vévodů, které se staly novým domovem mladých pernštejnských nevěst. Aby autor dokázal pochopit jejich chování v cizím prostředí, musel se vypořádat s neobyčejně složitými genealogickými souvislostmi příbuzenských vztahů, projevy mentality i zbožnosti a soukolím lokálních mocenských konfliktů ve Španělsku a italských státech.

Při studiu těch částí Markovy knihy, v nichž se znalostí pramenů velmi přesvědčivě vylíčil průběh lokálních mocenských konfliktů na Apeninském a Pyrenejském poloostrově v pojetí manželů pernštejnských nevěst, si recenzent nemůže odpustit otázku, proč česká historická věda stále ještě přinejmenším badatelsky a institucionálně rozlišuje to, co jsou české, evropské a světové dějiny, a nehledá jako východisko jejich interpretace obecně vymezená témata, která překračují pomyslné hranice? Pavel Marek znovu dokázal, že heuristicky široce ukotvená a metodicky i obsahově promyšlená interpretace nadnárodních sňatkových aliancí v jednom šlechtickém rodě může vtáhnout badatele z českého prostředí do dějin vzdálených evropských končin, jejichž původní výklad vysoce překračuje obvyklou faktografickou tříšť ve výpovědi standardních příruček, které vznikají v dílnách českých dějepisců evropských dějin.⁶ Vzhledem k volbě tématu a jeho uchopení autor současně představil jednu z badatelsky perspektivních cest, která přivádí historičky a historiky ke střediskům moci v obou větvích habsburské dynastie a poodhaluje projevy chování urozených osob, které patřily k podporovatelům jejich jednotné rodové politiky.

Přestože autor zcela logicky rozdělil svou práci do tří velkých oddílů, jež dále členil na dílčí kapitoly obdařené poněkud málo výstižnými nadpisy, není mi jasné, proč do knihy nezařadil aspoň stručný úvod, v němž mohl s kritickým nadhledem podrobněji seznámit čtenáře s dosavadním stavem poznatků ke zvolenému tématu, vypovídací hodnotou použitých pramenů a předestřít s teoretickou oporou směrodatných prací základní pilíře koncepce svého díla. Chybějící úvod nemohla po obsahové stránce nahradit krátká předmluva, v níž autor stručně objasnil motivy vedoucí k napsání knihy a poděkoval kolegyním a kolegům, kteří mu poskytovali odborné konzultace a byli mu nápomocní v archivech a knihovnách.

Stejně rozpaky bohužel vyvolává absence závěru knihy nebo aspoň autorova pokusu o shrnutí nových poznatků, kterých rozhodně nebylo málo. S ohledem na povahu nadnárodních sňatkových aliancí dcer Vratislava z Pernštejna a Marie Manrique de Lara bych očekával zvláště v závěru knihy vzájemné srovnání jednotlivých sňatků, hledání

---

6 Mám na mysli především pojetí raně novověkých dějin ve většině faktografických příruček zvláště evropských zemí, které vycházejí v ediční řadě Dějiny států v Nakladatelství Lidové noviny. Zcela odlišný vědecký přístup ukázala kupříkladu ve své studii Irena KOZMANOVÁ, „Čest a reputace tohoto státu“. *Nizozemská republika na fóru dvorské veřejnosti v polovině 17. století*, Opera historica 17, 2016, s. 178–200, v níž čerpala ze své disertační práce.

společných a protikladných rysů v chování a jednání hlavních akterek a jejich manželů či kupříkladu autorovu úvahu nad jejich místem v klientských sítích habsburských císařoven a španělských královen. Za úvahu by jistě stálo, pokud by mohl Pavel Marek shrnujícímu pohledu na téma knihy ve srovnávací perspektivě věnovat rozsáhlejší studii ve světovém jazyce, která by seznámila s pozoruhodnými výsledky jeho původního bádání evropské historičky a historiky.

Přestože v prvním oddíle knihy sehrály hlavní roli životní osudy Marie Manrique de Lara, shromáždil autor řadu zcela nových poznatků o politickém rozhledu, o mocenském vlivu na habsburských dvorech a o zahraničních cestách jejího manžela Vratislava z Pernštejna, jež nabízejí badatelům jedinečný pohled na dříve neznámé či skryté stránky jeho všestranně zajímavé osobnosti, které zůstávaly stranou dosavadní pozornosti badatelů. Pohled na politické kroky nejvyššího kancléře Království českého „z druhé strany“, který uplatnil autor recenzované knihy, vybízí k vážnému zamyšlení, zda již nedozrál čas k tomu, aby s oporou ve starší literatuře a nově představených poznatcích nezačal vznikat první moderní životopis Vratislava z Pernštejna. Jestliže by se chtěl role autora jeho biografie ujmout právě Pavel Marek, soudím, že má k této nelehké práci široké heuristické znalosti, jazykové předpoklady a potřebné vědecké schopnosti přemýšlet o životních skutcích této osobnosti v interpretačních souvislostech výrazně překračujících hranice dějin českých zemí a střední Evropy.

Vedle Marie Manrique de Lara a Vratislava z Pernštejna přivedl Pavel Marek v prvním oddíle své knihy čtenářky a čtenáře do bezprostřední blízkosti císařovny Marie Habsburské, manželky Maxmiliána II. Ačkoli fraucimor na jejím dvoře představoval pro Marii Manrique odrazový můstek ke sňatku a následné společenské kariéře, autor sledoval životní osudy patronky a její někdejší dvorní dámy až do jejich smrti. Velmi přesvědčivě vykreslil politické a duchovní poslání zbožné císařovny, jež byla v očích španělských Habsburků a Svatého stolce zárukou katolické víry na Maxmiliánově dvoře ve Vídni. Tím, že se autorovi knihy podařilo proniknout k obsahu komunikace císařovny a jejích klientek, podstatně rozšířil i poznatky o duchovním a politickém životě Maxmiliána II., které dosavadnímu bádání zůstávaly spíše utajeny. Stranou autorova zájmu však neměla zůstat stručná studie Alexandera Kollera, v níž autor sestavil obraz Marie Habsburské zejména podle výpovědí papežských nunciů. Jejich pohled výmluvně doplňují poznatky, které Pavel Marek získal především ze španělských pramenů.⁷ Lze s jistotou předpokládat, že budoucí tvůrci moderních biografí Maxmiliána II. či Marie Habsburské se neobejdou bez znalosti Markovy práce o pernštejnských ženách, zvláště o Marii Manrique de Lara, jež

---

7 Alexander KOLLER, *Maria von Spanien, die katholische Kaiserin*, in: Bettina Braun – Katrin Keller – Matthias Schnettger (edd.), *Nur die Frau des Kaisers? Kaiserinnen in der Frühen Neuzeit*, Wien 2016 (= Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Band 46), s. 85–97. Souběžně s prací Pavla Marka publikovala závažnou rozpravu k tématu katolické zbožnosti na dvorech habsburských arcikněžen Julia HODAPP, *Habsburgerinnen und Konfessionalisierung im späten 16. Jahrhundert*, Münster 2018 (= Reformationsgeschichtliche Studien und Texte, Band 169).

neodmyslitelně patřily k jejich dvorům a zanechaly písemná svědectví o málo známých stránkách života císařské rodiny.

Úskalím pro některé čtenáře druhého a třetího oddílu recenzované knihy, v nichž autor představil životní osudy dcer, narozených v manželství Vratislava z Pernštejna a Marie Manrique de Lara, může být přesycenost textu líčením jejich složitých genealogických vazeb především se zahraniční šlechtou. Tyto části měly být přesunuty spíše do poznámkového aparátu nebo přehledů v přílohách. Navzdory nepříliš jasným názvům je třeba naopak ocenit Markovo pojetí jednotlivých kapitol v těchto dvou oddílech knihy, v nichž upozornil na okolnosti sňatků perňštejnských nevěst, sledoval jejich měnící se místo v rodě pánů erbu zubří hlavy, věnoval pozornost mateřské roli manželek a politickému významu nevěst v klientských a komunikačních sítích jejich manželů a habsburských vládců.

Autor podle vlastního vyjádření nechtěl významnější pozornost Polyxeně z Pernštejna, která se provdala nejprve za Viléma z Rožmberka a později za Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic. Navzdory tomu tvoří její životní osudy a měnící se místo v perňštejnském rodě po smrti matky nosnou osu jeho líčení. Zevrubnější poznání jejich kroků a chování za českého stavovského povstání a po jeho porážce přinesou v nejbližší době nově vytěžená svědectví písemností uložených především v německých archivech, které zůstávaly prozatím stranou badatelského zájmu českých historiček a historiků.

Jestliže Pavel Marek může opřít svůj výklad o životních osudech dalších dcer narozených v manželství Vratislava z Pernštejna a Marie Manrique de Lara především o výpověď španělských a italských pramenů, přichází se zcela novými poznatky, které dokáže interpretovat v širokých politických a kulturních souvislostech. To platí ve druhém a třetím oddílu jeho práce o soužití Jany z Pernštejna a Fernanda de Aragón y Gurrea, pátého vévody z Villahermosy, Alžběty z Pernštejna a Albrechta z Fürstenberka, Františky z Pernštejna a Andrey Mattea Acquavivy d'Aragona, knížete z Caserty, Bibiany z Pernštejna a Francesca Gonzagy di Castiglione delle Stiviere či o osudu neprovdané Luisy z Pernštejna, která se rozhodla pro řeholní život. Pokud dochované prameny vypovídaly o mateřství mladých perňštejnských nevěst, o jejich manželském soužití nebo o politické roli po boku svých mužských protějšků příliš útržkovitě, dokázal si autor knihy poradit vhodným zařazením obecněji pojatého výkladu, údajů o příbuzenstvu nebo o aktuální politické situaci. To svědčí o tvůrčích schopnostech autora a jeho řemeslných dovednostech.

S dílčí výhradou k přemíře genealogických souvislostí a málo výstižným názvům kapitol ve druhém a třetím oddílu napsal Pavel Marek svou knihu čtivě, střízlivě, srozumitelně, bez pravopisných, stylistických a faktografických prohřešků. Pokud se rozhodl pro opakování již dříve v práci sdělených poznatků, šlo o zcela funkční přístup nezbytný k tomu, aby čtenáři neztratili potřebnou návaznost pro pochopení životních osudů jednotlivých perňštejnských žen, které autor líčil v chronologickém pojetí knihy s přestávkami. Pečlivě vybrané obrázky doprovodily věcné popisky, které přinesly nové poznatky nebo vizuálně potvrdily to, co autor napsal v textu. Kniha splnila vysoké nároky také po redakční a typografické stránce.

Přestože Pavel Marek chtěl ve své knize podat výpověď o perňštejnských ženách, jak uvádí hlavní nadpis jeho práce, podal především vynikající svědectví o politických vztazích

a klientských sítích mezi rakouskou a španělskou větví Habsburků ve druhé polovině 16. a počátkem 17. století očima Marie Manrique de Lara a jejích dcer narozených v manželství s nejvyšším kancléřem Království českého, které šířily představy jednotné habsburské politiky. Tím beze zbytku naplnil zvláště obsah upřesňujícího podtitulu svého díla. Nadnárodní sňatkové aliance se autorovi nestaly pouhým objektem ke zkoumání genderových kategorií, ale v jeho pojetí naopak představovaly velmi vhodně zvolenou cestu k interpretaci nových faktografických poznatků zásadního vědeckého významu z politických, náboženských a kulturních dějin. Předložené výsledky Markova vědeckého úsilí výrazně obohatily dosavadní stav bádání o urozených osobách a současně naznačily nové výzkumné cesty k dějinám habsburských dvorů jako střediskům moci, katolické víry, míst politické a kulturní komunikace i symbolické reprezentace vládců počátkem novověku.⁸

Václav Bůžek

Rudolf SVOBODA

Johann Prokop Schaffgotsch. Das Leben eines böhmischen Prälaten in der Zeit des Josephinismus

(= Beiträge zur Kirchen- und Kulturgeschichte, Bd. 25)

Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag 2015, 343 s., ISBN 978-631-65740-9.

Recenzovaná publikace je překladem českého vydání knihy z roku 2009.¹ Bohužel nebyl v této nové verzi aktualizován ani obsah, ani přehled bádání, ani bibliografie. Myslím, že kniha, která usiluje o úspěch na mezinárodním poli, by také neměla začínat větou „Der erste Bischof von Budweis, Johann Prokop Schaffgotsch (1748–1813), ist zweifellos eine grosse Gestalt der Geschichte Südböhmens“ (s. 11). Práce svým významem přesahuje regionální dějiny jižních Čech, ale tento přesah je třeba umět vyjádřit. Autor přece začlenil do biografie i přínosné pasáže o typologii josefínských biskupů, které překračují regionální kontext. Ty zůstávají cenné i po letech od prvního vydání.

Knihla je uvedena širokým výkladem obecnějšího kontextu josefínské církevní reformy, započaté již v epoše Marie Terezie. Zde je, dle mého názoru, nešťastné, že autor staví výklad na abstraktně pojatých duchovních proudech (konciliarismus, galikanismus, jansenismus, febronianismus), které jsou uměle vytvořené, a průběh reformní diskuze se s jejich pomocí nedá rekonstruovat. Klíčový proud jansenismus je pak pojat bez přihlídnutí k zásadní práci Petera Herscheho a jeho kritériím, což je škoda.² Při výkladu o josefinismu zůstává autor poplatný Maasseho tezi o zásadní úloze Milánska a Kounice. Je nekritický k Eduardu Winterovi a zřejmě neprohlédl ideologickou motivaci díla, které Winter vytvořil coby člen NSDAP v roce 1943 a posléze marxisticky přepracoval v době působení

8 Srov. V. BŮŽEK, *Drogi do poznania historii Habsburgów w czeskich naukach historycznych*, *Kwartalnik Historyczny* 125, 2018, s. 471–481.

1 Rudolf SVOBODA, *Jan Prokop Schaffgotsche: první biskup českobudějovický*, Brno 2009.

2 Peter HERSCHE, *Der Spätjansenismus in Österreich*, Wien 1977.

v NDR.³ Bohužel zde ani v dalších pasážích o duchovním klimatu josefinismu není věnována pozornost teologickému obsahu josefinské církevní reformy.⁴ U ideologických zdrojů josefinismu autor tvrdí, že zdrojem názorů o podřízení církve státu byly nauky přirozeného práva, jak je Josefu II. předal jeho učitel Christian August Beck, prý žák Samuela Pufendorfa (s. 70). Je záslužné, že je tu Beck zmíněn, ale nemyslím si, že by byl zdrojem oněch názorů, ani že by byl žákem Pufendorfovým. Beckovy přednášky byly pojaty spíš historicky⁵ a inspiraci k církevním reformám bylo možno hledat spíš u Thomasia a později u rakouských právníků Rieggera, Eybela a Martiniho.

K silnějším pasážím patří exkurz o josefinských biskupech a na něj navazující vylíčení mládí a studií Jana Prokopa Schaffgotsche. Zde se autor opřel o svou starší studii o typologii josefinských biskupů. Přiznám se, že by mě zajímalo, jaký je současný stav názorů církevních historiků na arcibiskupa Příchovského, který většinou za josefinistu považován není. K této otázce sice Svobodův krátký medailon odpověď nenabízí, ale další výklad o vzniku budějovické diecéze Příchovského profil výrazně obohacuje. Nabízí se přitom otázka, zda se biskupové josefinisti nevyznačovali větší měrou sekulárního vzdělání. Schaffgotsch sám byl zcela neobvykle absolventem vídeňského Tereziána, což autor uvádí, ale např. u Josefa Antonína Galla jen zmiňuje, že studoval „ve Vídni“.

Při rekonstrukci Schaffgotschova intelektuálního světa autor záslužně zjistil, že jeho původní knihovna se dnes nachází v knihovně kláštera Zlatá koruna a analyzoval její složení (s. 108 a 294–295).⁶ Alespoň tak může doložit, že biskup vlastnil knihy Jansena, Muratoriho a Opstraeta, kteří jsou významnými představiteli církevní katolické reformy. Ranou činnost hraběte Schaffgotsche v Hradci Králové a Olomouci rekonstruuje autor na základě materiálů z Biskupského archivu v SOA Třeboň. Schaffgotschově duchovnímu profilu se pak autor věnuje ještě v závěru knihy (s. 284), kde jej hodnotí na základě kritérií z obecně pojaté příručky církevního historika Klause Schatze a dochází k závěru, že svou činností odpovídá charakteristice josefinisty.⁷ Nicméně je škoda, že autor v otázkách intelektuálních dějin preferuje obecně pojaté příručky a syntézy před odborně zaměřenými monografiemi.

---

3 Srov. Ivo CERMAN, *Der Josephinismus und die Geistesgeschichte in Tschechien*, in: Franz Leander Fillafer – Thomas Wallnig (eds.), *Josephinismus zwischen den Regimen*, Wien – Köln – Weimar 2016, s. 213–239. Ze starší literatury čtené studie Jiřího Němce.

4 Srov. František KOPECKÝ, *Moraltheologie im aufgeklärten thesesianisch-josephinischen Zeitalter. Sittliche Bildung und Ausgestaltung der Morallehre zum selbständigen systematischen Fach*, St. Ottilien 1990; Jaroslav LORMAN, *Moral theology of Augustin Zippe, a moral theologian at the turn of the epoch*, in: Ivo Cerman – Rita Krueger – Susan Reynolds, *The Enlightenment in Bohemia. Religion, morality and multiculturalism*, Oxford 2011, s. 209–230; Alois KŘIŠŤAN, *Počátky pastorální teologie v českých zemích*, Praha 2004.

5 Srov. Hermann CONRAD (ed.), *Recht und Verfassung des Reichs in der Zeit Maria Theresias. Die Vorträge zum Unterricht Erzherzogs Joseph im Natur- und Völkerrecht*, Köln – Opladen 1965; Christian August BECK, *Specimen Juris publici austriaci*, Wien 1752.

6 Srov. Jindřich ŠPINAR, *Biskupská knihovna českobudějovická*, Jihočeský sborník historický 79, 2010, s. 180–220.

7 Srov. Klaus SCHATZ, *Kirchengeschichte der Neuzeit II.*, Düsseldorf³2003.

Na rozbor kontextu navazuje kapitola o zakládání budějovického biskupství 1783–1785. Ta je opět založena na původním studiu pramenů a znalosti celkového kontextu josefínské reformy, která sice oslabovala řeholní klérus (s. 165), ale posilovala diecézní církevní správu (s. 158) i farní organizaci (s. 164). Svoboda ukazuje, že rozhodovací pravomocí mělo zemské gubernium, ale odhaluje překvapivě aktivní úlohu arcibiskupa Příchovského, který žádost papeži o osamostatnění části arcidiecéze zdůvodnil nutností lepší správy (s. 140). Ve výkladu autor opravuje omyly starší historiografie.

V otázce Schaffgotschovy činnosti v novém úřadu Svoboda předkládá kontextuální prosopografii jeho spolupracovníků a kompletní seznam jeho reformních návrhů (s. 180–186), které zároveň dokládají jeho spolupráci s výše zmíněnými josefínskými biskupy. Na příkladu založení a činnosti kněžského domu a biskupského semináře (s. 188) autor ukazuje, jak pokračovala činnost absolventů generálních seminářů a jak vypadalo další vzdělávání kněží na regionální úrovni. Popisuje rovněž, jak se biskup snažil napravit škody, které v oblasti vzdělávací soustavy způsobily státní zákroky proti jezuitům a řeholním řádům. Je to velmi cenný doplněk k dosavadním znalostem o josefínské církevní reformě, v níž se autor mohl opřít o studie Ladislava Dvořáka a Tomáše Vebera.⁸ Velmi cennou částí knihy je Svobodův rozbor Schaffgotschovy činnosti v diecézi na základě jeho diaria (makuláře matriky biskupských prací v Státním oblastním archivu v Třeboni) z let 1789–1799 (s. 221–224).

S neztenčenou pečlivostí se Svoboda věnuje i druhé části Schaffgotschova episkopátu, který spadá do období církevní reakce v době panování Františka I. Sem začlenil i vlastní starší výzkumy k osobě generálního vikáře Arnošta Konstantina Růžičky. Pro dějiny budějovické diecéze i osvícenství obecně je však nesmírně cenná Svobodova analýza Schaffgotschovy zprávy z generální vizitace roku 1811 (s. 249–259). Ukazuje totiž biskupovu osobní reflexi příčin úpadku mravů a neblahého vlivu osvícenství. Dokládá, že i tento josefinista se v této době přiklonil k obecnějšímu obratu k apologii náboženství proti osvícenství, podobně jako Ferdinand Kindermann, hrabě František Josef Kinský a další josefinisté. Ze závěrečného hodnocení Schaffgotschovy úvahy je zajímavý autorův postřeh, že biskup nikdy nechtěl měnit církevní uspořádání (s. 266). U zamýšlení nad jeho povahou (s. 289–296) se vnučuje otázka, zda by tyto pasáže nebyly vhodnější na místech, kde autor rozebíral odpovídající fáze Schaffgotschova života.

Svobodova monografie je pečlivou rekonstrukcí života a činnosti josefínského biskupa. Významně doplňuje naše znalosti institucí a průběhu josefínské církevní reformy na regionální úrovni. Pro zahraniční jsou cenné i komparativní pasáže o činnosti a profilu ostatních josefínských biskupů.

Ivo Cerman

---

8 Ladislav DVOŘÁK, *Biskupský seminář v Českých Budějovicích 1804–1905*, České Budějovice 1905; Tomáš VEBER, *Českobudějovický biskupský kněžský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803–1850*, Historický ústav Filozofické Fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích 2003, dipl. práce; TÝŽ, *Dvě století dějin českobudějovického kněžského semináře (1803–1950)*, České Budějovice 2013.

Ota KONRÁD – Rudolf KUČERA

Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922

Praha, Academia – Masarykův ústav a Archiv AV ČR 2018, 364 s., ISBN 978-80-87782-82-8.

Kniha O. Konráda a R. Kučery se zabývá kulturním fenoménem fyzického násilí a jeho proměnou v důsledku první světové války. Jde o téma, které není snadné uchopit, neboť v sobě skrývá řadu rovin, které nesouvisí pouze s historickým vnímáním společnosti, ale zahrnují rovněž právní, sociologické či psychologické aspekty dané problematiky. Proto asi nepřekvapí mé úvodní konstatování, že kniha *Cesty z apokalypsy* mnohem spíše nastiňuje nové otázky, než přináší jednoznačné odpovědi.

V kontextu české historické produkce kniha na první pohled upoutá dvěma faktory, totiž volbou geografického a časového prostoru. V naší historiografii není bohužel stále běžné, aby bylo „domácí“ dění zasazeno do širšího kontextu. České dějiny tak bývají většinou vykládány, a ve školách též vyučovány, odděleně od těch „světových“, a to přesto, že naše země bývaly po staletí součástí mnohonárodnostní říše. O. Konrád a R. Kučera se rozhodli jít cestou komparace tří území, která se po skončení Velké války stala součástí různých státních celků. Kromě „obligátních“ českých zemí zvolili centrální německojazyčné země Rakouska-Uherska (tedy tzv. „rakouské země“) a dále oblast německojazyčných jižních Tyrol, jež byla v poválečném období přičleněna k Itálii. Tento výběr zároveň reprezentuje tři rozdílné narativy, které se staly součástí poválečné „cesty z apokalypsy“ směřující k poválečné obnově.

Zatímco Československo se vezlo „na vlně“ vítězství a euforie z vlastního samostatného národního státu, zařadila se nově etablovaná Rakouská republika mezi poražené. Situace v jižních Tyrolech pak byla nejsložitější, neboť zdejší obyvatelé se sice formálně stali součástí vítězné Itálie, nicméně vnitřně prožívali více negativní emoce vyplývající jak z porážky jejich původní rakouské domoviny, tak ze státoprávní změny, kterou však vnímali spíše v roli nedobrovolných objektů než uvědoměle aktivních aktérů.

S výše uvedenou koncepcí pak souvisí i volba časového záběru práce, který je rovněž v českém kontextu nezvyklý, když překonává rok 1918 coby tradičně vnímaný mezník dvou epoch. Jedním ze záměrů práce bylo i srovnání způsobů, jakými se společnost uvedených územních celků v prvních poválečných letech vyrovnávala s důsledky vyplývajícími ze zvýšené míry fyzického násilí, které je možné sledovat již ve válečné době. Své pozorování poválečné situace autoři končí na přelomu let 1922/23, tedy v okamžiku, kdy byly podepsány tzv. Ženevské protokoly o sanaci Rakouska, v Itálii se dostali k moci Mussoliniho fašisté a v Československu byl spáchán atentát na Aloise Rašína. Tyto události jsou pro O. Konráda a R. Kučera symbolem obratu společností od reflexe války do budoucnosti.

Kniha je rozdělena do dvou základních celků, které autoři nazvali jako „Krev v představách“ a „Krev v ulicích“. První část je zaměřena na vraždu, kterýžto násilný projev O. Konrád a R. Kučera hodnotí v celospolečenském kontextu. Nejde jim tedy ani tak o představení typů vražd či jejich motivů, ale spíše o narativy, které byly kolem vražd rozvíjeny jak v mediálním, tak v expertním světě. Za tímto účelem podali skutečně

zasvěcený a brilantní rozbor rozdílného vědeckého diskurzu uplatňovaného v jednotlivých sledovaných zemích při hodnocení otázky, kdo a proč vraždí. Oba autoři tak podnikli exkurz hluboko před začátek časového období, jemuž se ve své práci primárně věnují, aby ukázali kořeny a podstatu zmíněného odlišného přístupu soudních orgánů i právních či lékařských odborníků. V právní rovině nedošlo od roku 1852 (a fakticky od roku 1803) k žádným podstatným legislativním změnám v oblasti trestního práva (s výjimkou procesní oblasti) a na této situaci se nic nezměnilo ani po skončení první světové války. Rozbor konkrétní praxe, uplatňované v jednotlivých zemích, však přesvědčivě ukázal, že stejné normy ještě automaticky neznamenají jejich shodnou interpretaci.

Rozdílný byl již samotný průběh vyšetřování trestného činu vraždy. Do odlehlejších venkovských prostředí se metody a postupy běžně aplikované v městských centrech vůbec nedostaly a podobná byla situace i v oblasti využívání lékařských expertíz při soudních jednáních. Tyto problémy se projevovaly nejvýrazněji v Tyrolech, kde se situace ještě zkomplikovala po skončení války. Italská správa totiž nebyla schopná zajistit vyšetření německy mluvících pachatelů adekvátně jazykově vybavenými odborníky. Dříve využívané innsbrucké expertní zázemí by znamenalo transport pachatele na území cizího státu, což bylo nemyslitelné.

Konrád a Kučera však odkrývají ještě další, mnohem podstatnější rozměr odlišnosti ve vnímání trestného činu vraždy. Ukazují totiž, že zatímco v centrálních alpských zemích se od druhé poloviny 19. století stále více prosazovala „medikalizace vraždy“, v českých zemích přetrvával důraz na sociokulturní kontext trestného činu. Zvláště ve vídeňském prostředí nacházela ohlas teorie degenerace, která hledala příčinu spáchaného činu v osobnosti zločince, především tedy v jeho duševních poruchách. Dle Konráda a Kučery vedl takový postup ve svém důsledku často k tomu, že pachatelé nebyli shledáni příčetnými, a tudíž nebyli odsouzeni. České soudy naproti tomu měly klást důraz na vnější aspekty zločinu, jehož příčiny tak hledaly spíše v tíživých sociálních podmínkách, kterým byli pachatelé vystavováni.

Autoři zároveň ukazují i postupnou proměnu narativu rozvíjeného kolem spáchaných vražd v souvislosti s tím, jak se měnilo prostředí a společnost, která vraždy hodnotila. Zajímavé je zjištění, že mediální obraz vraždy se pro stát stával vhodnou platformou, jak v průběhu světové války působit na loajalitu občanů a zároveň v této složité době ovlivňovat veřejné mínění. Autoři si všímají i rozdílných akcentů, které se při líčení okolností vražd objevují u různě orientovaného tisku (levicový, pravicový, katolicko-konzervativní). Je škoda, že se v tomto kontextu více nevěnovali i případným rozdílům, jež vyplývají z odlišného národnostního založení jednotlivých novin (české versus německé, ale především italské versus německé, neboť předložený tyrolský narativ je konstruován výhradně na analýze jazykově německého tisku).

Ve druhé části knihy se Konrád a Kučera zaměřují na projevy kolektivního násilí. V pojetí autorů poskytuje analýza těchto projevů pohled na společnost „zdola“. Na rozdíl od vražd, které se z hlediska způsobů provedení ve sledovaném období zásadně neměnily, doznalo kolektivní násilí podstatných změn. Forma válečných protestů v ulicích představovala pro habsburskou monarchii nový fenomén, s nímž se dosud

nemusela potýkat. Autoři ukazují, že podstatou tohoto typu násilí nemusela být nutně agrese a brutalita, neboť jeho účelem byla mnohem spíše demonstrace názoru a vyjádření nespokojenosti s panujícím řádem. I v tomto případě použitý komparativní přístup odhalil významné rozdíly mezi jednotlivými zkoumanými zeměmi, které se ještě více zdůraznily v poválečné situaci, kdy bylo možno pozorovat nacionalizaci a politizaci kolektivního protestu. Násilí bylo vnímáno i jako prostředek politického boje či jako nástroj k posilování vlastní identity, a to v závislosti na narativu, jenž byl v té které zemi zdůrazňován. Zatímco Československo se obracelo ke „světlejším zítřkům“ a v násilí vidělo „pozůstatek temné habsburské minulosti“, vnímala Rakouská republika násilné projevy jako symptom krize, v níž se nacházela poválečná společnost. V jihotyrolské provincii se pak násilí stalo součástí národnostního konfliktu, který odrážel složitost nového státního uspořádání.

Domnívám se, že nejcennějším na knize *Cesty z apokalypsy* je poznání, že jakékoli společenské projevy – násilí nevyjímaje – je třeba analyzovat v kontextu doby a prostředí, do něhož směřovaly. Zdánlivě stejné činy tak mohou být ve svém důsledku interpretovány naprosto rozdílně. Nejpresvědčivěji je to ukázáno na rozboru poválečných projevů kolektivních nepokojů na území nově vzniklého Československa, kde řada lidí získala přesvědčení, že nová republika s sebou přináší i nový řád a staré normy již není třeba respektovat. Objevuje se tu tak nová forma násilí, kdy jeho aktéři nevnímají své projevy jako „zlo“, ale cítí se být naopak k páchání násilí morálně oprávněni jako zástupci nové moci.

Jestliže silnou stránkou knihy O. Konráda a R. Kučery je detailní popsání toho, jakou stopu různě projevované násilí zanechalo v různě orientované společnosti, pak v tomto líčení naopak postrádám i jakousi odvrácenou stranu tohoto příběhu, totiž zachycení přístupu orgánů státní (a soudní) moci. Autoři nás seznamují s celou řadou konkrétních násilných činů – a to jak z oblasti vražd, tak kolektivního násilí. Bohužel se však nedozvídáme, jak tyto případy dopadly, tedy jaký konkrétní trest následoval. Domnívám se, že analýza případné proměny ve způsobech potrestání pachatelů (nebo naopak v jejich osvobození) je velmi důležitou charakteristikou dokreslující celkovou proměnu zde zkoumaného diskurzu. Právě prostřednictvím trestu zaujímala exekutiva postoj ke konkrétním projevům násilí a tento svůj postoj zároveň sdělovala společnosti, jejíž mínění tak ovlivňovala. Zároveň však tato interakce bývala obousměrná – na soudní výroky mohlo působit právě i veřejné mínění, které tak mohlo zpětně ovlivnit i výši trestu.

Lze očekávat, že složitá válečná situace, kdy státní moc sahala k mimořádným opatřením typu stanného práva, mohla velmi podstatně zasáhnout do dosavadní soudní praxe. Za obzvláště důležitou pak považuji analýzu reakce státních orgánů v situacích, kdy čelily kolektivním násilnostem a kdy se jim pod tlakem ulice nedařilo zjednat pořádek přímo na místě. Důležitý byl pak i postoj státu k popsanému „uniformovanému násilí“, k němuž se ve vypjaté poválečné situaci jeho aktéři cítili být oprávněni. Nicméně takový názor by dle mého názoru musel vyplynout z přístupu státních orgánů, které by tyto projevy ponechávaly bez povšimnutí nebo přímo bez potrestání (viz kapitola Divoký východ). Zda tomu však skutečně takto bylo, se bohužel z knihy O. Konráda a R. Kučery nedozvíme.

V tomto kontextu bych považovala za potřebné věnovat pozornost i proměnám, k nimž od druhé poloviny 19. století došlo u odborné právní veřejnosti. I když, jak bylo

uvedeno výše, žádné změny v kodifikaci trestního práva nenastaly (nejvýrazněji se kontinuita s trestním zákoníkem z roku 1803 projevila v samotném Rakousku, kde byl nový kodex trestního práva přijat až v roce 1974!), přeci jen došlo k určitým proměnám v právních názorech, ostatně podobně jako u autory reflektovaného pronikání odborníků do soudního řízení. Bylo by zajímavé sledovat, jak dalece se v oněch třech sledovaných zemích odlišovaly poválečné právní debaty v kontextu autory popsaných tří rozdílných narativů, v nichž se odrazily výsledky a dopady první světové války. Jestliže si Konrád a Kučera stanovili jako mezník pro zkoumání situace v českých zemích atentát na Aloise Rašína, bylo by určitě užitečné přiblížit i debatu kolem přípravy Zákona na ochranu republiky, jenž platil v letech 1923–1948. I když pro hladké prosazení zákona bylo využito právě situace vzniklé kolem atentátu na ministra financí, jeho text vznikl již dříve a byl bezpochyby bezprostřední reakcí na poválečnou situaci.

Účelem výše uvedených poznámek však není zpochybnit kvality monografie O. Konráda a R. Kučery. Jsou spíše dokladem toho, jak obtížné je uchopit mezioborové téma a komplexně zpracovat všechny jeho aspekty. Kniha *Cesty z apokalypsy* ukazuje, že je možné vystoupit ze zajetých kolejí, v nichž se historici velmi rádi pohybují při zpracovávání svých témat. Zároveň však naznačuje, že by bylo možné udělat ještě další, možná radikálnější krok, a pustit se do výzkumů, v nichž by spojili své síly představitelé různých oborů a kompetencí. Bylo by to jistě ku prospěchu věci.

Alice Velková

Ludvík KREJČÍ

Já se generálem nenarodil. Z písemností hlavního velitele čs. armády nejen o roce 1938

Praha, Codyprint 2018, 289 s., ISBN 978-80-903892-5-0.

Laickému i zasvěcenému publiku byla v uplynulém roce představena řada knižních titulů, jež současně revidují, zpřesňují i bilancují první století česko-slovenských novodobých dějin.¹ Zejména pak ony „zlomové okamžiky“ vstupující na scénu veřejného zájmu v časech významných výročí. Kniha uvedená v záhlaví této recenze mezi takové počiny právem náleží, byť se nejedná o vědeckou monografii ani o souhrnnou syntézu. Přináší totiž autentický, zúčastněný pohled muže, kterému byla přisouzena role vpravdě historická.

S postavou armádního generála Ludvíka Krejčího (1890–1972) jsme se na úrovni odborné literární produkce mohli setkávat především v pracích reflektujících vývoj čsl. branné moci, kterou reprezentoval ve funkci náčelníka Hlavního štábu v letech

---

1 Namátkou uvádím: Jindřich DEJMEK a kol., *Československo: dějiny státu*, Praha 2018; Dagmar HÁJKOVÁ – Pavel HORÁK (eds.), *Republika Československá 1918-1939*, Praha 2018; Jakub RÁKOSNÍK – Matěj SPURNÝ – Jiří ŠTAIF, *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848–1989*, Praha 2018; Jan RYCHLÍK, *1918: rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Praha 2018.

1933–1939: jeho biogram nalezneme ve výběrových encyklopedických slovnících² i ve sdílnějších životopisných sondách.³ Jen v omezené míře se však čtenářská obec mohla doposud obeznámit s materiály z Krejčího rozsáhlé osobní pozůstalosti. Impulz k jejich soubornému zpřístupnění a tím i plnohodnotnému badatelskému využití vzešel dílem od Krejčího dědiců. Jeho starší dcera, Marie Žižková – Krejčí, důsledně „vytěžila“ rodinný archiv, posléze sepsala emotivní předmluvu (s. 7–8) i závěrečný dovětek knihy (s. 194–196). Ediční práci světila historiku Pavlu Šrámkovi, jenž se již dříve – samostatně či v autorském kolektivu – podílel na projektech, připomínajících úlohu a význam Ludvíka Krejčího v kontextu naší nedávné minulosti.⁴ Grafická podoba publikace vznikla v nakladatelství Radana Láška, soustavného popularizátora vojenské historie.⁵

Vlastnímu obsahu předchází nezbytná ediční vsuvka (s. 9–10) uvozující metodická zdůvodnění výběru textů, mezi kterými převládají dokumenty závažného dějinného charakteru. Odpovědnost, s níž bylo přistupováno ke Krejčího dochované písemné agendě (vedl ji od roku 1939 až do své smrti) se odráží i v následném edičním zpracování. Veškeré spisy prošly jazykovou a věcnou kontrolou, editoři sjednotili pravopis podle současných pravidel a tam, kde to považovali za patřičné, připojili vysvětlující komentář v poznámkách pod čarou. Strukturu publikace vytváří pět hlavních částí, řazených chronologicky a vycházejících z povahy pramenů: vzpomínkové texty, vyjádření pro historiky a novináře, záznamy o událostech, dopisy a dokumenty z roku 1938. V úvodu každého oddílu je čtenář seznámen s okolnostmi zrodu jednotlivých písemností.

„Vzpomínkové texty“ (s. 11–58) sestávají z fragmentu paměti Ludvíka Krejčího, na kterých začal pracovat v roce 1967; zůstaly však bohužel nedokončené. Krejčí v nich stručně zaznamenal své vojenské začátky, polní službu v c. a k. armádě na jihovýchodních

-
- 2 Jiří FIDLER a kol., *Československá generalita. Biografie. Armádní generálové 1918–1938*, Praha 1995, s. 33–35; Jiří FIDLER – Václav SLUKA, *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920–1938*, Praha 2006, s. 348; Alex MASKALÍK, *Elita armády: Československá vojenská generalita 1918–1992*, Banská Bystrica 2012, s. 342.
  - 3 Jiří FIDLER, *Generálové legionáři*, Brno 1999, s. 153–166; TÝŽ, *Na čele armády. Náčelníci hlavního štábu branné moci 1919–1939*, Praha 2005, s. 50–57; Eduard STEHLÍK – Karel ČERNÝ – Antonín SEĎA, *Legionáři s lipovou ratolestí III, Žďár nad Sázavou 2015*, s. 32–45. Z prací, které se zevrubněji dotýkají životních osudů Ludvíka Krejčího po roce 1948, připomínám: Jan KALOUS, *Generál Ludvík Krejčí – analýza akce GENERÁL*, Od svobody k nesvobodě 1945–1956, Praha 2011, s. 129–137.
  - 4 Pavel ŠRÁMEK – Martin RÁBONĚ (eds.), *Armádní generál Ludvík Krejčí v dokumentech a fotografiích: vydáno při příležitosti výstavy k 110. výročí narození*, Brno 2000; Pavel ŠRÁMEK, *Výstavba opevnění ve vzpomínkách generála Ludvíka Krejčího a plukovníka Josefa Fetky*, Fortsborník, č. 7, Brno 2000, s. 21–24; TÝŽ, *Ve stínu Mnichova. Z historie československé armády 1932–1939*, Praha 2008, s. 135–136; TÝŽ, *Září 1938 ve svědectvích armádních špiček*, in: Josef Tomeš – Richard Vašek, *Mnichov ve vzpomínkách pamětníků*, Praha 2012, s. 73–102.
  - 5 Radan LÁŠEK, *Jednotka určení SOS*, 3 svazky, Praha 2006–2008; TÝŽ, *Velitelé praporů SOS*, Praha 2009; TÝŽ, *Československá generalita: generálové Fassati, Fiala, Gajda, Husák, Lášek, Matoušek, Rytíř, Syrový a Šidlík slovem a obrazem*, Praha 2013; TÝŽ, *Krkonoše v roce 1938: armáda a opevnění*, Praha 2015; TÝŽ, *Ztracené varty: strážci šumavské hranice 1938*, Praha 2018.

frontách Velké války, zajetí i kariéru důstojníka čsl. legií v Rusku, kde na sklonku roku 1918 dosáhl postu velitele 2. střelecké divize. Podrobněji stačil vylíčit jen krátkou etapu před a po svém jmenování do úřadu náčelníka Hlavního štábu branné moci v listopadu 1933. Součástí souboru Krejčího vzpomínek jsou jeho životní osudy za nacistické okupace, kdy se neúspěšně pokoušel o odchod do exilu, zvažoval kontakt s domácím odbojem, neunikl zatčení a věznění. Krejčí zachytil rovněž období po roce 1948, ve kterém byl vystaven politické perzekuci, degradován a zbaven vojenského důchodového zaopatření i nemocenské péče.

„Vyjádření pro historiky a novináře“ (s. 59–102) jsou výrazem pozornosti médií, kterou Krejčí pociťoval v šedesátých letech minulého století. Jedná se o jeho původní, nezkrácené odpovědi na dotazy poskytnuté vědeckým pracovníkům Ústavu dějin KSČ a redaktorům odborných periodik, směřované především ke klíčovému roku 1938. Krejčí v těchto svých reakcích zpětně zhodnotil stav a připravenost předmnichovské armády, průběh květnové a záříjové mobilizace, obrannou strategii, nastínil i početní a technické parametry protivníka.

„Záznamy o událostech“ (s. 103–130) představují souhrn Krejčího textů, v nichž na konkrétní dějinné momenty nahlížel zrakem přímého aktéra. Obsahují např. pojednání o bitvě čsl. legionářů u Bachmače, zápis z audience u prezidenta Edvarda Beneše v červnu 1945 nebo svědectví před Národním soudem z procesu se zástupci bývalé protektorátní vlády, o dění z podzimu 1938 a předjaří 1939, kdy byl na nátlak německé diplomacie nucen odejít z aktivní vojenské služby.

„Dopisy“ (s. 131–174) tvoří výběr z Krejčího úřední i soukromé korespondence z let 1945–1970; výjimkou je přípis, vyžádaný SS-Obergruppenführerem K. H. Frankem v srpnu 1943, ve kterém Krejčí zrekapituloval okolnosti přijetí mnichovského diktátu. V listech z prvních poválečných let, adresovaných mj. i oficiálním státním orgánům, Krejčí popsal nesnáze, které prožíval po březnové anexi českých zemí. S žádostí o opětovné zařazení do čsl. armády uspěl pouze formálně a již v únoru 1947 byl penzionován. Později se Krejčí písemně ohrazoval proti příkořím, jež jeho rodinu zasáhla v padesátých letech.

„Dokumenty z roku 1938“ (s. 175–193) jsou určující pro pochopení závažnosti mezinárodní situace a narůstajícího ohrožení Československa v předvečer „konference čtyř“ v Mnichově. Memoranda Nejvyšší radě obrany státu, směrnice velitelům armád, telegramy a dálnopisy politickému vedení demonstrují Krejčího úsilí zajistit vojenskou bezpečnost země. V památném rozkazu z 30. září již „jen“ tlumočil rozhodnutí vlády postoupit pohraniční oblasti sousední „třetí říši“.

Nelze opomenout obsáhlé „Přílohy“ (s. 197–289) zahrnující např. soupis udělených vyznamenání (z nich čestné místo zaujímá Řád Bílého lva, propůjčený Ludvíku Krejčímu in memoriam v roce 2017), Krejčího bibliografii nebo vzpomínku jeho neteře Růženy Bártové. Vše uzavírá celek unikátních fotografických reprodukcí – snímků vojenské i rodinné provenience, jejichž výpovědní hodnotu zdůrazňují detailní legendy z pera Radana Láška.

Jak vyplývá z uvedeného přehledu, kniha je ukázkou příkladně utříděné edice historických dokumentů. Předložené materiály dávají čtenáři hlouběji nahlédnout do

života, myšlenek i morálních schémat výrazné vojenské osobnosti, která dlouhá desetiletí strádala pod nánosem ideologických přívlastků a jednostranného výkladu. Ludvík Krejčí byl pevně přesvědčen, a jeho pozůstalost je tímto úsudkem takřka prodchnuta, že jednal vždy podle svého svědomí ve prospěch československého státu. Je to přesvědčení stěží zpochybnitelné. Především s jeho jménem je dnes spojována komplexní reorganizace čsl. branné moci ve druhé polovině třicátých let: prosazení dvouleté prezenční služby, navýšení vojenského rozpočtu, výstavba stálého opevnění, revize operačních plánů aj. Jako hlavní velitel mobilizované armády patřil k odhodlaným zastáncům a architektům obrany proti uchvatitelské agresi nacistického Německa. V souladu s demokratickými principy byl ale povinen uposlechnout hlasy politických činitelů, zachovat loajalitu vládě a prezidentu republiky. Těto povinnosti dbal a nezřekl se jí ani posledního zářijového dne roku 1938.

Krejčího „literární“ projevy byly motivovány snahou přispět k objasnění historicko-geopolitických souvislostí a okolností vedoucích k „mnichovskému soumraku“. Jakož i k ozřejmění osobních stanovisek a úvah, nakolik se k nim cítil být oprávněný. Cenné jsou jeho postřehy o taktických partiích velmocí, rozehraných na meziválečné šachovnici – postřehy doprovázené trpkostí a zklamáním z nenaplněných pocitů důvěry a pramalé vůle západní mocnosti dostat svým závazkům vůči středoevropskému spojení. Opakovaně vyvracel účelové interpretace a snímal ze sebe nálepku kapitulantství. Činil tak bezprostředně po květnovém osvobození, znovu pak v letech šedesátých, kdy se mu dostalo mediální publicity i nabídek spolupráce od vědeckých institucí. Zanedlouho, pod vahou další mocenské agrese, však opět na řadu let upadl v nemilost. Rehabilitován byl až po roce 1989.

Prameny osobní povahy bývají považovány za „klasické nástroje“ subjektivního vnímání minulosti. Proto se domnívám, že by recenzovaný titul bylo obohatilo kritické posouzení Krejčího textů, které Pavel Šrámek uplatnil v předešlých dílčích studiích.⁶ Jsou to právě ego-dokumenty, jež z vlastní podstaty – ať už vědomé či neúmyslné (sebe)stylizace svých tvůrců – vybízejí k fundovanému rozboru. Editor by tím jistě přispěl k působivější čtenářské recepci publikace. Tato připomínka ovšem nikterak nepochybnuje zdařilý výsledný dojem, úroveň ediční práce ani historickou hodnotu pramenného materiálu, skýtajícího nové badatelské výzvy. Kupř. v podobě ucelené biografie „znovunalezeného“ armádního generála, která stále čeká na odborné zpracování.

Zdeněk Beroun

---

6 Blíže analyzoval např. výpověď Ludvíka Krejčího před Národním soudem z roku 1947. P. ŠRÁMEK, *Září 1938 ve svědectvích armádních špiček*, s. 76–78.

Miroslav PALÁRIK – Alena MIKULÁŠOVÁ – Martin HETÉNYI – Róbert ARPÁŠ
The City and Region Against the Backdrop of Totalitarianism. Images from the Life in the Slovak Republic (1939–1945)

(= Studies in Politics, Security and Society, Bd. 17)

Berlin, Peter Lang 2018, 280 s., ISBN 978-3-631-74581-6.

Slovenský štát, na čele ktorého stál katolícky kňaz Jozef Tiso, a ktorý zároveň kolaboroval s nacistickým Nemeckom, sa teší bádateľskému záujmu aj na poli zahraničnej historiografie. Štvorica autorov z katedry histórie z Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre si v rámci publikácie „Mesto a región medzi kulisami totality“ vytýčila za cieľ priblížiť českému čitateľovi fungovanie ľudáckeho režimu na lokálnej úrovni, a popísať dopad jeho nariadení na každodenný život obyvateľstva v nitrianskom regióne, ktorý sa v dôsledku Viedenskej arbitráže v novembri 1938, a následnom posune česko-slovensko-maďarskej štátnej hranice smerom na sever, stal pohraničným územím. Kultúrnym a spoločenským centrom uvedeného regiónu bolo mesto Nitra, ktoré zároveň zohrávalo významné miesto aj v rétorike ľudáckeho režimu.

Kniha je členená do štyroch hlavných kapitol. Keďže mieri na zahraničné publikum, ktoré možno dôkladne nepozná obdobie slovenských dejín v rokoch 1939–1945, prvá kapitola zoznamuje čitateľa s politickými dejinami slovenského štátu, okolnosťami jeho vzniku, s charakterom a vývojom ľudáckeho režimu, so spôsobom nehumánneho riešenia tzv. židovskej otázky, protifašistickom odboji, okolnostiach zániku štátu a pod. Zvyšné kapitoly popisujú každodennosť v nitrianskom regióne počas slovenského štátu. Kým prvá kapitola má prevažne kompilačný charakter, zvyšné tri časti knihy sú postavené na dôkladnom a rozsiahlom výskume archívnych materiálov a dobovej tlače, prevažne lokálneho pôvodu.

Druhá kapitola monografie sa zamerala na nitriansky región ako na pohraničné územie, priameho suseda horthyovského Maďarska, a zároveň ako na oblasť so zmiešanými slovensko-maďarskými obcami, kde dochádzalo k národnostným konfliktom. Autori v tejto časti monografie približujú „každodenné fungovanie“ slovensko-maďarských vzťahov, represívne akcie voči slovenskej menšine na maďarskej strane štátnej hranice, a voči maďarskej menšine na území slovenského štátu, resp. v tomto prípade nitrianskeho regiónu. Ďalej popisujú dopad utečeneckej situácie na skúmaný región, ktorý musel riešiť nápor prisťahovalcov, reorganizáciu samosprávy na regionálnej úrovni, prepájanie župného a stranického aparátu, či oslobodzovanie regiónu na sklonku vojny. Autori došli k záveru, že *„I keď diskriminačné opatrenia na lokálnej úrovni do značnej miery kopírovali celoštátne normy, iniciatíva miestnych predstaviteľov nitrianskeho regiónu bola mnohokrát výraznejšia ako v Bratislave, a to aj vzhľadom na to, že aktivity voči minoritám v nemilosti v určitých obdobiach vyplňali podstatnú časť ich práce, keďže v Nitrianskej župe žilo značné množstvo židovského i rómskeho obyvateľstva a pred vynúteným odchodom aj českí spoluobčania“* (s. 130).

V tretej kapitole sa autori venovali premenám názvov nitrianskych ulíc, štátnej a sakrálnej symboliky, sviatkov a osláv, a ukazujú, ako sa ľudácky režim rozchádzal s československou tradíciou a nahrádzal ju novou (k čomu dochádzalo už po vyhlásení

slovenskej autonómie, a teda ešte počas existencie Česko-Slovenska). Na príklade mesta Nitry autori približujú, ako nahradili názvy ulíc a námestí po osobnostiach spojených s Československom, prominentných židovských mecenášoch, či medzivojnových starostoch, pomenovania podľa osôb politicky, a národne „spoľahlivých“, a spojených s „bojom za samostatnosť slovenského národa“ (s. 141).

Zaujímavý je prípad sakrálnej symboliky (kap. 3.3.). Autori uvádzajú snahu režimu o rozchod aj s uhorskou tradíciou, z ktorej pritom vyrástol aj slovenský katolicizmus, čo ukazujú na niekoľkých príkladoch. Došlo k neutralizovaniu korún sôch uhorských svätých Štefana, Ladislava a Imricha na podstavci morového stĺpu, či k premaľovaniu obrazu sv. Štefana umiestneného na hlavnom oltári v kostolíku v Párovciach tak, aby neobsahoval symboly uhorského kráľovstva. Pokus o odstránenie fresky znázorňujúcej sv. Štefana držiaceho v rukách červený vankúš so symbolmi uhorského kráľovstva, svätoštefanskú korunu a žezlo, nachádzajúcej sa v nitrianskej katedrále, však už úspešný nebol, pretože sa proti tomu postavil biskupský úrad. Velkomoravská a cyrilo-metodská tradícia, ktorá mala túto uhorsko-kresťanskú tradíciu nahradiť, bola v prípade Nitry obzvlášť zvýrazňovaná, nakoľko dejiny Veľkej Moravy sú s touto oblasťou priamo spojené. Na ruinách milénárneho stĺpu na vrchu Zobor mal byť postavený nový pomník, pričom autori monografie spomínajú niekoľko návrhov na novú dominantu Nitry, avšak ani jeden (slovenský dvojkríž, Pribinov pomník, či socha Svätopluka) napokon realizovaný nebol. Ďalej autori popisujú rôzne reakcie obyvateľstva na odstraňovanie sôch svätých, ktoré boli podporné len zriedka.

Štvrtá kapitola mapuje kultúrnu oblasť, možnosti trávenie voľného času Nitranov, a osudy nitrianskych knižníc, kín, divadiel a múzejníctva. Autori popisujú arizáciu nitrianskych kníhtlačiarň, či snahu režimu o revíziu knižničného fondu, z ktorého boli odstránené knihy s pozitívnym postojom k Československu, nerešpektujúce kresťanský svetonázor, či diela českých a ľavicových autorov. Autori ukazujú, že prehodnocovanie kníh v praxi vôbec nebolo jednoduché, a snaha preveriť všetky knihy sa ukázala ako náročná. Spreádzalo ho množstvo nejasných nariadení, presúvanie kompetencií na viaceré orgány, ktoré mali na kontroly rozličné pohľady, a revízia napokon nebola dotiahnutá do konca (s. 233)

Zaujímavá je problematika nitrianskych kín, ktorých počiatky sú spojené so židovskou rodinou Starkovcov. Tá síce v dôsledku protizidovských opatrení o svoju licenciu v kine Palace aj Tatra prišla, no Starkovci sa stali následne námestníkmi oboch kín, a v podstate obe kiná naďalej riadili. „Štátny policajný úrad v Nitre sa napriek konštatovaniu, že v prípade Júliusa Starka ide o prekrsteného Žida, ktorý *„neprejavuje nijakú zvláštnu náklonnosť k Slovenskému štátu a udržiava styky so spoločnosťou prevažne maďarsky zmýšľajúcou,*“ vyjadril, že nemá námietky proti tomu, aby vykonával funkciu námestníka v kine (s. 184–186).

Autori sa venujú aj pôsobeniu nitrianskeho divadelného súboru pod vedením Fraňa Devinského. Súbor sa rozrastal (v roku 1943 mal 70 členov) a dokonca zamestnával aj obyvateľov neslovenskej národnosti. Ďalej autori popisujú repertoár premietaných filmov, v ktorom dominoval nemecký propagandistický film, oslavujúci úspechy nemeckej armády a antisemitská tematika, ale aj repertoár divadelných hier, kde prevládali hry s historickou tematikou, oslavujúce ľudácky režim, či propagandisticky namierené proti Čechom a Židom.

Ďalej autori mapujú aj realizáciu protižidovských nariadení obmedzujúcich Židom prístup do krčiem a kaviarní. V Nitre ponechali úradníci toto rozhodnutie na samotných majiteľoch prevádzok, hoci niektorí majitelia požadovali striktné oddelenie podnikov na árijské a zmiešané (s. 224). Autori takisto zachytávajú snahu orgánov obmedziť šuškanú propagandu a kritické hlasy na adresu režimu úplným zatvorením krčiem a hostincov v nedeľu a vo sviatok pod zámienkou ochrany mravnosti mládeže, ktoré sa napokon nerealizovalo. „*Predstavitelia miestneho žandárstva však neodporúčali HG zaviesť toto opatrenie, nakoľko popoludňajšie posedenia spojené s popíjaním v krčmách boli vžitá najmä u starších obyvateľov, čo by vyvolalo ich zvýšený odpor*“ (s. 224–225).

Kniha má zopár nedostatkov, ktoré by bolo potrebné viac rozviesť a vysvetliť. Za najvážnejší problém považujem terminologické neukotvenie pojmu totality, ktorý autori monografie aplikujú na ľudácky režim. Hoci v úvode knihy konštatujú, že „*otázka totality vyvoláva záujem nielen u historikov, ale i filozofov, sociológov, politológov, etnológov a vedcov z ďalších disciplín*“ a že „*spôsoby jej formovania, uchopenia moci, fungovania i stratégie prežívania sú predmetom skúmania mnohých autorov*“ (s. 9), a sú si teda vedomí mnohoznačnosti tohto termínu, nevysvetľujú, ako uchopujú tento pojem v monografii oni sami. Prikláňajú sa k uchopeniu totalitarizmu ako ho chápe Hannah Arendt, Raymond Aron alebo Karl Popper, ktorých autori monografie iba menujú v poznámke pod čiarou ako troch z mnohých teoretikov totalitarizmu (pričom všetci traja pristupujú k totalitarizmu inak)? Z tohto dôvodu nie je jasné, čo si má čitateľ predstaviť pod pojmi ako „*totalitné metódy*“, „*totalitná moc*“, „*totalitné prvky ľudáckeho režimu*“, (vzťahujú autori pojem „totalitný“ na celý režim alebo len na niektoré jeho atribúty?), „*totalitarizujúce postavenie strany*“, „*totalitarizácia verejného života*“, či „*prejavy totality*“. Takisto autori nevysvetlili, prečo vo svojom výskume zvolili práve teóriu totalitarizmu, predstavujúcu iba jednu z možných teoretických nástrojov na skúmanie nedemokratických režimov, a klasifikovania ľudáckeho režimu ako „totalitného“, od čoho sa v súčasnej európskej aj domácej historiografii skôr upúšťa, a bádatelia hľadajú funkčnejší teoretický nástroj, a zároveň presnejšie označenie pre pomenovanie režimu slovenského štátu.¹

Rozsiahly prehľad publikácií v úvode knihy by bol pre zahraničného čitateľa prínosnejší, ak by autori monografie aspoň stručne načrtli základné tézy doterajšieho výskumu k dejinám slovenského štátu, a neobmedzili sa iba na vymenovanie jednotlivých autorov a ich publikácií.

Na niektorých miestach monografie sa nachádza zopár nie úplne šťastne zvolených formulácií, ktoré vyznievajú zavádzajúco. Napr. v úvodnom úseku prvej kapitoly, kde sa autori snažia poukázať na to, že slovenský nacionalizmus sa formoval a vymedzoval voči

---

1 Pozri napr. Miloslav SZABÓ, *Klérofašizmus? Katolicizmus a radikálna pravica v stredoeurópskom kontexte*, Historický časopis 65, 2017, č. 4, s. 675–687. Anton Hruboň konštatuje, že súčasná historiografia skôr používa na označenie ľudáckeho režimu pojem „nedemokratický“ alebo „autoritársky“. Anton HRUBOŇ, *Slovenský národný socializmus v koncepciách Štefana Polakoviča a Stanislava Mečiara (Dva návrhy posalzburského smerovania prvej Slovenskej republiky)*; Anton HRUBOŇ – Juraj LEPIŠ – Zuzana TOKÁROVÁ, *Slovensko v rokoch neslobody 1938–1989, II. Osobnosti známe – neznáme*, Bratislava 2014, s. 20–34.

maďarskému a českému nacionalizmu uvádzajú: „*Slováci sa vymanili z mnohonárodnostného Uhorska*“ (s. 21), „*napriek tomu, že v medzivojnovej Československej republike bola zákonne popieraná národnostná osobitosť Slovákov (paradoxne rovnako ako v bývalom Uhorsku), ako čiastke štátneho národa im československý štát umožnil nebývalý kultúrny, spoločenský, hospodársky a politický vzostup*“ (s. 21). V závere kapitoly zasa autori tvrdia, že na sklonku vojny sa „*Slovensko zbavilo ľudáckeho totalitného režimu a stalo sa opäť súčasťou obnoveného demokratického československého štátu*“ (s. 77). Na začiatku záveru celej monografie nájdeme tvrdenie: „*Totalitná moc implantovaná v niektorých európskych krajinách prekročila hranice týchto štátov, našla si svojich priaznivcov a pomaly rozbíjala posledné zvyšky politickej plurality naprieč Európou*“ (s. 229). Uvedené formulácie vyznievajú, akoby autori monografie štylizovali „slovenský národ“ do pozície dejinného trpiteľa, ktorý bol najskôr utláčaný maďarským nacionalizmom, následne českým nacionalizmom, a potom obeťou nemeckého nacizmu. Akoby autori monografie chápali „ľudácky totalitný režim“ na Slovensku ako nechcený, ktorý „spadol“ do slovenského prostredia zhora (z nacistického Nemecka), a ktorého sa „slovenský národ“ (ako nechceného) koncom vojny konečne zbavil. Takáto formulácia zaváňa nielen prehliadaním faktu, že režim slovenského štátu vychádzal a staval aj na vlastných ideových zdrojoch, ale aj podporou „mýtu obeť slovenského národa,“ čo určite nebolo cieľným zámerom autorov monografie.

Viac vysvetliť by bolo treba aj niektoré zo základných súvislostí o slovenskom štáte v prvej kapitole monografie. Zahraničný čitateľ sa napr. nedozvie, prečo historiografia používa kategorizáciu „konzervatívci“ a „radikáli“, čo bol slovenský národný socializmus, že jeho princípy boli súčasťou oficiálnej propagandy iba tri roky, a ani to, ako sa princípy slovenského národného socializmu líšili od toho nemeckého.

Kniha je mimoriadne čitateľsky pútavo napísaná, čo však občas narúša opakovanie niektorých informácií. Napr. premeny názvy ulíc a reorganizácia regionálnej samosprávy je súčasťou druhej aj tretej kapitoly.

Napriek uvedeným výhradám je kniha prínosom k dejinám slovenského štátu, pretože na precíznom výskume archívnych materiálov a dobovej tlače popisuje konkrétne situácie, kedy nariadenia na regionálnej úrovni kopírujú nariadenia na centrálnej úrovni, ďalej prípady, kedy sú tieto nariadenia ešte viac umocnené agilnými predstaviteľmi regionálnej samosprávy, a zároveň ukazuje situácie, kedy sa centrálna nariadenia na regionálnej úrovni dostali do praxe iba sčasti alebo vôbec. Kniha tak ukazuje zahraničnému čitateľovi na lokálnej úrovni fungovanie (a niekedy aj nefungovanie) ľudáckeho režimu, a každodennosť v slovenskom štáte, ktorý dobová propaganda označovala za vzorový satelit nacistického Nemecka.

Michaela Lenčesová

Jiří PADEVĚT

Průvodce stalinistickou Prahou 1948–1956. Místa – události – lidé

(= Průvodce)

Praha, Academia 2018, 966 s., ISBN 978-80-200-2877-8.

V loňském roce vyšel v ediční řadě historických průvodců v nakladatelství Academia další svazek, který začíná únorovými událostmi 1948 a končí rokem 1956. Nakladatel a historik Jiří Padevět se tomuto druhu odborné literatury začal věnovat počátkem 21. století, kdy v roce 2010 vydal *Cesty s Karlem Hynkem Máchou: průvodce*. Zabýval se v něm lokalitami, které navštívil nejvýznamnější český romantický básník. U každého hesla zaznamenal historický název daného místa, jeho charakteristiku, historii a souvislost s Máchou. Tím se zapojil do širšího procesu zkoumání míst paměti, které se na okolo roku 2000 dostalo do popředí i u české historiografie.¹

Po publikaci, věnující se jednomu z nejznámějších českých básníků, se Padevět přeorientoval na dějiny 20. století, především na protektorátní a poválečnou etapu národních dějin. V roce 2013 vydal *Průvodce protektorátní Prahou: místa – události – lidé* (druhé vydání 2018), který koncipoval formou topografie ulic seřazených podle současných městských čtvrtí. Vedle klíčových mezníků, jako byly heydrichiáda či Pražské povstání, tu popsal i méně známé události a osobnosti (konspirační byty, krycí firmy německých bezpečnostních služeb, tajná porodnice).

V roce 2015 vyšel J. Padevětovi svazek *Krvavé finále: jaro 1945 v českých zemích*, kde ve formě místopisných hesel informoval o násilnostech nacistické branné moci, páchaných na civilním obyvatelstvu mimo bojové situace a mimo „oficiální“ prostory. Klíčovými sledovanými událostmi byly protipartyzánské operace, potlačena povstání, represe, násilnosti spáchané na věznicích během pochodů a transportů smrti nebo střelba do obyvatel, sledujících vojenské ústupové kolony.

O rok později následoval průvodce *Krvavé léto 1945: poválečné násilí v českých zemích*, kde se zaměřil na tzv. divoký odsun českých a moravských Němců z pohraničí. V téže roce 2016 vydal Jiří Padevět spolu s publicistou Pavlem Šmejkalem průvodce *Anthropoid*. Ten se soustředil na místa, spojená s aktivitami československého exilového výsadku, jehož příslušníci spáchali atentát na zastupujícího říšského protektora Heydricha. V roce 2017 se na trhu objevila Padevětova publikace *Tři králové: odbojová činnost*

---

1 V tomto rámci například vznikla mobilní aplikace Místa Paměti národa, která je interaktivním průvodcem po místech spjatých s příběhy 20. století. Z knižních výstupů jmenujme kvalitní *Tragická místa paměti: průvodce po historii jednoho regionu / Tragische Erinnerungsorte: ein Führer durch die Geschichte einer Region: 1938–1945*, které editoval Ondřej Matějka. Místům paměti na druhou světovou válku se kupříkladu věnovali Pavel MÜCKE, *Místa paměti druhé světové války*, a Petr NOSÁLEK, *Místa Paměti národa. Průvodce po místech spojených s událostmi 2. světové války*. Také v česko-rakouském časopise *Prague Papers on the History of International Relations* vyšlo několik příspěvků k „Erinnerungsorte“ v rámci spolupráce českých a německých historiků vedených profesorem Thomasem Wünschem z Universität Passau.

legendární skupiny a vysílací místa radiostanic Sparta I a Sparta II, která mapuje příslušná místa paměti zejména v Praze, Plzni, Dobřichovicích, Cerhovicích a Kladně.

Žánr průvodce opustil Jiří Padevět v roce 2017 u knihy *Dotek Anthropoidu*, ve které vylíčil přípravu, provedení atentátu na Heydricha a následné represe. Většinu textu této knihy tvoří komentované dokumenty z dobového tisku a z proveniencí německých bezpečnostních složek. V roce 2018 vyšel Padevětovi další průvodce *Za dráty: tábory v období 1938–1945 na území dnešní České republiky*, v němž předložil místa paměti podle současných krajů. Krátce na to publikoval knihu *Odbojová skupina bratří Mašinů*, kde se jeho zájem posunul do totalitní éry. Všechny zmíněné Padevětovy publikace jsou doplněny bohatým a velmi kvalitním obrazovým materiálem.

Průvodce stalinistickou Prahou se řadí do ediční řady, která si klade za cíl představit „tisíce lidských příběhů“. Se svými téměř tisíci strany se jedná o dosud nejobjemnější knihu této řady. Autor zvolil osvědčenou strukturu: po krátkém úvodním slovu následují kapitoly, rozdělené podle městských částí. V nich se věnuje mj. domům, palácům, ministerstvům, úřadům, školám, divadlům, kinům, výstavištím, bytům, parkům. Hlavní pozornost patří významným či zajímavým osobnostem stalinistické éry, příslušníkům třetího odboje, obětem perzekucí (mj. v rámci souzení tzv. zločinů proti republice), politickým činitelům komunistické strany, poslancům Národního shromáždění, představitelům bezpečnostních a vojenských složek, umělcům, vědcům, učitelům, sportovcům, církevním předákům, nakladatelům atd. Na přehledné úvodní mapce dané městské části jsou vyznačena čísla příslušných hesel. Jejich rozsah je různý: zahrnuje několikastránková hesla i několikařádkové krátké informace. Velmi kvalitní obrazová příloha obsahuje ukázky dokumentů, fotografie osobností, událostí, budov, knih atd.

Autor čerpal z pramenů v Národním archivu, Národním filmovém archivu, Vojenském ústředním archivu, Archivu hlavního města Prahy a Archivu bezpečnostních složek. Využil i desítky dalších zdrojů, dobových pramenů a tisku i vědeckých publikací. Jejich seznam, rozdělený na archivní prameny, literaturu a internetové zdroje, najdeme na konci publikace. Velmi precizně jsou vypracovány zdroje fotografií. Zde převažují ČTK, Národní archiv, Sbírka Národního muzea, Archiv hlavního města Prahy, Archiv Robina Brichty a Archiv autora. O autorově seriózním přístupu svědčí i to, že text doplňují kvalitní jmenný rejstřík, místní rejstřík a věcný rejstřík. Elektronická verze průvodce se bohužel nepřipravuje.

Autorovi se podařilo zachytit tíživou atmosféru doby „zmaru“, kdy se komunistická zvůle projevovala též pronásledováním lidí s odlišným politickým názorem, společnost se musela vyrovnávat s důsledky znárodnování, zavádění centrálně plánované ekonomiky, kolektivizace, emigrace, denunciací, politickými procesy. Z významných představitelů třetího odboje Padevět zdůraznil roli skautské vedoucí Dagmary Skálové, která se s několika skauty připojila k připravovanému protikomunistickému povstání. U hesla věnujícího se dnešní Filozofické fakultě Univerzity Karlovy je důraz položen na perzekvované pedagogy a studenty (Miloslav Hýsek, Růžena Grebeníčková, Alexandr Kliment, Jan Patočka a sedm dalších), známé literáty (Josef Škvorecký, Milan Kundera), ale zmíněny jsou i opory nové éry (Ludvík Svoboda, Václav Husa, Oldřich Říha ad.). Velmi zajímavé jsou například

i vybrané akce, které se konaly v Obecním domě v letech 1948–1954: vedle konference Svazu československých spisovatelů je zmíněn i Pražský vzorkový veletrh, setkání vlasteneckých katolických kněží či instruktaž pro členy výměnných poboček v rámci měnové reformy. U hesla Národní divadlo je zajímavé sledovat vzrůstající počet zařazených děl ruských a sovětských autorů i výběr domácích dramatiků a hudebních skladatelů podle třídního hlediska. Za hlavní architektonické projevy stalinistické éry jsou označeny hotel International a Stalinův pomník na Letné.

Průvodce je výbornou pomůckou pro analýzu padesátých let, navíc by mohl napomoci k dalšímu vyrovnání se s tíživým dědictvím komunistické éry, neboť zmapoval mnoho nespravedlivostí, zločinů a politických „zvěstev“. Autor v rozhovorech, věnujících se vydání průvodce upozornil i na nepříliš intenzivní připomínání si stalinistické epochy v dnešním hlavním městě. Přimlouvá se za intenzivnější zaznamenávání vzpomínek pamětníků, dále vybudování velkého památníku druhého a třetího odboje v Ďáblíckém hřbitově, jakož i zřizování informačních tabulek, které by vysvětlovaly historii konkrétních budov. Padevět též navrhl z věznice na Pankráci, nechvalně známé z doby nacistické okupace i komunistického totalitarismu, vybudovat velké muzeum totality.

František Stellner

Petr BLAŽEK (ed.)

„Kéž je to všechno ku prospěchu obce!“ Jan Patočka v dokumentech Státní bezpečnosti
Praha, Academia – OIKOYMENH 2017, 495 + xcvi s. obrazových příloh,
ISBN 978-80-200-2663-7, ISBN 978-80-7298-203-5.

Českého filosofa Jana Patočku (1. června 1907 – 13. března 1977) si širší veřejnost obvykle připomíná v souvislosti s jeho působením v pozici mluvčího Charty 77. Je proto překvapivé, že právě poslední dny a měsíce Patočkova života doposud nebyly důkladněji zmapovány. Ba co víc, mnohé události, zejména pak ty související s Patočkovou smrtí, bývají popisovány nepřesně či zavádějícím způsobem.¹ Tuto situaci by mohla napravit edice Petra Blažka, zpřístupňující soubor dokumentů, které v souvislosti s osobou Jana Patočky během šedesátých a zejména pak sedmdesátých let shromažďovala československá Státní bezpečnost, ať už v Patočkově vlastním svazku „Spoj“ či v rámci svazků jiných. Do rukou se tak čtenáři dostávají materiály, s jejichž pomocí si lze vytvořit přesnější představu jak o represích, kterým byl tehdy Patočka dlouhodobě vystaven, tak o klíčových událostech posledních měsíců a dní jeho života.

Blažkem editované prameny – celkem 155 dokumentů – pocházejí z různých útvarů StB: Jsou tu svazky operativních útvarů StB (60., 70. a 80. léta, D 1–108), svazky Správy sledování StB (70. léta, D 109–135), protokoly z výslechů, včetně rozhovoru a prohlášení J. Patočky (70. léta, D 136–144) i mimořádné zprávy StB o ohlasech na

1 Jako příklad lze zmínit nedávný výklad Jamese Mense, z jehož popisu posledních událostí Patočkova života by člověk mohl dojít k závěru, že Patočka zemřel přímo během policejního výslechu či bezprostředně po něm, nikoliv až zhruba deset dní poté v nemocnici (srov. James MENSCH, *Patočka's Assubjective Phenomenology: Toward a New Concept of Human Rights*, Würzburg 2016, s. 11).

Patočkovu smrt a následný pohřeb (70. léta, D 145–150).² Zařazeny jsou i dokumenty z pozdějšího vyšetřování způsobu, jakým příslušníci StB vůči Patočkovi postupovali (90. léta, D 151–155). Knihu otevírá úvodní, patnáctistránková studie z pera Petra Blažka, která stručně shrnuje okolnosti, za kterých shromážděné dokumenty vznikly. Kromě archeografické poznámky, poznámkového aparátu, rejstříku a dalších náležitostí je kniha vybavena také bohatou obrazovou přílohou, jež zahrnuje například náhledy některých dokumentů, fotografie ze sledovacích akcí StB či snímky z Patočkova pohřbu.

Nejlepší cestou, jak k publikaci přistoupit, je poukázat na skutečnost, že kniha vyšla u příležitosti čtyřicátého výročí vzniku Charty 77. Právě událostmi, které jsou s touto československou občanskou iniciativou spojené, totiž dění zachycené v Blažkem shromážděných dokumentech vrcholí. Odkazuje k nim ostatně i titul publikace, jež cituje Patočkovu poznámku připojenou pod podpis Charty 77 (D 46, s. 182). Není proto náhodou, že publikace byla veřejnosti představena 1. března 2017 během tiskové konference, která přesně po čtyřiceti letech připomínala Patočkovu setkání s holandským ministrem zahraniční Maxem van der Stoelem. Stejně jako tehdy se i v roce 2017 tiskové konference v témž hotelu Intercontinental zúčastnil Dick Verkijk, holandský novinář, který v roce 1977 zorganizoval setkání mezi Patočkou a Maxem van der Stoelem.³

StB však Patočku a jeho blízké sledovala již dříve. První záznam, který nám Blažek předkládá, se překvapivě netýká primárně Patočky, nýbrž jeho syna Jana, který byl roku 1960 přistižen v oboře Hvězda, jak na zeď píše nápis „I like Ike“ představující volební heslo tehdejšího amerického prezidenta Dwighta Eisenhowera.⁴ Syn Jan byl za to v posledku vyloučen ze střední školy, přičemž příslušné dokumenty se hemží poznámkami, že otec Patočka je „orientován na Západ“ a ovlivněn „idealismem“ apod. (D 1–8, s. 55–71).

První rozsáhlejší soubory dokumentů, představené v publikaci, pocházejí ze šedesátých let (srov. Úvod, s. 10n.). Patočkův osobní svazek, spis „Spoj“, pak začal být veden až od roku 1977, tedy po Patočkově podpisu Charty 77 (D 39, s. 170). Navzdory některým jeho nepřehledným aktivitám – ať už šlo o cestu na filosofickou konferenci ve Varně roku 1973 (D 12, s. 81n.) či právě angažmá v Chartě 77 – však StB Patočku až do setkání s Maxem van der Stoelem nejspíš nepovažovala za skutečně akceschopného. Po podpisu Charty 77 sice během 5. až 17. ledna následovala řada výslechů (D 136–142, s. 437–464),

---

2 Tyto dokumenty (D 145–150) Blažek již dříve publikoval také samostatně: Petr BLAŽEK, *Mimořádné zprávy Státní bezpečnosti o hlasech na smrt a pohřeb prof. Jana Patočky*, Securitas Imperii, 2016, č. 29/2, s. 244–281.

3 K tomu viz jednak vzpomínky samotného Verkijka (Dick VERKIJK, *Od pancéřové pěsti k pancéřové vestě*, Brno 2002, s. 181n.) a jednak Verkijkem pořízený záznam rozhovoru mezi Patočkou a van der Stoelem, který byl prvně zveřejněn právě na pražské vzpomínkové tiskové konferenci 1. března 2017 (*Jan Patočka a Max van der Stoel – audio záznam setkání z 1. 3. 1977*, Hotel Intercontinental, Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=GNaCP4fKFuk&feature=youtu.be/10.2.2019/>).

4 Upozorňujeme na drobnou chybu v Blažkově úvodní studii, kde se na s. 10 na čtvrtém řádku posledního odstavce píše, že k dané události došlo 19. listopadu 1961, správně však má být 1960 (srov. D 1, s. 55).

několik fotografií (včetně té s Jiřím Hájkem použité na přebalu knihy) rovněž dokládá existenci sledování (Obrazová příloha, s. XXIX–XXXIII), Patočkovi, tehdy již několik let emeritovanému profesorovi, však poté zřejmě nebyla věnována taková pozornost jako jiným chartistům.

Patrně i díky tomu nakonec 1. března došlo ke zmíněné tiskové konferenci s holandským ministrem zahraničí. Zatímco Václav Havel seděl ve vyšetřovací vazbě a Jiří Hájek byl střežen ve svém bydlišti, Patočku, třetího z mluvčích Charty 77, StB pod takovým dohledem zřejmě neměla. Holandský novinář Dick Verkijk ho vyzvedl přímo u něj doma a odvezl ho do hotelu Intercontinental. Právě tam došlo k dodnes připomínanému setkání s Maxem van der Stoelem, které československou občanskou iniciativu proslavilo po celém světě.⁵ StB se pak na Patočku pochopitelně zaměřila a ve dnech 1.–3. března ho začala znovu vyslýchat (D 50–56, s. 197–213). Kromě jiného mu tak chtěla zabránit v dalších aktivitách.

Aby se Patočka 3. března nemohl zúčastnit recepce, pořádané Zastupitelským úřadem Spolkové republiky Německo, byl pod záminkou možnosti setkat se s vyšším funkcionářem Federálního ministerstva vnitra pozván na výslech do Ruzyně, který spolu s různými přestávkami trval celkem deset hodin a skončil až v devět hodin večer (D 57, s. 214). Právě tento výslech byl podle všeho impulsem ke zhoršení Patočkova zdravotního stavu. Po návratu z výslechu v noci z 3. na 4. března byl Patočka stíhán zdravotními potížemi a dne 4. března dopoledne byl proto v posledku hospitalizován ve Fakultní nemocnici Strahov (přijat „pro bolesti v srdeční krajině a dušnost“). Tam nakonec, jak uvádí lékařská zpráva, po zlepšení stavu ve dnech 8. a 9. března („nemocný zcela bez obtíží“) došlo v noci z 10. na 11. března k „náhlému bezvědomí a ochrnutí pravé poloviny těla“, přičemž „po krátkém přechodném zlepšení stavu“ došlo „opět k bezvědomí“ – dne 13. března v 11:30 hodin pak Patočka podle lékařské zprávy zemřel (srov. D 67–68, s. 235–238, viz též D 59–62, s. 220–226).

Nelze při tom přehlédnout, že již ve zprávě zabývající se Patočkovým zdravotním stavem z 10. února 1977 je uvedeno, že „Patočka je potenciálně ohrožen na základě svých chorob např. vznikem srdečního infarktu, mozkové mrtvice apod., což může nastat kdykoliv“ (D 48, s. 188). StB poté věnovala intenzivní pozornost Patočkovu pohřbu, který se konal 16. března 1977 na pražském Břevnově. Kromě znemožnění účasti některých hostů (například Patočkova přítele, německého filosofa Waltera Biemela – D 74, s. 251n.), sledování návštěvníků (Obrazová příloha, s. LV–LXXIII) a rušení průběhu pohřbu např. řevem motocyklů z nedalekého závodiště (D 83, s. 273n.) se StB postarala také o to, aby duchovní vykonávající obřad byl jejím spolupracovníkem a zaručil, že průběh obřadu bude mít pod kontrolou (D 75, s. 253n., D 78, s. 261).

Asi nejpůsobivější část celého souboru dokumentů představují záznamy z výše zmíněných výslechů z ledna 1977 (D 136–142, s. 437–464). Patočka v nich příslušníkům StB otevřeně odmítá odpovědět na kladené otázky týkající se okolností vzniku prohlášení Charty 77 a podílu různých osob na jeho sepsání. Důvod Patočkova postoje je výstižně

---

5 D. VERKIJK, *Od pancéřové pěsti k pancéřové vestě*, s. 177–183. K tomu srov. Patočkovi písemně odpovědi pro německý týdeník *Die Zeit* z 9. března 1977: *Poslední interview*, in: Jan Patočka, *První skica k podobizně*, Praha 2017, s. 29–32.

zachycen v jedné z odpovědí ze 13. ledna: „Znovu opakuji, že odmítám o těchto skutečnostech vypovídat, a to proto, že se necítím být dotazován na tyto skutečnosti na patřičném místě, neboť celou tuto záležitost nepovažuji za trestnou“ (D 140, s. 455).

Vedle hlavní linie, sledující poslední měsíce Patočkova života, jejíž klíčové momenty jsme se zde pokusili načrtnout, lze ovšem v Blažkem předložených dokumentech zachytit celou řadu „vedlejších“ příběhů, týkajících se nejen Patočky, nýbrž i jeho příbuzných, přátel a spolupracovníků či lidí, které StB ze spolupráce s Patočkou prostě jen podezřívala. Čtenářům tak publikace poskytuje bohatý materiál, který přímo vybízí k hlubšímu studiu jednotlivých událostí, problémů a motivů.

V tomto světě tedy editorovi Petru Blažkovi nelze než poděkovat, že předložil přehledně zpracovanou edici, zpřístupňující jinak jen archivně dostupné materiály. Čtení jednotlivých dokumentů a orientaci v nich výrazně usnadňuje jejich očíslování a rozčlenění do několika oddílů, především však důkladný poznámkový aparát, který čtenáře upozorňuje na souvislosti mezi jednotlivými dokumenty, na významy různých krycích jmen a základní údaje jejich nositelů či na různé věcné chyby, jež dokumenty nezdědka obsahují. Nelze nezmínit ani dobře vypadající a kvalitně provedené zpracování publikace nakladatelstvími Academia a OIKOYMENH. Materiál je díky tomu náležitě připraven pro četbu, studium i kritickou analýzu, jež už je úkolem pro samotné čtenáře.

Vůči publikaci je však možné vznést také některé výhrady. Především považují za nedostatečné, jakým způsobem Blažek vymezil – či spíše nevymezil – obsah edice. Jak v „Úvodu“, tak v „Archeografické poznámce“ sice důkladněji popsal jednotlivé zpracované soubory dokumentů a okolnosti, za kterých vznikly, úvodní poznámky však postrádají objasnění toho, proč se při ilustraci represí, kterým Patočka musel čelit během svého života, edice omezila „jen“ na dokumenty StB. Není sice sporu o tom, že je logické vymezit edici dokumentů právě na základě jejich původce, tedy StB. Čtenář se však může ptát, proč se editor nepokusil o ambicióznější projekt a při snaze ilustrovat represe vůči Patočkovi se nesnažil vzít v úvahu i dokumenty z jiných zdrojů.

Z předložených dokumentů StB se totiž, překvapivě, mnoho nedozvíme například o dalších významných zásazích do Patočkova života – totiž o jeho vynucených odchodech z univerzitní půdy, které ostatně Blažek okrajově zmiňuje (Úvod, s. 10, 13). Vzhledem k tomu, že první rozsáhlejší soubor dokumentů StB pochází až z 60. let, nedozvíme se v knize takřka nic o obtížích, kterým musel Patočka čelit v poúnorové době, kdy byl donucen opustit jak Masarykovu univerzitu, kde tehdy krátce působil, tak svou alma mater, Univerzitu Karlovu. Stejně tak se – s výjimkou výslechu Dorotheý Neumärkerové z roku 1971 (D 11, s. 78n.; srov. též Úvod, s. 13) – mnoho nedozvíme ani o okolnostech Patočkova nuceného penzionování roku 1972. Je proto překvapivé, že se Blažek podrobněji nevyjadřuje k otázce, zda mimo archiv StB neexistují další úřední či jiné dokumenty, které by ilustrovaly okolnosti Patočkova odchodu z univerzitní půdy (srov. tamt., s. 10, 13).

Blažkovi tedy není vytýkána skutečnost, že se při sestavování publikace omezil pouze na dokumenty StB – což je legitimní přístup –, nýbrž fakt, že toto své rozhodnutí dostatečně nevysvětlil (proč má smysl dělat edici zaměřenou „jen“ na dokumenty StB?). S výjimkou nerozvedené poznámky o „dalších písemných pramenech z předchozího období“

a odkazu na protokol z výslechu Václava Černého z roku 1952 (tamtéž) se nijak nevyjádřil k možnosti existencí jiných zdrojů ilustrujících další uskutečněné represe (např. zda žádné další takové dokumenty neexistují, nezachovaly se či se je nepodařilo nalézt, popř. z nějakého důvodu nebylo vhodné či možné je do edice zařadit?). Stejně tak nepopsal omezení, která ze zvoleného pojetí edice vyplývají (např. proč se čtenář z předložených dokumentů StB mnoho nedozví o Patočkových nedobrovolných odchodech z univerzitní půdy?).

Výhrady týkající se celkové koncepce edice konečně podporuje také skutečnost, že sám Blažek omezení pouze na dokumenty StB důsledně nedodržel. Soubor materiálů StB totiž doplnil o dokumenty z 90. let, jež ilustrují vyšetřování, které bylo v souvislosti s represemi vůči Patočkovi vedeno s příslušníky StB (D 151–155, s. 493–508). Byť si otázka (ne)potrestání někdejších příslušníků StB zaslouží naši pozornost, zařazení těchto dokumentů do publikace považují za nekoncepční.

Význam Blažkovy edice tedy spočívá zejména v tom, že čtenáři přehledným a pečlivým způsobem předložil obtížně dostupné archivní materiály, které v rámci sledování Jana Patočky shromažďovala někdejší StB. Jak už bylo řečeno, z tohoto hlediska není publikaci co vytknout a je třeba ocenit velký kus práce, který editor při zpracování dokumentů odvedl. Na straně druhé nás však může mrzet, že nevznikla publikace, která by ilustrovala veškeré represe, jež byly vedeny vůči Patočkovi. Stejně tak je škoda, že Blažek nedoplnil edici širším vlastním výkladem, který by zašel dál než skromná úvodní studie. Na rozsáhlejší a detailnější historické probádání totiž Patočkův život stále čeká.⁶ Cílem těchto připomínek je ovšem především poukázat na možné cíle další badatelské a vydavatelské činnosti, nikoliv snižovat nesmírný význam práce, kterou odvedl Petr Blažek.

Jakub Homolka

---

6 K tomu viz Jakub HOMOLKA, *Vydávání a interpretace Patočkovy pozůstalosti: Pokus o znovuotevření diskuse*, Filosofický časopis, 6/2017, s. 952n.

ZPRÁVY O LITERATUŘE

Obecné

Jitka BALCAROVÁ – Eduard KUBŮ –
Jiří ŠOUŠA (eds.)

*Venkov, rolník a válka v českých zemích
a na Slovensku v moderní době*

Praha, Národní zemědělské muzeum 2017,
437 s., ISBN 978-80-86874-87-6.

V poslední dekádě jsme svědky posunu dějin válek v tuzemském prostředí od klasických operačních dějin k výraznější interdisciplinaritě, jež kromě faktografického popisu událostí reflektuje také každodennost, dějiny mentalit, kolektivní paměť a další fenomény, jež umožňují plastičtější a komplexnější podchycení dopadů ozbrojených konfliktů na společnost. Do této kategorie patří i recenzovaná publikace.

Autorský kolektiv sleduje období od počátku 17. století do druhé poloviny století 20., tedy éru formování a upevňování (proto)moderních centrálně řízených států. Zároveň jde o období rozšiřování gramotnosti, jež spolu s rozrůstáním a profesionalizací státního i zeměpanského byrokratického aparátu zajišťuje relativní dostatek písemných pramenů, a to i z venkovského prostředí.

Publikaci editoři rozčlenili do čtyř tematických celků. První z nich se věnuje postavení rolníka jako aktéra válečných operací. Následuje kapitola zaměřená na válečné aprovizace. Třetí sekce se zabývá rolníkem coby obětí válečného konfliktu. Čtvrtá část sleduje válečné a poválečné systémové změny

a jejich dopady na venkov. Na první pohled zaujme jistá rozsahová nevyváženost kapitol: především první dvě působí oproti těm následujícím výrazně skromněji. Dojem jisté nahodilosti a nevyváženosti některých témat posiluje i absence úvodů a závěrů jednotlivých částí knihy.

V publikaci se podařilo shromáždit řadu cenných a podnětných příspěvků. Hned první kapitolu vhodně uvozuje stať Václava Černého o vývoji branné povinnosti v českých zemích. Následující studie Richarda Stojara nahlíží na venkov jako na dějiště partyzánské války v celoevropském kontextu 19. a 20. století. S hlavními tezemi autora lze souhlasit, je však škoda, že tuzemské prostředí je v textu poněkud odbyto. Pozornosti autora unikly poměrně unikátní, byť epizodní aktivity partyzánského oddílu Alfreda Vivenota v roce 1866. Popis situace obyvatelstva za nacistické okupace zůstal redukován na území protektorátu a životní podmínky autochtonní populace bez přihlídnutí k početným českým a polským enklávám v zabraném pohraničí i k relativně velkým počtům válečných zajatců a pracovních sil, z jejichž řad se partyzáni nezřídka rekrutovali.

Druhá kapitola, věnovaná aprovizacím, se formou případových studií soustředila na období dvou světových válek. O komplexnější pohled usiluje příspěvek Ivana Jakubce a Jana Štemberka o cestování mezi městy a venkovem v letech nacistické okupace.

Největší počet příspěvků, jedenáct, obsahuje třetí část, nazvaná „Rolník – obětí válek“.

Jde především o regionálně-historické či materiálové studie, jež celkem rovnoměrně pokrývají většinu sledovaného období. Pozornost zasluhují především podrobně a pečlivě zpracované stati Josefa Šrámka a Miroslava Svobody o venkově ve válečném roce 1866. Dlouhodobým a nadregionálním přesahem se vyznačuje studie Jana Drlíka „Rolník, kůň a voják (17. až 20. století)“. Zůstává však převážně v obecné rovině a zasloužila by hlubší rozvedení nesporně atraktivního a v českém prostředí doposud nepříliš zmapovaného tématu.

Ve čtvrté části převažují příspěvky k dějinám 20. století. Tento fakt se jeví jako přirozený, ostatně právě následky dvou světových válek přinesly nejrozsáhlejší systémové změny, jež silně zasáhly i venkov. Statě Jitky Balcarové a Milana Hořejše přibližují genezi německé kolonizace na venkově, další texty se věnují kolektivizaci zemědělství po roce 1948.

Editorům se podařilo shromáždit rozsáhlé množství poznatků k rozličným dílčím tématům v rámci poměrně dlouhého historického období. Závěrečné shrnutí z Pera Eduarda Kubů a Jiřího Šouši nabízí několik důležitých podnětů k zamyšlení, byť z rozsáhlého materiálu by se nabízelo vytěžit zevrubnější a rozsáhlejší komparaci, než jakou skýtá pouhých šest stran závěru. Knihu doplňuje množství fotografií a ilustrací. Ocenění zasluhuje v neposlední řadě i fakt, že publikace je dostupná online na stránkách vydavatele.

Ondřej Kolář

Pavel ŠTĚPÁNEK

Kapitoly z dějin česko-španělských kulturních styků a vztahů

Praha, Karolinum 2018, 282 s., ISBN 978-80-246-3671-9.

Roku 1880 vydal spisovatel a známý pražský restaurátér Ota Pinkas publikaci *Cesta po Španělich*. Již v prvních řádcích předmluvy se pozastavuje nad skutečností, že španělská kultura (literatura a dějiny umění) je, na rozdíl od kultury francouzské či anglické, v českém prostředí „skorem úplně neznáma“, ačkoli „zasluhuje právě Španělsko mnohem větší pozornosti vzdělanců, než se to až dosud děje“ (s. V). Po Pinkasovi přibývali další, kteří si uvědomovali pozoruhodnost a specifickou španělské kultury, oceňovali ji a podrobovali zkoumání. Jednou z oblastí, která postupně začala přitahovat větší pozornost českých hispanistů a historiků, se stala problematika vztahů mezi „srdcem“ a „hlavou“ Evropy, jež odhalovala dříve neartikulovanou blízkost španělského a českého kulturního prostředí. Významnou roli v rekonstruování barvitě mozaiky „česko-španělských kulturních styků a vztahů“ zaujímá bezesporu český kunsthistorik a hispanista, jehož není třeba čtenáři představovat: Pavel Štěpánek.

Jeho nová publikace shrnuje, jak sám zmiňuje v úvodu, „nejvýznamnější autorovy vědecké a odborné příspěvky z posledních dvou desetiletí (1996-2015) pohybující se na rozhraní dějin umění, obecných a náboženských dějin, ikonografie a obecné historie“ (s. 9). Záměrem knihy je představit v uceleném souboru dříve separátně publikované či prezentované příspěvky, které se zabývají především španělskými vlivy v českém prostředí a poukazují na vztahy mezi českou a španělskou (výtvarnou) kulturou

renesance, manýrismu a baroka. Prostřednictvím živých exkurzů na šlechtické dvory, do prostor sakrálních i profánních, na plátna malířů, mezi náhrobky či do světa módy i lidových zvyků a tradic se čtenář seznamuje s konkrétními a specifickými projevy španělské kultury v českém prostředí a díky komentářům Pavla Štěpánka, který se zdaleka neomezuje pouze na kunsthistorický diskurs, proniká též do obecnějších témat historických a náboženských.

Vedle problematiky, která byla v českém prostředí z odlišné perspektivy tematizována i jinými autory („španělská strana“ a její politický i kulturní vliv, rudolfínské sbírky, španělská humanistická vzdělanost a její recepce v českém prostředí aj.) se setkává i s tématy a příběhy méně známými či zcela neznámými. Sleduje stopy „Euklida Západu“, českého jezuitu Jakuba Kresy, který „naučil malovat“ Antonia Palomina (s. 179–186), odhaluje na plátnech Karla Škréty španělskou inspiraci i četné motivy vztahující se k hispánskému intelektuálnímu prostředí, je poučen o existenci španělských základů Lomce i o španělské etapě Emauzského kláštera v Praze a pobaví se při zmínce o satirické inkorporaci španělské tematiky do hanácké lidové kultury.

Publikace je tvořena celkem sedmnácti kapitolami; z pojednávaných témat, která ještě výše nezazněla, zmiňme následující: sv. Terezie v českém barokním umění, iberské prvky v ikonografii barokního umění v severozápadních Čechách, ikonografie sochy španělského Krista Medinaceliského v kostele trinitářů na Novém Městě v Praze, kult sv. Isidora Madridského či sv. Josefa Kalanského (objasnění okolností a podmínek jeho přednostního uvedení a recepce na Moravě) či představení a analýza dokumentu o stavbě staroboleslavského kostela.

U všech těchto témat nalezneme přirozeně opět společného jmenovatele, jímž je hispánská kultura a její přesahy do českých zemí. Ocenit lze přitom, že jazyk výtvarného umění vede ve zkoumání Pavla Štěpánka účinný dialog s dalšími oblastmi lidského vědění; autor se nespokojuje s pouhou deskripcí, nasycenou fakty a konstatováními, nýbrž jeho cílem je analýza a problematizace zkoumaných jevů. Při charakteristice zvolené problematiky poukazuje na analogie, paralely, ale i odchylky, například opakovaně zdůrazňuje potřebu neopomíjet „národnostní složku“ církevních řádů, přestože jejich povaha byla „nadanárodní“ (s. 222).

Rozsah i charakter kapitol je různý (což je přirozený důsledek skutečnosti, že se jedná o soubor dříve a na sobě nezávisle vzniklých prací), někdy se čtenář setká s obsáhlým prozkoumáním konkrétního problému, jindy s přístupem obecnějším. Autor sám v úvodu poukazuje na to, že některé formulace a informace se v jednotlivých částech knihy opakují, což lze vnímat jako pozitivní možnost pro čtenáře, kteří nechtějí studovat celou publikaci a rozhodnou se vybrat si pouze dílčí kapitoly na základě individuálních preferencí. Poznámky k jednotlivým kapitolám ponechal autor záměrně v podobě, v níž se objevily v předchozích publikacích; ačkoli jde o řešení spíše nestandardní, problematické pro samotného čtenáře jistě není. Jak Pavel Štěpánek rovněž poznamenává, publikaci nebylo bohužel možné z finančních důvodů doprovodit bohatým (a barevným) obrazovým materiálem. Ani tak ovšem není čtenář ve vizuální rovině ochuzen: každá kapitola obsahuje fotografie zkoumaných výtvarných objektů, dokumentů či portrétů historických protagonistů. Některé kapitoly jsou oživeny též

etymologickými exkurzy, přepisy dokumentů a úryvky literárních děl.

Publikace Pavla Štěpánka jistě zaujme, poučí i potěší nejen ty čtenáře, kteří se odborně i příležitostně zabývají dějinami umění a španělského kulturního prostředí, ale též všechny, kteří se rádi dozvídají více o světě, v němž žijí, chtějí mu porozumět v jeho vícevrstevnatosti a rozmanitých historických perspektivách. Knihu je v určitém smyslu možné chápat i jako výjimečnou a specifickou „příručku“ pro cestovatele a návštěvníky památek a galerií, kteří se nespokojí s pouhými deskripcemi, nechávají se rádi překvapovat novými souvislostmi a budou potom odměněni tím, že v Praze, Plasích či v Hradisku u Olomouce budou moci objevovat El Escorial.

Jana Černá

Stanislav PETR

***Soupis rukopisných bohemi-
k ve vatikánské knihovně Palatina***

(= Studia o rukopisech –
Monographia XX)

Praha – Řím, Masarykův ústav
a Archiv Akademie věd České
republiky 2016, 2 svazky (1. sv. katalog,
CXCXV+601 s.; 2. sv. rejstříky, s. 611–945),
ISBN 978-80-87782-60-6.

Téměř tisícistránkový katalog je zároveň prvním svazkem plánované řady Codices manuscripti Bohemici bibliothecarum Vaticanarum et Italicarum, v níž by měly být postupně publikovány soupisy bohemiálních rukopisů dalších knihoven; perspektivně by mělo jít jak o další knihovní celky, uložené ve vatikánské apoštolské knihovně, tak o bohemika z jiných římských knihoven a výhledově také z dalších lokalit na italském území.

Zpřístupňování diplomatického materiálu k českým středověkým dějinám začalo systematicky probíhat po otevření vatikánského archivu badatelům roku 1881, po vzniku Československa bylo podpořeno zřízením Československého historického ústavu v Římě, a přes obtížné udržování kontinuity před rokem 1989 mohlo opět pokračovat od počátku 90. let 20. století. O výzkumu rukopisů však něco podobného říci nelze. Nebyl totiž systematicky plánován ani organizován; jednalo se spíše o zájem o jednotlivé rukopisy v souvislosti s konkrétním tématem nebo o „vedlejší produkt“ činnosti badatele, který pobýval v Římě s jiným primárním pracovním úkolem. Přesto se během téměř dvou století nashromáždila povědomost o řadě bohemiik tohoto typu a o důležitých knihovnách a fondech, kde jsou uložena.

Logickým dalším krokem bylo pak zahájení prací na systematictější výzkumu a přípravě katalogů. Práce se ujal zkušený badatel, Stanislav Petr z Komise pro studium a soupis rukopisů při Masarykově ústavu a Archivu AV ČR. Od roku 1999, kdy začal pracovat na tomto úkolu, publikoval dva katalogy rukopisů uložených v Římě: Roku 2014 šlo o soupis bohemiik v knihovnách Angelica, Corsiniana a Valli-celliana, druhým výstupem je tento svazek. Zatímco tři prve katalogizované celky nepatří mezi římskými knihovnami k nejdůležitějším, u Palatiny je situace jiná. Před přesunem do Říma byla jednou z největších knihoven na území Říše, a také v rámci vatikánské apoštolské knihovny patří k významným celkům.

Bohemika jsou v tomto katalogu podchycena vyčerpávajícím způsobem. Jde tedy o rukopisy, které jsou v nějaké prokazatelné souvislosti s českými zeměmi – ať vznikem,

ať obsahem, vlastníkem či uživatelem. Výzkum byl proveden velmi důkladně. Autor se nespokojil s vytipováním možných rukopisů na základě katalogů a zjištění starších badatelů, ale vzhledem k tomu, že nejdůležitější soupis latinských rukopisů Palatiny byl vydán již v 80. letech 19. století a je zjevně zastaralý, rozhodl se jeho údaje revidovat; podařilo se mu tak identifikovat několik dalších bohemik.

Celkem nakonec zařadil do předloženého katalogu sedmdesát osm rukopisů. Jejich popisy jsou zpracovány na základě zásad popisu rukopisů z roku 1985 s přihlédnutím k současným rukopisným katalogům. O jejich důkladnosti svědčí již to, že popis sedmdesáti osmi kodexů zabírá téměř šest set stran. Velká pozornost je věnována jak obsahu, tak vnějším znakům – identifikaci filigránů, rozlišení písarských rukou a základní charakteristice písma, stejně jako struktuře svazků; mnoho z nich jsou konvoluty, složené z částí různého původu. Zmíněn je i fyzický stav rukopisů, jejich případné poškození. Naprostá většina katalogizovaných rukopisů pochází z období pozdního středověku – sklonku 14. a hlavně 15. století. Obsahově je nutno zmínit, že zdaleka nejde jen o texty „literárního charakteru“ v nejšířím slova smyslu. V kodexech je řada opisů listin a listů, stejně jako záznamy ze zasedání basilejského koncilu. České reformní hnutí a vůbec situace v Čechách v husitském a pohusitském období jsou ve sledovaném souboru rukopisů vůbec výrazně zastoupeny, a to právě v rukopisech vzniklých mimo Čechy, především na německém území, kde však byla tato tematika aktuální a zajímavá.

Katalog je opatřen informativním úvodem, přinářejícím údaje i o vývoji a širším kontextu bohemikálního bádání v Římě se

zaměřením na rukopisy, základní informaci o Palatině, o bohemikách v ní – zde lze zvláště upozornit na užitečný přehled bohemikálních rukopisů v jednotlivých odděleních (s. XXVI–XLIV).

Druhý, zhruba třisetstránkový svazek katalogu obsahuje pečlivě zpracované rejstříky – jednak jmenný a místní a věcný, jednak obvyklé rejstříky moderních rukopisných soupisů: chronologický, rejstřík datovaných rukopisů, lokalizovaných rukopisů, rejstřík vlastníků, písařů, latinských incipitů. Listiny a listy zapsané v jednotlivých rukopisech jsou integrovány do věcného rejstříku. Obrazová příloha přináší kvalitní barevné snímky. Úvod je kromě češtiny zveřejněn také v překladu do italštiny a němčiny. Samotné popisy rukopisů jsou české, stejně tak i rejstříky. Je otázka, zda u jmenného a místního rejstříku by latina s ohledem na využití zahraničními badateli nebyla stále ještě praktická; formulace stručných rejstříkových hesel v tomto jazyce je dobře proveditelná. Vytvoření a zveřejnění tohoto moderního a pečlivého soupisu je jednoznačným přínosem.

Hana Pátková

Jakub MAMULA
*Městská privilegia. Kapitoly
z dějin města Krnova*

Krnov, Město Krnov 2018, 277 s.,
ISBN 978-80-87826-19-5.

Regionální historiografie hraje v českém dějepisectví tradičně důležitou roli. Je pozitivním rysem, že toto bádání (povětšinou materiálově zaměřené) v České republice neskomírá pod tíhou intelektuálně atraktivnějších, interpretativních přístupů, jak tomu bývá v krajinách s dialekticky nastá-

veným vzdělávacím systémem. Monografie krnovského archiváře Jakuba Mamuly je toho dobrým odrazem. Z hlediska obsahového lze knihu klasifikovat jako převážně faktografickou a popisnou (zcela v intencích pozitivisticko-vlastivědného „zpytvání“). Koncepce díla oproti tomu vykazuje poměrně nestandardní charakter.

Mamula knihu strukturoval v duchu jakési chronologicky řazené antologie všech důležitých privilegií pro město Krnov (od středověku až do poloviny 17. stol.). Každá z dvaceti pěti kapitol začíná edicí určitého privilegia v originálním znění zdrojového pramene (většinou německy), následuje autorův překlad do moderní češtiny a nakonec středně dlouhý kontextualizační text. Kapitoly mohou být vnímány jako samostatné materiálové studie, což podtrhuje i přítomnost polského resumé za každou z nich. Zároveň se však na dílo můžeme dívat jako na souhrnný listinář všech výsad a konfirmací, jež městu Krnovu v průběhu času udělili jeho přímí či lenní držitelé: Kunhuta Haličská (1279), Mikuláš I. Opavský (1281, 1306), Jan I. a Jan II. Opavsko-Ratibořští (1379, 1422), Vladislav Opolský (1385), Jošt Lucemburský (1390, 1402, 1408), Václav IV. Lucemburský (1411), Zikmund Lucemburský (1420), Ludvík Lehnicko-Břežský (1421), Helena Ratibořská a Mikuláš V. Opavsko-Ratibořský (1425), Matyáš Korvín (1485), Jan Osvětimský a Barbora Opavsko-Ratibořská (1491), Vladislav II. Jagellonský (1497), Jiří ze Šelmerberka (1520), Ludvík Jagellonský (1524), Jiří Friedrich Hohenzollernský (1574, 1599), Jan Jiří Krnovský (1609), Karel z Lichtenštejna (1622) a Karel Eusebius z Lichtenštejna (1662).

Mamula tímto způsobem jakoby parafrázuje předmoderní systém opakovaných

konfirmací a inzerovaných listin, na jejichž častý výskyt v městských archivních fondech naráží každý, kdo se systematicky zabývá studiem pramenů diplomatické povahy, málokdo však z tohoto jevu činí nosnou konstrukci svého díla.¹ Autor sám na netradiční koncepci své knihy upozorňuje hned v předmluvě. Otevřeně odkazuje k insertovým konfirmacím císaře Karla VI. z roku 1729 a Marie Terezie z roku 1747 (první z těchto konfirmací se dochovala pouze jako insert druhé jmenované) pro město Krnov, jež mu nejednou sloužily jako ediční základ k otištění zde dochovaných deperdit.

Překlad všech editovaných listin do češtiny je třeba vnímat jako snahu o přiblížení autentického pramenného materiálu laickým čtenářům, kteří představují cílovou skupinu předkládaného díla. Ve stínu této skutečnosti proto můžeme ponechat debatu o problematičnosti překladu textů stylisticky stereotypní povahy, která by v jiném případě musela zaznít. Popularizačnímu imperativu podléhají i doprovodné Mamulovy texty. Vyjma exkurzů do dějin městské správy, hospodářství či každodenního života, pojednává valná většina kapitol o mocensko-politickém kontextu probíraných privilegií. Pramene jsou představeny na pozadí historických událostí, což obrazně řečeno začleňuje regionální dějiny do dějin národních i nadnárodních. Hlavní čtenářskou impresí tudíž zůstává, že Krnovsko mělo jako samostatný patrimoniální celek vždy své jasné a důležité místo v dějinách. Autor nezapře lásku k rodnému městu, což se pozitivně odráží na čtivosti textu a na po-

---

1 Podobný důraz na jakýsi „druhý život“ městských privilegií klade Tomáš VELIČKA, *Sepsání – užívání – uchování. Panovnícké listiny v životě českých královských měst ve středověku*, Litoměřice – Praha 2018.

ctivosti pramené heuristiky. V některých situacích však Mamulova zaujatost vede k přečehování historického významu Krnova a k nesmyslným kauzálním konstrukcím. Kupříkladu v pasážích, kdy text pojednává o přechodu Krnovska do rukou Václava IV. (kapitola IX, s. 94) a poté Zikmunda Lucemburského (kapitola X, s. 102), vykresluje Mamula smutek a tíživé pocity Jana II. Opavsko-Ratibořského (krnovského dědice z opavské levobočné větve Přemyslovců), jenž se musel roku 1384 tohoto území vzdát z finančních důvodů. Není zřejmé, v jakém prameni osobní povahy by autor mohl získat oprávnění k tak silně emotivním formulacím typu, že „Janovo zbožné přání spočívající v možnosti navrácení Krnova zpět do jeho rukou zůstalo prozatím nevyslyšeno“ (s. 102). Když je poté v kapitole XII řeč o tom, že Jan Opavsko-Ratibořský vykoupil Krnovsko zpět, neváhá Mamula tuto majetkovou transakci triumfalisticky nazvat „kýženým vítězstvím“ (s. 118). Jako tendenční lze klasifikovat i popis nezájmu Zikmunda Lucemburského o město Krnov, což autor dokazuje tím, že Zikmund Krnovu nedělil žádná nová práva či výsady a po dvou letech město zastavil. Vzhledem k dobové praxi zástav a prodeju za účelem získávání hotovosti působí Mamulova argumentace značně anachronicky.

V omezené schopnosti čerpat tematicky vzdálenější literaturu zůstává Jakub Mamula modelovým představitelem regionální badatelské úrovně, na níž se i dnes, v digitálním věku, stále podepisuje vzdálenost od univerzitních a jiných vědeckých knihoven.² Publikace nemá potenciál postavit se

2 Tento handicap regionálního bádání tematizuje Jaroslav MEZNÍK, *Etika historikovy práce*, ČČH 97, 1999, s. 803–806, zde s. 804, a zdůrazňuje, že je třeba tím spíše ocenit kva-

po bok kanonizovaným opusům české regionální historiografie, jako jsou např. *Dějiny města Litomyšle* od Zdeňka Nejedlého či *Dějiny města Jindřichova Hradce* z pera Františka Teplého.³ To však ani nebylo jejím cílem. Starší, Mamulou hojně využívané syntézy o dějinách Krnovska ostatně toto pole faktograficky vyčerpávající literatury pokrývají dostatečně.⁴ Přínos předkládané knihy spočívá spíše v neotřelé prezentaci archivního materiálu. V tomto ohledu se jedná o poctivou a badatelsky cennou práci.

Vojtěch Večeře

Středověk

Lisa PYCHLAU-EZLI
*Essen und Trinken im Mittelalter.
Der alimentäre Code in der
mittelhochdeutschen Epik*

Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag
2018, 322 s., ISBN 978-3-412-51109-8.

Podtitulek by možná mohl historika odradit, ale není třeba se obávat specializované literárně teoretické prezentace, i když i s ní

---

litní práce badatelů, kteří nežijí v univerzitních městech.

3 Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, Díl I, Litomyšl 1903; František TEPLÝ, *Dějiny města Jindřichova Hradce*, Jindřichův Hradec 1927.

4 Jmenujme alespoň tato díla: Gottlieb BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*, Teschen 1874; Vladimír BLUCHA, *Historie města Krnova*, Krnov 1960; Jiří KEJŘ, *Počátky města Krnova*, Krnov 1968; Ernst KOBER, *Heimatbuch für den Kreis Jägerndorf, Ostsudetenland*, Grettstadt ²1994; Heinrich SCHULIG, *Ein Heimatbuch für die Bezirke Jägerndorf und Ollbersdorf*, Troppau 1923.

se v knize pochopitelně taky setkáme. Ale v zásadě jde o téma z každodennosti elit vrcholně středověké společnosti, tak jak se odráží ve dvou klíčových dílech Wolframa z Eschenbachu (ca 1170 – ca 1220), totiž v Parcifalovi a Willehalmovi, vrcholných dílech středohornoněmecké dvorské epiky. Je ovšem známo, že Wolfram hledal a našel inspiraci v prostředí literatury francouzské, nicméně není pochyb o tom, že konkrétní reflexe této základní lidské potřeby byla výrazně ovlivněna prostředím, v němž Wolfram žil a které tudíž důvěrně poznal. Ostatně rovněž platí, že eventuální rozdíly těchto prostředí nebyly tak odlišné, aby s jistotou tvůrčí licencí nebyly akceptovatelné i v jiných sociálně blízkých, byť geograficky vzdálených prostředích. A z toho pak pramení i další dedukce, která se týká už bezprostředně teritoria českého, i když tu je potřebí jisté opatrnosti, pokud jde o přímou aplikaci. Ostatně víme o přítomnosti německých básníků na dvoře přemyslovských králů 13. století, takže je nepochybné, že i tamní zvyklosti měly do značné míry společný základ. Je třeba si uvědomit, že s příchodem německých nevěst do českého dvorského prostředí (a pravděpodobně tomu do jisté míry bylo i u nejpřednějších rodů šlechtických) docházelo jistě i k přebírání těchto zvyklostí. Je ovšem třeba mít na paměti, že tyto popisy jídla a pití jsou svým způsobem konstrukcí, mající množství variant.

Je pochopitelné, že Wolfram reflektoval pouze tu nejvyšší složku světské společnosti, i když není třeba pochybovat o tom, že příslušné závěry lze s jistotou zdrženlivostí aplikovat na dvory nejvýznamnějších představitelů církevní hierarchie. Rozumí se samo sebou, že Pychlau-Ezli nutně rekonstruuje do značné míry imaginární svět. Nicméně z toho vyplývající dedukce mohou pomoci při dešif-

rování kódů příslušného jednání. Mám tu na mysli nejen, ba ani ne především, nezávazné každodenní, ba i slavnostní stolování, ale zejména pak takové alimentární případy, jako byla nejrůznější společenská setkání organizována v souvislosti s uzavíráním resp. předjednáváním nejrůznějších smluv či obecněji setkání na vysoké úrovni.

Je ovšem třeba stručně nastínit základní obsah referované knihy. V rozsáhlé úvodní pasáži autorka věnuje pozornost obecným kulturně antropologickým a sociologickým aspektům, aby samostatně pojednala např. i o askezi jako fenoménu zejména života duchovního. Podstatnou část knihy naplňují tři kapitoly, členěné podle jednoduchého schématu, totiž v jakém prostředí se odehrával „obřad“ jídla – a ovšem i pití. Šlo o konzumaci v osamění, o prostředí, kdy spolu komunikovaly dvě osoby, či se jednalo o prostředí, v němž se setkávala a spolu komunikovala celá skupina osob. Pochopitelně tu jsou vyčleňovány různé varianty osobních kontaktů, kdy jednou, tedy vlastně druhou stranou, byla osoba/osoby z jiné sociální vrstvy.

Ke čtivé a svým způsobem inspirující knize je třeba dodat ještě několik poznámek: Už z rejstříku je patrné, že na jejím programu není pouze dílo Wolframovo, ale že se tu v různé míře objevují i jiní autoři středohornoněmecké dvorské epiky, kteří svým pohledem různě doplňují dílo Wolframovo. Výklady jsou velmi vítaně doprovázeny poměrně rozsáhlými citacemi příslušných pramenů. Pokud pak jde o citace latinské, autorka k nim vhodně přidala německé překlady/výklady. Pokud jsem něco nepřehlédl, neobjevují se v knize nikde informace o v oné době hojných iluminacích, které by mohly autorčiny výklady nejen oživit, ale ovšem taky různě potvrdit. Lze však dodat,

že toto konstatování není výtkou jako spíš otázkou, do jaké míry a zda vůbec by tu iluminace mohly být k užítku. Že ovšem výsledky autorčina výzkumu nejsou platné pouze pro dobu středověku vrcholného, ale že mohou do značné míry platit také pro doby návazné, je nepochybné.

Závěrem musím konstatovat, že bibliografie knihy je místy nevyvážená. Tak jsem nejnověji narazil na habilitační práci Anny-Kathrin Bleuler o poetice stravování ve Wolframově Parsifalovi,¹ kde mohu odkázat jen na vstřícný referát Jennifer Gerber v časopisu *Das Mittelalter* 23, 2018, č. 2, s. 448–450. V recenzované knize postrádám nejen tento titul, ale i některé další: práci Irmgard Bitsch vydaný sborník o jídle a pití ve středověku a raném novověku,² který je ale orientován „materialisticky“, či některé další práce Ernsta Schuberta.

Ivan Hlaváček

Gerhard LUBICH – Dirk JÄCKEL (eds.)
Heinrich III. (1016/17–1056). Kaiser am Beginn eines neuen Jahrtausends
(= *Regesta Imperii – Beihefte: Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters, Bd. 43*)

Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag
2018, 257 s. + 3 vyobrazení a 1 mapka
v textu, ISBN 978-3-412-51148-7.

1 Anna-Kathrin BLEULER, *Essen – Trinken – Liebe. Kulturgeschichtliche Untersuchung zur Poetik des Alimentären in Wolframs Parzifal* (= *Bibliotheca Germanica* 62), Tübingen 2016, 351 s.

2 Irmgard BITSCH (ed.), *Essen und Trinken in Mittelalter und Neuzeit*, Sigmaringen 1987.

Sborník studií je výstupem ze skromné konference v Bochumi, uspořádané k tisíciletému výročí Jindřichova narození. Při jejím konání se už ale vědělo, že došlo k opravě dosavadního bádání v tom smyslu, že datum Jindřichova narození bylo po kritice jednotlivých údajů o rok zpět posunuto k roku 1016 (podrobné zdůvodnění podali oba redaktoři předkládaného sborníku v *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 72, 2016, s. 581–592). K této opravě došlo v bezprostřední souvislosti s přípravou nového vydávání *Regest Imperii* sálské dynastie uvedenými autory, kteří už v rámci uvedené edice vydali několik jejích sešitů. Jejich „narozeninové“ konstatování nemá sice žádné výraznější konsekvence, nicméně „pro pořádek“ bylo důležité na to upozornit.

Soubor deseti v Bochumi přednesených rozprav si nemůže a ani nechce činit nárok na nějaký soustavný nový pohled na epochu Jindřichovy samostatné vlády, byť nebyla dlouhá; šlo o pouhých 17 let (1039–1056). Nicméně lze konstatovat, že formou detailních pohledů na řadu jednotlivých problémů, jejichž aktuálnost se zdá být nepochybná, se postoupilo a postupuje dál.

Úvodní stať Caspara Ehlerse se zabývá Jindřichovým spoluregentstvím v době vlády jeho otce (tedy do r. 1039), kdy se od svých deseti let na jeho ambulantní vládě (Umrirt) aspoň formálně podílel. Osud jej na otcovu císařskou korunovací zavál až do Říma, kde ve svých jedenácti letech (!) figuruje v otcově listině jako intervenient (s. 9–38). I jinak Ehlers sleduje jednotlivé dosvědčené zastávky v jeho itineráři a na závěr přináší i tabulku jednotlivých doložených i předpokládaných Jindřichových pobytů v uvedených letech. Simon Groth pak sleduje cestu Jindřicha III. v klíčových

bodech jeho příliš záhy přerušené dráhy. Tillmann Lohse se vrací k tématu dvorské kaple a říšského episkopátu (s. 87–104) a ve stopách Josefa Fleckensteina zdůrazňuje pro Jindřichovu dobu význam goslarské kapituly sv. Šimona a Judy jako svým způsobem semenišť pro obsazování biskupských stolců v říši. A ještě jeden příspěvek má obecnější dosah: Matthias Weber se zaměřil na investiturní praxi Jindřichovu při ustanovování biskupů v říši včetně Itálie a Burgundska (s. 109–139). S výjimkou posledního, shrnujícího příspěvku Gerharda Lubicha (s. 219–241), vážícího klady a záporů Jindřichovy vlády, jsou ostatní studie zaměřeny na Jindřichův vztah k jednotlivým teritoriím: Florian Hartmann se obrací k Sasku, Rolf Grosse k Burgundsku a Francii, Daniel Ziemann k Uhrám a Dirk Jäckel k Byzanci, leč v širším kontextu s tamní stabilní nabídkou případných nevěst pro římské panovníky. A posléze Hanna Vollrath se zaměřila na Jindřichovu svatbu s Agnes z Poitou a Aquitánie, která v některých církevních kruzích vzbudila vlnu nevole pro poměrně blízký příbuzenský poměr obou svatebčanů.

České konotace Jindřichovy vlády nepřicházejí v knize s nepatrnými výjimkami na pořad (zmínka o Břetislavovi při výše zmíněném Jindřichově tažení do Uher, resp. ještě bezvýznamnějších zmínkách o pražském biskupu Šebířovi). A že těch bohemikálních momentů za Jindřichova panování bylo! Zmiňme alespoň jeho tažení do Čech v roce 1033, zejména ale neslýchanou porážku v r. 1040 a následné Jindřichovo nepřítelství velkorysě zadostiučinění v roce následujícím. A pak ovšem různorodou koordinaci Břetislavovy podpory v jiných Jindřichových vojenských eskapádách, zejména proti Uhrám.

Ivan Hlaváček

Olivier MARIN

Geneze pražského reformního života 1360–1419

Praha, Karolinum 2017, 522 s.,
ISBN 978-80-246-3136-3.

Dvanáct let po francouzském vydání Marinovy knihy³ vydalo nakladatelství Karolinum její český překlad. Marin rozhodně patří k nejtalentovanějším zahraničním bohemistům, kteří se dnes věnují mediévistickým tématům. V původní podobě byla kniha obhájena jako autorova dizertace. Francouzské i české vydání v sobě nezaprou onen v mnoha ohledech dizertační charakter, jenž se projevuje faktograficky hutným pojednáním dílčích témat, k nimž již existuje rozsáhlý výzkum. Autor psal knihu primárně pro francouzské publikum, jež je dnes, popravdě řečeno, o genezi české reformace, nemluvě o českých dějinách pozdního středověku, velmi nepoučené. Proto detailně popisoval rozvoj žebrevých řádů v Českém království, šíření povědomí o Viklefových myšlenkách v prostředí pražské univerzity či iniciativu o prosazení se častého přijímání. Pokud by Marin svoji práci koncipoval výlučně pro české publikum, jistě by kladl důraz především na aspekty, jimž dosavadní bádání nevěnovalo dostatečný zájem, popřípadě by se soustředil na vlastní interpretace, jež by se od stávajícího diskurzu lišily.

Marin ani pro české vydání nepřistoupil k zásadnímu přepracování své práce. Jistě tak učinil spíše z úsporných důvodů, protože si je podle mne dobře vědom skutečnosti, že by musel napsat knihu do jisté míry jinou. Oproti francouzské verzi pouze dopl-

3 Olivier MARIN, *L'archevêque, le maître et le dévot. Genèses du mouvement réformateur pragois. Années 1360–1419*, Paris 2005.

nil poznámkový aparát a jen v ojedinělých případech poopravil své starší interpretace, například co se týče datace vyhlášení klatby na Husa a jeho stoupence.

V Marinově přístupu se prolíná analytický a syntetický přístup, přičemž ono směřování k syntetickému pojetí je velmi výrazné. Velkou předností autorovy práce je důkladná znalost dosavadního bádání, jež dnes u zahraničních medievistů rozhodně není zvykem. Mám zde na mysli především znalost česky psaných analytických studií, které nemohou nahradit ojedinělé překlady. Pouze s hlubokým ponorem do české literatury může zahraniční medievista pochopit genezi českého bádání a interpretačních přístupů k dílčím tématům i k celku. To se Marinovi daří velmi dobře. Myslím, že po Howardu Kaminském a Ferdinandu Seibtovi je dnes jediným, vskutku znalým západoevropským badatelem, který se obírá českými dějinami 14. a počátku 15. století. Jistě, i u Marina občas najdeme jistou zkratkovitost interpretací. Její příčinou však nebývá nepochopení, nýbrž nutnost redukovat výklad při snaze postihnout dlouhé časové období.

Osobně s autorem nesouhlasím v jeho pojmání krize předhusitské společnosti a stejně tak se s ním neshodnu v nahlížení na situaci na pražské univerzitě do konce 14. století. Ta po mém soudu nevykazuje ony krizové prvky, o nichž Marin mluví. Do jisté míry se lišíme i v tom, že autor po vzoru staršího bádání svádí do jednoho řečiště jednotlivé duchovně reformní proudy (ženské vizionářství, postoje světského kléru k žebravým řádům, důraz na časté přijímání, viklefskou ekleziologii či Štítného důraz na vernakulární jazyk v teologii), jež ale ve své době mohly působit zcela mimoběžně a jejichž součinnosti si doboví aktéři na počátku 15.

století vůbec nemuseli být vědomi. Marin se oním syntetizujícím způsobem snaží ukázat, proč právě v Praze získaly na univerzitě a postupně i mimo univerzitní svět reformní myšlenky svůj ohlas. Jeho interpretace je přesvědčivá pouze do chvíle, kdy si položíme otázku, čeho si byli vědomi a na co přímo navazovali univerzitní i laičtí revolucionáři v roce 1419. Ptejme se, co z toho, o čemž můžeme soudit, že má reformní nádechy, bylo v roce 1419 ještě živé, resp. co bylo naopak již úplnou samozřejmostí, že se na genetický původ vůbec nehledělo, a konečně co naopak již bylo zcela zapomenuto. S Marinem se naopak, a nejen já, jasně shoduji v tom, že oním hlavním mezníkem, jenž dynamizoval reformní proud, až ho nakonec dovedl k revoluci, byl viklefismus. Nebýt oné mohutné, filozofické a později zároveň teologické recepce Viklefových názorů v pražském univerzitním světě, mnohé by se patrně v českém prostředí vyvíjelo jinak. Touto optikou je ale třeba vidět i všechny duchovní reformní směry, o nichž Marinova kniha pojednává. U mnoha z nich totiž styčné plochy s viklefismem nebudeme. Budiž však jasně řečeno, že autor si je úskalí svého syntetizujícího přístupu velmi dobře vědom a že jeho kniha vynikajícím způsobem demonstruje složitost hledání odpovědí na kardinální otázky, v daném případě, proč revoluce takové intenzity propukla právě v Čechách na sklonku druhého desetiletí 15. století.

Martin Nodl

Veronika PROSKE
*Der Romzug Kaiser Sigismunds
(1431–1433). Politische Kommunikation,
Herrschaftsrepräsentation
und -rezeption*

(= Beihefte zu J. F. Böhmer,
Regesta Imperii 44)
Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag
2018, V+457 s., z toho od s. 417 barevná
vyobr., ISBN 978-3-412-50032-0.

Kdo by si poté, co vzal tuto knihu do ruky, nevzpomněl na starší již práci Pirchanovu a zejména na důležitou novější studii Ellen Widdderové (1993) o cestách Karla IV., Zikmundova otce, ke kurii do Itálie v padesátých, resp. šedesátých letech 14. století! A ovšem uvědomme si obecný politický, ale i kulturní význam těchto cest na Apeninský poloostrov pro střední Evropu obecně a ovšem i pro české země, i když ten byl za Zikmundova tažení nutně limitován tehdejšími poměry v českých zemích. Ovšem možná právě proto paradoxně získával na váze. Tehdy šlo také o boj císaře a papeže, zejména o postavení a vůbec existenci basilejského koncilu a v důsledcích o českou otázku na něm, která měla patřit a ovšem i patřila k nejpřednějším kauzám.

Rejstřík knihy, ani z bohemikálního hlediska velmi limitovaná hesla, spojená s vazbami k našim zemím, k tomu zdánlivě nenavědčuje. Rejstřík přináší pro heslo „Čechy“ pouhých osm odkazů na jednotlivé stránky. K tomu přistupuje ještě pár odkazů na Prahu a na několik českých šlechticů v bezprostředním Zikmundově okolí. To ovšem není limitující, protože vše podstatné se dalo v rámci různých jednání, která Zikmund a jeho dvůr vedli s nejrůznějšími místními mocenskými strukturami doslova na pochodu, často s obecnějšími důsledky.

Mnichovskou disertací V. Proske, napsanou u profesorky Claudie Märtil tak lze jen uvítat, protože italské ohlasy pochopitelně různé ovlivňovaly ty středoevropské: v tom též – a možná zejména – české poměry. A podíleli se na nich v různém postavení i čeští katolíci, i když jejich osobní prezentace byla až překvapivě omezená.

Vlastní Zikmundův itinerář bychom v knize marně hledali. K dispozici je jenom velice schematická mapka. Ale není ho v podstatě zapotřebí, protože pro tento účel dostačuje registář Wilhelma Altmanna v 11. svazku *Regest Imperii*. Nicméně Zikmundův průtah Itálií je v knize detailně dokumentován při příležitosti rozboru jeho jednotlivých jednání s lokálními silami. Zejména jde o jednotlivé komuny, i když to vždy nebyly bezprostřední místní kontakty, protože i tu (a možno říci, že snad zejména tehdy), byly využívány v maximální míře též kontakty písemné či prostředkované formou různých poselstev.

Těm věnuje autorka pozornost z dvojího úhlu. Jednak z aspektu personálního a místního, jednak ve snaze provést jejich příslušnou rámcovou formalistní rekonstrukci. Pokud jde o bezprostřední kontakty, šlo pochopitelně v první řadě o papeže Evžena IV., ale za ním nezaostávají ani nejvýznamnější italské mocnosti Milán, Janov, Florencie, Benátky či Siena. Poněkud překvapivě se tu objevuje též aragonský král Alfons V. Každý ze jmenovaných subjektů tu ovšem vystupuje svým vlastním způsobem. K tomu bylo ale vedle jednání samotného Zikmunda nutno sledovat i aktivity jeho nejpřednějších rádců. I těm věnuje Proskeová patřičnou pozornost. Vedle Itala Brunoro della Scala a Uhra Marco Tallóciho tu nikoliv překvapivě dominuje věrný Kašpar Šlik, jemuž je autorkou věnována

oprávněně hlavní pozornost. A pak je to i ta druhá strana mince, totiž zdařilý pokus o rekonstrukci rámce, v jehož kulisách se odehrávala politika Zikmunda jako římského krále resp. záhy nato císaře.

V rámci těchto mantinelů ovšem dochází i na další důležité otázky, jako byly všudypřítomné problémy finanční či problémy logistické povahy. Ty při velkých počtech zejména koní představovaly opravdu klíčové otázky. Zikmundovy kapsy byly – jako obvykle – prázdné, takže hlavní tíha ležela na místních mocnostech, které přispívaly velkými částkami. Taxy za Zikmundovou kancelář vydávaná hojná privilegia pro italské příjemce (jejich seznam je připojen v samostatné příloze na s. 300–315) zdaleka nemohly pokrýt velké výlohy Zikmundova dvora. Nepomůže ani, když přihlídneme ke skutečnosti, že se mu dostávalo podpory z městské říšské berně, jak o tom svědčí řada jeho kvitancí v archivech říšských měst. Zikmundovy listiny pro italské příjemce pak dávají plastický obraz jeho úředních aktivit.

Císař nicméně ve své agendě nezapomínal ani na jiné říšské příjemce ve střední Evropě, o čemž se v knize nedovídáme, a už vůbec ne o tom, zda a jak tomu bylo s českými příjemci. Pokud jde o ně, nemůžeme ovšem počítat s jejich větším počtem. Už pouhé prolistování Altmannových *Regesta imperii* a zatím tří svazků Čech se dotýkajících Zikmundových regist v jejich novém zpracování v českých archivech, by nicméně mohlo přinést něco zajímavého. Ze zhruba 750–800 kusů je těch jasně bohemikálních necelá dvacítká, možná něco málo víc. Ovšem právě proto by jejich interpretace nebyla nezajímavá. Zejména pak zaujme informace čerpaná z mantovského archivu (pravá studna informací pro Karla IV. a jeho syny)

o tom, že Zikmundovi bylo do Parmy doručeno osm praporců, které byly odňaty husitům; bohužel se od Proskeové nedovídáme nic o tom, kdy a kde se tak stalo. Ale už ten fakt sám o sobě je zajímavý, tím spíše, že se jej dovídáme v partii, která je věnována veřejným vystoupením Zikmundovým resp. informacím, jež o něm zanechali jeho italské současníci.

Není třeba pochybovat, že svým způsobem vyvrcholení knihy představuje Zikmundovo setkání s papežem a vlastní korunovace. Dokresluje to i rozsáhlá obrazová příloha, která provází závěrečnou kapitolu, věnovanou obrazové dokumentaci Zikmundovy římské jízdy. Zde by bylo k prospěchu užití jedné z prvotin Karla Stejskala. Poněkud překvapí, že se v seznamu použité literatury neobjevuje německá verze Šmahelovy *Husitské revoluce*, i když v ní pochopitelně Zikmundova cesta zůstává jen epizodickou záležitostí. O knize jako celku platí, že jde o zajímavé a dobře vystavené bohemikum v širším slova smyslu.

Ivan Hlaváček

Raný novověk

Martin LUTHER

Dopisy blízkým

S předmluvou Martina Wernische, edd.
Alexandr Flek – Pavel Moskala – Mikuláš Vymětal – Tomáš Živný.
Praha, Biblion 2017, 173 s.,
ISBN 978-80-87282-33-5.

Nedávné pětistvé výročí od počátku luterské reformace přineslo řadu zajímavých publikací s přesahy do oborů teologie, církevních dějin i obecné historie. Pokud ještě před několika lety nebyla wittenberská reformace

v produkci českého knižního trhu zastoupena nijak zvlášť výrazně, podařilo se tuto mezeru poměrně významně zaplnit.

Jedním z titulů, jež sice nejsou rozsáhlé a jsou primárně popularizačně zaměřené, nicméně přesto stojí za pozornost i ze strany odborné čtenářské obce, je i výbor 38 Lutherových dopisů z rozsáhlého odkazu dochované korespondence tohoto významného reformátora. Publikace edičně navazuje na podobnou knihu *Listy z Kostnice*¹ věnovanou Janu Husovi. Tento výbor nabízí možnost nahlédnout na osobu významného reformátora a některé jeho povahové rysy intimnějším, mnohdy velmi osobním pohledem. Na nevelkém prostoru se totiž podařilo alespoň v malých sondách představit rozměr Lutherovy osobnosti ve vztahu jak k jeho farníkům a dalším věřícím, na něž se obracel z pastoračních důvodů, tak i k rodině a blízkým přátelům.

Charakter dopisů výtečně popisuje teolog Martin Wernisch v předmluvě *Martin Luther a jeho listy*, kde se na s. 13–19 věnuje dvěma nejčastějším rovinám, v nichž se o Lutherovi píše – statické soše až odlišitěného veličána oproti bouřlivému hrubiánovi na straně druhé. Vybrané dopisy čtenáři představují mnohovrstevnatou osobnost v různých polohách komunikace, literárního uchopení i zachycení vlastních lidských emocí od listů formálnější povahy až po starostlivého manžela a otce rodiny či vtipkujícího až sarkastického přítele. Skutečnou zajímavostí je otištění celého dopisu se slavnou citací „Žeru jako Čech a piju jako Němec, díky Bohu, amen“ (s. 127). Ten je s oblibou používán militantními odpůrci wittenberské reformace jako důkaz Lutherova rouhačství,

ovšem jak uvádí i Wernisch, samotný dopis i reformátorův život dostatečně osvětlují, že šlo především o ujištění o dobrém zdraví často nemocného Luthera směrem k manželce Kateřině von Bora v dopise, který psal z cesty za vážně nemocným Philippem Melanchthonem.

Důkazem, že výběr probíhal skutečně pečlivě, je možnost sledovat i na takto malém výběru proměnu Lutherova přístupu ke konkrétní otázce praktické pastorace. Nachází se zde totiž několik dopisů, v nichž se pisatel věnuje úmrtí v rodině. V listu Bartoloměji ze Starhembergu z 1. září 1524 (s. 60–63) Luther vystupuje po úvodních kondolencích především jako teolog, hájící pravost výkladu Písma a tedy i z něj vycházející bohoslužebné praxe. O několik let později, 20. května 1531 (s. 92–98), vyzdvihuje v dopise své matce především útěchu v Kristově oběti a naději na shledání v lepším životě, aby později k této útěse výrazněji připojil i rozměr osobní tragédie nejbližších osob. Ten prostupuje nejvýrazněji listem Justu Jonasovi z 26. prosince 1542 (s. 130–132), kde Luther píše o smrti adresátovy manželky a vzpomíná i na časnou smrt své vlastní dcery Magdaleny.

Za zmínku stojí rovněž skutečnost, že výbor obsahuje i texty tematicky svázané s českým prostředím. Jeden z nich jsme ostatně již zmínili ve druhém odstavci. Přímo do Čech byl adresován dopis Jednotě bratrské ze 7. prosince 1537 ohledně vydání bratrských spisů v zahraničí (s. 124). Najdeme zde však i slavný list Spalatinovi z 14. února 1520, kde Luther poprvé reflektuje učení Jana Husa (druhý odstavec na s. 48).

Dopisy jsou řazeny chronologicky. Přeložili je Alexandr Flek, Pavel Moskala, Mikuláš Vymětal a Tomáš Živný, a to nejen věcně, ale i čtenářsky přívětivě. Jejich překlady jsou

---

1 Jan HUS, *Listy z Kostnice*, Alexandr Flek (ed.), Biblion, Praha 2015.

vybaveny též poznámkami, které odkazují buď na biblický text, na nějž pisatel naráží, nebo na historické osoby či události. Čtenář má tedy možnost lépe si představit kontext, v jakém dopisy mohli číst i samotní adresáti. Praktickými pomůckami této edice jsou též slovníček osobností (s. 157–166) a časová osa Lutherova života (s. 169–173). V závěru však musím zmínit rovněž velmi pěknou grafickou úpravu publikace jak z pohledu typografie, tak i díky zvoleným obrazovým přílohám. Z plynulosti čtení občas vytrhne tu a tam chybějící slovo, jinak je ovšem na knize patrná péče a zájem, s jakým tento zajímavý výbor z korespondence Martina Luthera vznikl.

Lukáš M. Vytlačil

Ferdinand OPLL – Heike KRAUSE –
Christoph SONNLECHNER
Wien als Festungsstadt. Zum kartographischen Werk der Mailänder Familie Angielini

Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag
2017, 578 s., ISBN 978-3-205-20210-3.

Vídeň byla v 16. a 17. století dvakrát vystavena obléhání osmanskými vojsky, čímž vznikla situace krajně nebezpečná pro významné obchodní centrum na Dunaji a tím spíše pak pro rezidenční město habsburské monarchie. Atypické vysunutí hlavního císařského sídla daleko na východ učinilo z Vídně bezmála pohraniční město, jež bylo možné chránit pouze mimořádně silným opevněním. Při jeho budování, probíhajícím od třicátých do šedesátých let 16. století, se uskutečnil největší stavební projekt ve starších dějinách Vídně, který byl překonán teprve ve druhé polovině 19. století, kdy naopak bylo toto opevnění odstraněno

v zájmu vybudování moderní metropole. Těto raně novověké proměně je věnována monografie Ferdinanda Oplla, ředitele Městského a zemského archivu ve Vídni, medievisty a odborníka v oboru pomocných věd historických, který si přibral do trojčlenného týmu archeoložku Heike Krause a archiváře Christopa Sonnlechnera. Společně se zaměřili na téměř nevyužitou kartografickou dokumentaci a podrobili ji všestrannému rozboru a systematickému popisu. Základním pramenem se jim staly tři nedatované kreslené plány Vídně, zařazené do tří atlasů, uložených kromě Vídně v Drážďanech a Karlsruhe. O jejich významu již v době vzniku svědčí skutečnost, že vídeňský exemplář patřil Maxmiliánovi II. a drážďanský saskému kurfiřtu Augustovi.

Plány jsou dílem trojice architektů a kartografů z milánské rodiny Angielini (bratři Natale a Nicolò a Nataleho syn Paolo), kteří v šedesátých a sedmdesátých letech 16. století pracovali ve službách dvorské válečné rady ve Vídni jako praktičtí znalci pevnostní architektury i jako kreslíři kartografického zaměření. I když se autoři monografie zaměřili především na rekonstrukci samotné podoby Vídně, téma pojali širě – zpracovali biografie Angieliniů, detailní rozbor jejich díla a pro širší evropskou komparaci zhodnotili dalších 49 lokalit, jejichž plány se vyskytují ve zmíněných atlasech. Jsou to pevnosti na území Bosny a Hercegoviny, Chorvatska, Maďarska, Rakouska, Slovenska (mj. Komárno, Košice, Nové Zámky) a Slovinska. Jde o větší nebo menší pevnostní stavby, v některých případech i o zemská hlavní města (Lublaň, Štýrský Hradec, Záhřeb).

Ve své analýze autoři využili velké množství komplementárního kartografického a spisového materiálu z archivů a knihoven

v Rakousku, Německu a Itálii, stejně jako rozsáhlý soubor literatury, a to nejen v západních jazycích, ale také v jazycích zemí, jež byly zvláště silně zasaženy osmanskou expanzí, zejména v maďarštině, chorvatštině a slovinštině; jejich citace nejsou sice vždy bezchybné, ale jde o dobré znamení, že se alespoň někteří vídeňští badatelé nezavírají novým poznatkům z neněmeckých zemí někdejší habsburské monarchie. Nad těmito prameny autorská trojice řešila otázky vzniku zkoumaných plánů a následně jednotlivých zachycených staveb, jejich iniciátorů a tvůrců atd. Zvláštní pozornost věnovala krajinnému prostředí, v němž se stavba opevnění odehrávala a jež se radikálně měnilo, stejně jako zdrojům stavebního materiálu (kamene, cihel a dřeva).

Monografie z topografického, urbanistického, stavebního a ikonografického hlediska osvětluje proměnu středověkého města, k níž došlo po prvním obležení Vídně Turky roku 1529, kdy bylo staré opevnění (se základy kolem roku 1200) přebudováno tak, že se Vídeň zhruba do konce vlády Ferdinanda I. změnila v novověké pevnostní město. Při tom bylo využito projekčních a stavebních metod a technik italské renesanční architektury, jež v 15. století dospěla k tehdy nejúčinnějšímu způsobu ochrany měst. Podle italských vzorů byl ve Vídni vybudován fortifikační systém, schopný mj. vzdorovat tehdejšímu dělostřelectvu.

Plány Angieliniů zachytily stav města a jeho právě dokončeného opevnění z ptačí perspektivy, tak jak vypadalo kolem roku 1570. Díky preciznosti provedení umožnily nyní rekonstruovat podobu nejen opevnění, tvořeného věncem bastionů, ale i bloky domů uvnitř pevnosti a přilehlá předměstí.

Proměna středověkého města do podoby raně novověké pevnosti, kterou autoři po-

jali jako největší transformační proces ve vývoji habsburského rezidenčního města v průběhu středověku a raného novověku, dostala uchopitelnou historiografickou podobu. Monografie F. Oppla, H. Krause a Ch. Sonnlechnera je ukázkou precizní práce s kartografickými prameny a jejich komplexního využití. Díky svému rozšíření na další pevnostní města střední a jihovýchodní Evropy je podnětem k následování i v jiných zemích zasažených osmanskou expanzí.

Jaroslav Pánek

Marie-Élizabeth DUCREUX (ed.)

Dévotion et légitimation. Patronages sacrés dans l'Europe des Habsbourg

(= Religions. Comparatisme – Histoire – Anthropologie, 8)

Liège, Presses Universitaires de Liège 2016, 268 s., ISBN 978-2-87562-106-1.

Soubor studií se zabývá vztahem mezi důležitým projevem novověkého církevního života, který představuje úcta ke svatým, a státní politikou při utváření identity evropských novověkých států. Pro českého čtenáře je kniha zajímavá tím, že její těžiště zájmu spočívá ve střední a středovýchodní Evropě. Na první pohled se jedná o specializovanou otázku církevních dějin katolické části Evropy, ale ve skutečnosti jde o mimořádně bohatý a diferencovaný fenomén, zdroj poznání k sociálním, politickým a kulturním dějinám, důležitý nástroj pro pochopení novověkých společností, přinejmenším pro katolické prostředí. Kult světců představuje jeden z vymezujících klíčových prvků tvorby katolické identity oproti všem reformačním proudům, které ho ze stejných důvodů důsledně odstranily

a potíraly, přesněji řečeno ho reálně často nahradily podobně laděným kultem zakladatelů a mučedníků reformace, ale teoreticky a formálně ho zcela zrušily a popřely. Tridentský koncil sice zavedl mnoho zpřesnění a regulací, ale samotný kult jednoznačně potvrdil jako autentický prvek pravověrné a apoštolské křesťanské věrouky.

Publikace se soustřeďuje na specifické téma novověkého kultu světců a to svaté panovníky příslušných zemí: Kazimír v Polsku († 1484), Hermegild († 585) a Ferdinand III. († 1252) ve Španělsku a Amadea († 1472) v Savojsku. Tito světci byli – podobně jako starší kulty sv. Václava a sv. Štěpána – spojeni s dynastickou politikou svých zemí. Široce komparativnímu a mezinárodnímu pojetí problematiky odpovídá složení autorského týmu, který tvoří nejen badatelé z Francie a zemí střední Evropy, ale rovněž španělští a italští historici.

Osobně pokládám za nejcennější část úvodní kapitoly z pera editorky svazku, Marie-Élizabeth Ducreux, která zdůrazňuje ambivalenci, spočívající v tom, že římská kurie potridentské doby v reakci na reformaci natolik zpřísnila a zkomplikovala pravidla svatořečení a beatifikace, což ovšem zároveň brzdilo, ne-li bránilo, snaze potvrdit a posílit katolický kult světců a jeho rozvoj svatořečením nových osobností. Rovněž další regulace, jako zavedení nového breviáře roku 1568, vyvolaly potřebu získat pomocí složitých procesů stvrzení starších kultů a zdůraznit jejich význam zavedením vlastního formuláře v breviáři či misále. Centralizace všech záležitostí, souvisejících se svatořečením, liturgií a rituály do příslušných římských dikastérií, nově zakládaných kongregací, znamenala rozehrání mnoha složitých, náročných, nákladných a dlouhodobých „her“, v nichž se státní a církevní

představitelé pomocí různých strategií pokoušeli prosadit „své světce“ a dosáhnout povýšení jejich kultu oproti světcům jiných dynastií a zemí. Někdy musel Řím složitě vyvažovat dynastické zájmy a nepovolit polepšení kultu, aby nenarušil své vztahy s jinou zemí, nebo využíval svolení k žádostem o svatořečení jako kartu v mocenské hře mezinárodní politiky. Dnes je stěžejní pocho-pitelné, kolik času a energie věnovaly nejen církevní, ale i světské elity k polepšení stupně úcty k zemským svatým. A jak pompézní, monumentální slavnosti pak svatořečení vyvolalo v příslušných zemích.

Z různých důvodů se vyjma uniatského biskupa sv. Josafata nedařilo prosadit svatořečení nedávných mučedníků a bojovníků rekatolizace. Do této kategorie patří z českého prostředí Jan Sarkander (svatořečen roku 1995) a bělohorský karmelitán Dominik od Ježíše a Marie. Místo českých jezuitských misionářů či čtrnácti povražděných pražských františkánů se tak podařilo blahořečení a svatořečení umučeného kanovníka Jana z Nepomuku, zato však s překvapivě rozsáhlým, prakticky celosvětovým úspěchem. Jak bylo řečeno, svatořečením či potvrzením kultu nic nekončilo, naopak začal zápas o polepšování úcty, dosažení univerzálního dosahu. Nepomucenský kult zde patří k těm vůbec nejúspěšnějším. I v novověku byla úcta světců odvozena od jejich divotvornosti, byly jim připisovány zázračné obraty v dějinách, zázračná uzdravení či dar deště. Nejednalo se jen o kult lokálních, národních světců, Habsburkové se snažili vytvořit společné prvky identity pro své země v podobě zasvěcení svých zemí Neposkvrněnému Početí či rozvoje úcty k sv. Josefovi.

Sborník je rozdělen do tří částí, které se věnují nejprve vazbě kultu svatých na dynas-

tickou politiku, v druhé části snahám o beatifikaci či potvrzení starších kultů v jednotlivých zemích a ve třetí části různým aspektům rozvíjení kultu konkrétních světců. Českých dějin se v první části týká příspěvek Štěpána Váchy o českých světcích ve službě rekatolizace včetně období před rokem 1620. Autor tu zdůraznil roli pražské metropolitní kapituly. V druhé části najdeme z pera Marie-Élisabeth Ducreux zevrubnou rekonstrukci úsilí pražských arcibiskupů o dodatečné potvrzení kultu knížete Václava, dále studii italské badatelky Sary Cabibbo o státem podporovaném šíření nepomucenské úcty v habsburských částech Itálie, kde sv. Jan hrál důležitou integrační roli těchto zemí do celku jejich držav. Bohemikem je i studie Petra Kubína o neúspěšném pokusu o potvrzení kultu Anežky České z roku 1679. Suplika se dle autora pravděpodobně záhadně ztratila cestou a zřejmě do Říma nikdy nedorazila!

Mezi multidisciplinární bohemikální příspěvky patří studie Pavly Semerádové o hudbě, doprovázející přenesení ostatků sv. Norberta do Prahy v roce 1627. Jan Linka zkoumá stopy a projevy kultu svatých v české psané literární tvorbě a dokládá, že ačkoliv někteří – jako jezuitský misionář Albert Chanovský či řeholnice Marie Electa – nedosáhli blahorečení, přece jejich životopisy působily jako model svatého, vzorného soudobého náboženského života na další generace. Poslední studie od Magdalény Jackové je spíše popisného charakteru a týká se přítomnosti nepomucenské látky v barokním jezuitském divadle, kde překvapí absence relativně recentní monografie Petra Polehly na dané téma.

Swazek, který vyšel v respektované francouzské historické řadě s podtitulem „Comparatisme – Histoire – Anthropologie“, naplňuje ambici po progresivním komparativním

a multidisciplinárním výzkumu a představuje zralý plod dlouhodobého badatelského úsilí celého týmu. Jednotlivé kapitoly přináší mnoho nového materiálu, obzvláště cenná je pak právě snaha o začlenění jednotlivých témat do širšího geografického, kulturněhistorického a historicko-antropologického kontextu. Lze jen doufat, že francouzština nebude překážkou, aby se čeští historici novověku seznámili s touto přínosnou a důležitou publikací.

Tomáš Petráček

19. a 20. století

Bohuslav HÁLA

Dvě ofensivy. Paměti z bojů v jižním Tyrolsku a na Soči (1916–1917)

Barbora Nováková – Pavel Heřmánek (eds.)

Praha, Nakladatelství EPOCH 2018, 340 s., ISBN 978-80-7557-126-7.

Pět výročních let první světové války se v České republice svým komemoračním potenciálem zásadně promítlo do knižní produkce k tématu. Zatímco odborných monografických výstupů se tu – na rozdíl od většiny Evropy – objevilo pomálu, více či méně odborných edic ego-dokumentů vznikla doslova záplava. Široká čtenářská obec byla spokojená. Paradoxně však hrozí, že pozoruhodné ediční práce, jež v rámci konjunktury publikování prvoválečných pramenů vyšly, mohou v onom množství zapadnout. Jedním z takových příkladů je i publikace Barbory Novákové a Pavla Heřmánka, obsahující vzpomínky Bohuslava Hály. Záměrně jsem užil tuto neobvyklou větnou konstrukci, neboť kniha vedle Hálových vzpomínek obsahuje i netradičně rozsáhlou interpretační studii z pera obou

editorů. Tím se edice zásadně odlišuje od desítek obdobných prací a zasluhuje, aby jí byla věnována stejná pozornost, jako by se jednalo o samostatné a svěbytné vojensko-historické dílo. Nejde ani tak o řemeslnou ediční práci, byť ta je také na velmi slušné úrovni, jako spíše o množství diskuzí vzbuzujících otázek, které interpretační pasáže nabízejí, a které dalece přesahují sterilní debaty o „problematice českého vojáka za Velké války“.

Hálův text pokrývá roky 1916 a 1917 a skládá se ze tří samostatných částí. První popisuje jeho příjezd na jihotyrolskou frontu, horský výcvik a bojové operace od března do začátku srpna roku 1916 na tomto specifickém a obecně přehlíženém úseku. Druhá část pojednává o přesunu Hálovy jednotky na bojiště u Gorice. Ve třetí části je Hála nasazen na sočské frontě, kde zažívá konec desáté a zejména jedenáctou italskou ofenzívu. Každá z částí obsahuje vědomé narativní vrcholy, čímž se Hálovy literární schopnosti odlišují od většiny obdobných autorů. Hála nepíše klasický diachronní deník, je si vědom, že vytváří svěbytné literární dílo, na něž bude chtít čtenář klást podobné nároky jako na klasickou beletrii. V první části je oním vrcholem strhující popis útoku z 23. července 1916 na hoře Monte Zebio. Ve druhé části působí stejně pobyt v zákopech u San Gabriele a u San Grado di Merina. Závěrečné části pak dominuje líčení italských útoků z 18. až 20. srpna 1917 v okolí tunelů u San Giovanni a na Hermadě. Hála při psaní vzpomínek využíval své podrobné zápisky deníkového charakteru. První pasáž byla sepsána na základě těchto deníků v roce 1923, přičemž přepsána a částečně upravena (nejen stylisticky) pak byla v roce 1953. Druhá a třetí část vznikla již v roce 1917, tj. bezprostředně po prožití popisovaných událostí. Bohužel obě části sám Hála v roce

1953 notně zredukoval. Hálův text je velmi čtivý, vyprávění je dynamické s hojným a zejména patřičným užitím širokého spektra jazykových prostředků (tropů, figur, apod.). Mnozí čtenáři možná knihu opustí v okamžiku, kdy, obrazně řečeno, odkládá pero Hála a přebírají jej po něm editoři. A to i přesto, že je editorský vklad patrný i v samotném Hálově textu. Ediční poznámka je věcná, a ač si editoři zvolili pro svoji práci transliteraci, nezatažují tok textu zbytečným komentářem. Poznámkový aparát je vyvážený, navíc v otázce specifické dobové terminologie je podpořen samostatným slovníčkem pojmů. Čtenářům, kteří by se mohli ztráct v názvech lokalit a jejich umístění v prostoru bojiště, jsou nabídnuty dobové mapy, chytře umístěné na obou předsádkách – čili velmi snadno dostupné.

Gros publikace se však nachází až v interpretačních pasážích Pavla Heřmánka a Barbory Novákové. Tato část knihy je přehledně strukturována do sedmi tematických okruhů. Nejdříve editoři nastiňují problematiku českého vojáka za Velké války. Následuje rekapitulační pasáž o Hálově místě v rámci „velkých“ událostí světového konfliktu. Třetí částí je popisem vojenské služby v c. k. armádě, nejen se zřetelem k těm jevům a fenoménům, které se dotýkají Hálova vyprávění. Dále je zařazen krátký text o hodnostním postupu Hály v kontextu rakouské vojenské hierarchie a systému subordinace. Pak už se editoři věnují více Hálovu dílu než jeho osobě. Pokračují částí „Dvě ofensivy jako text“, dále nejinspirativnější částí knihy, jež pojednává o válečném prožitku. Na úplný závěr je umístěno shrnutí kontur válečného prožitku Bohuslava Hály.

Je třeba říci, že ač se autor těchto řádků ne vždy ztotožňuje se závěry, které editoři vyvozuji ze svého čtení pramene a z jeho interpre-

tace, již samotná tematizace mnohých problémů a otevření otázek jsou velmi přínosné. Hned v první interpretační pasáži editoři správně a celkem věcně popisují klasické paradigma českých vojenských dějin, tj. již zmiňovaný spor o českého vojáka za Velké války. Například v oblíbených textech Josefa Fučíka trefně odhalují rehabilitační podtext. Následně se pokoušejí spor nivelizovat načrtnutím jisté typologie českých vojáků, která nabourává tradiční schéma sporu. Jejich věta: „...získáme také obraz vojáka, jenž ničím nevyniká a jehož jedinou touhou je pouze přežít,“ je vede ke zjištění, že jakákoli typizace a tím méně její extrémní případy (v nichž se spor o českého vojáka výhradně pohybuje) neodpovídají dobovým pramenům. Lapidárně řečeno: Je třeba vytvářet systém a kritizovat jeho „hard-linery“, když je zřejmé, že prameny se systému vzpouzí?

Vždyť i samotný Hála je příkladem jedince, který nepatří do žádné z nabízených škatulek. Na tomto místě by možná pomohlo zjištění, že vlastní pojem „český voják“ je nesmyslný a neodpovídající pramenům. Českým historikům a badatelům v tématu¹ by možná prospělo, pokud by se jej zbavili a zaměřili se na jiné perspektivy. Ty editoři nabízejí v sice stručném, ale o to pregnantnějším přehledu možných metodologických a konceptuálních inovací. Je také nutné editory pochválit za zjištění, které je zdánlivě zřejmé, nicméně u ego-dokumentů z první světové války jen ojediněle přiznávají. Totiž, že deníky, pamě-

ti či poznámky jsou v první řadě texty, které představují již samy o sobě interpretaci skutečnosti, jak se autorům jevila, jak ji prožívali a co uznali za vhodné zachytit. V žádném případě na ně nelze hledět prizmatem faktické relevance předkládaných údajů.

Editoři vědomě uvažovali o těchto (v jiných oblastech zcela zjevných) přístupech a pohledech – o teoretických a metodologických konceptuálních rámcích práce s prameny, o metainterpretační práci editora a o rezignaci na ideologické pozadí. Tím povýšili svoji studii vysoko nad ostatní obdobné publikace pramenů osobní povahy z první světové války. Snad tato zpráva alespoň částečně přispěje k tomu, že jejich počín nezapadne v konjunkturu prvoválečných vzpomínek. Byla by to škoda. Nejen pro historiky daného období.

Vojtěch Kessler

Ivana KOLÁŘOVÁ – Ondřej KOLÁŘ

Generál četnictva Karel Vyčítal

(= Paměť, sv. 105)

Praha, Academia 2018, 168 s.,

ISBN 978-80-200-2880-8.

S podporou Akademie věd ČR jako 105. svazek ediční řady Paměť byla vydána práce nesoucí v názvu jméno generála četnictva Karla Vyčítala. Autoři se v úvodu vymezují proti zařazení mezi čisté biografie s tím, že je třeba dále bádát, ale struktura práce i její celkové pojetí biografické metody a postupy využívá. V podstatě pomocí lineární časové posloupnosti je popsán život hlavního hrdiny, ovšem tento přístup zároveň umožnil vytvořit uzavřené a dobře vnímatelné tematické celky, ve kterých se vše odehrávalo. Služební život (protože soukromému z tohoto období téměř není věnována pozornost) od nastartované kariéry v armádě až

1 Srov. Josef FUČÍK, *Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka Velké války*, Praha 2006; Richard LEIN, *Plnění povinností, nebo veleznada? Čeští vojáci Rakousko-Uherska v první světové válce*, Praha 2018; Jindřich MAREK, *Beránci, lvi a malé děti. Nekonečný spor o českého vojáka v letech 1. světové války*, *Historie a vojenství* 63, 2014, č. 1, s. 94–113.

po službu u polního četnictva během první světové války je shrnut na úvod v podobě nutného informačního minima tvořícího základ pro srozumitelné sledování životních osudů Karla Vyčítala mezi léty 1918 až zhruba 1930. Byla to pro společnost a republiku léta hledání, rozvíjení a nadšeného směřování, ovšem ne bez problémů a kolísání, takže autorská dvojice měla rozhodně o čem psát. Nejprve o složité situaci ve Slezsku ovlivňované jak iredentistickými snahami části politické reprezentace i obyvatelstva, tak vlekle a složitě řešenými vztahy s Polskem. Situace četnictva jako složky primárně odpovídající za vnitřní pořádek v třaskavé době mezi ukončením bojů světové války a podepsáním mezinárodních mírových smluv nebyla v tomto regionu jednoduchá ani na venek ani dovnitř sboru. Karel Vyčítal byl po necelém roce a půl z postu slezského zemského velitele četnictva na začátku roku 1920 přeložen do Prahy nejprve na ministerstvo vnitra a následně od roku 1921 jmenován generálním velitelem četnictva. Toto období nebylo ani pro situaci ve státě obecně, ani pro generála Vyčítala z titulu jeho funkce většinou tak dramatické, jako předcházející, ale převažující řešení administrativních a vnitřně organizačních úkolů mělo vliv na celkovou práci četnictva té doby. Karel Vyčítal vydržel ve vysoké funkci do roku 1930 (což bylo hodně dlouho v porovnání s jeho předchůdci), kdy požádal o penzionování a bylo mu vyhověno. Zřejmě jako přísně soukromá osoba prožil Karel Vyčítal dalších 22 let. Zdá se, že se mu vyhnuly přímé střety s nacistickou i následně komunistickou mocí. Zemřel v roce 1952 v Praze.

Autorská dvojice v textu nezastírá, jak je jí blízká slezská problematika. Text této části práce má silnou oporu v odborné li-

teratuře, přesto tu jsou zajímavá primární zjištění a bystré postřehy širšího kontextu. Následné období, kdy Karel Vyčítal velel z pražského ústředí veškerému československému četnictvu, je zpracováno se znalostí nejenom širších souvislostí, ale i charakteru informační základny. Autoři postupovali metodou důkladné, mnohdy až mikroanalýzy, pečlivého prozkoumání archiválií především z fondu Generální velitel četnictva Praha 1918–1942, uloženého v Národním archivu ČR. Přihlédli ale i k dalším materiálům, především ministerstva vnitra a pražského a opavského zemského četnického velitelství.

Vznikl zajímavý náhled na situaci četnictva, z něhož je třeba ocenit především rovinu vnitřní optiky, vidění poučeného pozorovatele s dlouholetou zkušeností nejenom z českých zemí, který se na jedné straně jednoznačně ztotožňuje se službou československému státu, ovšem stejně tak ostře vnímá sbor jako svébytný subjekt, mající nejenom povinnosti, ale i potřeby a dokonce i určitá práva. Při absenci pramenů osobní povahy udělala autorská dvojice maximum pro to, aby přiblížila nejenom služební postoje, ale i osobní názory Karla Vyčítala. Nebylo to jednoduché a výsledek je s ohledem na využití prameny zřejmě maximum možného.

Přesto na zájemce o téma čeká jedna past. V titulu knihy, ačkoliv to na první pohled tak nevypadá, je totiž zásadní podstatné jméno „generál“. Navzdory tomu, že bývá obvyklé v souhrnných pojmenováních označovat muže z uniformovaných sborů jejich nejvyšší dosaženou hodností. Ještě víc by obsahu zřejmě odpovídalo „československý generál“. Kapitola nazvaná „Ve službách monarchie“, která se zabývá Vyčítalem v nižších hodnostech (armádních i četnických), má

totiž pouhé čtyři stránky. Přesto se do ní autorské dvojici vešla reflexe nejenom devíti let v armádě habsburské monarchie, ale především téměř devatenácti let četnické kariéry v tomtež státním útvaru, to vše sestavené prakticky pouze na základě kvalifikační tabulky z konce aktivní služby.

Karlu Vyčítalovi bylo 46 let, když se rozpadla monarchie a on, tak jako velmi mnoho jeho kolegů z četnického sboru, přešel do služeb nově vzniklé Republiky československé. Předcházející léta služby strávil různě po monarchii: jako voják především v Haliči, tam začínal i jako četník následně sloužící v Salcbursku, v Přímoří a během první světové války v Dalmácii. Do rodných Čech se vrátil až v roce 1917 v hodnosti majora četnictva. Soustavná pozornost autorské dvojice však začíná opravdu až vznikem republiky (a vzhledem k tomu, že K. Vyčítal byl pensionován už v 58 letech, jde vlastně pouze o nedlouhý úsek z jeho služebního života). Dokonce i na obecnější kontext četnictva z období monarchie je tu rezignováno.

Poměrně nevěrohodně tak například nutně musí působit tvrzení, že Vyčítal, sloužící za monarchie pouze na nízkých postech (je otázkou, nakolik byla hodnost majora v tomto kontextu nízkou), neměl příležitost se zkompromitovat přílišnou loajalitou vůči dohasínající monarchii a mohl se s čistým štítem postavit na čelné posty republikánského sboru. Takových mužů byla v řadách četnictva nepochybně dlouhá řada a mnozí z nich byli zřejmě i srovnatelně schopnými četníky. Přesto nepostupovali vzhůru tak razantně, jako Vyčítal. Musel mít vybudovanou kolegiální síť mezi těmi správnými muži (možná dokonce nejenom uvnitř četnictva), protože ani republikánsky nenapadnutelný a přitom profesionální postoj během podzimu 1918 na Mladobole-

slavsku by mu k takové kariéře pravděpodobně nepomohl. Autorská dvojice se pokusila sledovat širší profesní kontakty, které Vyčítalovi umožnily následný prudký vzestup nejenom ve služební struktuře, ale i v hodnostním žebříčku československého četnictva až k nejvyšším postům. Vždy však končí závěrem, že jde jen o hypotézu, kterou není možné dokázat. Již zmiňované konstatování z úvodu knihy, že o tomto muži je třeba dál bádát, a to patrně nejenom v českých archívech, je tedy více než oprávněné.

Je to možná jenom nevhodně zvolený název práce (snad musel formátem odpovídat ediční řadě?), který může vést k lehkému zklamání zájemců o dějiny (nejen) četnictva habsburské monarchie. Rezignace (doufejme jen dočasná) na výzkum předchozích období života hlavního hrdiny však autorské dvojici nezabránila v jednom podstatném: podařilo se jí velmi příhodně ukázat, jak podstatní a vlivní byli při budování dodnes respektovaných (a občas i obdivovaných) správních mechanismů Republiky československé zkušeni praktici, vzešli z administrativy habsburské monarchie. Byli to odborníci, kteří na vlastní kůži a zodpovědnost zažili vrcholící a následně upadající „zlatý věk“ monarchistického úřednictva, s respektem veřejnosti na jedné i s celou jeho náročností na odbornost a „správní rutinérství“ v tom nejlepším smyslu slova na straně druhé. To vše tito muži dali do služeb mladé republiky, přenesli do jejího správního systému vzdělanost, zběhlost ve službě, samostatnost v rozhodování, ale také notnou dávku nadhledu a zkušené diplomacie v rozhodování z minulých dob. Když k tomu přidali nadšení mladé republiky, vznikl zajímavý a v mnohém jedinečný systém, jehož jednoznačnou součástí byl i generál československého četnictva Karel Vyčítal.

Marie Macko

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

XIV. kongres Evropské asociace pro dějiny měst

IVANA EBELOVÁ – ZDENĚK HOJDA

Evropská asociace pro dějiny měst (*European Association of Urban History / Association Européenne de l'histoire urbaine*) pořádala ve dnech 29. srpna až 1. září 2018 svůj již XIV. kongres, tentokrát v Římě, přesněji na nejmladší ze zdejších univerzit, univerzitě Roma Tre, od jejíhož založení uplynulo v loňském roce 25 let.

Kongres se koná pravidelně v dvouletých cyklech každý sudý rok, před šesti lety byla jeho hostitelem například Praha. Konferenčními jazyky jsou stejně jako na světových historických kongresech angličtina a francouzština a lze konstatovat, že podíl francouzských příspěvků byl tentokrát důstojnější, tj. zhruba třetinový (zajisté i díky místu konání), což vzhledem k postupující monopolizaci angličtiny ve vědeckém světě přinejmenším potěší. Zastoupení jednotlivých zemí i témat je vždy široké, navzdory pořádající „evropské“ asociaci nejsou nikterak vyloučena témata (ani účastníci) evropské vymezení překračující. Z velkých zemí tu mívá – již tradičně – velmi početné zastoupení francouzská, britská, španělská a pochopitelně i domácí italská historická obec, relativně méně je účastníků ze středoevropských zemí, Německo nevyjímaje. Českou historiografii zde reprezentovalo celkem devět referujících (je potěšitelné, že šlo především o mladší ročníky) a další čtyři historičky se podílely na organizaci

jednotlivých sekcí. Není to úplně málo, ovšem některé srovnatelné nebo i populačně výrazně menší země byly zastoupeny daleko početněji (například Belgie, Finsko). Důležité však je, že si Česká republika udržuje zastoupení v řídicím výboru asociace – v něm dlouhá léta reprezentovala prof. Luďa Klusáková, nyní do něj byla čerstvě zvolena doc. Andrea Pokludová z Ostravské univerzity.

Každý z urbánních kongresů má své rámcové téma. Tentokrát bylo formulováno jako *Urban Renewal and Resilience. Cities in comparative perspective*. Hlavní téma představuje ale vždy jen určitý rámec a v Římě tomu nebylo jinak. Některé sekce se k němu vztahují důsledně, jiné jen volněji a některé vůbec. Otázkou je, zda při celkovém počtu 60 sekcí hlavních, 25 speciálních a čtyřech zasedáních u kulatého stolu je vůbec možné takovýto rámec důsledněji respektovat. (Známe to ostatně i z XI. sjezdu českých historiků v Olomouci roku 2017.) Logickým důsledkem velkého počtu sekcí je pak nejen tematická a kvalitativní rozkolísanost, ale i překrývání a prolínání témat, přičemž některá aktuální „trendy“ témata se objeví v celé řadě sekcí (migrace, minority), aniž by mnohý referát správně zapadl do nejvhodnějšího kontextu. Tato pozorování pronášíme nicméně s vědomím toho, že účastník kongresu nemá šanci osobně vyslechnout více než pouhý zlomek z celkového dění a všechny závěry jsou tak do jisté míry pouhými dojmy.

Podívejme se tedy – byť s oním omezením fyzickou nemožností být u všeho – na jednotlivé sekce. Převažovalo zaměření na 20. století, následované raným novověkem. Kromě zmiňovaných migrací do měst a menšin ve městech lze vysledovat velký zájem o témata spojená s digitalizací a využitím moderních technologií, dále environmentální problematiku a otázky zpřístupňování a prezentace kulturního dědictví ve městech. Příkladem vzájemně obohacujícího setkání byla sekce *Une Histoire Comparée de la Marginalisation Sociale et Spatiale des Minorités en Europe et en Méditerranée (15e – 19e s.)*, zaměřená především na výzkum židovských komunit ve sledovaném prostoru. Sešel se zde již fungující mezinárodní tým, což je vždy efektivnější než náhodně sebrané referáty, jež nemusí, leč mohou být (navzdory předem zasláným tezím), příslovečným „zajícem v pytli“. Příkladem smysluplného využití moderních technologií byly příspěvky v sekci *New Technologies and Methods for Historical Cadastral Studies (1500–1950)*, prezentující na příkladu osmi měst zpracování starých městských katastrů a plánů metodou GIS (*Geographical Information System*). Dvě sekce byly věnovány digitalizaci v městských archivech, respektive v městských muzeích.

A co čeští účastníci? Ivana Ebelová (Filozofická fakulta UK) přednesla v sekci *Immigrants and refugees in Western European Cities* příspěvek o migracích

židů v českých městech raného novověku, Ondřej Hudeček (Fakulta humanitních studií UK) vystoupil v sekci *Natural Disasters and the Urban: Earthquakes, Floods and Great Fires in Early Modern Cities 1400–1800* s referátem o pražských povodních, Jiří Pešek s Ninou Lohmann (Fakulta humanitních studií UK) v sekci *Image and Identity of the Capital City in the 20th Century* s komparativní studií srovnávající strategie radnic Prahy, Vídně a Varšavy po první světové válce. Sekci ke starým a novým průmyslovým městům spoluorganizovala Andrea Pokludová a referát o průmyslových centrech v ČR pro tuto sekci připravila Tereza Čapandová (obě Ostravská univerzita). Speciální sekci o firemních městech organizovaly brněnské historičky Lucie Galčanová a Barbora Vacková. Ostatní účastníci z České republiky se uplatnili v sekcích věnovaných využívání kulturního dědictví. Luďa Klusáková (Filozofická fakulta UK) spoluorganizovala sekci *When Local Wishes to Become Global: Heritagization Strategies of Small Towns and Little Places in Remote Regions (20th and 21st centuries)*, v níž vystoupili Jiří Janáč a Jan Krajíček (oba rovněž Filozofická fakulta UK). Problematice zacházení s kulturním dědictvím ve městech období socialismu se věnovali Petr Gibas (Sociologický ústav AV ČR) v sekci *Longing & Belonging: Historicising the Emotional Topographies of Urban Life in the 20th Century*, a Jan Dostalík (Masarykova univerzita) v sekci *Conflicting Heritage in the Timeline. Representations, Misrepresentations and Ways forward*.

Pořadatelé se zhostili organizace kongresu vcelku s elegancí, závažnějším problémem byl jen nesoulad, který vznikl mezi pořadím referátů uvedeným na webových stránkách – ten platil i pro vyvolávání referentů v jednotlivých sekcích – a pořadím uvedeným v tištěném programu, kde byli referenti uvedeni abecedně. Mnozí pak nevěděli, kdy mají vlastně do své sekce dorazit a kdy budou hovořit. Poněkud chaoticky se vyvíjela i organizace doprovodného programu – tady zůstali římstí pořadatelé hodně dlužni svým předchůdcům na minulých kongresech (Lisabon 2014, Helsinky 2016) – spokojili se totiž s návštěvami obvyklých turistických pamětihodností a rezignovali tak na originální tematické vycházky.

Zatímco společné zahajovací zasedání, na němž vystoupili s úvodními přednáškami Brigitte Marin, profesorka moderních dějin z univerzity Aix-Marseille a Richard Rodgers, profesor hospodářských a sociálních dějin z univerzity v Edinburghu, se konalo ve velké aule hostitelské univerzity, závěrečné společné zasedání se přesunulo symbolicky na Kapitol, který byl v dějinách Říma vždy sídlem městské správy a tedy jakýmsi městským protějškem papežského dvora. Vyslechli jsme rozloučení s účastníky kongresu a jeho zhodnocení z úst římského místostarosty a Carla Marii Travagliniho, profesora hospodářských dějin z Roma

Tre. Poslední z celkem pěti keynote lectures, tedy „zvaných přednášek“, pronesl prof. Martin Baumeister, ředitel Německého historického ústavu v Římě, a na úplný závěr se představili hostitelé příštího kongresu v roce 2020, jimiž budou belgické Antverpy. Jejich dynamická prezentace měla opravdu švih – dobrý příslib pro příští setkání historiků měst na téma *Cities in Motion*.

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Rusko a Západ v době smuty,
náboženských konfliktů a třicetileté války

PAVEL MAREK

Ve dnech 19.–21. září 2018 uspořádala Ruská akademie věd v Moskvě mezinárodní konferenci nazvanou *Три даты трагического пятидесятилетия Европы (1598–1618–1648): Россия и Запад в годы Смуты, религиозных конфликтов и Тридцатилетней войны – Three Dates of the Tragic Fifty Years of Europe (1598–1618–1648): Russia and the West during the Time of Troubles, Religious Conflicts, and the Thirty Years' War*. Cílem setkání, které se uskutečnilo u příležitosti 400. výročí vypuknutí třicetileté války, bylo především poukázat na to, že Rusko i evropský Západ procházely v době raného novověku nejednou obdobnými sociopolitickými procesy. Vždyť varovné signály ohlašující blížící se konflikt v západní Evropě byly patrné již v letech předcházejících, tedy v době, kdy se Rusko zmítalo v hluboké politické krizi. Definitivní konec těchto zmatků pak přinesl evropskému Západu i Moskevské Rusi teprve rok 1648.

Konference, jejímiž jednacími jazyky byla ruština a angličtina, se zúčastnilo asi šedesát historiků. Přestože většinu z nich tvořili pracovníci ruských vědeckých institucí a univerzit, mezi přednášejícími nechyběli ani badatelé z Belgie, Francie, Maďarska, Polska, Rakouska či z USA. Českou historickou

obec na konferenci reprezentovali Jaroslav Pánek, Petr Vorel a Pavel Marek. Skutečnost, že naše zastoupení patřilo v Moskvě k těm největším, svědčí o tom, že česká historiografie má nadále v Rusku velmi dobrou pověst. Platí to tím spíše, že právě Jaroslav Pánek (Praha) byl moskevskými organizátory požádán, aby pronesl zahajující referát konference. V něm se zamýšlel nad problematikou integrace zemí tvořících středoevropskou habsburskou monarchii a nad problémy, jež přineslo budování soustátí na dynasticko-centralizačním a obligatorně monokonfesijním principu. Zdůraznil, že monarchie vybudovaná Habsburky ve střední Evropě sice nebyla příslovečným „žalářem národů“, zároveň však zpochybnil, že by se mohlo jednat o jakousi vzorovou předchůdkyni dnešní Evropské unie.

Samotná jednání se odehrála v pěti základních sekcích. V první z nich věnované proměnám panovnické moci a stavovských institucí vystoupil též Petr Vorel (Pardubice). Ve svém příspěvku poukázal, nakolik byl v mocenském souboji mezi králem a stavy využíván coby nátlakový prostředek platný daňový a měnový systém. Podrobně přitom analyzoval daňovou reformu schválenou českými stavy na sněmu v roce 1615. Z dalších účastníků této sekce vzbudil nemalý ohlas obecně pojatý referát Willema Petera Blockmanse (Leiden), který se zabýval vlivem válečných událostí na politické systémy v zemích západní a východní Evropy. Z pohledu českého historika pak zaujalo především vystoupení maďarských kolegů. István Szijjártó (Budapešť) přiblížil problematiku mocenského dualismu v Uherském království. Připomněl, že snad i v důsledku třicetileté války se tento systém vlády uplatňoval v Uhrách ještě hluboko v 18. století. Cílem příspěvku Therese Oborni (Budapešť) bylo naopak vyložit poměr Sedmihradska k Uherskému království i k habsburské monarchii na konci 16. století, a to s důrazem kladeným na roli, již v celé záležitosti sehrál kníže Zikmund Báthory.

Velmi přínosné byly též příspěvky ruských historiků, s nimiž se badatelé ze zemí Evropské unie na konferencích obvykle příliš nesetkávají. Za všechny jmenujme například jednoho z hlavních organizátorů konference Vladimira Nazarova (Moskva), který detailně představil instituce, jež se podílely na chodu ruského státu v době tzv. smuty. Z historiografického hlediska přistoupil k problematice třicetileté války Andrej Prokopjev (Sankt-Petěrburg), jenž upozornil na některé paradoxy objevující se v současné interpretaci tohoto konfliktu. Jurij Ivonin (Smolensk) naopak představil třicetiletou válku jako logické vyústění společenské, hospodářské i náboženské krize, která zachvátila Evropu v 17. století.

Právě náboženským konfliktům a problematice konfesionalizace byla zasvěcena druhá sekce konference. Přestože většina přednesených referátů se týkala

náboženských poměrů v Moskevské Rusi, nechyběly ani příspěvky věnované situaci v západní a střední Evropě. Patřil k nim i referát, ve kterém Arina V. Lazareva (Moskva) zkoumala vliv konfesního rozdělení římsko-německé říše na formování německého národního myšlení. Třetí sekce konference byla zasvěcena problematice vojenských dějin. Zazněly v ní příspěvky mapující vývoj vojenské techniky (např. Alexej N. Lobin, Sankt-Petěrburg), referáty odrážející proces formování raně novověkých stálých armád (Nikolaj Mininkov, Rostov na Donu) či proměny tehdejších důstojnických sborů (Oleg Kurbatov, Moskva). Z bohemikálního hlediska vzbudil pozornost příspěvek Olega Nozdrina (Orel) věnovaný vojenské kariéře hraběte Matyáše Šlika.

V pořadí čtvrtá sekce konference se zabývala diplomacií a mezinárodními vztahy v době třicetileté války. S příspěvkem na téma rusko-švédských vztahů v ní vystoupil i významný ruský slavista Boris Nikolajevič Florja, jehož jméno je českým historikům známo i díky knize *Církevní rozkol a slovanský svět*, jež vyšla nedávno v českém překladu v nakladatelství Pavel Mervart (Červený Kostelec 2014). Několik referátů se pak dotýkalo dějin středoevropské habsburské monarchie. I. Schwartz (Vídeň) přiblížila málo známou kandidaturu arcivévody a biskupa Leopolda Pasovského na moskevský trůn (1613). Taťána Gusarova (Moskva) analyzovala smlouvu podepsanou v roce 1645 v Linci mezi Ferdinandem III. Habsburským a Jiřím I. Rákóczim. Pavel Marek (Pardubice) představil roli, jež ve formování vztahů mezi rakouskou a španělskou větví habsburské dynastie sehrála císařovna Marie Habsburská. V sekci však nechyběly ani příspěvky věnované dějinám dalších evropských regionů. Zatímco Vladimir Vedjuškin (Moskva) se věnoval situaci v Hispánské monarchii, Marie Karine Schaub (Paříž) se zaměřila na rusko-anglické vztahy v první polovině 17. století. Velký ohlas pak vzbudil především příspěvek polského rusisty Hieronyma Graly (Varšava) přinášející analýzu symbolických prostředků, jichž využíval Vladislav IV. Vasa k potvrzení svých domnělých nároků na ruskou carskou korunu.

Poslední sekce konference byla vyhrazena historiografii. Pavel Jurij Uvarov se ve spolupráci s Natálií Althukovou (Moskva) zaměřili na reflexy tzv. smuty ve francouzském periodiku *Mercure françois*, které vycházelo od roku 1605. Obdobné téma nabídl též příspěvek Ljudmily Ivoniny (Smolensk), jež zkoumala odraz Smolenské války (1632-1634) ve francouzských novinách *La Gazette*. Z pohledu českého historika však bezpochyby nejvíce zaujal inspirativní příspěvek předního ruského bohemisty Georgije Melnikova, založený na pečlivé analýze děl Pavla Stránského a Pavla Skály ze Zhoře. Právě G. Melnikov se stal jedním z hlavních

protagonistů závěrečného sezení konference, během něhož mu byl za potlesku všech přítomných slavnostně předán diplom čestného člena Sdružení historiků České republiky.

Moskevská mezinárodní konference uspořádaná k tématu třicetileté války a smuty zcela zřetelně ukázala prospěšnost podobných setkání mezi historiky ze západní, střední a východní Evropy. Přestože se v moderní historické vědě stále výrazněji prosazují snahy o globální uchopení jednotlivých historických procesů a problémů, Rusko a evropský Východ stojí nadále většinou poněkud stranou pozornosti. Cesta z této slepé uličky vede jedině prostřednictvím posilování vzájemné komunikace mezi ruskými a západními badateli, pro kterou se právě kongresy, jako byl ten moskevský, mohou stát vítaným impulsem.

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Nekrolog

Zdeňka Hledíková

(23. října 1938 – 13. listopadu 2018)

Byla středa 14. listopadu a právě jsem se studenty diskutovala o obsahu jednoho privilegia vydaného Karlem IV., když se mi na mobilu odloženém na katedře rozsvítila zpráva, že paní profesorka zemřela. Zdálo se mi, že to musí být nějaký omyl, protože takové věci se přeci nedějí, a už vůbec ne uprostřed semináře z českých středověkých dějin. Byla to ale pravda. V úterý 13. listopadu 2018 v Praze zemřela první dáma české medievistiky Zdeňka Hledíková.

Paní profesorka Zdeňka Hledíková strávila v podstatě celý svůj život v Praze. Tady se narodila, vystudovala, většinu svého života pracovala a tady také svůj život uzavřela. I když na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy vystudovala archivnictví (1960), praktickou archivářkou byla jen velmi krátce. Působila ve Státním archivu v Plzni a také v Archivu Ústředního ředitelství Československého filmu v Praze. Na pražskou filozofickou fakultu se vrátila už roku 1965, kdy se na stejné katedře, kde studovala, stala nejprve aspirantkou a od roku 1968 na celých dalších dvaadvacet let asistentkou. Teprve po sametové revoluci jí byla umožněna habilitace (1991) a následně i profesura (1997). V roce 1994 se stala první ředitelkou obnoveného Českého historického ústavu v Římě (v prvním služebním roce ji vzhledem k zatížení pedagogickými povinnostmi zastupoval editor vatikánských pramenů

z Historického ústavu AV ČR Jaroslav Eršil) a významně se podílela na budování jeho pozice a dobré pověsti mezi ostatními institucemi Mezinárodní unie archeologických, historických a uměleckohistorických ústavů.

Za její přímé podpory pokračovalo mj. vydávání zbývajících svazků edice *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, pro niž sama připravila *Tomus prodromus* (2003), zahrnující pontifikáty prvních tří avignonských papežů, a práci na němž zúročila i v samostatné knize *Počátky avignonského papežství a české země* (2013). Sama ale také inspirovala řadu dalších cenných výzkumů ve vatikánských a římských archivech a knihovnách, mnohdy už jen tím, že když narazila při své práci na nějaký zajímavý materiál k českým či středoevropským dějinám, většinou na něj upozornila některého z dalších kolegů, jemuž bylo téma blízké a jehož pozornosti by mohl takový pramen uniknout. Téměř všichni její žáci od ní postupně získali badatelské úkoly s mnohaletou perspektivou. Svým způsobem tak definovala jejich další odborný profil. Zadané úkoly paní profesorku ve většině případů přežily.

Od počátku nového tisíciletí (od roku 2002) působila Zdeňka Hledíková také na Katolické teologické fakultě UK a výrazně zde pomáhala při zrodu Ústavu dějin křesťanského umění, později také inspirovala ke vzniku Katedry církevních dějin a literárních studií, která svou činnost symbolicky rozvinula v plně šíří až na podzim 2018. Za její práci a morální životní postoje jí byl roku 2010 udělen Řád sv. Řehoře Velikého, vyznamenání, které je udělováno papežem a které získala jako druhá žena v České republice. V roce 2012 pak obdržela také Cenu Milady Paulové, udělovanou Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, za mimořádný přínos české historické vědě.

Hlavním předmětem výzkumu Zdeňky Hledíkové byly středověké církevní dějiny. Nevěnovala se ale jen českým či moravským lokálním kauzám a osobnostem, ve své práci vždy usilovala o to, aby historické příběhy popisovala v širších, nejlépe evropských souvislostech. Svůj výzkum přitom neomezovala na jediný segment církevní historie. Pod její rukou vznikaly studie věnované zásadnímu rozboru písemných pramenů, osudům jednotlivých církevních fundací, kariérám duchovních, ale zejména historickému vývoji církevní správy pražské (arci)diecéze. Téměř každý ze studentů historie čerpal z její kapitoly věnované církevní správě v *Dějínách správy v českých zemích do roku 1945* (1989, 2005, 2007). Řadu zásadních témat zpracovala formou dílčí studie a mnoha historikům se zjednodušil badatelský život, když souhlasila se souborným vydáním těchto studií v knize *Svět české středověké církve* (2010). Tyto kapitoly k církevně správním dějinám a náboženskému životu vrcholného a pozdního středověku nebyly doposud překonány a mladší badatelé spíš jen doplňují chybějící střípky do mozaiky, než aby práce, některé z nich i starší než třicet let zásadním způsobem korigovali. Zde publikované výsledky jsou dodnes hojně citovány nejen domácími, ale i zahraničními historiky a využívány jako argument pro další výzkum.

Konečkonců i tak významná publikace, jakým je *Husitská revoluce* Františka Šmahela, se na mnoha místech o výzkumy profesorky Hledíkové opírá. Příkladem tu mohou být poměrně zásadní odhady počtu beneficií a duchovních v předhusitských Čechách. Vedle těchto významných, ale drobnějších prací publikovala Z. Hledíková ve spolupráci

s několika svými kolegy edice středověkých pramenů k církevním dějinám. Zmínku si zaslouží zejména *Pražské synody a koncily předhusitské doby* (2002), vydané společně s J. V. Polcem, a *Visitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijábna Pavla z Janovic z let 1379–1382* (1973), na kterém pracovala společně s I. Hlaváčkem. Avšak vrcholem její badatelské práce byly patrně monografie věnované představitelům pražské (arci)diecéze, jako např. knihy o *Janu IV. z Dražic* (1991) nebo *Arnoštu z Pardubic* (2008). Poslední z této série monografií – kniha o *Janu Očku z Vlašimi* – bude dokončena jejím žákem už jen z pozůstalosti.

I když je titul první dámy medievistky aluzí na film se slavnou Loretou Lynn – první dámou country music, ve svém hlubokém významu a jemné modifikaci patří tento titul paní profesorce Hledíkové plným právem. Svou prací výrazně ovlivnila směřování české medievistiky, zejména jejího bádání o církevních dějinách. Významně také formovala minimálně celou jednu generaci polistopadových historiků, které přivedla k zájmu o zdánlivě méně atraktivní církevní dějiny předhusitského období. V neposlední řadě ale také působila na řadu svých studentů i kolegů jako výtečný člověk, který dokázal nejen poradit odborně, ale také lidsky pochopit a potěšit dobrým slovem.

V jednom z nečetných osobních rozhovorů poskytnutých paní profesorkou Katolickému týdeníku, odpovídala na otázku, kterou většina z nás historiků dostává velmi často, totiž k čemu je dobré se zabývat minulostí, čím historie prospívá a jaký je její smysl. Tehdy v roce 2010 redaktorce řekla: „Dnes si je česká státní pospolitost jista svou existencí, a tak se o mnohé věci (a také o své dějiny) celkem nestará. Není ale ještě vyspělá natolik, aby je v sobě integrovala, aby vědomí vlastních kořenů bylo součástí její mentality; a to je nebezpečné. My si dnes nechceme uvědomit jiná, zatím neznámá ohrožení, která nás obklopují. Nicméně je pravděpodobné, že opět nastane okamžik, kdy svou identitu budeme muset zase hledat – a nalézt ji můžeme jen v trvalých, „neproduktivních“ hodnotách, k nimž patří i historie. Profesionální historikové tu jsou také od toho, aby v krajním, katastrofickém případě bylo po čem sáhnout. Jejich trvalým úkolem je přispívat... fundovaným poznáváním minulosti k obecné kultivanosti, k akceptování vlastních kořenů a obecných morálních hodnot.“

Eva Doležalová

Foto: Jaroslav Novotný

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Nekrolog

Michaela Marek

(22. srpna 1956 – 24. září 2018)

Vynikající badatelka a univerzitní učitelka, představitelka německé bohemistiky i dějepisu umění novodobých Čech. Zdá se to být už tak dávno, co jsme s touto naší vzácnou kolegyní začali rozvíjet spolupráci. A je to tak záhy, co jsme se s ní museli rozloučit.

Životní dráha Michaelu Marek zavedla nejprve do emigrace – poté, co se její rodiče po roce 1968 usadili v západní části Německa. Svá vysokoškolská studia, jimž z oborů vévodily dějiny umění, absolvovala v Kolíně n. R. a ukončila je roku 1981 magisterskou prací. Tehdy se pohybovala v tradičně frekventované sféře německých uměleckohistorických studií k italské renesanci, v duchu kulturněhistorického přístupu. Zaměření na vztahy mezi uměleckou tvorbou a jejími objednateli v novověku se jí do budoucna stalo východiskem při zkoumání politických kontextů tvorby a zacházení s památkami v 19. a 20. století.

Po několika zahraničních pobytech a po doktorské promoci roku 1986 působila šest let v marburském Herderově institutu (referát dějin umění i obrazového archivu), kde měla příležitost rozšiřovat dál svůj badatelský obzor. Od roku 1992, od kdy po téměř jedno desetiletí působila jako „pravá ruka“ Ferdinanda Scibta, se pro ni zásadní příležitostí k rozvíjení vlastního odborného zaměření stal úvazek vědecké asistentury v mnichovském

Collegium Carolinum. Za svého působení v této roli tematicky obohatila pověst pracoviště, náležejícího k nejvýznamnějším bohemistickým ústavům v Německu. Jako profesorka se později stala členkou předsednictva Collegium Carolinum.

Sjednocení Německa a změny politického režimu v Československu umožnily obrodu zahraničního bohemikálního bádání i vzájemné propojení s domácím českým výzkumem. O tom, že právě Michaela Marek byla na novou situaci výborně připravena, svědčí skutečnost, že už od roku 1989 věnovala pozornost agendě památek minulosti v původní vlasti a současné péče o ně (*Altstadtsanierung in der ČSR. Zur Problematik von Theorie und Praxis der Ensembledenkmalpflege*, Marburg 1989 a *Das tschechische Denkmalpflegegesetz von 1987: Eine gefährliche Erblast für die historischen Städte*, Kunstchronik 43, 1990, s. 330–362).

Ke studiu novodobého utváření i přetváření měst a jejich historických center přispěla do syntetické publikace svou prací „*Monumentalbauten“ und Städtebau als Spiegel des gesellschaftlichen Wandels in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts* (in: F. Seibt ed., *Böhmen im 19. Jahrhundert. Vom Klassizismus zur Moderne*, Berlin 1995, s. 149–233, 390–411, 432–439). Své zorné pole na architekturu a urbanismus dál rozšiřovala, mj. úvahami k vizím Prahy v počátcích modernizace (*Prag um 1800. Eine Stadt verwandelt sich*, in: *Prag 1780–1830. Kunst und Kultur zwischen Epochen und Völkern*, R. Prahla a kol., Praha 2000, s. XIX–XXXIV).

Od začátku 90. let minulého století naší kolegyni narostla křídla. V roce 1990 ustavené Německo-české a německo-slovenské komisi historiků působila od konce 90. let nejprve jako tajemnice německé sekce, posléze – po habilitaci roku 2000 – jako řádná členka za německou stranu, a to jako znalkyně pro obory umění. Její příspěvky ke každoročním odborným setkáním Komise a spolueditorství několika konferenčních vícejazyčných sborníků z komisionální ediční řady vyvrcholily u zasedání a publikace *Kultura jako nositel a oponent politických záměrů. Německo-české a německo-slovenské kulturní styky od poloviny 19. století do současnosti* (D. Kováč – M. Marek – J. Pešek – R. Prahla eds., česká verze publikace 2009).

Michaela Marek spolupracovala mj. i s českou Umělecko-historickou společností, při jejímž sjezdu roku 2009 vystoupila coby „key-not speaker“ s tématem legitimacy přístupů v péči o stavební památky a historii, resp. k rozdílným tradicím zacházení s památnými stavbami v obou zemích (*Management dějin a přítomnosti v mediu architektury. Historizující novostavby v současném Německu a jejich tradice od II. světové války*, in: *Tvarujete si sami?* Sborník 3. sjezdu historiků umění, M. Bartlová – H. Látal eds., Praha 2010, s. 315–350).

Účast Michaely Marek na řadě odborných setkání provázelo už předtím množství publikací. Podstatná monografie, obhájená roku 2000 coby její habilitační spis na univerzitě v Kielu, vyšla knižně pod titulem: *Kunst und Identitätspolitik. Architektur und Bildkünste im Prozess der tschechischen Nationsbildung*, Köln – Weimar – Wien 2004. Tato práce spojovala přístup dějin umění s výzkumem nacionalismu a česko-německé politické a reprezentační konkurence v Čechách. Již před tím se tímto směrem vydala i její monografie *Universität als ‚Monument‘ und Politikum. Die Repräsentationsbauten der Prager Universitäten 1900–1935 und der politische Konflikt zwischen ‚konservativer‘ und*

„moderner“ Architektur, München 2001, která naznačila zaměření budoucího autorčina působení na univerzitách.

Výzkumné zájmy Michaely Marek byla rámovány zejména obecnějšími debatami o otázkách národní identity a kulturního transferu či apropriace. Bylo ve znamení doby, že Michaela Marek vydatně pomáhala korigovat některé fixní ideje o národním kulturním vlastnictví, a to nejen na české straně, ale i v německé, již dříve probíhající debatě. (Srovnej např. její studii: *Können alte Mauern „deutsch“ sein? Zum Problem „deutscher“ Baudenkmäler in Polen zwischen Nostalgie, Politik, Wissenschaft und Denkmalpflege*, in: H.–J. Karp ed., *Deutsche Geschichte und Kultur im heutigen Polen. Fragen der Gegenstandsbestimmung und Methodologie*, Marburg 1997, s. 103–117.)

Přitom se rozšiřoval i fokus autorčiných středo-východoevropských studií; se zaslíbeným zájmem se vícekrát vyjádřila k relacím polským, maďarským i rakouským. Zejména však v posledních dvou desetiletích obohatila výzkum sebezprezentace mocenských elit v architektuře a urbanismu o dění ve 20. století. V této sféře sledovala se zaslíbeným zaujetím historické transformace i specifické zákruty domácí a zahraniční politiky středoevropských států i dalších subjektů. Soustavně sledovala tyto otázky hlavně na našem příkladu – v záběru období od zrodu Československa až přes změnu režimu roku 1989.¹

A nakonec, ale podstatně, patří ke kariéře Michaely Marek její angažmá univerzitní. Ihned po habilitaci se roku 2000 coby profesorka ujala výuky dějin umění a kultury na univerzitě v Lipsku, tedy v „epicentru“ novějších německých východoevropských studií. A konečně v roce 2013 zaujala profesorskou pozici na Humboldtově univerzitě. Berlínské období své univerzitní kariéry strávila v činorodém prostředí tamního Ústavu dějin umění a vizuality (Institut für Kunst- und Bildgeschichte). Jak plyne ze svědectví jejich studentek a studentů, kteří k nám občas zavítali, inspirovala je hlavně důrazem na samostatné promyšlení základního přístupu ke zvolenému tématu. Přitom byla s to obětovat studentům svůj čas i za pravidelných společných výprav po Evropě. V posledních letech Michaela Marek stupňovala dosavadní takřka hektické tempo svých aktivit až na pokraj možností. Náročnost na sebe samu i na druhé, pronikavé myšlení i neobyčejná výkonnost charakterizovaly její mnohostranné působení od počátku do samého konce její vědecké kariéry.

Michaela Marek nám zanechává trvalé podněty v bohemistice, pragensistice i v širších studiích historiografie novodobé střední Evropy, stejně jako v českém a zahraničním dějepisu umění a kultury.

Roman Prahel

Foto: Barbara Herrenkind

---

1 Pro plnou bibliografii Michaely Marek údajů a údajů k její odborné dráze viz současné stránky <http://www.kunstgeschichte.hu-berlin.de/personen/professorinnen/michaela-marek/> a <http://www.kunstgeschichte.hu-berlin.de/2018/10/nachruf-prof-dr-michaela-marek/> (13. 3. 2019).

Knihy a časopisy došlé redakci

Brno v minulosti a dnes. Příspěvky k dějinám a výstavbě Brna. Brno, Statutární město Brno, Archiv města Brna. Sv. 24/2011, 412 s.; 25/2012, 484 s.; 26/2013, 384 s.; 27/2014, 406 s. Časopis za suvremenu povijest. Zagreb, Hrvatski institut za povijest. Roč. 50, 2018, č. 3. S. 499–717.

Demokracie a socialismus. Dva programové dokumenty demokratické levice z první poloviny 20. století. Olomouc, Masarykova demokratická akademie, z. s. 2018. 242 s.

Thomas A. FUDGE, Jerome of Prague and the Foundations of the Hussite Movement. New York, Oxford University Press 2016. 379 s.

Susanne HÄRTEL, Jüdische Friedhöfe im mittelalterlichen Reich. Berlin, De Gruyter 2017. 419 s.

Listy filologické. Praha, Kabinet pro klasická studia, FLÚ AV ČR. Roč. 141, 2018, č. 1–2. 284 s.

Olomoucký archivní sborník. Olomouc, Zemský archiv v Opavě, Státní okresní archiv Olomouc. Roč. 16, 2018. 279 s.

Povijesni prilozii. Historical Contributions. Zagreb, Hrvatski institut za povijest. Sv. 55, 2018. 402 s.

RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově. Mikulov, Regionální muzeum v Mikulově 2017. 214 s.

Revue církevního práva. Church Law Review. Praha, Společnost pro církevní právo. Roč. 24, 2018, č. 4. 134 s.

Theatrum historiae. Pardubice, Univerzita Pardubice. 2017, č. 21. 232 s.

Výtahy z českých časopisů a sborníků

Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis. Sv. 10, 2017:

Karel MÜLLER, Zdeněk: střípky z historie jednoho přátelství, s. 13–16. – Vladimír WOLF, „Od Úpice přes Opavu po Špinku“, s. 17–18. – Jiří KNAPÍK, „Poštovní razítka okresu trutnovského se zvláštním zřetelem k Jiráskově Úpici“, s. 19–41. – Daniela MATROSOVÁ, Výběrová bibliografie Prof. PhDr. Zdeňka Jiráska, CSc., s. 43–47. – Irena KORBELÁŘOVÁ – Rudolf ŽÁČEK, Ad fontes! Několik upřesňujících poznámek k historickému vývoji objektu č. 343/37 na Masarykově třídě v Opavě v letech 1784 až 1837, s. 51–67. – Vlastimil MÁLEK, Poslední Dobřenský na Dobřenicích, s. 69–87. – Karla VYMĚTALOVÁ, Obsazování stolic klasické filologie na filosofické fakultě v Praze v letech 1849–1882, s. 89–106. – Aleš SKŘIVAN st. – Aleš SKŘIVAN jr., Britsko-německá jednání o alianci v roce 1898, s. 107–124. – Vojtěch SZAJKÓ, K počátkům telegrafních jednotek rakousko-uherské armády (1883–1911), s. 125–146. – Ondřej VAŠATA, Připojení Trutnova k Československu v prosinci 1918, s. 147–166. – Zdeňka ŽÁČKOVÁ,

Ženy v právu. Počátky právnického studia žen na československých právnických fakultách, s. 167–187. – Lukáš NOVOTNÝ, „Celá ta skupina, Češi, Maďari, Poláci, Jihoslované, Rumuni by měla být dána do tašky, protřepána a poté předána nějakému slušnému Britovi, aby ji spravoval.“ Příspěvek k britskému vnímání česko-německého vztahu v Československu do roku 1933, s. 189–201. – Branislav DORKO, Josef Schreiber a jeho osobní fond, s. 203–211. – Pavel ŠOPÁK, Josef Bilan Šinovský mezi Českým Slezskem a komunistickou stranou, s. 213–219. – Jiří FRIEDL, Polská repatriační mise v Československu 1945–1947, s. 221–238. – Jiří KNAPÍK, Sociálně podpůrné akce pro děti a mise UNICEF v Československu (1945–1951), s. 239–245. – Ondřej KOLÁŘ, Konfidenti opavské úřadovny gestapa před Mimořádným lidovým soudem v Opavě, s. 247–264. – Jiří PERNES, Komunistická strana Československa ve volbách roku 1946, s. 265–289. – Štefan ŠUTAJ, Návrat maďarských vojnových zajatcov zo ZSSR a Československo (československý prístup k problematike na mierovej konferencii v Paríži v roku 1946), s. 291–303. – Dušan JANÁK, Sociální konflikty v textilním průmyslu v českých zemích v létě 1948, s. 305–318. – Jaroslav PÁNEK, Historik mezi vědou a propagandou (K biografii Antonína Verbíka, badatele z časů „normalizace“), s. 319–324. – Miroslav LONDÁK, Šikova ekonomická reforma a Slovensko, s. 325–341. – Hana RAJHELOVÁ, Zpráva o činnosti Konzervátorského centra ÚHV v roce 2017, s. 361. – Marian HOCHTEL, Historická sbírka odlitků antické plastiky z majetku FF UK v novém výstavním projektu Okouzlení antikou na státním zámku Duchcov, s. 362–364. – Hana KOMÁRKOVÁ, Konferencja naukowa „Migracje w miastach Królestwa Polskiego, Pomorza i Śląska w epoce przedprzemysłowej na tle porównawczym“, Wrocław 2–3 VI 2017, s. 364–367. – Marian HOCHTEL, Sympozium k uchování transferované barokní fresky V. V. Reinera ve výstavním pavilonu v zámecké zahradě v Duchcově, s. 367–369.

Acta Musei Nationalis Pragae – Historia. Roč. 71, 2017, č. 1–2:

Jan RANDÁK, O politice těla a hegemonii měšťanského řádu, s. 4–11. – Petr KUŽEL, Společensko-ekonomické proměny sportovních spolků a vznik fotbalových klubů v pražských městech a předměstích před rokem 1914, s. 12–20. – Martin PELC, Rozhlasové reportáže Josefa Laufera z mistrovství světa ve fotbale 1934 a jejich ohlas v Československu, s. 21–31. – Šárka RÁMIŠOVÁ, Zahraniční výjezdy československých volejbalistů – reflexe zahraničí očima československých sportovců v 50. a 60. letech 20. století, s. 32–43. – Zdeněk ŠKODA, Olympijské studijní a informační centrum českého olympijského výboru, s. 51. – Šárka RÁMIŠOVÁ, Spoluúčast Oddělení tělesné výchovy a sportu Národního muzea na výstavách za poslední období, s. 52–53. – Jana KUŘÍKOVÁ – Marie TŮMOVÁ – Lucie SWIERCZEKOVÁ, Sběrka skleněných diapositivů z fotoarchivu tělesné výchovy a sportu a digitalizace v Národním muzeu, s. 54–56.

Acta Musei Nationalis Pragae – Historia. Roč. 71, 2017, č. 3–4:

Jan LOMÍČEK, Možnosti a limity dokumentace současnosti českého sportu, tělesné výchovy a olympismu, s. 5–10. – Veronika KYRIANOVÁ, Současné české divadlo jako tvůrčí proces a umělecká práce: výzva pro dokumentaci, s. 11–23. – Jitka GELNAROVÁ, Politický

transparent jako hmotná paměť veřejného prostoru. Příspěvek k muzejní dokumentaci současnosti, s. 24–30. – Jan POHUNEK, Otázky a úskalí muzejní dokumentace současného trampského hnutí, s. 31–40. – Lucie KUČEROVÁ, Kolektivizovaný venkov v paměti československých zemědělců, s. 47–62.

Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Roč. 58, 2018, č. 1:

Ludmila HLAVÁČKOVÁ, Můj žák, učitel a přítel Petr Svobodný, s. 13–14. – Jiřina URBANOVÁ, Bibliografie prací Petra Svobodného, s. 15–43. – Tomáš ALUŠÍK, Literární prameny k řecké medicíně prehistorického a „temného“ období (do roku 600 př. Kr.), s. 49–58. – Marek BRČÁK – Roman ELNER, Vzdělávání farmaceutů na pražských univerzitách v letech 1804–1953 pohledem studijních předpisů, s. 59–67. – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, Z jakých učebnic studovali posluchači pražské lékařské fakulty v první polovině 19. století?, s. 69–83. – Vladimír KARPENKO, Michael Maier a jeho spis *De medicina regia* (1609), s. 85–96. – Marie RYANTOVÁ, Exulant Jiří Holík a jeho kontakty s lékaři v německých zemích a Pobaltí, s. 97–106. – Michal V. ŠIMŮNEK, Entfernung/Reinigung/Entjudung: důsledky nacistické rasové perzekuce pro profesorský sbor lékařské fakulty Německé univerzity v Praze, 1938–1945, s. 107–121. – David TOMÍČEK, Vybrané zdravotně aspekty cestopisu Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic, s. 123–129. – Michal TOVÁREK, Ortoped Miroslav Jaroš (1897–1970), s. 131–136. – Bohdan ZILYNSKYJ, Těžký život ukrajinského studenta pražské lékařské fakulty (Úvaha o dvou anonymních příspěvcích Peroutkovy Přítomnosti z roku 1930), s. 137–145. – Dana MUSILOVÁ, Profese vědkyně optikou prvních příruček pro volbu ženských povolání, s. 149–154. – Jana RATAJOVÁ, Rigorózní řízení Wolfganga Wolframa von Wolmar. Příspěvek k dějinám studia politických prominentů, s. 155–170. – Emilie TĚŠÍNSKÁ, Otázka návratu několika fyziků německé národnosti do Československa po druhé světové válce, s. 171–182. – Lenka VAŠKOVÁ, Založení Academie Petrinny v roce 1775. Příspěvek k počátkům vyššího vzdělávání v Lotyšsku, s. 183–190. – Růžena ZAORALOVÁ – Roman ZAORAL, Masarykova státní škola zdravotní a sociální péče v meziválečném období, s. 191–207. – Blanka ZILYNSKÁ, Mistr Jan Hus a pražská univerzita: několik zamyšlení nad možnostmi poznání jejich vzájemného vztahu a Husovy pedagogické činnosti, s. 209–221. – Gary B. COHEN, An American Remembers the Charles University Archive in the Era of Normalization, s. 225–231. – Ivana ČORNEJOVÁ, Hrst vzpomínek na novodobou historii univerzitního archivu aneb od Kavky po Litsche, s. 233–240. – Marek ĎURČANSKÝ, Karolinum očima krakovského profesora: návštěvy lékaře Fryderyka Hechela v Praze v říjnu 1843 a v červenci 1846, s. 241–247. – Ivan HLAVÁČEK, *Miscellanea ex Archivo Coronae Regni Bohemiae*. Diplomatický původ a vypovídací hodnota listin dvou slezských měst Pačkova a Grodkova z roku 1383, s. 249–256. – Milan CHMELARĚ, Historie výuky lékařské elektroniky na Elektrotechnické fakultě Vysokého učení technického v Brně, s. 257–265. – Josef PETRÁŇ, Působnost komisí pro obnovu, památkovou ochranu a využití Karolina 1934–2017, s. 267–277. – Milada SEKYRKOVÁ, Císařský dekret z 6. srpna 1755, s. 279–284. – Martin VONKA, Tovární komíny – nevtání sousedé, znečišťovatelé ovzduší a hyzditelé

panoramát, s. 285–294. – Petr CAJTHAML – Kateřina SCHWABIKOVÁ, 17. celostátní archivní konference v Liberci, s. 297–306.

Archivní časopis. Roč. 68, 2018, č. 3:

Daniel KOVÁŘ, Ztráta pečeti z listiny Jana Žižky z Trocnova v městském archivu v Trhových Svinech, s. 229–242. – Karel ŘEHÁČEK, Československá historická společnost a její západočeská pobočka, s. 243–257. – Martin NEKOLA, Činnost novináře Rudolfa Nekoly ve světle archivních pramenů, s. 258–265. – Mikuláš ČTVRTNÍK, Právo být (ne)zapomenut. Výmazy dějin, inflace historických pramenů, ochrana soukromí, vy(zne)užívání dat a překerní situace archivů v mladém 21. století – podněty k diskusi, s. 266–297. – Mikuláš ČTVRTNÍK, Bůh Ianus jako patron archivářů?, s. 298–309. – Lucie VEČERNÍKOVÁ, Archivní fond Společnost vlasteneckých přátel umění, s. 310–314. – Martin STEJSKAL, Národní bezpečnostní úřad uskutečnil spisovou rozluku, s. 315. – Lucie JANÁČKOVÁ, Záchrana vzorníků látek z textilní továrny Karnola v Krnově, s. 316–319. – Lucia HOLANOVÁ, Mezinárodní konference Čtvrstoletí spolu. Československo a Podkarpatská Rus v Národním archíve v Praze, s. 320. – Michal WANNER, Členské zasedání fóra DLM v Tallinnu 29. května – 1. června 2018 a nová budova Estonského národního archivu v Tartu, s. 321–331. – Irena KRČILOVÁ, Mezinárodní konference Československo v letech 1978–1985 v Českých Budějovicích, s. 331–335.

Časopis Matice moravské. Roč. 137, 2018, č. 1:

Ondřej SCHMIDT, Václav IV., Jošt a Prokop očima italského vyslance. K situaci v lucemburském rodě roku 1390, s. 3–27. – Adam PÁLKA, Basilejský koncil očima českých utrakvistických a katolických učenců pozdního středověku (1438–1526), s. 29–56. – Marek STARÝ, „... pojav k svatému manželství jich sestry dceru“. Marginálie ke genealogii slezských knížet a k osudům Krnovska na přelomu 15. a 16. století, s. 57–85. – Petr POPELKA, Mocenský transfer, boj o radnice a problém slučování obcí po první světové válce. Příklad národnostně smíšené oblasti Zábřežska, s. 87–111. – Friedrich POLLEROSS, Conterfet Kupfferstich. Nové poznatky k „portrétním knihám“ 17. století, s. 115–128. – Anne-Sophie BANAKAS, Mluva rukou v portrétech Marie Terezie. Legitimace mezi ženskostí a panovnickým majestátem, s. 129–140. – Jan HARASIMOWICZ, Reprezentace protestantských knížet a stavů ve středoevropském umění doby reformace, s. 141–161. – Jan SIGMUND, Česko-polský doktorandský seminář: Metodické a tematické problémy studia starších dějin, s. 240–241. – Aleš VYSKOČIL, Hranice jako symbol ambicí i společných zájmů, s. 241–242. – Bohumír SMUTNÝ, K životnímu jubileu PhDr. Karla Müllera, s. 242–244. – Jiří JUROK, K životnímu jubileu doc. Ing. PhDr. Miroslava Plačka, s. 244–247. – Karel CHOBOT, Zemřel doc. PhDr. Vojtěch Cekota (5. 11. 1930–9. 12. 2017), s. 247–250. – Eduard MAUR, Odešel prof. PhDr. Josef Petráň, CSc., dr. h. c. (23. 8. 1930–3. 12. 2017), s. 250–258. – Petr MALČÍK, Za prof. PhDr. Radoslavem Večerkou, DrSc. dr. h. c. (mult.), (18. 4. 1928–15. 12. 2017), s. 258–260. – Bronislav CHOCHOLÁČ, Zpráva o činnosti Matice moravské za rok 2017, s. 261–265.

Český lid. The Czech Ethnological Journal. Roč. 105, 2018, č. 1:

Ivan MURIN – Josef KANDERT, Denní rytmus dedičana stredného Slovenska. Komparatívna štúdia chronologickej etnografie dňa štyroch rodín vrchárov Sihlianskej planiny 1967–2017, s. 3–23. – Luboš KAFKA, Výstavy díla malíře Vincenze Jankeho: Vincenz Janke – Podmalby na skle, Severočeské muzeum v Liberci, 23. 6.–10. 9. 2017. Vincenz Janke – Umění podmalby na skle, Západočeské muzeum v Plzni, 27. 10. 2017–7. 1. 2018, s. 88–89. – Kateřina SEDLICKÁ, Vědecká konference „Brdy. Historie – krajina – lidé“, Rožmitál pod Třemšínem, 14. a 15. listopadu 2017, s. 90–91. – Jaroslav OTČENÁŠEK, Vernisáž výstavy Hans Kudlich, osvoboditel sedláků (25. 10. 1823–10. 11. 1917). Oblastní muzeum v Chomutově – Dům národnostních menšin, Praha, 16. 2.–20. 3. 2018, s. 92–93. – Veronika BERANSKÁ, Bojové tradice našich předků... a jak dál? 70. výročí největší vlny reemigrace volynských Čechů. Praha, 22. 11. 2017, Dům armády Praha, s. 99–101. – Jiří WOITSCH, Mezinárodní konference Poslání a budoucnost muzeí v přírodě v České republice. Rožnov pod Radhoštěm, 30. 1.–2. 2. 2018, s. 101–103.

Český lid. The Czech Ethnological Journal. Roč. 105, 2018, č. 2:

Sandra KREISSLOVÁ, „Domov“ jako místo dočasného návratu. První cesty německých vysídlenců do Československa, s. 159–176. – Martina PAVLICOVÁ – Lucie UHLÍKOVÁ, „Něco za něco...“: Folklorní hnutí v českých zemích ve světle totalitární kulturní politiky, s. 177–197. – Markéta SKOŘEPOVÁ, Čas křtu a výběr jména novorozence ve venkovské společnosti 19. století, s. 199–218. – Luboš KAFKA, Vincenz Janke (1769–1838), malíř na pomezí „vysokého“ umění a zlidovělé produkce, s. 219–240. – Věra FROLCOVÁ, Kramářské písně v brněnských historických fondech, s. 241–242. – Matěj KRATOCHVÍL, Lidové písně a tance českých zemí – digitální systém pro zpřístupnění a záchranu, s. 243–244. – Kateřina SEDLICKÁ, Konference Výzkumy, dokumentace a prezentace venkovského stavitelství v Československu, s. 248–250.

Dějiny – teorie – kritika. Roč. 15, 2018, č. 1:

Ewa DOMAŃSKA, Affirmative humanities, s. 9–26. – Radmila ŠVARŘIČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Remembering emotions in ego-documents. A few insights from cognitive psychology and neuroscience, s. 27–48. – Richard MÜLLER, „Mediality“. Some fundamental questions on the theory and history of media, s. 49–67. – Claire MADL, Publishers' advertising strategies to widen and diversify readership. The example of Bohemia, s. 69–98. – Jiří HUTEČKA, „New“ military history of the First World War. Achievements and limits, s. 99–123. – Interview with professor William O'Reilly (University of Cambridge, Trinity Hall), s. 127–138.

Dějiny a současnost. Roč. 40, 2018, č. 7:

Rudolf KUČERA, Dozvuky války aneb Násilí a kriminalita, s. 10–13. – Roman HOLEC, Slovenský krok do neznáma. Diletantismus, naivita, poctivost vs. předvídavost, pragmatismus, vypočítavost?, s. 14–16. – Jakub RÁKOSNÍK, „Každý má dvě prkna“.

Nástrahy sociálního státu, s. 17–19. – Vratislav DOUBEK, V pohybu. Utečenci, exulanti, migranti..., s. 20–23. – Martin JEMELKA, Baťa. Všudypřítomné průmyslníkovo impérium, s. 24–28. – Markéta BENDLOVÁ, Když včely smutně hučí... Včelařská příručka Josefa Antonína Janiše z roku 1789, s. 30–31. – Lukáš BERAN, Nákupní středisko Uran v České Lípě, s. 32–33. – Jan RANDÁK, Socialistická škola. Moderní laboratoř, laboratoř moderny nebo osvícenský projekt?, s. 36–38. – Vít VLNAS, „Bylo by nemoudré odmítat mír...“. 1718: Jednání o požarevacké smlouvě, s. 40–43. – Jan ŠINDELÁŘ, Dnes už bez šerfů. Historie Koněvova pomníku v Praze, s. 44–46. – Břetislav VACHALA, Schönbrunnský obelisk, s. 48–49. – Martin ŠRAJER, Démanty noci, s. 50–52.

Dějiny a současnost. Roč. 40, 2018, č. 8:

Kamil ČINÁTL, Jaké národní muzeum (ne)potřebujeme?, s. 10–12. – Jakub JAREŠ, Sousedí a konkurenti. Nová muzea a expozice ve střední Evropě, s. 13–16. – Hana HAVLŮJOVÁ, Vzdálení příbuzní? Politika paměti v národních muzeích Skotska, Nového Zélandu a Austrálie, s. 17–20. – O muzeích, národech a lidech. Rozhovor s Rhiannon Masonovou, s. 21–22. – Michal STEHLÍK, Nové stálé expozice a „historická mise“ Národního muzea, s. 23–26. – Jan VOJTÍŠEK, Mapa a popis Českého království ve Speedově atlasu, s. 28–29. – Martin STRAKOŠ, SOS Brutalismus a sportovní hala ve Frýdku–Místku, s. 30–31. – Tomáš KAVKA, Prání od listonoše. Poštovní knížky jako příznak moderní komunikace firmy se zákazníkem, s. 32–34. – Ladislav FUTTERA, Milota z Dědic, s. 36–38. – „Migrovali lidé, pojmy, texty i témata...“. S kmeniologem Vladimírem Urbánkem o náboženském exilu a o trvalém pokušení, s. 42–43.

Dějiny a současnost. Roč. 40, 2018, č. 9:

Ladislav VARADZIN, Proč ne Pražský hrad? Archeologie a vznik předního politického centra raného českého státu na Vyšehradě, s. 10–13. – Ivo ŠTEFAN, Všeobecná mobilizace proti (ne)známému nepříteli. Hradiště prvních Přemyslovců po třiceti letech, s. 14–17. – Na Velké Moravě byla silně sociálně rozvrstvená společnost. Rozhovor s archeologem Jiřím Macháčkem nejen o nejstarších dějinách a „nové archeologii“, s. 18–20. – Ivo ŠTEFAN – Ladislav VARADZIN, Síť, z níž nevyklouzne jediná ryba. Počátky farní organizace a archeologie, s. 21–24. – Kamil BOLDAN, Petrohradský rukopis Richentalovy Kroniky kostnického koncilu, s. 26–27. – Klára BRŮHOVÁ, Mezinárodní svaz studentstva, s. 28–29. – Alena ŠLINGEROVÁ, Zborov – bitva o filmovou epopej, s. 30–31. – Jiřina DAŠKOVÁ – Lucie KODIŠOVÁ, Osobnosti Národního muzea, s. 32–33.

Dějiny věd a techniky. Roč. 51, 2018, č. 2:

Michal PLAVEC, Voroplavba mezi Kolínem a Nymburkem od doby Karla IV. do začátku třicetileté války, s. 68–90. – František IŠA, Zpráva o jezích na horním a středním Labi z roku 1554 (a jejich způsobilosti k voroplavbě), s. 91–113. – Marek ĎURČANSKÝ, Dopravní trasa, zdroj obživy i strategický prvek. Labe za třicetileté války, s. 114–131. – Roman KOLEK, Labe a Brandýsko v raném novověku, s. 132–156. – Hana MÁŠOVÁ, Pochopit vteřinu. Prožívání času v české kultuře 19. století, s. 161–165.

Dějiny věd a techniky. Roč. 51, 2018, č. 3:

Jiří NEUSTUPA, Algologie a protistologie na Německé univerzitě v Praze v meziválečném období II. Ernst Georg Pringsheim a Institut pro rostlinnou fyziologii, s. 169–196. – Luboš NOVÝ, Algebra v Pacioliho díle Summa (1494), s. 197–225. – Hana MÁŠOVÁ, Medicína, farmacie a veterinární medicína v období vzniku Československé republiky, s. 232–236. – Jiří VESELÝ, 39. mezinárodní konference Historie matematiky, s. 236–237.

Folia Historica Bohemica. Roč. 33, 2018, č. 1:

Jiří JUST, Bratrská šlechta v Čechách a na Moravě v 16. a 17. století a nové možnosti jejího výzkumu, s. 5–28. – Martin HOLÝ, Výchova a vzdělávání českobratrské šlechty. Příspěvek ke konfesionalizaci nobility v 16. a raném 17. století, s. 29–45. – Ondřej JAKUBEC, Konfesijní charakter sepulkrálních památek raného novověku jako problém s otevřeným koncem. Příklad žerotínských monumentů druhé poloviny 16. století, s. 47–67. – Jiří HRBEK, Mezi luteránstvím, utrakvismem a jednotou bratrskou. Konfesní profílce rodových větví Valdštejnů na přelomu 16. a 17. století, s. 69–95. – Markéta RŮČKOVÁ, Vrchnostenská privilegia pro sbory jednoty bratrské na základě knihy fundací, s. 97–124. – Marie RYANTOVÁ, Konfesijní specifika na stránkách raně novověkých památníků – s. zvláštním zřetelem k albům příslušníků jednoty bratrské, s. 125–143. – Ondřej PODAVKA, Nevydaná korespondence příslušníků bratrské šlechty v archivu Matouše Konečného a basilejské univerzitní knihovně, s. 145–166. – Hana FERENCOVÁ, Na cestě po Evropě. Alžbětiňští cestovatelé v Čechách v sedmdesátých a osmdesátých letech 16. století, s. 169–188. – Aneta KUBALOVÁ, „Der waren catholischen Kirch Gliedmaß sind wir gern: Aber nicht der jetzigen Römischen.“ Matthias Hoë von Hoënegg a jeho kazatelská tvorba v Praze v letech 1611–1613, s. 189–215. – Marek BRČÁK, Strategie kapucinského řádu při zakládání řeholních domů v českých zemích v raném novověku, s. 217–237. – Tomáš KNOZ, Raný novovek Josefa Války, s. 275–287. – Ivana ČORNEJOVÁ, Vzpomínka na Josefa Petráně, s. 289–293.

Historia Slavorum Occidentis. Roč. 8, 2018, č. 2 (17):

Łukasz MIECHOWICZ, Wczesnośredniowieczne grody nad Chodelką i ich zaplecze osadnicze, s. 11–41. – Maciej TRZECIECKI, Grody „plemienne“ i „wczesnopaństwo“ na Mazowszu (IX–XI w.). Stan badań, problematyka i możliwości interpretacji, s. 42–67. – Mateusz SIKORA, Od tamy szkieletowej do wału obronnego na Ostrowie Tumskim w Poznaniu – uwagi o konstrukcji najmłodszej linii umocnień, s. 68–85. – Jacek WRZESIŃSKI – Marcin DANIELEWSKI, Zaplecze osadnicze grodu w Grzybowie, s. 86–104. – Dariusz KRASNODEBSKI – Wiesław MAŁKOWSKI, Badania archeologiczne grodziska w Zbuczu, gm. Czyże, pow. hajnowski, s. 105–121. – Franciszek DĄBROWSKI, Grody jako instytucje władzy w monarchii wczesnopiastowskiej (w źródłach pisanych), s. 122–155.

Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy. Roč. 9, 2018, č. 1:

Gabriel ROŽAI, Kolonizácia východného Gemera na valašskom práve vo svetle súčasnej a historickej toponymie, s. 1–17. – Marzena BOGUS – Janusz SPYRA, Centralne

Zrzeszenie Nauczycieli Czeskich na Śląsku [Ústřední spolek českých učitelů ve Slezsku] w latach 1894–1918, s. 18–32. – Petr KADLEC, Rozvoj předlitavského obchodního školství do první světové války na příkladu rakouského Slezska, s. 33–55. – Ondřej KOLÁŘ, Poválečné vyšetřování tzv. liptaňské tragédie, s. 56–73. – Lumír DOKOUPIL (ed.), Z korespondence Milana Myšky s Františkem Kutnarem. K nedožitým 85. narozeninám prof. PhDr. Milana Myšky, DrSc., dr. h. c., s. 74–82. – Michael MORYSTWAROWSKI, Z dziejów kontrreformacji na Śląsku Cieszyńskim albo jak Suchankowie z Brzeźówki w XVII i XVIII wieku wiarę zmieniali, s. 83–99. – Ctibor NEČAS, Moje školní roky v Ostravě (1957–1962), s. 100–104. – Nina PAVELČÍKOVÁ, Říkali jsme mu Bore... Za profesorem Ctiborem Nečasem (26. 7. 1933–19. 12. 2017), s. 115–116. – Michal KUBICA, Vznik a proměny šlechtické obce podunajské monarchie 17.–20. století. 11. sjezd českých historiků. 13.–15. září 2017, Olomouc, s. 116–117. – Radmila KADĚROVÁ, Železnice a veřejný prostor – Specifika, výzvy a limity ochrany a nového využití železničního dědictví. Třetí konference doktorských studijních oborů Trvale udržitelný rozvoj a průmyslové dědictví a Architektura a stavitelství katedry architektury Fakulty stavební ČVUT v Praze. 20. října 2017, Praha, s. 117–118. – Ján GOLIAN, Štefan Moyzes. Medzinárodná vedecká konferencia pri príležitosti 220. výročia narodenia. 24. október 2017, Stredoslovenské múzeum, Banská Bystrica, s. 118–119. – Martin LOKAJ, Výstava Československé legie 1914–1920 a přednáškový blok na téma Velká válka. 6.–16. listopadu 2017, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava, s. 119–120.

Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy. Roč. 9, 2018, č. 2:

Marek STARÝ, Majestáty na panský stav a jejich význam z pohledu české stavovské společnosti doby předbělohorské, s. 121–134. – Pavel STŮJ, Vraždící rodiče (narušení ideálu raněnovověké rodiny). Infanticida a familicida v raněnovověké letákové publicistice (1550–1700), s. 135–161. – Jaromír SOBOTKA, Československá sociální demokracie na cestě ke konzumnímu družstevnictví, s. 162–174. – Jitka BALCAROVÁ, Bund der (deutschen) Landwirte Schlesiens. Politické profilování agrárního zájmu a jeho nacionalizace v rakouském Slezsku před první světovou válkou, s. 175–185. – Zbigniew HOJKA, Browary z terenu dzisiejszego województwa śląskiego na przestrzeni dziejów, s. 186–219. – Nina PAVELČÍKOVÁ, Zase odešel předčasně jeden z nejlepších... Za profesorem Mečislavem Borákem (31. 1. 1945–15. 3. 2017), s. 230–231. – Kamil RODAN, 24. ročník konference Židé a Morava. 8. listopadu 2017, Muzeum Kroměřížska, Kroměříž, s. 231. – Petr POPELKA, Ostravský dubnový seminář, 13. dubna 2018, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava, s. 232.

Historica Olomucensia. Sv. 53, 2017:

Petr ZAJÍČEK, Litovelské listiny z let 1287 a 1291 v kontextu městské kolonizace v českých zemích, s. 13–25. – Věra SOUKUPOVÁ, Jean Froissart a politické identity ve Francii v závěru 14. století, s. 27–45. – Jiří JUROK, Mírová a propagační poselstva krále Jiřího z Poděbrad v letech 1461–1467, s. 47–86. – Hana SEICHTEROVÁ, Dvě instrukce pro moravského podkomořího ze 16. století, s. 87–104. – Magdaléna MARJAKOVÁ,

Ranonovoveké sepulkralne pamiatky Gemera – úvod do problematiky, s. 105–126. – Igor ZMETÁK, Domorodé národy Floridy podľa stredoeurópskych cestopisov zo 16. storočia, s. 127–146. – Hana FERENCOVÁ, Kresťan, Turek alebo Žid? Postava konvertity očima alžbětinských a raně Stuartovských dramatiků, s. 147–160. – Jan LHOTÁK, Několik poznámek k možnostem studia rozsahu vrchnostenského hospodaření českých královských měst v 18. století (sušický příklad), s. 161–174. – Karla VYMĚTALOVÁ, Sbíрка sádrových odlitků antických děl na německé filozofické fakultě v Praze, s. 175–191. – Josef MIKULÁŠEK, Konrád Maria Kubeš, T. J. jako představitel katolické konfesní apologie a interpretace reformační tradice v meziválečném Československu, s. 193–215. – Veronika KRÍŠTOFOVÁ, Kangwaská smlouva, s. 217–242. – Martina KRATOCHVÍLOVÁ, Boj za volební právo žen ve Velké Británii a českých zemích v letech 1848–1928, s. 243–271. – Marcel MARTIN, George Sarton (1884–1956): zakladatel oboru dějiny vědy, s. 273–320. – Šárka VELHARTICKÁ, Smlouva o vydávání chetitských textů a rozluštění chetitského jazyka. 1. část, s. 321–349. – Marek ŠMÍD, Národní svaz českých katolíků ve Spojených státech amerických a jeho podpora samostatnému Československu, s. 351–366. – Jitka RAŠKOVÁ, Ženská národní rada a Národní souročenství, s. 367–379. – Marián MANÁK, Formation and Activities of the Allied Body – European Advisory Commission in 1943–1945. (Brief Survey Based on the United State's Archive Documents), s. 381–397. – Jan LUKÁČ, Malý retribuční dekret v Zábřehu, s. 399–423.

Historická geografie. Roč. 44, 2018, č. 2:

Eva SEMOTANOVÁ, Pět desetiletí Historické geografie, s. 149–152. – Jakub JELEN, Montánní dědictví jako specifická forma reprezentace minulosti, s. 155–174. – Ondřej KRÁL, Muži pod praporem Württembergova pluku: geografický původ příslušníků rakouského pěšího pluku č. 73 ve válečném tažení roku 1866, s. 175–194. – Jiří ŠOUKAL, Univerzitní profesori na letním bytě v první polovině 20. století, s. 195–216. – Václava HORČÁKOVÁ – Markéta MARKOVÁ, Bibliografie časopisu Historická geografie za léta 1968–2018, s. 227–356.

Historický obzor. Roč. 29, 2018, č. 9/10:

Aleš SKŘIVAN st. – Aleš KŘIVAN ml., Paroplavební společnost Rakouského Lloydů. Vznik, počáteční aktivity a problémy, s. 194–201. – Dita RUSOVÁ, Královny na křížových výpravách: Eleonora Akvitánská a Markéta Provensálská a jejich obraz v soudobých kronikách, s. 202–212. – Martin NEJEDLÝ, Lišák Ferina z Kuliferdy a na Klukově. Středověký román jako pramen historikova poznání (druhá část), s. 212–222. – Miroslav BENEŠ, Postavení Írska v unifikáčních vizích Williama Cecila, s. 223–232. – Marcela HENNLICHOVÁ, Mladoturecké hnutí a Osmanská říše v poslední třetině 19. století, s. 232–238.

Historický obzor. Roč. 29, 2018, č. 11/12:

Martin NEJEDLÝ, Svobodný Martin, obránce žen, nepřítel husitů, s. 242–251. – Dagmar PETIŠKOVÁ, Lucidáře jako zprostředkovatelé středověkého vědění, s. 252–260. – Roman

KODET, Úvod do dějin každodennosti vojenské vrstvy předmoderního Japonska, s. 260–268. – Jan HLADÍK, Bytová politika Československé republiky ve 20. letech 20. století, s. 268–279. – David FRONK, USA na cestě k moderní společnosti, s. 279–287.

Historie a vojenství. Roč. 67, 2018, č. 3:

Prokop TOMEK, Úřad zmocněnce vlády ČSSR pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v ČSSR 1968–1990, s. 4–31. – Jan BIEDERMAN – Petr ČORNEJ – Lenka MILITKÁ – Zdeněk ŠÁMAL, Středověké bojiště u Lipan ve světle poznatků historických disciplín a probíhajícího archeologického výzkumu, s. 32–51. – Michal PLAVEC, Letiště Olomouc. Rakousko-uherská letecká pošta a země Koruny české v posledním roce světové války, s. 52–62. – Jiří PLACHÝ, K činnosti slovenských separatistů mezi vojáky Čs. samostatné obrněné brigády ve Velké Británii v letech 1943–1944, s. 63–87. – Jan BIEDERMAN, Vzpomínka na službu a vítězství ve Velké válce. Československé pamětní plukovní medaile z muzejní sbírky VHÚ, s. 88–97. – Petr BJAČEK, Tabák a kuřácké potřeby v zákopech světové války. II. část – dokončení, s. 98–104. – Michal BURIAN, Výstava Založeno 1918 – Doteky státnosti, s. 110–113. – Jaroslav BERÁNEK, Cecil Beaton v Museu Kampa, s. 120–122. – Jiří PLACHÝ, Agde – kolébka čs. zahraniční armády, s. 130–132. – Jiří RAJLICH, Zbyšek Nečas – John Pemberton (1921–2018), s. 133–140. – Jiří PLACHÝ, Pavel Vranský (1921–2018), s. 141–143. – Karel STRAKA, Jan Gebhart (1945–2018), s. 143–144.

HOP. Historie – Otázky – Problémy. Roč. 9, 2017, č. 1:

Zdeněk BENEŠ, Písmák jako sociokulturní typ, s. 9–22. – Tomáš PÁNEK, Pojetí selských písmáků, a zvláště F. J. Vaváka českým dějepisectvím na přelomu třicátých a čtyřicátých let 20. století, s. 23–34. – Eduard MAUR, František J. Vavák a Píseň o králi Bavorovi, s. 35–47. – Alena A. FIDLEROVÁ, Jak mluvil (a psal) český venkovan na přelomu 18. a 19. století?, s. 48–65. – Ondřej BLÁHA, Národní jazyky v české knižní produkci druhé poloviny 18. století, s. 66–75. – Karel KOMÁREK, Paměti Františka Jana Vaváka jako filologický pramen, s. 76–87. – Barbara GRABNY – Przemysław NOCUNÍ, Od wsi tradycyjnej do ośrodka produkcyjnego. XVIII– i XIX–wieczne przemiany w strukturze osadnictwa na przykładzie wsi Zborowskie na Górnym Śląsku i tamtejszej fabryki fajek glinianych, s. 88–105. – Tomáš KLÍR – Dana VODÁKOVÁ, Economy and population of an Early Modern Village: Milčice – home of the most famous Bohemian peasant F. J. Vavák, s. 106–151. – Tomáš MATĚJEC, „Nám vaše píseň sní sladce.“ Vavákova odpověď na Zpěv k svátku Jana Nejedlého, doktora práv a císař. král. řádného a veřejného profesora literatury české na starožitných vysokých školách pražských, s. 152–166. – Monika SZTURCOVÁ, Kult poutních míst slezsko–polského pohraničí v českých kramářských písních 18. a 19. století, s. 167–174. – Markéta SKOŘEPOVÁ, „Ochránkyně sirotků a vdov.“ Ovdovění a osiření v textech kramářských písní, s. 175–184. – Helena CHALUPOVÁ, Strašidelní „zlí páni“ optikou lidových pověstí, s. 185–193. – Jiří KOUMAR, „... k té živnosti gruntovní vinice náleží.“ Příspěvek k problematice poddanského vinařství na panství Mělník, s. 208–222. – Pavel PUMPR, Farář jako člen venkovské elity? K otázce postavení

katolického kléru ve venkovské společnosti českých zemí v 17. a 18. století, s. 223–233. – Ivana ČERVENKOVÁ, Fungovanie školstva na cisárskych panstvách Holíč a Šaštín od štyridsiatych rokov 18. storočia do štyridsiatych rokov 19. storočia, s. 234–249. – Radek LIPOVSKI, Vrchnostenský plátenický mandl v Koloredově a zájmy místeckých měšťanů (1766–1854), s. 267–279. – Marek FAPŠO, Dlaskův zapomenutý Vejtaň. Drobné zamýšlení nad metodologickými východiskami ediční praxe, s. 280–285. – Libor STANĚK, Vizitační protokoly – pramen k poznání činnosti a práce nižších složek církevní správy Volyňského vikariátu v rozmezí let 1853–1918, s. 286–298. – Tomáš STERNECK, Raně novověké město jako komunikační uzel – Die frühneuzeitliche Stadt als Knotenpunkt der Kommunikation (Praha 25.–26. května 2016), s. 311–312. – Marie TOŠNEROVÁ, Historiografie s městem spojená: Historiografie o městech a historiografie ve městech (Praha, 4.–5. října 2016), s. 312–315. – Josef PATÁK – Jaroslava ŠKUDRNOVÁ, Vesnické technické objekty 2016 (Vysoké Mýto, 17.–19. října 2016), s. 315–317. – Jan ZDICHYNEC, Česká historie Slezska a Kladska: dvě polské konference s bohemikální tematikou (Olešnica, Klodzko 2017), s. 317–321.

HOP. Historie – Otázky – Problémy. Roč. 9, 2017, č. 2:

Zdeněk BENEŠ, Malé zamýšlení nad velkým tématem, s. 9–14. – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPOVÁ, Média, historie a historici, s. 15–23. – Světlana PTÁČNÍKOVÁ, Aspekty odpovědnosti archivářů a badatelů při nakládání s osobními údaji v archiváliích, s. 24–35. – Jiří MAREŠ, Etická dilemata učitelů dějepisu aneb jak vyučovat o kontroverzních obdobích dějin?, s. 36–56. – Jaroslav PINKAS, Hodnoty a hodnocení v dějepise, s. 57–71. – Jiří HANUŠ, Má Bohéma. Meze a možnosti historikova soudu, s. 72–80. – Josef NOŽIČKA, Proměna presidenta o dvou jednáních. Z kampaně proti buržoasním padělatelům dějin 1948–1953, s. 81–102. – Bohumil MELICHAR – Jakub VRBA, Komunistická mládež. Radikální aktivismus mezi třídní a nacionální identitou, s. 103–121. – Zdeněk BENEŠ, Náboženská reformace a česká historická edukace, s. 122–137. – Miloš HAVELKA, „Pozvání do mé sociologické perspektivy“, s. 141–148. – Noemi BRAVENÁ, Chápání holokaustu ve čtvrté generaci – podněty pro edukaci, s. 149–158. – Jan ZDICHYNEC, Připomínání reformačního jubilea v Německu 2007–2017: poznámky a příklady, s. 159–165. – Jana ČECHUROVÁ, Zemřel doc. PhDr. Karel Novotný, DrSc., s. 169–170. – Jiří SMLŠAL, Subkultura trampingu ve světle vědeckého výzkumu (Lány, 26.–27. dubna 2017), s. 194–196. – Václav SIXTA, „Historia – Masa – Popkultura“ (Krakov, Muzeum PRL-u, 12.–13. května 2017), s. 197–198.

Hospodářské dějiny. Roč. 31, 2016 [vyd. 2018], č. 1:

Tomáš KORBEL, Výuka architektů a stavitelů na pražské polytechnice v první polovině 19. století, s. 1–34. – Agáta KRAVČÍKOVÁ, Prvomájové oslavy sociální demokracie a jejich zasazení do prostoru ostravských náměstí (1890–1938), s. 35–60. – Jan HERMAN – Nina PAVELČÍKOVÁ, Hugo Vavrečka, ředitel Baťových závodů, s. 61–99. – Vratislav KOZÁK, Sociální otázka v rámci hospodářských témat Masarykova prvního parlamentárního období, s. 101–118.

Jižní Morava. Vlastivědný časopis. Roč. 53, 2017, sv. 56:

Stanislav VOHRYZEK, Hechtové z Rosic, s. 9–41. – Václav BARTUŠEK, Výuka mikulovských piaristů 1718–1744, s. 42–69. – Zdeněk FIŠER, Servita Rupert Maria Přecechtěl a jeho vztahy ke Slovensku, s. 70–85. – Hana PRYMUSOVÁ, Ženské odbory spolků Národní jednota pro jihozápadní Moravu a Bund der Deutschen Südmährens na přelomu 19. a 20. století, s. 86–99. – Eva VEČERKOVÁ, Svatební obyčej německého etnika na jižní Moravě, s. 100–118. – Pavel BORSKÝ, Tzv. Paarův zámeček v Pohořelicích, s. 121–136. – Alica KRÁPKOVÁ, Šibenice na Hodonínsku v podkladoch prvého vojenského mapovania, s. 137–151. – Ctibor NEČAS, Břeclavská ulice – Lanžhotská. (Z připravovaných pamětí Ctibora Nečase), s. 152–160. – Soňa HOLEČKOVÁ, Boleradice, Kašnice, Klobouky u Brna, Krumvíř, Martinice, Morkůvky. Jmenné seznamy sovětských vojáků, pohřbených původně v těchto obcích v dubnu a květnu 1945, s. 161–205. – Dagmar JELÍNKOVÁ – Alena HUMPOLOVÁ, Archeologické lokality na katastrech obcí Damnice, Dolenice a Jiřice u Miroslavi, okr. Znojmo, s. 209–225. – Josef UNGER – Ondřej ŠEDO – Radka KNÁPEK, Zaniklá ves Bohumilice u Dolních Dunajovic (k. ú. Horní Věstonice), s. 225–231. – Daniel NOVOTNÝ – Jan ŠKVRŇÁK, Původ olomouckého biskupa Dětricha aneb příklad středověkého nepotismu, s. 232–236. – Josef UNGER, Nové poznatky a nové problémy šibenice u Vranova nad Dyjí, s. 236–239. – Robin PĚNIČKA, Kostí delikventů z popraviště „Na Stínadlech“ ve Strážnici, s. 240–243. – Daniel LYČKA, Několik poznámek k zaniklému Katzelsdorfskému loveckému zámečku u Valtic, s. 243–253. – Daniel LYČKA, Valtický františkánský klášter za Jana I. Josefa knížete z Liechtensteina, s. 253–257. – Kamila SVOBODOVÁ, Pěstování ovoce na mikulovském panství podle ankety v roce 1816, s. 258–261. – Galina RUCKÁ, Hodonínská kavárnická rodina Adlerů, s. 261–266. – Miloš TRAPL, Jak vznikala (a udržuje se) Jižní Morava, s. 267–269. – David NEHYBA, Výstava „Město Znojmo v nejstarších archíváliích“ ve Státním okresním archivu Znojmo, s. 273–274. – Emil KORDIOVSKÝ, Výstava „Zatopené kulturní a přírodní dědictví jižní Moravy“, s. 275–276. – Jiří SYNEK, Výstava „Mikulovské příměří 1866“, s. 276–278. – David NEHYBA, XXXIII. Mikulovské sympozium „Rok 1866 na Moravě“, s. 278–280. – Galina RUCKÁ, Dny otevřených dveří ve Státním okresním archivu Hodonín v roce 2016 a 2017, s. 280–283. – Miroslav SVOBODA, Sedmý den otevřených dveří v mikulovském archivu, s. 283–284. – Výběrová bibliografie regionální literatury, s. 301–303. – David NEHYBA, Zdeněk Bína pětadesátiletý, s. 307. – Marie KAŠUBOVÁ, Sedmdesát pět let v životě dr. Emila Kordiovského, s. 307–315. – Emil KORDIOVSKÝ, Zemřel RNDr. Pavel Havlíček, CSc., s. 315–316. – Ivo DUREC, Zemřel PhDr. Jan Flodr, emeritní odborný archivář, s. 316–317. – Václav LEDVINKA, „... nil nisi bene“ (několik osobních vzpomínek na pražská léta s archivářem Janem Flodrem), s. 317–320. – Libor BLAŽEK, Archivář a člověk Jan Flodr – krátká vzpomínka brněnská, s. 320–321. – Zbyněk SVITÁK, Odešel Hubert Valášek, s. 321–322. – Marie KAŠUBOVÁ, Připomínáme a vzpomínáme..., s. 323.

Lidé města/Urban People. Roč. 20, 2018, č. 2:

Ondřej VÁŠA, A Bridge that Turned into a Pier. Late Epilogue to Karel Prager's Vision of Prague's Košíře District (1975), s. 353–377.

Lidé města/Urban People. Roč. 20, 2018, č. 3:

Mirjam MORAVCOVÁ, Bibliografie druhých deseti ročníků časopisu Lidé města/Urban People, 2009–2018, s. 563–620.

Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví. Dítě – dětství – literatura. Roč. 48, 2016:

Lukáš PROKOP, Padesát let sborníku Literární archiv, s. 4–12. – Milena ŠUBRTOVÁ, Imaginativní v realistickém: cesty do nitra dětského hrdiny v dětské próze pro děti a mládež, s. 16–28. – Svatava URBANOVÁ, Děti a holocaust. Téma paměti v literatuře pro děti a mládež v posledních dvou desetiletích, s. 30–45. – Renata FERKLOVÁ, Zapomenutá Šípková Růženka. František Hrubín a jeho divadelní hry pro děti v dobovém kontextu, s. 46–82. – Lucie KOŘÍNKOVÁ – Pavel KOŘÍNEK, Dětský časopis Puntá – cesta k úspěchu, s. 84–103. – Jan BÍLEK, Weissova kniha pro děti „O věrné Hadimršce a co se kolem ní sběhlo“, s. 104–112. – Jana ČEŇKOVÁ, Ke způsobu literárního ztvárnění „podivuhodných pověstí ze staré Prahy“, s. 114–124. – Karel RÝDL, František Hrnčír a svět jeho pohádek pro děti a mládež, s. 126–141. – Lenka KRÍŽOVÁ–PROCHÁZKOVÁ, Díví romány na konci dlouhého 19. století a genderové stereotypy v nich, s. 142–156. – Andrea VÍTOVÁ, Malí gratulanti. K podobě a úloze sbírek veršovaných přání v 19. století, s. 158–175. – Olga KUBECZKOVÁ, Dětská literatura a problém kýče, s. 210–242. – Radek MALÝ, Strategie a perspektivy českých nakladatelství literatury pro děti a mládež po roce 2000 s přihlédnutím k problematice e–knih, s. 244–253. – Dobrava MOLDANOVÁ, Don Pablo, don Pedro a Božena Benešová. K 80. výročí úmrtí, s. 256–266. – Bronislava ROKYTOVÁ, Jasný firmament chlapecké duše coby azyl. Přátelství i odborná spolupráce Johannese Urzidila a Hannese Beckmanna, s. 268–289. – Petr KOTYK, Přírůstky LA PNP v roce 2015, s. 302–303. – Helena ŠEBESTOVÁ, „Plnokrevný“ český literát, náruživý výletník, milující otec a syn – Jakub Arbes a jeho osobní fond, s. 304–319. – Hana TAUDYOVÁ, Se všemi vagabundy světa bych jít chtěl... Zpráva o osobní pozůstalosti Karla Tomana ve sbírkách LA PNP, s. 320–326. – Jan BÍLEK, Zpráva o osobním archivním fondu Ladislav Dvořák, s. 328–335. – Lukáš PROKOP, Portrét básníka Vladimíra Binara jako vlašťovky, s. 336–338. – Růžena HAMANOVÁ, Za Vladimírem Binarem (1941–2016), s. 340–342.

Mediaevalia Historica Bohemica. Roč. 20, 2017, č. 2:

Peter BUČKO, Civitates Latinorum. Vznik a vývoj valónskych miest v Sreme (11.–14. storočie), s. 7–44. – Jitka FRIEDLOVÁ, Příspěvek k majetkové a pozemkové držbě kněžzen a královen do roku 1310, s. 45–83. – Martin MUŠÍLEK, Z měšťanského domu na panovnický dvůr. Potomci Jana z Kamenice a Olbramovici ve službách Lucemburků a církve, s. 85–115. – Pavel HRUBOŇ, Papežská protekční privilegia a listy z 13.–15. století pro moravské kláštery. Statisticko–diplomatický přehled a drobná úvaha o jejich významu a účelu, s. 117–152. – Ondřej VODIČKA, Administrace dezintegrované pražské diecéze za husitských válek, s. 153–187.

Opera historica. Časopis pro dějiny raného novověku. Roč. 19, 2018, č. 1:

Josef ČÍŽEK, Komunikativní obraz bitvy u Záblatí, s. 7–32. – Lenka MARŠÁLKOVÁ, Ferdinand z Ditrichštejna a jeho boj o kanonikáty pro syna Waltera Xavera. Příspěvek ke kominikačním strategiím aristokracie z českých zemí v 17. století, s. 33–55. – Anna FIŠEROVÁ, Hrabě Jan Nepomuk Karel Krakovský z Kolovrat ve světle inventáře zámku Březnice z roku 1853, s. 56–82. – Vladimír PANOV, Ivan the Terrible in the Russian Historiography of the 19th–21st Centuries. Problems, Methodology, Opinions, s. 83–105. – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL, Draft Books of Vilém Slavata of Chlum and Košumberk (1572–1652). A Publication Project, s. 106–121.

Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska. Sv. 32, 2018:

Martin JUŘICA, Městská organizace Svazu československo–sovětského přátelství v Ostravě v letech 1968–1989: Pouze „převodová páka“ normalizačního režimu?, s. 11–49. – Lukáš VACULÍK, „Obnovení pořádku“ aneb události srpna 1969 v Ostravě, s. 50–76. – Jakub IVÁNEK – Eva ŠPAČKOVÁ, Sochař Vladislav Gajda a jeho dílo pro Vysokou školu báňskou, s. 77–101. – Ondřej DURCZAK, Fotografická tvorba Františka Krasla, s. 102–131. – Petr KAŠING, Pátrání po významných osobnostech na ostravských hřbitovech, s. 132–175. – Antonín BARCUC, Přírodovědecká společnost v Ostravě a její význam pro přírodovědeckou práci a rozvoj muzejnictví na Ostravsku, s. 176–198. – Jozef ŠERKA, Germanizace městského úřadu v Moravské Ostravě v období nacistické okupace, s. 199–232. – Radomír SEĎA, Jedinečné výrobky mostárny Vítkovických železáren v období Československé republiky, s. 233–258. – Agáta KRAVČÍKOVÁ, Náboženská témata v dělnickém ochotnickém divadle na Ostravsku (1895–1938), s. 259–283. – Jan GALETA, Jedno a čtvrt století pod dohledem dívky v mušli. Příběh domu č. p. 856 na Stodolní ulici v Moravské Ostravě a jeho okolí, s. 284–297. – Jan GROMNICA, Počátky a fungování První rakouské továrny na sodu v Hrušově (1851–1911), s. 298–323. – Zbyněk MORAVEC, Archeologické doklady gramotnosti obyvatel Moravské Ostravy ve středověku, s. 298–323. – Jaroslava NOVOTNÁ – Eva ROHLOVÁ, Pronájem palírny v Moravské Ostravě v roce 1786, s. 341–347.

Paginae historiae. Sborník Národního archivu. Sv. 25, 2017, č. 1:

Petra BŘEZÁČKOVÁ, Umělecký zahradník Joseph Fritsch ve vilách toskánských velkovévodů Ferdinanda III. a Leopolda II., anglická zahradní tvorba mezi Čechami a Toskánskem, s. 7–24. – Dunja MUŠIČ, Bohuslav Skalicky und der Weinbau in Krain, s. 25–29. – Kristýna KAUCKÁ, (Ne)úspěšné německé pokusy o diskreditaci první pozemkové reformy, s. 30–43. – Zdenko MARŠÁLEK, Internacionalisté pod drobnohledem. Interbrigadisté v československých jednotkách za druhé světové války pohledem sociologických kategorií, s. 44–61. – Miroslav ŠEPTÁK, Zapomenuté zasedání novinářské organizace v období obrodného procesu (březen 1968), s. 65–82. – Miroslav VESELKA, Analýza justičních fondů v Archivu hlavního města Prahy, s. 83–122. – Jitka KŘEČKOVÁ – Hana SEICHTEROVÁ – Kateřina ZENKLOVÁ, Říjnové setkání sfragistiků v Olomouci, s. 125–127. – Jitka KŘEČKOVÁ – Kateřina

ZENKLOVÁ, Zpřístupňování pečeti Archivu České koruny – digitalizace a zpracování databáze, s. 128–131. – Daniel JELLER, Past and Future. Seals of the Archive of the Bohemian Crown and their representation in Monasterium.net, s. 132–136. – Franz FISCHER – Stephan MAKOWSKI, Digitalisierung von Siegeln mittels Reflectance Transformation Imaging (RTI), s. 132–141. – Klára WOITSCHOVÁ, Sfragistické bohatství Archivu Národního muzea: od povodní k digitalizaci, s. 142–148. – Marcin HLEBIONEK, Pieczęcie przy dokumentach związku Pruskiego. Problemy edytorskie, s. 149–157. – Karel MARÁZ, Korpus českých pečeti do nástupu Jana Lucemburského a aktuální fenomény evropské sfragistiky, s. 158–165. – Martina BOLOM–KOTARI, Terminologické a metodologické obtíže výzkumu novověkých pečeti, s. 166–169. – Karel MÜLLER – Hana SEICHTEROVÁ – Jan ŠTĚPÁN, Příprava katalogu pečeti na listinách z fondu Archiv města Olomouc, s. 170–171. – Stanislava JÍLKOVÁ, Horní úřad Horní Slavkov 1650–1867, s. 175–199. – Štěpánka BORÝSKOVÁ – Blanka HNULÍKOVÁ, Problematika poškozených fotografií z fondu Zdeňka Nejedlého z Masarykova ústavu AV ČR, s. 200–209. – Eva DRAŠAROVÁ, Národní archiv v roce 2016, s. 213–246.

Paginae historiae. Sborník Národního archivu. Sv. 25, 2017, č. 2:

Jiří KŘEŠŤAN, Národní fronta a dobrovolné organizace jako téma výzkumu historiografie, s. 7–30. – Ivo TELEEC, Cesta spolkového práva, s. 31–48. – Marek JUKL, Československý červený kříž: mezinárodně právní status národní společnosti Mezinárodního Červeného kříže, s. 49–56. – Martin FRANC, Od ČSM k SSM přes SODM. Vývoj mládežnických organizací v českých zemích v druhé polovině šedesátých let 20. století, s. 59–78. – David HUBENÝ, Spolek vlastníků majetku na Slovensku a bývalé Podkarpatské Rusi po druhé světové válce, s. 79–92. – Anna JONÁKOVÁ, Ženy v odborech. Činnost Komise žen Ústřední rady odborů v letech 1945–1948, s. 93–113. – Jiří KNAPÍK, Dětské organizace v českých zemích v letech 1968–1970, s. 114–125. – Petra KOKOŠKOVÁ, Kulturní sdružení občanů ČSSR německé národnosti a Pražské jaro 1968, s. 126–139. – Jan MERVART, Tvůrčí svazy a Národní fronta: od politické emancipace k efektivní normalizaci, s. 140–153. – Pavel MŮCKE, Rovní a rovnější. Malá skica z dějin zahraničního cestování, rekreací, a trávení volného času vrcholné komunistické nomenklatury post–stalinské éry (1954–1968), s. 154–170. – Doubravka OLŠÁKOVÁ, „Organizovaný pes – záruka bezpečnosti“. „Animal Turn“ na příkladu Svazarmu, s. 171–189. – Jiří POKORNÝ, Organizační vývoj ROH 1945–1969, s. 190–224. – Šárka STEINOVÁ – Vladimír WAAGE, Historie Svazu okrašlovacích spolků v Praze a jeho likvidace, s. 225–253. – Jakub ŠLOUF, Svaz přátel USA a Americký ústav v Československu. Obtížné hledání jejich legitimacy v Národní frontě (1945–1950), s. 254–289. – Miloš JAKEŠ – Lucie RAJLOVÁ – Jiří KŘEŠŤAN, Rozhovor s RSDr. Milošem Jakešem, s. 293–298. – Zdeňka HAJNÁ – Lucie RAJLOVÁ, Rozhovor s PhDr. Zdeňkou Hajnou, CSc., s. 299–313. – Martin KUČERA – Lucie RAJLOVÁ, Rozhovor s doc. PhDr. Martinem Kučerou, CSc., s. 315–319. – František KOVANDA, Ukončení činnosti Socialistického svazu mládeže, vznik Svazu mladých (období 1989–1992), s. 320–332. – Jaroslav PAUR, Z historie spolků a organizací zdravotně postižených, s. 333–347.

Práce z dějin Akademie věd. Roč. 10, 2018, č. 1:

Doubavka OLŠÁKOVÁ, Čeští etnologové 50. let v přední linii boje za vědecký ateismus?, s. 1–17. – Miroslav KUNŠTÁT, Historické vědy a archivnictví v Československu v I. polovině 50. let a fenomén tzv. sovětizace, s. 19–31. – Milada HOMOLKOVÁ – Andrea SVOBODOVÁ, Vladimír Kyas a staročeská bible, s. 33–52. – Hana NAVRÁTILOVÁ, Layered Agendas: Jaroslav Černý, stateless Egyptologist between decolonization and the Cold War, s. 53–98. – Petra TOMSOVÁ, Drahá maminko! Dopisy geografa Jiřího Daneše matce Johanně, rozené Fastrové, z cesty na geografický kongres ve Washingtonu a z cest po USA v roce 1904, s. 99–172. – Jindřich SCHWIPPEL, Sběrka dokumentů v zámku Lužany, s. 173–177. – Marie BAHENSKÁ, Přehled činnosti Archivu Akademie věd v roce 2017, s. 179–180. – Petra TOMSOVÁ, Výstava Živel. J. V. Daneš a Tichomoří a konference o cestovatelských fotografiích, s. 180–182. – Adéla JŮNOVÁ MACKOVÁ, Zpráva z mezinárodní konference Vědci a „třetí země“ v 60. – 80. letech 20. století, s. 182–183.

Pražský sborník historický. Sv. 45, 2017:

Jiří SMRŽ, Cech pražských mečičů v letech 1731–1860, s. 9–57. – Alžběta LAŇOVÁ, Vývoj chirurgické profese od období pozdního středověku do roku 1848 na území Prahy, s. 59–121. – Jan MOKRE, Über Joseph Daniel von Huber (1730/31–1788) und seine kartographischen Werke unter besonderer Berücksichtigung der perspektivischen Pläne von Prag und Wien, s. 123–172. – Pavla SAVICKÁ, Kulturní diplomacie na Příkopech: vzestup a pád Společenského klubu v Praze, s. 173–202. – Robert GÁJA, K možnostem rekonstrukce farních hranic na Starém Městě pražském v době předhusitské, s. 205–252. – Jan KILIÁN, „...von Prag wieder heimkommen“. Pražské obzory Krupských v první polovině 17. století, s. 253–271. – Eva CHODĚJOVSKÁ, Plány Prahy Josefa Daniela Hubera v kontextu pražské kartografie 18. století a jejich role v rámci studia „obrazu Prahy“ v moderní době, s. 273–308. – Jiří VLASÁK, Fondy pražských živnostenských společenstev a grémií, s. 311–322. – Jan ŠKODA, Městská statistická komise a kancelář, s. 323–335. – Nina LOHMANN, Nacistický urbanismus v hlavních městech střední Evropy ve světle literatury (Varšava, Vídeň, Praha), s. 339–369. – Zdeněk DRAGOUN a kolektiv, Archeologický výzkum v Praze v letech 2015–2016, s. 587–723.

Sborník Archivu bezpečnostních složek. 2017, č. 15:

František PREPSL, Emil Strankmüller – životní příběh československého zpravodajce, s. 15–30. – Markéta BÁRTOVÁ, Akce POHORELEC, s. 31–77. – Jan GEIER, Perzekuce kapucínů v Sokolově po roce 1949. Případ Ondřeje Karla Frgala a Josafata Aloise Konečného, s. 79–105. – Alena KOSOVÁ, Plzeňské protesty proti měnové reformě v roce 1953 v osudech rodiny Evy Hauerové, Josefa Hájka a sourozenců Davidovičových, s. 107–132. – Radek SLABOTÍNSKÝ, „Z nepřátelství k lidově demokratickému řádu prováděli podvratnou činnost proti lidově demokratickému státnímu zřízení republiky...“. Proces s protistátní skupinou Jan Novosad a spol. v roce 1958, s. 133–177. – Martin PULEC, Stručné porovnání tzv. „tvrdých prostředků“ v ženiálním zabezpečení státních hranic v lidově demokratickém Německu, Československu a Maďarsku v letech 1948–1989,

s. 179–219. – Milan BARTA, Akce AMFORA. Hledání řeckých agentů v Československu v letech 1981 – 1986, s. 221–237. – Pavel ŽÁČEK, Kontrarozvědný protiteroristický aparát východního bloku v osmdesátých letech dvacátého století, s. 239–268. – Marie MUZIKANTOVÁ, Personální spisy Ministerstva vnitra. Zamyšlení nad jejich historií a významem, s. 271–281. – Jiří MIKULKA, Personální spis příslušníka SNB jako pramen k dějinám československého zahraničního odboje za druhé světové války – Alois Mohyla, s. 283–289. – Martin PULEC, „Tajné“ pohřby obětí ilegálních pokusů o přechod hranic v poválečném Československu do roku 1965 – prameny, úvod do problematiky, s. 291–337. – Pavel ŽÁČEK, „Napětí v Budapešti trvá.“ Hlášení rezidentury Správy rozvědky ministerstva vnitra, 1956–1957 (2. část). Edice dokumentů, s. 339–377.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd.
Roč. 31, 2017, č. 1:

Martin ŠANDERA, Bedřich ze Strážnice a spojené východočeské landfrýdy 1440–1453, s. 3–12. – Marek VAŘEKA, Role učených společností v procesu modernizace zemědělství v Rakouském Slezsku 1742–1848, s. 13–20. – Władysław ROMANĚNKO – Stanisław ROMANĚNKO, Kieliszek „Buntowniczy“, s. 21–32. – Michał JARNECKI, W obliczu nowych wyzwań i zagrożeń: lata 1931–1938, s. 33–40. – Milan VYHLÍDAL, Zapomenutá mise mjr. Karla Vosátky. Příspěvek k fungování československého zpravodajství před 2. světovou válkou, s. 41–50. – Jan KYSELÁK, Geneze ochrany obyvatelstva a branné výchovy v Československu (1925–1945), s. 51–68. – Miroslav JIREČEK, Bitva u Slavkova – verze 1945. Situace před osvobozením obcí „slavkovského bojiště“ na konci 2. světové války, s. 69–84. – Kamil ŠTĚPÁNEK, Výroční komiksy (o 1. světové válce, legiích a vzniku ČSR) – analýza a didaktizace, s. 85–94. – Josef MEMMINGER, Přímá cesta k dobrému učitelu?, s. 95–105. – Petr MAREČEK, Marie Magdalská: její význam a role dle svědectví novozákonních evangelii, s. 106–121. – Petr SEDLÁČEK, Listiny (údajně) z počátku 15. století z rodinného archivu Kinských. Pramenná edice, s. 122–129. – Jaroslav VACULÍK, Dvakrát na katedře dějepisu PdF MU, s. 130–145. – Jaroslav VACULÍK, Poznámky k mému původu, s. 146–148. – Jaroslav VACULÍK, Jan Patočka – 110 let od narození, s. 149–151. – Lukáš KRATOCHVÍL, Bibliografie Jaroslava Vaculíka za léta 2012–2016, s. 152–158. – Jaroslav VACULÍK, Magisterské diplomové práce obhájené na katedře historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v roce 2017, s. 158–159. – Jaroslav VACULÍK, Polské historické časopisy v roce 2016 o moderních dějinách, s. 160–169.

Slovácko. Společenskovědní recenzovaný časopis pro moravsko–slovenské pomezí.
Roč. 59, 2017 [vyd. 2018]:

Marta KONDROVÁ, Rukávce na Slovácku I. Příspěvek k typologii ženských oděvních součástí na Slovácku. Na příkladu sbírky Slováckého muzea v Uherském Hradišti, s. 11–47. – Petra HRBÁČOVÁ, Lidoví tkalci a ruční tkalcovství na Hornácku, s. 49–63. – Martina BOCÁNOVÁ, Súčasná podoba niektorých poverových predstáv na Slovensku, s. 65–80. – Karel PAVLIŠTÍK – Iveta MÁTLOVÁ, K životnímu jubileu PhDr. Věry Kovářů, s. 81–83. – Romana HABARTOVÁ, Vzpomínka na JUDr. Ladislava Rutteho,

s. 83–94. – Irena OCHRYMČUKOVÁ, Erotika v lidové kultuře, s. 103–105. – Helena BERÁNKOVÁ, Zima na Slovácku – recenze výstavy, s. 105–106. – Zdeněk HÁJEK – Alena HUMPOLOVÁ – Alžběta ČEREVKOVÁ – Martin KUČA, Osídlení lidem kultury s lineární keramikou na katastru obce Bohuslavice u Kyjova, s. 109–131. – Jaroslav BARTÍK, Neolitický model keramického trůnu z Bílovic u Uherského Hradiště, s. 133–145. – Zdeněk SCHENK, Gotické dlaždice s motivem draka z bývalého cisterciáckého kláštera Velehrad, s. 147–161. – Dana MENOUSHKOVÁ, Nad mikropetrografickým a makroskopickým rozbořem středověkých kachlů z Uherského Hradiště a hradu Lukova, s. 163–174. – Jaroslav BARTÍK – Lenka BĚHOUNKOVÁ – Tomáš CHRÁSTEK – Jiří NOVOTNÝ – Hana NOHÁLOVÁ – Martin ŽIŽLAVSKÝ, Archeologický průzkum studny ve dvorním traktu domu č. p. 135 na Masarykově náměstí v Uherském Brodě, s. 175–193. – Zdeněk SCHENK, Vzpomínka na muzeologa a archeologa Jana Mikulíka (20. 1. 1956–27. 7. 2017), s. 195–196. – Tomáš CHRÁSTEK – Jaroslav BARTÍK – Jiří NOVOTNÝ, Záchrané archeologické výzkumy Slováckého muzea v roce 2017, s. 196–199. – Luděk GALUŠKA, Pohled do deníku archeologa, s. 199–201. – Lukáš ČOUPEK, Obnovování obecních představených na panství Buchlov v první polovině 19. století, s. 205–216. – Zdeněk FIŠER, Appendix: katecheta Tomáš Hájek a jeho pobyt v Uherském Hradišti v letech 1855–1865 ve světle vlastních pamětí, s. 217–226. – Pavla POKORÁKOVÁ, Obnovená fáze retribuice u mimořádného lidového soudu v Uherském Hradišti, s. 227–247. – Blanka RAŠTICOVÁ, K životnímu jubileu PhDr. Jiřího Čoupka, s. 249–250. – Ludmila TARCALOVÁ – Milada FROLCOVÁ, K životnímu jubileu PhDr. Blanky Rašticové, s. 250–252. – Blanka RAŠTICOVÁ, 80 let od Výstavy Slovácka 1937, s. 252–256. – Stanislav MIKULE, Živí mrtví aneb legenda o posmrtných fotografiích, s. 265–280. – Vladislava ŘÍHOVÁ – Zuzana KŘENKOVÁ, Antonín Gajdušek (1927–2001), soupis uměleckých děl ve veřejném prostoru, s. 281–300. – Romana HABARTOVÁ, PhDr. Jana Spathová – stále mladá, s velkou duší..., s. 301–311. – Marie MARTYKÁNOVÁ, Ohlédnutí za výstavou Františka Karla Foltýna (1937 Kněžpole – 2000 Praha), s. 311–314. – Marie MARTYKÁNOVÁ, Jiří Karel Heřman – rodem Pařížan, dospíváním Pražan, srdcem Hradišťan, s. 315–320. – Ivo FROLEC – Iveta MÁTLOVÁ, Slovácké muzeum v roce 2017. Výroční zpráva, s. 323–340. – Jan KÁČER, Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje v roce 2017, s. 345–349.

Slovanský přehled. Roč. 104, 2018, č. 2:

Erik DULOVIČ, „Nelze-li zachovati dosavadní hranici...“ K účasti českých vedců při riešení československo–poľského územného sporu o Oravu a Spiš v rokoch 1918–1920, s. 245–277. – Piotr KULIGOWSKI, Religious Language in Politics: The Case of Polish Radicals in Exile, 1828–1852, s. 279–302. – Petra KOŠTÁLOVÁ, Jeruzalém očima arménskeho poutníka: fenomén arménskeho poutníctví a Arméni v Jeruzalémě, s. 303–326. – Ivo POSPÍŠIL – Miloš ZELENKA, Looking at the Past and Present of Czech and Slovak Literary Development from the Central European and European Perspective, s. 327–351. – Grzegorz GAŚSIOR, Železničáři pod zvláštním dohledem. Akce přeložení poľských železničářů z Těšínska v letech 1935–1936 a otázka jejich pozdějšího návratu,

s. 353–400. – Petr STEHLÍK, Balkanista Ladislav Hladký šedesátníkem, s. 445–447. – Emil VORÁČEK, Galina Pavlovna Muraško (3. 1. 1932–16. 6. 2018), s. 447–450. – Radomír VLČEK, Ustavení nové vědecké společnosti se zaměřením na slavistická, balkanistická a byzantologická studia, s. 452–453. – Radomír VLČEK, Významná konference Slovanského ústavu AV ČR: Proměny české slavistiky po roce 1989, s. 453–455. – Radomír VLČEK, Mezinárodní konference o životě a díle významné ruské historické slavistky Ludmily Pavlovny Laptěvové (1926–2016), s. 455–458. – Michal MUDROCH, Ruská revoluce a Západ. Vedecká konferencia v Kutnej Hore 10. apríla 2018, s. 458–459. – Marek PRÍHODA, Třináctý ročník pražské Konference mladých slavistů, s. 459–465. – Dariusz SZYMIKOWSKI, Rok 2017 v Kašubsku, s. 465–467.

Soudobé dějiny. Roč. 24, 2017, č. 3:

Vítězslav SOMMER, Manažerská odyssea. Teorie řízení v Československu v padesátých až osmdesátých letech 20. století, s. 285–310. – Adéla GJURIČOVÁ, Bohatství pod neviditelným pláštěm? K psychoterapii v Československu po roce 1968, s. 311–334. – Petr ROUBAL, Krize urbanistické moderny v socialismu. Příklad plánování Prahy od šedesátých do osmdesátých let 20. století, s. 335–360. – Tomáš VILÍMEK, „Kdo řídí – kontroluje!“ Podnikový management a úskalí „socialistické kontroly“ v československých podnicích v osmdesátých letech 20. století, s. 361–388. – Václav RAMEŠ, (Post)socialističtí ekonomové jako objekt historického zkoumání. Současný stav bádání a perspektivy, s. 389–402.

Soudobé dějiny. Roč. 24, 2017, č. 4:

Jared McBRIDE, Spor o malínský masakr. Dědictví mezičetnického násilí a druhé světové války ve východní Evropě, s. 477–537. – Jakub ŠLOUF, Očista průmyslových závodů od kolaborantů a „asociálních živlů“ v roce 1945. Politická machinace, exces retribuice, či inkubátor revoluční morálky?, s. 538–581. – Frank HENSCHERL, Projektování sociálního rodičovství. Osvojení, pěstounská péče a SOS dětské vesničky v socialistickém Československu, s. 582–610.

Střední Morava. Vlastivědná revue. Roč. 24, 2018, č. 46:

Milan TICHÁK, Státní převrat v Olomouci před 100 lety, s. 4–17. – Miloš TRAPL, Dvacátý osmý říjen 1918 ve městech střední Moravy, s. 18–24. – Jan ŠTĚPÁN, Jak kněží vyprovázeli zločince na popraviště v Lipníku nad Bečvou, s. 25–40. – Štěpán KOHOUT, Hříšník, trestanec a kajícíník P. Ludvík Kulička (1905–1984), s. 41–54. – Vendula VRÁNOVÁ, Archeologické nálezy a lokality na katastrálním území obce Bohuňovice, Moravská Loděnice a Trusovice, s. 55–63. – Miloslav ČERMÁK, Sedm olomouckých dnů 21. – 27. srpna roku 1968 a vojáci, s. 66–70. – Vladimír SPÁČIL, Kdo byl Johann Alexius Eckberger, s. 71–77. – Vojtěch KREJČÍ, Dějiny tělocvičné jednoty Sokol v obci Žerotín v letech 1899–1952, s. 78–85. – Hana BARTKOVÁ, Socha Panny Marie Karlovské v Prostějově (1718), s. 86–94. – František VŠETIČKA, Literární tvůrci naší oblasti V., s. 95–100. – Lukáš HLUBEK, Torzo raně středověkého hrnce z Bohuňovic

(okr. Olomouc), s. 101–103. – Antonín HAMPL, 150 let od narození Josefa Loutockého, s. 104–110. – Miloslav ČERMÁK – Aleš MATHER, Měníci se Olomouc, s. 111–118. – Miloš TRAPL, O vynikajícím odborníkovi, organizátorovi a vzácném člověku – k 30. výročí úmrtí (22. 10. 1988) a k nedožitému stému výročí narození (2. 7. 1919) JUDr. et PhDr. Zdeňka Šprince, s. 119–125. – Miroslav KOUDELKA, Jubilant PhDr. Bohdan Kaňák, Ph.D., s. 128–130. – Miloslav ČERMÁK, Pětaosmdesátiny Milana Ticháka, s. 130–131. – Miloslav ČERMÁK, Leoš Mlčák již sedmdesátiletý, s. 131–132. – Hana BARTKOVÁ, Seminář Péče o židovské kulturní dědictví v olomouckém regionu, s. 133–134. – Štěpán KOHOUT, Komise pro soupis a studium rukopisů při Archivu Akademie věd České republiky, s. 146–147. – Tomáš SEDLÁŘ, Výstava „Rok 1918 – vznik Československé republiky“, s. 147–148.

Sředočeský sborník historický. Sv. 43, 2017 [vyd. 2018]:

Václav BARTŮŠEK, Mládí Josefa Václava Radeckého z Radče, s. 19–41. – Marie MACKOVÁ, Věk služební a věk lidský, s. 42–50. – Jan ŽUPANIČ, Na rozhraní dvou světů. Šlechta v době Josefa Václava Radeckého z Radče, s. 51–61. – Michal PLAVEC, Radecký, rakety a balony. Podíl vojevůdce na zavedení nových typů zbraní do rakouské armády, s. 62–71. – Libor JŮN, Josef Václav Radecký z Radče a technické jednotky habsburské armády za války 1. koalice, s. 72–82. – Jiří POKORNÝ, Radecký a veteráni, s. 83–93. – Karel SÁČEK, Radecký v panteonu osvoboditelů Evropy let 1813–1815, s. 94–108. – David HROCH, Maršál Radecký a Sedlčansko, s. 109–115. – Jiří SMITKA, Panství Třebnice v majetku rodu Radeckých z Radče (1659–1800), s. 116–123. – Roman KOLEK, Radečtí z Radče a Zdiby. K rodinným strategiím předků maršála Radeckého, s. 124–131. – Marcela SUCHOMELOVÁ, Ein schönes und beliebtes Volkslied: Radezky-Marsch, potažmo velmi příkladná píseň o Mailandu, našim milým vlastencům věnovaná, s. 132–141. – Pavel KOBLASA, Dědické a majetkové záležitosti hrabat Radeckých z Radče, s. 145–150. – Jiří JELÍNEK, Konference Brdy. Historie – krajina – lidé, s. 191–196. – Karin PÁTROVÁ, Konference Ringhoffer 200. Rodina – podnikání – politika, s. 196–198. – Jan ČEČRDLE, Výstava Továrník Pála a Lepší Slaný, s. 198–199. – Jiří SMITKA, Státní oblastní archiv v Praze. Oddělení zemědělsko-lesnických a osobních fondů – pobočka Benešov, s. 203–217. – Jan HERGESELL, Městské muzeum v Čelákovících, s. 218–234. – Eva ŠMILAUEROVÁ – Hana KMOCHOVÁ, Rozhovor s Evou Šmilauerovou, s. 237–246. – Red. rada, Profesor Jaroslav Pánek sedmdesátiletý (*23. ledna 1947), s. 249–251. – Kateřina FRYAUFOVÁ, Miloš Garkisch a jeho sedm křížků, s. 252–254. – Vladimíra HRADECKÁ, K životnímu jubileu Marie Tarantové, s. 255–256. – Jana BAREŠOVÁ, Výročí Daniela Doležala, s. 257–259.

Umění. Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky. Roč. 66, 2018, č. 3: Michael GUBSER, Riegl, Phenomenology, and the Ethics of Vision, s. 146–157. – Michaela RAMEŠOVÁ, Portál do Staré sněmovny. K původu a povaze vzorů all'antica v huti Benedikta Rieda, s. 158–174. – Hubert GUZIK, Architecture and Public Opinion Polls in Czechoslovakia Shortly after the Second World War, s. 175–192. – Klára

BENEŠOVSKÁ, Kauza Václav Mencl: někdo musí z kola ven. Příspěvek k výuce dějin umění v letech 1938–1952, s. 193–203. – Rostislav ŠVÁCHA, Sigfried Giedion a české ohlasy jeho díla, s. 204–209.

Vlastivědný věstník moravský. Roč. 70, 2018, č. 3:

Milan KRAJČA, Proměny pozemkového majetku na Zlínsku ve 14. a 15. století. Věnováno památce 10. výročí úmrtí pana univerzitního profesora Jaroslava Mezníka, s. 209–219. – Tomáš SOMER, Mongolský vpád na Moravu roku 1241 mezi faktem a mýtem. Část II. Mýtus, s. 220–229. – Aleš HOMOLA – Karel SKLENÁŘ – Radmila STRÁNSKÁ, Krajina války. K poznání antropogenních zásahů do krajiny přiléhající k hradním stavbám za obléhání v 15. století při využití RS, s. 230–243. – Ivan PUŠ, Vybrané aktivity olomouckého zastupitele a poslance Rudolfa Sommera, s. 244–252. – Pavel ŠLÉZAR, Fortifikační systém města Litovle ve středověku, s. 253–268. – Daniel LYČKA, Historie cihlen v Popovicích u Rajhradu a v Blučině na okrese Brno–venkov po roce 1945, s. 269–280. – Jindřich GARČIC, Herkulova kašna v Olomouci, obsah sochařského sdělení, s. 281–286. – Jan T. REICHEL, Ze vzpomínek lysických a letovických odvedenců na Velkou válku aneb Výbuch muniční továrny v Blumau u Vídně roku 1918, s. 286–293. – Josef UNGER, Archeologická expozice „Cesta do pravěku Blanenska“, s. 294–295. – Tomáš VÍCHA, Slavkovský zámek. K barokní kultuře na Moravě. Příběh jednoho zámku aneb Slavkov u Brna, malé město velkých dějin, s. 296–311.

Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech. Roč. 55, 2018, č. 2:

Kateřina MAŠLOVÁ, Těžba zlata v listině Jana Lucemburského z roku 1337, s. 65–67. – Martin DOHNAL, Unikátní popis dobronického hradu z roku 1572, s. 68–77. – Jiří PETRÁŠ, Z Vodňan až do Ameriky (Příběh Luisy Princové a Karla Orta aneb jak první světová válka zamíchala s osudy dvou lidí), s. 78–95. – Anna KUBÍKOVÁ, K profesnímu životu Václava Březana na rožmberském dvoře (Ke čtyřstému výročí jeho pravděpodobného odchodu z tohoto světa), s. 96–100. – Karel VOŠTA, Ratibořské hory jako německá protestantská enkláva, s. 101–113. – Daniel KOVÁŘ, Zajímavá drobnost o pobytu krále Ferdinanda I. v Českých Budějovicích, s. 114–116. – Jiří FRÖHLICH – Daniel KOVÁŘ, Neznámý těžební areál na Ostré hoře u Miletínka, s. 117–119. – František KOTĚŠOVEC, JUDr. Otakar Kudrna a město Netolice, s. 120–124. – Vladimír ŠAVRDA, Zakladatel a náčelník československé vojenské zpravodajské služby Čeněk Haužvic, s. 125–127.

Zpracovaly Kristina Rexová a Věra Hanelová

DO TOHOTO ČÍSLA PŘISPĚLI

doc. PhDr. Olga FEJTOVÁ, Ph.D.

oddělení historických sbírek a depozit
Archiv hlavního města Prahy
Archivní 6
CZ-140 00 Praha 4 - Chodov
olga.fejtova@praha.eu

doc. PhDr. Ladislav HLADKÝ, CSc.

Historický ústav AV ČR, v. v. i.,
pobočka Brno
Veveří 97
CZ-602 00 Brno
hladky@brno.avcr.cz

prof. PhDr. Jiří PEŠEK, CSc.

Evropské kulturní a duchovní dějiny
Fakulta humanitních studií
Univerzity Karlovy
U Kříže 8
CZ-150 00 Praha 5
jiripesek203@seznam.cz

PhDr. Peter PODOLAN, Ph.D.

Katedra slovenských dejín
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Gondova ul. 2
P.O. Box 32
SK-814 99 Bratislava
peter.podolan@uniba.sk

Stephan Karl SANDER-FAES, PD

Dr.phil.
Universität Zürich
Historisches Seminar
Karl Schmid-Strasse 4
CH-8006 Zürich
stephan.sander@hist.uzh.ch

Mgr. Karel ŠIMA, Ph.D.

Ústav etnologie
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova v Praze
nám. Jana Palacha 2
CZ-116 38 Praha 1
karel.sima@ff.cuni.cz

POKYNY PRO AUTORY

V zájmu plynulého průběhu redakčních prací Vás redakce prosí o dodržování určitých zásad při psaní rukopisů. Nezavádíme žádné výrazné změny, spíše chceme připomenout to základní:

Způsob odevzdání rukopisů

Články a recenze nám prosím zasílejte e-mailem na adresu: cch@hiu.cas.cz ve formátech textového editoru Word. Pokud používáte jiný program než Word, pak Vás prosíme o sdělení této skutečnosti.

Obrazové přílohy rukopisu je třeba dodat také samostatně v datové, případně písemné podobě pro ofotografování do sazby. K obrazovým přílohám je nutné připojit vždy popisky uvádějící autorství a zdroj. Autorská a reprodukční práva k obrazovým přílohám zajišťuje autor. Součástí dodaného článku musí být krátký abstrakt v rozsahu cca 800 znaků včetně mezer, klíčová slova a též resumé v rozsahu cca 2500 znaků.

Rozsah příspěvků

Redakce doporučuje, aby rozsah článků včetně poznámkového aparátu nepřesáhl 40 stran (dle našeho úzu: písmo Courier New – velikost 12, řádkování přesně 23 b.; v poznámkách pod čarou: Courier New – velikost 11, řádkování jednoduché). Větší rozsah je předem třeba dojednat s redakcí.

U recenzí bývá obvyklý rozsah 5–8(10) stran včetně poznámkového aparátu, zprávy o literatuře pak přijímáme v rozsahu 1–4 strany. Veźměte prosím na vědomí, že neotiskujeme zprávy z konferencí, na české polytematické sborníky ani na periodicky vycházející publikace.

Citace v poznámkách

Vzor:

1. Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond E. Engel (dále LA PNP, f. Engel), kart. 26, složka Exekutivní výbor pravice.
2. Josef PEKAŘ, *Bílá hora. Její příčiny a následky*, Praha 1921, s. 19.
3. Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha³1997, s. 250.
4. David CRANZ, *Historie der böhmischen Emigration. Eine historisch-kritische Edition* (= Jabloniana, Bd. 4), Hrsg. von Matthias NOLLER, Wiesbaden 2013.
5. Karl Wolfgang DEUTSCH, *Nation und Welt*, in: Heinrich August Winkler (ed.), *Nationalismus, Königstein/Ts. 1978*, s. 51; TÝŽ, *Nationenbildung – Nationalstaat – Integration*, Düsseldorf 1972, s. 28.

6. Tamtéž, s. 172n., s. 178nn.
7. Daniela TINKOVÁ, *Osvícenství, revoluce a otázka absolutního trestu*, Dějiny a současnost 22, 2000, č. 1, s. 14–19.
8. Josef ŽEMLIČKA, *Kníže a král v souřadnicích přemyslovskeho věku*, Český časopis historický 114, 2016, s. 7–31.
9. Heslo *Chobotek*, in: Ottův slovník naučný, XII, Praha 1897, s. 370.
10. Peter JUKES, *Tony Judt: The Last Interview*, Prospect, 21. 7. 2010, <http://www.prospect-magazine.co.uk/magazine/tony-judt-interview/> (20. 12. 2013).

Při opakování odkazu stačí uvést:

11. J. PEKAŘ, *Bílá hora*, s. 50.

Při citacích archivního materiálu platí obecná zásada, že je třeba nejprve uvést název a místo instituce (archivu), název fondu a bližší určení pramene.

Zkratky a označení

Zkratkou pro označení strany nebo stran je s., ročníky časopisů a sborníky se uvádějí arabskými, díly vícesvazkových zpracování a edic římskými číslicemi. Pokud jsou dokumenty v edicích číslovány, je třeba uvádět vedle stran i číslo.

Vzor: CDB II, s. 328, č. 324.

Při první citaci uvádějte úplný název časopisu, archivu, fondu a v závorce pak oficiální zkratku pro případ opakované citace. V hlavním textu užívejte co nejméně zkratek. Způsob citací a zkracování musí být v celém rukopise jednotný.

Děkujeme za to, že tyto zásady dodržujete. Uděláme vše proto, aby se Vaše příspěvky po kladném recenzním řízení objevily na stránkách ČČH co nejdříve.

Podle prostorových možností bezplatně otiskneme program Vašich chystaných symposií, konferencí, přednáškových cyklů. Tyto informace – v rozsahu do jedné stránky – nám vzhledem k výrobním lhůtám časopisu dodávejte s dostatečným časovým předstihem.

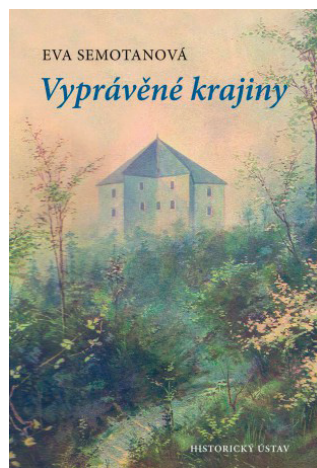
Eva SEMOTANOVÁ

Vyprávěné krajiny

Praha, Historický ústav 2018, 406 s.,
ISBN 978-80-7286-330-3.

Vyprávěné krajiny jsou pojmem, který autorka použila pro obraz historických krajin, zprostředkovaný vyprávěcími – narativními prameny. Jako téma se vyprávěné krajiny úzce váží k problematice historickogeografických pramenů, jež je ve svém celku velmi obsáhlá a pestrá.

Z nich pak především k pramenům písemným – narativním. Téma vyprávěných krajin je rovněž úzce spjaté se stanovením historické hodnoty vyprávěcích pramenů, zejména s otázkou, nakolik lze obraz historických krajin, rekonstruovaných na základě vyprávěcích pramenů, považovat za relativně pravdivý. Publikace upozorňuje na možnosti využití těchto pramenů v historické geografii i na klady a úskalí jejich studia. Autorka pracovala v tematizovaném výběru s ukázkami několika desítek zajímavých textů, týkajících se převážně historických krajin Čech a zahrnujících ve svých dílech známé či méně známé popisy krajin od 10. do počátku 20. století. Tyto prameny vypovídají o úrovni dobového geografického poznání a geografických horizontů, o vnímání prostoru a krajin a o vztahu vypravěčů k jednotlivým zemím a regionům. Odráží se v nich osobnost a myšlení autorů a jedním z významných aspektů je i jejich citové zaujetí. Autory navzdory odlišným životním osudům a postojům spojovaly vazby, které vyjádřili společnými cíli a úmysly: zprostředkovat historické a geografické poznatky o nejen českých zemích a deklarovat obdiv, úctu a lásku k vlasti. Texty svědčí o intenzivním duchovním vztahu člověka a přírody, člověka a geografického prostředí, ale také člověka a jeho vlasti. Při práci s vyprávěcími prameny v historické geografii se autorka závěrem pokusila zodpovědět otázku, nakolik je obraz krajin v těchto dokumentech reálný a zda je možné s vyprávěcími prameny pracovat při rekonstrukci historických krajin.

Redakce

Vedoucí redaktoři | Editors-in-chief:

Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK

Výkonná redaktorka | Managing Editor: Marie Buňatová

Technický redaktor | Administrative Editor: Jaroslav Novotný

Vědecká rada | Scientific Board:

Zdeněk Beněš, Václav Bůžek, Milan Hlavačka, Martin Holý, Tomáš Knoz, Martin Kovář, Robert Kvaček, Jiří Lach, Václav Ledvinka, Jiří Malíř, Jan Němeček, Svatava Raková, Eva Semotanová, Petr Sommer, Miroslav Šedivý, Petr Vorel, Josef Žemlička

s redakčním kruhem | with Editorial Board:

Ivan Hlaváček, Zdeněk Hojda, Miroslav Hroch, Jan Křen, Magdaléna Pokorná, Ivan Šedivý

Mezinárodní vědecká rada | International Scientific Board:

Hugh L. Agnew (Washington), Joachim Bahleke (Stuttgart), Detlef Brandes (Düsseldorf), Robert J. W. Evans (Oxford), Henryk Gmiterek (Lublin), Wojciech Iwańczak (Warszawa), Dušan Kováč (Bratislava), Piotr M. Majewski (Varšava), Antoine Marès (Paris), Ralph Melville (Mainz), Nicolette Mout (Leiden), Taku Shinohara (Tokio), Thomas Winkelbauer (Wien)

Návrh obálky a typografie | Design:

Jáchym Šerých

Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i. | Published by the Institute of History of the Czech Academy of Sciences

Adresa | Address:

Prosecká 76, CZ-190 00 Praha 9 – Nový Prosek. Tel.: +420 225 443 241

E-mail: cch@hiu.cas.cz

Tiskne Powerprint s. r. o., Kamýcká 751/60, Praha - Suchdol.

Přijímání objednávek | Distribution:

Distribuci předplatitelům provádí v zastoupení vydavatele Česká pošta, s. p., telefonicky na bezplatné lince 800 300 302, elektronicky na: postabo.prstc@cpost.cz, písemně na adrese: Česká pošta, s. p., oddělení periodického tisku, Olšanská 38/9, 225 99 Praha 3. Smluvní vztah mezi vydavatelem a předplatitelem se řídí všeobecnými obchodními podmínkami pro předplatitele.

Distribuce pro Slovensko:

Magnet Press, Slovakia s. r. o., Šustekova 8, P. O. Box 17,

SK-851 04 Bratislava, tel.: 01/67201931-33, fax: 02/67201930, e-mail: predplatne@press.sk

Distribution rights in all remaining areas (with the exception of the Czech Republic and Slovakia):

Kubon and Sagner, Postfach 340108,

D-80328 München, Germany, fax: 089/54218218.

Jednotlivá čísla lze zakoupit též v Knihkupectví Academia (Václavské náměstí 34, Na Florenci 3, Národní 7, vše 110 00 Praha 1; nám. Svobody 13, 602 00 Brno) nebo přímo v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i. (Prosecká 76, 190 00 Praha 9; j.kozohorska@hiu.cas.cz) či prostřednictvím distributora www.kosmas.cz.

ČČH vychází čtvrtletně | ČČH is published quarterly.

Toto číslo vyšlo v březnu 2018 | This issue was published in March 2018.

Cena jednotlivého výtisku 130 Kč.

ERIH – European Reference Index for the humanities (Category A – International 1)

SCOPUS

<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/cesky-casopis-historicky.ep>

<http://hsozkult.geschichte.huberlin.de/zeitschriften>

<http://cejsh.icm.edu.pl>

<http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/cesky-casopis-historicky>

<http://www.proquest.com>

ISSN 0862-6111

